

**OSMAN RAHMİ EFENDİ’NİN NÂME-İ DİL MESNEVİSİNİN ÇEVİRİ VE
İNCELENMESİ**

Funda DOLAHMET

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ

2017

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Funda DOLAHMET

**OSMAN RAHMİ EFENDİ'NİN NÂME-İ DİL MESNEVİSİNİN ÇEVİRİ VE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ

AĞRI-2017

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ danışmanlığında, Funda DOLAHMET tarafından hazırlanan bu çalışma 03/07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. Serhan ALKAN İSPİRLİ İmza:

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Akif ARSLAN İmza:

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Müzahir KILIÇ İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../2017 tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... /...../.....

Doç. Dr. Faruk KAYA
Enstitü Müdürü

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Osman Rahmi Efendi’nin Nâme-i Dil Mesnevisinin Çeviri ve İncelenmesi*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin 2 (İki) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/07/2017

Funda DOLAHMET

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	xii
KISALTMALAR	xiv
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xv

GİRİŞ

XIX. YÜZYILIN SİYASÎ VE KÜLTÜREL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ ..	1
B.MESNEVÎ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	7
B.1. Mesnevi	7
B.2. Mesnevi Tertibi	10
B.3. Mesnevilerin Diğer Önemli Özellikleri.....	12
B.3.1. Konu:	12
B.3.2. Kahramanlar:	13
B.3.3. Zaman:	13
B.3.4. Mekân:	13
B.3.5. Motifler:.....	14
B.3.6. Olay:	14
B.3.7. Mesnevilerde Dil:	14
B.4. Aşk ve Macera Mesnevileri.....	15
B.5. XIX. Yüzyılda Mesnevi.....	16
C. OSMAN RAHMÎ EFENDİ.....	26
1. Hayatı	26
2. 1. Nâme-i dil.....	26
2. 2. Münşeât	27

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂME-İ DİL'İN MUHTEVÂSİ VE TAHLİLİ	28
A) NÂME-İ DİL'İN MUHTEVÂSİ.....	28
B) NÂME-İ DİL'İN EDEBÎ ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ	38
C) NÂME-İ DİL'İN TAHLİLİ	43
I. Dîn44	
I.1. İnanç.....	44
I.1.1. Allâh	44
I.1.2. Peygamber	46

I.1.2.1. Hz. Âdem	47
I.1.2.2. Hz. İbrâhîm	48
I.1.2.3. Hz. Yakûb	49
I.1.2.4. Hz. Eyyûb	50
I.1.2.5. Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ.....	50
I.1.2.6. Hz. Muhammed	52
I.1.3. Dört Halife ve Sahâbe	54
I.1.3.1. Hz. Ebû Bekir	55
I.1.4. Melekler.....	56
I.1.5. Âhiret ile ilgili kavramlar	57
I.1.5.1. Âhiret	57
I.1.5.2. Kıyâmet.....	58
I.1.5.3. Cennet	59
I.1.5.4. Cehennem	60
I.1.6. Kazâ ve Kader	61
I.1.7. Hadîs.....	62
I.2. İbadet.....	62
I.2.1. Oruç	63
I.2.2. Bayrâm	64
I.2.3. Duâ	65
I.3. Diğer dinî kavramlar	66
I.3.1. Rûh ve Beden	66
I.3.2. Hayât ve Ölüm.....	68
I.3.3. Hamd ve Şükür	69
I.3.4. Günâh ve Sevâb.....	71
I.3.5. Nefs.....	72
I.3.6. Bezm-i Elest	73
II. Aşk.....	74
II.1. Aşk	74
II.1.1. Bâğ-Gülşen.....	76
II.1. 2. Kadeh-Şarâb	78
II.1.3. Meclis.....	79

II.1.4. Meydân.....	81
II.2. Sevgili	82
II.2.1. Sevgili ile ilgili benzetme unsurları	84
II.2.1.1. Sâkî	84
II.2.1.2. Gül	85
II.2.1.3. Şem	86
II.2.1.4. Melek	87
II.2.1.5. Mâh-Mihr	88
II.2.1.6. Sultân	90
II.2.1.7. Civân	91
II.2.1.8. Perî	92
II.2.1.9. Nigâr	93
II.2.2. Sevgilide güzellik unsurları.....	93
II.2.2.1. Saç	93
II.2.2.2. Yanak-Yüz.....	95
II.2.2.3. Kaş	97
II.2.2.4. Boy	98
II.2.2.5. Göz	99
II.2.2.6. Ağız	100
II.2.2.7. Dudak	101
II.2.2.8. Gamze.....	102
II.2.2.9. Kirpik.....	103
II.2.2.10. Hatt	104
II.2.2.11. Ben.....	105
II.2.2.12. Bel	106
II.2.2.13. Diş	106
II.2.2.14. Sîm.....	107
II.2.3. Sevgili ile ilgili diğer unsurlar.....	107
II.2.3.1. Mahalle	107
II.2.3.2. Nigâh	108
II.2.3.3. Nâz.....	109
II.2.3.4. Hâk-Pây	110

II.2.3.5. Ülfet.....	110
II.2.3.6. Sevgilin olumlu özellikleri	111
II.2.3.6.1. Kerem	111
II.2.3.6.2. İhsân.....	112
II.2.3.6.3. Lutf	112
II.2.3.6.3.1. Eltâf-Himem	113
II.2.3.6.4. İnâyet	113
II.2.3.6.5.Rahmet-Merhamet	113
II.2.3.7. Sevgilinin olumsuz özellikleri.....	114
II.2.3.7.1. Cevr.....	114
II.2.3.7.2. Cefâ.....	115
II.2.3.7.3. Zâlim.....	115
II.3. Âşık	116
II. 3.1. Âşık ile ilgili benzetme unsurları.....	116
II.3.1.1. Bülbul	116
II.3.1.2. Dîvâne	118
II.3.1.3. Bende.....	119
II.3.1.4.Pervâne.....	120
II.3.1.5. Sarhoş.....	121
II.3.1.6. Mürîd.....	122
II.3.2. Aşığa ait unsurlar	122
II.3.2.1. Gönül.....	122
II.3.2.2. Rüyâ-Hayâl	124
II.3.2.3. Ümîd.....	125
II.3.2.4. Sabır	125
II.3.2.5. Sâdık.....	126
II.3.2.6. Gözyaşı.....	127
II.3.2.7. Sîne.....	128
II.3.2.8. Aşığın kötü halleri.....	129
II.3.2.8.1. Harâb	129
II.3.2.8.2. Hüzün	129
II.3.2.8.3. Rüsvâ	130

II.3.2.8.4. Zâr.....	131
II.3.2.8.5. Derd	131
II.3.2.8.6. Tâb-Tâkat	132
II.3.2.9. Aşğın iyi halleri.....	133
II.3.2.9.1. Şâd	133
II.3.2.9.2. Râhat.....	134
II.3.2.9.3. Huzûr	134
II.3.2.9.4. Zevk.....	135
II.4. Aşkla ilgili diğer kavramlar	135
II.4.1. Dost	135
II.4.2. Rakîb	136
II.4.3. Vuslat-Firâk.....	137
II.4.4. Nâr.....	140
II.4.5. Râh	141
II.4.6. Hâl	142
II.4.7. Niyâz	142
II.4.8. Cihân	143
II.4.9. Tabîb	144
II.4.10. Âh.....	145
II.4.11. Râz.....	146
II.4.12. Bâd-ı Sabâ	147
II.4.13. Zamân kavramları	148
II.4.14. Felek.....	149
II.4.15. Eşik-Dergâh.....	151
II.4.16. Güftâr	152
III. Tarihi Şahsiyetler	154
III.1. Leylâ.....	154
III.2. Mecnûn	154
III.3. Ferhâd	155
III.4. Hızır.....	156

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN	158
NÂME-İ DİL (TRANSKRİPSİYONLU METİN)	158
Nâme-i Dil.....	158
SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA	244
EKLER.....	252

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMAN RAHİMİ EFENDİ’NİN NÂME-İ DİL MESNEVİSİNİN ÇEVİRİ VE İNCELENMESİ

Funda DOLAHMET

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ

2017, 257 sayfa+xv

Jüri: Doç. Dr. Serhan ALKAN İSPİRLİ

Doç. Dr. Akif ARSLAN

Yrd. Doç. Müzahir KILIÇ

Bu tezdeki amaç, Osman Rahmi Efendi’nin Nâme-i Dil adlı mesnevisinin transkripsiyonlu metnini vererek edebi açıdan tahlil etmek ve mesneviyi bilim dünyasına tanıtmaktır.

Çalışma giriş bölümüyle beraber üç bölümden oluşmaktadır. Bu amacın hedefine tam olarak ulaşabilmesi için giriş bölümünde, mesnevinin daha iyi anlaşılabilmesi için XIX. yüzyılın siyasi ve kültürel hayatı, mesnevi türü ve Osman Rahmi Efendi’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde de Nâme-i Dil’in muhtevâsı hakkında bilgi verilerek önemi vurgulanmış sonrasında ise mesnevide yer alan dinî ve aşkla ilgili kavramların tahlili yapılmıştır. İkinci bölümde ise Nâme-i Dil mesnevisinin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Çalışmanın sonucunda orta hacimli bir eser olan Nâme-i Dil’in edebiyat tarihimizdeki yeri belirtilmeye çalışmış ve eserdeki bazı verilerden hareketle Osman Rahmi Efendi hakkında bilgi edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Name-i Dil, Osman Rahmi Efendi, Mesnevi, XIX. yüzyıl.

ABSTRACT

Master's Thesis

TRANSLATION AND EXAMINATION OF THE NÂME-İ DİL MATHNAWI OF OSMAN RAHMİ EFENDİ

(Funda DOLAHMET)

Thesis advisor: AssistantProfessor Müzahir KILIÇ

2017, Page:257+xv

Jury: Assoc. Prof. Dr. Serhan ALKAN ISIRLI

Assoc. Prof. Dr. Akif ARSLAN

Assist. Prof. Dr. Müzahir KILIÇ

Our aim in this thesis is to give criticism of the work that named Name-i Dil literary and also introduce it to the world of science.

For reach our goal in best way, so we wrote it chapter by chapter. The study consist of three chapters with entry. In addition that we gave informations about; the political and cultural life of XIX th century, the type of mesnevi, Osman Rahmi Efendi 's biography and informations about his others studies in it. First part gives information about the structure and content of language in Name-i Dil. This subject is especially emphasised at some part of study. Besides it consist of analysis of concepts related to religion and love. We gave reviews related with Mathnawi of Name- i Dil in the second part

Finally in the last chapter we tried to specify it's place in literature history. Literary work is informed us by some data in it that being wrote by writer.

Keywords: Name-i Dil, Osman Hamadi Efendi, Mathnawi, XIXth Century.

ÖN SÖZ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gerilediği ve önemli olayların yaşandığı bir dönemdir. Siyasi, kültürel alanda değişimlerin yaşandığı bu yüzyılda edebî alanlarda da değişimler yaşanmıştır. Edebî alanda olan bu değişimlerden Klasik Türk Edebiyatı da olumsuz yönde etkilenmiş, yeni edebiyat karşısında gelişiminin durduğu bir dönem olmuştur. Dilde sadeleşme; halka ve gündelik, gerçek hayata yönelim klasik şiir anlayışının geri planda kalmasına sebep olmuştur. Kullanılan nazım şekilleri de bu olumsuz değişimden payını almış, mesnevi gözden düşerek en az kullanılan nazım şekli olmuştur.

Çalışmanın konusunu oluşturan Osman Rahmi Efendi de bu yüzyılda mesnevi yazan şairlerimizden bir tanesidir ancak şair hakkındaki bilgiler yok denecek kadar sınırlıdır. Eseri de bilindik bir eser değildir. Araştırmacının bu çalışmaya yönelmesinin, sebebi Osman Rahmi Efendi'nin Name-i Dil'ini edebiyat dünyasına kazandırırken kendisini de edebiyat dünyasına tanıtmak, O'nu hak ettiği yere koymaktır.

Bir giriş ve iki bölümden oluşturulan çalışmanın giriş bölümünde XIX. yüzyıl siyasi, kültürel ve edebî alan hakkında bilgiler verilerek Osman Rahmi Efendi'nin nasıl bir çevrede yaşadığını göstermeye çalışıldı. Aynı şekilde Nâme-i Dil mesnevi nazım şekliyle yazılan bir eser olduğu için bu bölümde mesnevi hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi vererek XIX. yüzyılda mesneviyi ele alındı. Mektûbat türündeki mesneviler hakkında da bilgi verilerek Osman Rahmi'nin mesnevisinin içeriğinde önemli bir yeri bulunan mektuplara dikkat çekmeye çalışıldı. Giriş bölümünün bir diğer konusunda da eldeki bilgiler sınırlı da olsa Osman Rahmi Efendi ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalışıldı.

Birinci bölümde Nâme-i Dil'in muhtevası hakkında bölümler şeklinde genel bir bilgi vererek edebî özellikleri ve önemi hakkında da değerlendirme yapıldı. Ayrıca eserdeki kavramların çoğunu tahlil ederek nasıl bir mesnevi olduğunu, şairin eserini yazma sebebini ortaya çıkarmaya çalışıldı. Tahlili yaparken öncelikle inceliğimiz bu kavramlar hakkında bilgi verildi ve sonrasında şair tarafından kavrama verilen anlamı açıklayarak bu kavramın kullanıldığı bazı beyitleri tahlil

edildi. Daha sonra tahlil edilen bu kavramların kullanıldığı beyitlerin numaralarını verip tahlil edilen bu beyitlerden sadece sonuncusunu kavram için örnek olarak verildi.

Tezin ikinci bölümünde ise çalışmanın ilk kısmını oluşturan Nâme-i Dil'in transkripsiyonlu metni verildi.

Bu çalışmaya bilgi ve tecrübeleriyle değerli katkılarda bulunan, yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmada çok büyük bir emeğe sahip olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Müzahir KILIÇ'a, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen bütün hocalarıma, tez yapım aşamamda yardımları ve destekleriyle daima yanımda bulunan arkadaşlarıma özellikle çalışma sürem boyunca maddi ve manevi her konuda destek olan, rahat bir şekilde çalışmam için ellerinden geleni yapan ve bu süreçte bana karşı sabırlı olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

AĞRI-2017

Funda DOLAHMET

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

vb. : ve benzerleri

s. : sayfa

ss.: sayfalar arası

ed.: Editör

Prof.: Profesör

Dr.: Doktor

yy.: yayın yok

ty.: tarih yok

vd. : ve diğeri

TDEA.: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

YRA. : Yeni Rehber Ansiklopedisi

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ا (ā)	a, ā	ص	ş
ا (ī)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ğ
ج	c, ɟ	ف	f
چ	ɟ	ق	q
ح	ħ	ك	k, g, (ñ)
خ	ħ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḍ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

GİRİŞ

XIX. YÜZYILIN SİYASÎ VE KÜLTÜREL TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gerilediği ve varlığını devam ettirebilmek için değişim yapmaya ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Bu yüzyılda III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid vb. padişahlar ülkeyi yönetmiştir. Bu yüzyılda Yeniçeri askerine karşı Nizâm-ı Cedîd Ocağı kurulmuş, Kabakçı İsyanı sonrasında III. Selim tahttan indirilerek öldürülmüş; IV. Mustafa öldürülmüş; II. Mahmud tahta çıkmış; Yeniçeri Ocağı kaldırılmış; Tanzimat Fermanı (1839) ilan edilmiş; II. Mahmud'un ölümü üzerine Sultan Abdülmecid tahta çıkmış (1839); Islahat Fermanı ilan edilmiş (1856); Sultan Abdülaziz öldürülerek intihar süsü verilmiş; V. Murad'ın cinnet geçirmesi sonucunda II. Abdülhamid tahta getirilmiş; Kanûn-ı Esâsî ilân edilmiş (1876); Ayestefanos Antlaşması imzalanmış (1878); Rus Harbi (1876-1877) gibi önemli olaylar olmuştur. Siyasi olaylar, yenilik çalışmalarının yoğun olduğu bu yüzyılda yeni bir medeniyetin kapıları aralanmış; ülkeye yeni akım ve motifler girmeye ve yerleşmeye başlamış; bu yenilikler, devletin her yerinde, alanında hissedilerek toplumsal yapının değişmeye başlamasına sebep olmuş ve ülke genelinde bu zihniyet değişimi siyasi, kültürel ve edebî alanlarda kendini göstermiştir.¹

Osmanlıdaki gerileme ve çöküş kendisini Batı karşısında bilim ve teknikte yenilemesini zorunlu kılmış, bu yolda ilk eğitimden başlanmıştır. Bu yüzden askerî eğitim için Mühendishâne-i Bahrî-i Humâyûn (1773), Mühendishâne-i Berrî-i Humâyûn (1794) ile Mekteb-i Tıbbiyye (1827), Mekteb-i Harbiyye (1834) açılmış, bu kurumlarda okutulmak üzere ders kitaplarını hazırlayacak olan Encümen- i Dâniş (1850), eğitim ve öğretim işleriyle ilgilenmesi için Maarif-i Umûmiyye Nezareti kurulmuş ve yayın hayatına canlılık gelmesiyle de (başta gazetecilikle) yenileşme hareketi hızlanmıştır.²

¹ Mehmet Şamil Başı, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevisi-(Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, (Yüksek lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 1-2.

² İsmail Ünver, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, yy., ty., s. 131.

Eski ile yeninin iç içe olduğu bu yüzyılda Osmanlıda Batı'nın ilmi ve fennini almaya çalışmadaki ilk amaç askerî seviyede eşit olmaktı ancak bununla kalmayarak batılılaşma önce maddi (giyim, araç-gereç, mimari vb.) daha sonra manevi kültür unsurlarını değiştirmiş ve edebiyatta bu yenilenmeden etkilenmiştir.³

Devşirme çocuklardan oluşan Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti'nde medreseler haricinde en önemli resmî eğitim kurumu ve askerî, siyasi ve idari bir kurum olmakla beraber birçok hattat, şair, musikişinas ve sanatkârların yetiştirildiği yerdir. XIX. yüzyıl şairlerinden olan Vasıf da bu kurumda yetişmiştir.⁴

Edebiyatın siyasi ve sosyal olaylarla ilişkisinde Türk edebiyatının hiçbir döneminde bu yüzyıldaki kadar birbirini etkileme ve birbiriyle bu derece bağlantılı olmamıştır. Bu dönem çeşitli yöntemlerin denenerek arayışların ve değişimlerin dönemi olmuştur. Paris ve Londra'ya okumaya gidip dönenler siyasi alanın yanında toplum yapısı ve edebiyata da farklılaşma getirmişlerdir. Nasıl ki siyasi ve toplumsal gelişmelerden edebî olayların etkilenmemesi kaçınılmazsa klasik Türk edebiyatı içinde bu durum aynıdır. Ancak klasik sanat anlayışı da varlığını bir taraftan devam ettirmiştir. Batı etkisiyle gelişen Tanzimat Edebiyatı'nın başlangıcı ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval'in yayınlanmaya başladığı 1860 yılıdır. Osmanlı devletinin gerileme ve çöküş dönemi olan bu yüzyıl, Osmanlı aydını içinde arayışlar dönemi olmuş ancak bu dönemde klasik edebiyatın gelişimi açısından çok önemli olan sanatkâr-hâmi ilişkisi değişmiştir. Tüm edebiyat tarihi boyunca neredeyse bütün padişahların ilgilendiği şiir ve edebiyat; önemseyip desteklediği şairler bu yüzyılda İlhamî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim dışında görülmemiştir.⁵ Bu da şiir, sanat ve edebiyatı olumsuz yönde etkilemiş, gelişimlerini engelleyen bir etken olmuştur.

XIX. yüzyılın ilk yarısında birkaç divan şairi yetişmiş, ikinci yarısında ise Tanzimat harekâtı başlamıştır. Eskiye sürdürmeye çalışanlar ve yeni oluşan zümre arasındaki her alanda olan mücadeleden etkilenen edebiyatta da ortaya çıkan bu yeni edebiyat anlayışı eskiden tamamen kopmamış, edebiyat anlayışlarını da bu çerçevede

³ O. ve M. Horata ve Macit (Ed.), *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, (1. Baskı), Eskişehir 2012, s. 3-4.

⁴ Horata ve Macit (Ed.), s. 21.

⁵ Horata ve Macit, (Ed.), s. 111-112.

oluşturmuşlardır.⁶ XIX. yüzyıl başları divan şiirinin son zamanları, şairlerin tekrar ve taklit dışına çıkamadıkları, nazireciliğin (eski şairlerin gazellerine aynı vezin ve kafiye ile benzer şiirler yazmak) yaygın olduğu,⁷ büyük bir şairin yetişemeyip yaşayan pek çok şairden çok azının tanınabildiği, yeni edebiyat karşısında etkisini koruyamadığı bir dönemdir.⁸

Muhteva dışında arasında önemli bir farkın olmadığı, birbirleriyle tamamen kopmamış olan yeni şiir ile eski şiirde dil, vezin, nazım şekilleri çoğunlukla aynı ve bu yüzyılda da eski şiir geleneğini sürdüren şairlerin sayısı daha önceki yüzyıllardaki şairler gibi çok olmuştur. Bu yüzyılın şairleri Enderunlu Vasıf, Keçeci-zâde İzzet Molla, Aynî, Leylâ Hanım, Şeyhüslâm Arif Hikmet, Şeref Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osman Nevres, Yenişehirli Avnî, Kâzım Paşa, Hersekli Arif Hikmet,⁹ Nâilî-i Cedîd, Halet Bey, Dâniş, Celâl Bey, Osman Şems, Abdi Efendi, Eşref Paşa, Üsküdarlı Hakkı Bey, Âgâh Paşa, Deli Hikmet, Kâzım Paşa, Şeref Hanım, Süleyman Fehim, Pertev Paşa, Şeyh Nazif, Lebîb Efendi, Harputlu Hayrî, Refî-i Kâlayî, Fehim Süleymân Efendi, Âlî, Kâzım Paşa, İbrahim Hakkı Bey gibi şairlerdir. Tanzimatın öncüsü olan Şinasî, Namık Kemâl, Ziya Paşa gibi şairlerin ilk şiirleri de divan şairlerinin şiirleri gibidir.¹⁰ Tüm direnmelere rağmen yine de yeni şiirin karşısında duramayıp değişimine engel olunamayan Divan şiirinin durumu bu yüzyılda üç kısım ile anlatılabilir: İlki Encümen-i Şu'arâ olan bu topluluk, 1861 yılının baharında edip ve şairler tarafından kurulmuş ve Hersekli Ârif Hikmet Bey'in Laleli Çukurçeşme'deki evinde her salı günü bir yıla yakın süreyle bu edebiyat toplantılarını sürdürmüşlerdir.¹¹ İlk üyelerinin arasındaki kişiler arasında Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da bulunduğu bu topluluktakiler,¹² XIX. yüzyıl Divan şiirini eski konumuna getirip eski şekliyle devam ettirmeye çalışmışlar ve bunun içinde XVII. yüzyılın önemli şairlerini örnek almışlardır.¹³ İkincisini Mahallîleşme hareketini sürdürmeye çalışanların oluşturduğu bu topluluk, bu yüzyılda bayağılığa

⁶ Şemsettin Kutlu, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1983, s. 441.

⁷ Ahmet Kabaklı, *Divan Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2008, s. 306-307.

⁸ A. Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 353.

⁹ Horata ve Macit, (Ed.), s. 11.

¹⁰ Kabaklı, s. 306-307.

¹¹ Horata ve Macit, (Ed.), s. 41.

¹² Horata ve Macit, (Ed.), s. 11.

¹³ Ünver, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, yy., ty., s. 133.

düşmekten kendini kurtaramamış; mahallî tarz estetikten, incelikten uzak kalmıştır. Üçüncüsünü ise Dinî-tasavvufî şiirler yazan şairlerin oluşturduğu bu toplulukta da Nasır Müştak Baba, Safâyî Dede, Tûrâbî Baba ve Osman Şems gibi tasavvufî şiirler yazan şairler bulunmaktadır. Dinî ve tasavvufî şiirlerde de eskinin üzerine bir şey katılamamış, genellikle eski tekrarlanmıştır.¹⁴

Divan şiirinde basit, sıradanlıktan ileriye geçemeyen bir realizm ve yerlilik zevki, dilde sadeleşmeye yönelip halk diline karşı ilginin olduğu bu dönemde¹⁵ halka, gündelik hayata olan eğilim klasik anlayışın dışına çıkılmasına sebep olmuş; Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla gibi isimler bu şekilde eserlerini vücuda getirmişlerdir. Örnek olarak Enderunlu Vâsıf halkı, halk içindeki tipleri ve gündelik hayatı şiirlerinde ele almış; Keçecizâde İzzet Molla'da, Mihnet-i Keşan ve Gülşen-i Aşk adlı eserlerinde gerçek hayatla ilgili olaylara yer vermiştir.¹⁶

XIX. yüzyılda kullanılan nazım şekilleri bir farklılık göstermez ancak bazılarında azalma, bazılarında ise artış görülür. Bu dönemde en az kullanılan nazım şekli mesnevi; terkeb-i bent ve terci-i bent ile şarkı ve tarih kıtaları ise en çok kullanılan nazım şekilleridir.¹⁷ Hatta en çok ilgiyi gören nazım şeklinin şarkılar olduğu bu yüzyılda, kaside sayısında da düşüş yaşanmış ve gazel türü yine rağbet görmüş ancak sanat değeri taşıyan gazel sayısı çok azalmıştır. Ayrıca bu dönemde ortak gazel söyleme moda haline gelmiştir.¹⁸

Orta Çağ'da diğer sanat dallarında olduğu gibi sosyal ve kültürel hayatta da aktif bir rolü olmayan kadının Arap ve İran edebiyatlarının etkisindeki Osmanlı şiirinde de şair olarak sayısı, erkeklere kıyasla oldukça azdır.¹⁹ Ancak XIX. yüzyılda meydana gelen değişim ve gelişimler kadının da sosyal durumunu değiştirmiş, buna bağlı olarak edebiyat alanında da kadınlar kendilerini göstermeye başlamış ve kadın şairlerin sayısı artmıştır. Bu dönemin en tanınmış kadın şairleri Leyla Hanım, Şeref Hanım ve Adile Sultan gibi şairlerdir. Onlarda da görüldüğü gibi ilk olarak kültür

¹⁴ Ünver, s. 134-136.

¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2008, s. 81-82.

¹⁶ <http://www.dilededebiyat.net/yuzyillara-gore-klasik-turk-divan-edebiyati/19-yuzyil-turk-edebiyati-klasikden-moderne-ara-doenum/19-yuzyilda-siirin-durumu>.

¹⁷ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, (20. Baskı), Ankara, 2014, s. 262.

¹⁸ Ünver, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, s. 137-138.

¹⁹ Horata ve Macit, (Ed.), s. 59.

seviyesi yüksek çevrelerde yetişen kadınlar edebiyat alanında yer edinmeye başlamış ancak onlar dışında da birçok kadın şair yetişmiştir.²⁰ Safvet Nesîbe Hanım, Nesîbâ Tevfikâ Hanım, İffet Hatice Hanım, Sırrî Râhle Hanım, Makbûle Leman Hanım, Nakıyye Şerife Hanım, Habibe Hanım, Mü'mine Hanım, Hazînedâr-zâde Fıtnat Hanım ve Fatma Kamile Hanım bu yüzyılın kadın şâirleridir.²¹ Tezkirelerde de kadın şairlere şiirlerindeki üstün ve kusursuz sanat özellikleriyle değil kadın olmalarından dolayı yer verilmiştir.²² Kadınların kendisini göstermesine fırsat tanımamakla beraber edebiyatta da kadını pasifleştirip sadece erkeklerin aktif olabileceği bir alan haline getiren kültürel ve toplumsal koşullar bu dönemde değişmiş, kadının aktif olmasını sağlamıştır.

Şefkat Seyyid Abdülfettah'ın Tezkiretü's-Şu'arâ'sı, Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'anüvîs Es'ad Mehmed Efendi'nin Bahçe-i Safâ-endûz'u, Tevfik'in Mecmuatü't-terâcim'i, Şeyhülislâm Ahmed Ârif Hikmet'in Ârif Hikmet Tezkiresi, Fatîn Dâvud'un Hâtimetü'l-Eş'âr'ı, Mehmed Tevfik'in Kâfile-i Şu'arâ'sı bu yüzyılın tezkireleridir.²³

Osmanlı klasik edebiyatı çoğunlukla içerisinde kendi düzeninin bulunduğu, bu düzeni uzun bir zamanda oluştuğu için yeniliğe karşı direnen manzumdan oluşur. Nesir ise manzumdan hep daha geride kalmış, bu yüzden de edebî nesir gelişim yönünden ihmal edilmiştir. Bu yüzden nesir bu dönemdeki yenilenmeden daha çabuk etkilenecek klasik Türk edebiyatına girişi şiirden daha basit olmuştur. Batıdan gelen şiir geleneğiyle uğraşıp çoğunlukla yerleşerek klasik şiirde yerini alırken tiyatro, roman, hikâye gibi türler edebiyatımıza hiç zorlanmadan, kendi kural ve kültürleriyle girmişlerdir.²⁴ Ancak halkın diline yönelişin başladığı nesirde de bu sadeleşmeye karşı olup eski tarz nesir yolunu sürdürenler vardır. Fakat klasik nesirde de klasik şiirde olduğu gibi çok iyi yazarlar yoktur. Klasik nesre özellikle kitabet görevindekiler bir kitabet (yazışma, yazma) usulü bilmedikleri için rağbet etmişlerdir.²⁵ Her türlü yazışma metinleri, münşeatlar, fermanlar, beratlar, bazı hâl

²⁰ Horata ve Macit, (Ed.), s. 60.

²¹ M. Ş. Baş, s. 4.

²² Horata ve Macit, (Ed.), s. 76.

²³ M. Ş. Baş, s. 5.

²⁴ Horata ve Macit, (Ed.), s. 4-5.

²⁵ Horata ve Macit, (Ed.), s. 125.

tercümeleri haricinde nesirdeki estetiklik, ağır dil bu dönemde kullanılmamıştır.²⁶ Âkif Paşa, Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'anüvîs Es'ad Mehmed Efendi, Mahir Numan Bey nesir alanındaki yazarlardır.²⁷ Görüldüğü gibi değişim arayışlarının yoğun olduğu bu dönemde nesir de bundan payını almıştır.

Yeniliklerin başlangıcı olan Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla birlikte Divan Edebiyatının üzerine inşa edilen Tanzimat Edebiyatı içinde yer alarak Tanzimat dönemi edebiyatımızın ortaya çıkıp gelişmesini sağlayan ve bu yüzyılda yaşayan Akif Paşa, Şinasî, Ethem Pertev Paşa, Yusuf Kamil Paşa, Ali Suavi, Ziya Pasa, Namık Kemâl, Sadullah Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Muallim Nâci, Nâbizade Nazım, Ahmet Cevdet Paşa, Âlî Bey, Şemseddin Sâmî, Münif Paşa, Ahmet Mithat, Ebüzziya Tevfik, Recaizâde Mahmud Ekrem, Sami Paşazâde Sezai ve Abdülhak Hâmid Tarhan gibi şairlerdir.²⁸

XIX. yüzyıldaki mensur türler biyografiler (tezkireler, Şakayık zeyilleri, vefeyatnameler), tarihler (vakanüvis tarihçiliği, özel tarihler), gazavatnameler, sefaretnameler ve seyahatnameler, sûnameler, münşeâtlar, belagat ve gramer kitaplarıdır.²⁹ Bu yüzyılda sefaretnamelerin sayısı artmış; fetihname, zafername, gazavatnamelerin sayısı çok azalmış, biyografik eserlerdeki artış çok büyük olmuştur. Belagat ve gramer kitaplarında da artış olmuştur.³⁰

XIX. yüzyılda yaşanan değişim ve gelişimlerden, devletin ve halkın içinde bulunduğu zor durumdan etkilenen klasik edebiyatta da şairler yeni arayışlara girmiş; daha çok gerçek hayata, halka, halkın sorunlarına yönelmişlerdir. Edebî ve estetik değeri yüksek, yeni ve orijinal eserler bu dönemde ortaya çıkarılamamış, Tanzimat'la birlikte Fransız edebiyatının da etkisiyle eski edebiyat geride kalarak değişime girmiştir.

²⁶ Horata ve Macit, (Ed.), s. 113.

²⁷ M. Ş. Baş, s. 4.

²⁸ M. Ş. Baş, 5-6.

²⁹ Horata ve Macit, (Ed.), s. 113-124.

³⁰ Horata ve Macit (Ed.), s. 127.

B.MESNEVİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

B.1. Mesnevi

Divan edebiyatında her iki mısrası aynı kafiye ve aynı vezinden oluşup uzun olan manzum hikâyelere mesnevi denir.³¹ Arapça s,n,y üçlü kökünden türemiş; “ikişer ikişer” demek olan “mesnâ” kelimesine nisbet yâ’sı eklenerek meydana getirilmiştir.³² Ayrıca Mevlana 25 bin 700 beyitlik meşhur eserini de bu isimle adlandırmıştır.³³ Edebiyat terimi olarak ilk defa İranlılar tarafından kullanılan bu türün, ilk örneklerine ise Arap edebiyatında rastlanılmıştır. Bu nazım şekli Araplar tarafından kendi arasında kafiye beyitlerden oluştuğu için müzdevce, aruzun recez bahri kullanılarak yazıldığı için recez veya bunun çokluğunu kullanarak urcûze olarak adlandırılmıştır.³⁴ Ancak bu türün en güzel örnekleri Fars edebiyatında³⁵ millî destanları olan şehnâmelerde görülmüştür. Bu İran destanlarının içinde en tanınmış ise Firdevsî’nin Şehnâme’sidir.³⁶ “Anadolu’da mesnevinin gelişim sürecinde Firdevsî, Nizâmî, Attâr, Sâdî, Emîr Hüsrev, Hâcû-yı Kirmânî, Molla Câmi gibi tanınmış İranlı mesnevi şairleri ile eserlerini Farsça veren Türk şairi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin büyük etkisi olmuştur.”³⁷ Divan-ı Lügati’t-Türk’te bulunan bazı manzum parçaların bu kafiyeyle yazılmış olması mesnevinin Türkler arasında İslâmdan önce de var olduğunu bize göstermektedir.³⁸ İslâmdan önceki dönemlerde koşuklar mesnevi nazım şekline çok benzedikleri için onlara ilk Türk mesnevileri de diyebiliriz.³⁹ Ancak ilk uzun, büyük mesnevi olup XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcib

³¹ Şemsettin Sami, *Kamus- ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 785.

³² İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, (3. Baskı), Ankara 2011, s. 1071.

³³ Raşit Çavuşoğlu, *Şâh Velî Ayıntâbi’nin Risâletü’l-Bedriyye’si-(Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*, (Yüksek lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 6.

³⁴ Ahmet Mermer (Ed.), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, (5. Baskı), Ankara 2010, s. 109.

³⁵ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Bilgeoğuz Tasarım, (4. Baskı), İstanbul 2010, s. 744.

³⁶ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Leyla İle Mecnun Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2006, s. 175.

³⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi-Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, Cilt: 6, İstanbul 1986, s. 278-279.

³⁸ Mermer (Ed.), s. 108.

³⁹ Okuyucu, s. 175.

⁴⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, (13.Baskı), İstanbul 2004, s. 309.

tarafından yazılan Kutadgu Bilig ile mesnevi Türk edebiyatında başlamıştır.⁴¹ Daha sonra ise Mevlanâ'nın Mesnevi'si gelmektedir.⁴²

Klasik edebiyatımızda gazel ve kaside ile beraber en çok kullanılan tür olma özelliği taşıyan mesnevi, kafiye kolaylığı sebebiyle istenilen uzunlukta, beyit sayısı çok olarak yazılmış ve bu yüzden okuyucuyu yormamak için de genelde aruzun kısa kalıplarıyla kullanılmıştır.⁴³ Bu kalıplar genellikle şunlardır:

“Mefâilün/ mefâilün/feûlün

Mefûlü/mefâilün/feûlün

Fâilâtün/fâilâtün/fâilün

Feilâtün/feilâtün/fe'ilün (Fâilâtün/feilâtün/falün)

Feilâtün/mefâilün/feilün (Fâilâtün/mefâilün/falün)

Müfteilün/müfteilün/fâilün

Faûlün/faûlün/faûlün/faûl”⁴⁴

Tek bir vezinle söylenerek vezinlerin anlam ve konunun içeriğine göre seçildiği,⁴⁵ iki beyitle yazılmış şiir parçalarından binlerce beyit sayısından oluşan kitaplara kadar sıklıkla kullanılarak⁴⁶ XI-XIX. yüzyıl arasında şairlerimiz tarafından yüzlerce eserin verildiği bu nazım şekli aa, bb, cc, dd... şeklinde kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşmaktadır. Her beytin kendi içinde anlamlı olup beyitler arasında konu birliğinin bulunduğu,⁴⁷ iki ile on binlerce beyit arasında yazılabilen mesnevi, hem beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması hem de beyit sayısı bakımından sınırlı olmayıp şairlerin ele aldıkları konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sağlaması yönünden çok kullanılan bir nazım şekli olmuştur.⁴⁸

⁴¹ TDEA., s. 279.

⁴² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 309.

⁴³ Okuyucu, s. 176-177.

⁴⁴ Mermer (Ed.), s. 108.

⁴⁵ Çavuşoğlu, s. 6.

⁴⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 309.

⁴⁷ TDEA., s. 277.

⁴⁸ Mermer (Ed.), s. 108.

Mesneviler anlatılarla konu bütünlüğünün birbirleriyle uygunluğu, kolay ezberlenebilmesi gibi özellikleri nedeniyle mensur eserlere göre daha fazla rağbet görmüş ve bu sayede uzunca bir dönem manzum anlatımlarda en çok kullanılan nazım şekli olmuştur.⁴⁹ Ayrıca eserlerdeki kahramanların ağzından yazılmış olan gazellerin vezin ve şekil yönüyle divanlardaki gazellerle aynı vezin ve şekille yazılması bu türün Türk edebiyatına özgü bir özelliğidir.⁵⁰

Penç-genc adı da verilerek mesnevi şairlerinin bir kısmı tarafından kullanılmış olan⁵¹ “Hamse genel olarak beş mesneviden oluşan “mesnevi külliyyatı” anlamında kullanılmış olmakla birlikte, edebiyatımızda beş mensur esere de “hamse” dendiği olmuştur. Öte yandan, bir şairin dört mesnevisi yanına divanını da katarak hepsine birden “hamse” dendiği de görülür.”⁵² Beş mesnevi yazarak meydana getirilen hamsede şairler bazen bu mesnevilerini altıya çıkarıp sitte yapmışlardır.⁵³ Bir divân şairi için şiirde varılacak rütbelerin en büyüğü olan hamse-nüvîslikte hamse yazan şairlere hamse-nüvîs denilmektedir. Bize İran edebiyatından geçen hamse geleneğini ilk başlatan XII. yüzyılın mesnevi şairi Nizâmî’dir⁵⁴ ve Türk şairleri de Nizâmî’yi örnek alarak hamseler meydana getirmişlerdir.⁵⁵ Edebiyatımızın ilk hamse üstadı olan Çağatay şairi Ali Şîr Nevaî’nin hamsesi toplam 64.000 beyittir ve edebiyatımıza yeni bir boyut kazandırmıştır. İsimleri Hayretü’l-Ebrâr, Ferhâd u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb’a-i Seyyâr ve Sedd-i İskenderî olan bu beş mesnevi Türk şiiri için yeni bir atılım sayılmakta ve büyük önem arz etmektedir. Osmanlıca ilk hamse ise Akşemseddin oğlu Hamdullah Hamdî’ye aittir ve mesnevilerinin isimleri Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Tuhfetü’l-Uşşâk, Kıyâfetnâme ve Mevlîd’dir.⁵⁶ Hamse sahibi olmanın bir hüner kabul edildiği edebiyatımızda Yahya Bey, Ahmed Rıdvan, Nev’îzâde Atâyî, Lâmiî de diğer hamse şairleridir.⁵⁷ Millî ve mahallî özellikler taşıyan şehrengîz, sâkînâme vb. mesnevilerle Türk edebiyatında hamse türü

⁴⁹ Kadir Alper, *Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2012, s. 1.

⁵⁰ Ünver, “Mesnevi”, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 323.

⁵¹ TDEA., s. 278.

⁵² Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 461.

⁵³ TDEA., s. 278.

⁵⁴ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 462.

⁵⁵ TDEA., s. 280.

⁵⁶ Pala, *Divân Edebiyatı*, s. 121.

⁵⁷ Tekin, s. 745.

zenginleştirilmiştir.⁵⁸ Birçoğunun hüznü bir aşkı konu alan mesnevilerden oluşup çoğunlukla bu mesnevilerin konularının trajik hikâyeler biçiminde olduğu mesneviler yanında soyut kavramlarla ilgili olan mesneviler de hamseler içinde kendilerine yer edinmişlerdir.⁵⁹

B.2. Mesnevi Tertibi

Mesnevilerin plânları genellikle şöyledir: Kendi içinde bir düzeni bulunan mesnevide önce mensur veya manzum dîbâce (ön söz);⁶⁰ bu giriş bölümünün başında ya da ilk beyit olarak okunan besmele vardır; Allah'ın varlık ve birliğinin anlatıldığı manzume Tevhîd; şairin durumunu ifade ederek Allah'tan yardım dilediği Mûnâcât; Hz. Muhammed'in şefaatinin dileyip ona duyduğu sevgiyi dile getirerek onu övdüğü Na't; Hz. Muhammed'in Mi'râc'ının anlatıldığı Mi'râc; Hz. Muhammed'in mucizelerinin anlatıldığı Mu'cizât; Dört büyük halifeden olan Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Ömer'in faziletlerinin anlatıldığı Medh-i Çehâr-yâr-ı Güzîn; şairin padişahı överek eserinin kabulünü dilediği, padişahın uzun ömürlü olması ve devleti için dua ettiği, içinde bulunduğu derdi söyleyerek yardımını istediği padişah için övgü; padişahтан sonra sadrazam, vezir, kazasker, şeyhülislâm vb. devlet büyüklerinden birini övdüğü devlet büyükleri için övgü ve şairin eserini niçin yazdığını belirtip sebep-i nazm-ı kitâb, sebep-i tertîb, sebep-i tahrîr başlıkları şeklinde de olabilen, tercüme ise sebep-i terceme başlığıyla olan, şair ve eserin niçin yazıldığıyla ilgili bilgileri içermesi sebebiyle mesnevilerin en önemli bölümlerinden biri olarak görülen Sebeb-i te'lîf şeklindedir.⁶¹

“Konu mesnevinin asıl bölümüdür. Bu kısma konuya uygun olarak öğretici amaçla yazılmış mesnevilerde âgâz-ı kitâb, matla'-ı kitâb, bâb-ı evvel, makâle-i ûlâ", tahkiyeye dayalı mesnevilerde ise "âgâz-ı dâstân, matla'-ı dâstân, âgâz-ı kıssa" gibi başlıklarla girildiği görülmektedir.” Giriş bölümündeki gibi bir planın bulunmadığı bu bölümde aynı konuda hatta aynı başlıkla yazılan mesnevilerde bile başlıklardan muhtevaya kadar birçok fark olabilir. Ayrıca şair bu bölümde konuyu tekdüzelikten çıkarmak, sanat gücünü göstermek için gazel, murabba, tardiye vb. manzumelere de

⁵⁸ Pala, *Divân Edebiyatı*, s. 121.

⁵⁹ Pala, s. 122.

⁶⁰ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2004, s. 318.

⁶¹ Mermer (Ed.), s. 109.

yer verdiği gibi⁶² kimi zaman da mesnevi kahramanlarının konuşmalarını gazel biçiminde verir. Mesnevîde asıl konu bölüm bölüm ve ayrı başlıklar altında verilir ve “Âgâz-ı dâsitân”, “Tetimme-i makâl u bakiyye-i vâsf-ı hâl”, “Vâkıf-şüden-i şâh be-keyfiyyet-i hâl” gibi isimlerle adlandırılan bu başlıklar genellikle Farsça’dır.⁶³

Konunun işlendiği bölümde ele alınıp anlatılan konular eserden esere değiştiği gibi bu durum, bölümün genel plânında da kendisini gösterir. İsmail Ünver, mesnevîleri yazılış amaçlarına göre dört gruba ayırmıştır. Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevîleri 1. Grup; okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesnevîleri 2. Grup; sanat yönü ön plânda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevîleri 3. Grup; şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevîleri 4. Grup olarak isimlendirmiştir. 1. Grupta dinî, tasavvufî, ahlâkî eserler, eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler bulunmaktadır. 3. Gruptaki mesnevîlerde kahramanların beşerî (mecazî) aşktan ilâhî (gerçek) aşka yükseldikleri; kahramanlar arasındaki aşk beşerî olmasına rağmen âşıkların kavuşmasını tasavvufî mecazlarla anlatan mesnevîler de bulunmaktadır. Bu mesnevîlerde şairler konularını çoğunlukla İran ve Arap edebiyatlarından alır ve şiirdeki ustalıklarını, hünerlerini göstermeye çalışırlar. Bu gruba giren mesnevîlere örnek olarak Yusuf u Zelîhâ, Leylâ vü Mecnûn, Husrev ü Şîrîn, Ferhad u Şîrîn, Varka vü Gülşâh, Edhem ü Hümâ, Gül ü Husrev, Süheyl ü Nevbahar, Şem’ ü Pervâne, Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri, Gül ü Bülbül, Heft-Peyker (Behrâm-ı Gûr), Beng ü Bâde vb. verebiliriz. 4. Gruptaki eserlerde ise yerli konular ele alındığından bunlar mesnevi alanının en orijinal örnekleridir.⁶⁴

Mesnevîlerin bitiş (hatime) bölümünde de giriş bölümündeki gibi belli bir plan bulunmakta,⁶⁵ bu bölümde konunun işlendiği bölümdeki gibi plân yönünden değişiklik görülmemektedir. Uzun mesnevîlerde, bitiş bölümünün asıl konudan ya Arapça kurala göre (Hâtimetü’l-kitâb... gibi) ya da Farsça kurala göre yazılmış bir

⁶² Mustafa Çiçekler, “Mesnevi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004, 29, s. 321.

⁶³ TDEA., s. 277-278.

⁶⁴ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 438-443.

⁶⁵ Çiçekler, s. 321.

taamlama (Hâtıme-i kitâb... gibi) yahutta Arapça-Farsça birleşik isim olan Hatm-şuden-i..., Tamâm-şuden-i... gibi başlıklarla ayrıldığı görülmekte ve bu başlıklarda genellikle Arapça “hatm (=sona erdirme, bitirme) mastarı ya da “hâtıme” sözü bulunmaktadır.⁶⁶ Konunun işlendiği bölüm bittikten sonra bulunan münacat, fahriye, mev'ize, temsil gibi başlıklar bitiş bölümünün içinde sayılabilecek başlıklar olabileceği gibi⁶⁷ bazıları ise hâtıme yanında başka bir amacı da anlatırlar. Örnek olarak Husrev ü Şîrîn'deki “Hatm-i Kitâb ve Medh-i Sultân Murâd”ı verebiliriz. Bazı mesnevilerde ise genellikle kitabın ne zaman ve nerede yazıldığı, kaç beyit olduğuyla ilgili bilgi veren “Der târîh-i kitâb” şeklinden bir başlık olabileceği gibi hâtıme başlığından sonra gelen münâcât, okuyucudan dua ve hoşgörü dilediğinde bulunan parçaların başlıklarının bulunduğu başka başlıklarda bulunabilir.⁶⁸

Bitiş bölümünde Tanrı'ya hamd ü senâ ve dua, sultana övgü ve saltanatının devamı için dua, şairin eseriyle ve şairliğiyle övünerek kendini övmesi, tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma, şairin eserine verdiği isim, hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi ve bunların esere vereceği zarardan Allah'a sığınma, mesnevinin beyit sayısı ve yazılışıyla ilgili tarihler, okuyucudan hayır dua isteme, mesnevinin vezni şairler tarafından dile getirilir. Birçok mesnevide bunların hepsi aynı anda bulunmadığı gibi bunların dışında da bulunanlar görülebilir.⁶⁹

Mesneviler bugünkü hikâye ve roman özelliklerini kapsamayıp bu özelliklerin dışında olmakla beraber dönemlerinde bugünkü hikâye ve romanın görevini üstlenmişlerdir.⁷⁰

B.3. Mesnevilerin Diğer Önemli Özellikleri

B.3.1. Konu: Çeviri ve nazire yoluyla Türk edebiyatına girip edebiyatımızda güzel eserlerin vücuda getirilmesini⁷¹ sağlayan aşk ve macera mesnevilerinin genellikle konuları orijinal değildir ve Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş konulardan

⁶⁶ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 447.

⁶⁷ Çiçekler, s. 321.

⁶⁸ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 447.

⁶⁹ Ünver, s. 448.

⁷⁰ Ünver, s. 450.

⁷¹ Ünver, s. 451.

oluşmaktadırlar. Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şirin, Yûsuf u Züleyhâ vb. mesnevileri bu konudaki örneklerdir.⁷²

B.3.2. Kahramanlar: Aşk mesnevilerindeki kahramanları durumlarına göre derecelendirebiliriz. Bunlardan birbirini seven kahramanlar her zaman birinci derece; onlara yardım ederek yanlarında bulunan, iki sevgili arasındaki haberleşmeyi sağlayıp yol gösteren kişiler ikinci derece; mesnevideki olaylar zincirinin içindeki bir olayda karşımıza çıkarak başka da bir yerde ismine rastlayamadığımız kişiler ise üçüncü dereceden kişilerdir. Mesnevilerdeki bu ikinci ve üçüncü derecedeki kişiler ya iyi ya da kötüdürler, yapılarına uygun olarak ya iyilik ya da kötülük yaparlar. Kötüler iyi, iyiler kötü olamazlar. Şairde onların başka yönüne değinmeyip sadece bu yönleriyle ilgilenerken yalnızca yapılarına uygun olaylarda kullanır. Mesnevinin birinci dereceden olan kahramanları, ideal, mükemmel, erişilmez, üstün nitelikli kişilerdir. Bunlar yaşanan olaylardan dolayı ağlayıp sızlayan, dertlerini, sıkıntılarını ya bir yakınına anlatan ya da çeşitli varlıklara seslenerek onlarla dertleşen kişilerdir. Âşıklar birbirlerinden ayrı kalıp kavuşamadıklarında derdini bilen yardımcılarına, daye, lala, dostuna vb. anlatır ya da kimse olmadığında aşktan ve onun verdiği ızdırap, sıkıntılardan şeme, pervaneye, güle, bülbüle, aya, güneşe, geceye, gündüze vb. yakınıp, ah ederek seslenir ve dertlerini anlatırlar.⁷³

B.3.3. Zaman: Gün, hafta, ay, mevsim ve yıl gibi uzun zaman dilimlerini gösteren ifadelerin kullanıldığı, olayların geçtiği zamanın belli olmadığı mesnevilerde⁷⁴ şairler, eğer bir olayın zamanını belirtmek istiyorlarsa mevsim; bir yolculuk, savaşın kaç gün sürdüğünü belirtmek istiyorlarsa da yıl, ay, hafta ve gün gibi ifadeler kullanırlar. Ayrıca bu eserlerde olay-zaman ilişkisi olağanüstüdür ve olayların başlangıcından itibaren eserin sonuna kadar geçen süre belli değildir. Altı aylık yol altı günde gidilebildiği gibi uzun yıllar süren bu olaylar sonunda kişiler dinamik, yıpranmamış, sorunsuz bir şekilde yine baştaki gibi karşımızdadır.⁷⁵

B.3.4. Mekân: Olayların çoğunlukla bahçeler, şehirler, saraylar, eğlence düzenlenen, avlanılan ve savaşılan yerlerde geçtiği bir tür olan mesnevilerde bu yerler çoğunlukla

⁷² Mermer (Ed.), s. 113.

⁷³ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 454-455.

⁷⁴ Mermer (Ed.), s. 113.

⁷⁵ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 455.

hayalidir. Ancak hayali olmayıp konumu bilinen yerler de vardır: Çin, Mâçin, Türkistan, Rûm, Mısır gibi.⁷⁶

B.3.5. Motifler: Mesnevilerde çocuğu olmayan padişah, düş görme, kılık değiştirme, resimde görüp âşık olma, mektuplaşma, girilmemesi gereken yer, insan olmayan varlıklarla konuşma motifleri en çok işlenen motiflerdir.⁷⁷

B.3.6. Olay: Mesnevilerde olaylar abartılarak anlatıldığı gibi bu abartılmış olaylara gerçek dışı varlıklarda katılır. Böylece mesnevi de masal havası hâkim olur.⁷⁸ Bu masalsı bir biçimde anlatılan olaylardaki anlatım ve kullanılan tasvirlerde aşırı abartmalar bulunur ve bu anlatım ve tasvirler akıl ve mantık sınırının üzerindedir. Hikâye kahramanlarının davranışlarının olağanüstü olduğu aşk mesnevilerinde cadı, peri, cin, ejderha, dev gibi masal motifleri çokça bulunmaktadır.⁷⁹

B.3.7. Mesnevilerde Dil: Mesnevilerdeki başlıklarda ilk sırayı Farsça, ikinci sırayı da Arapça almaktadır. Türkçe başlıklı mesnevilerin sayısı ise çok azdır. Mesnevilerdeki başlıklar çoğunlukla kırmızı mürekkeple yazılır ve bu başlıkların dili de genellikle Farsçadır. Mesnevilerin giriş bölümlerinde ağır, ağıdalı olan dil, konunun işlendiği bölümde ise oldukça sadedir ve bu bölüm Türkçenin yoğun olarak kullanıldığı bölümdür.⁸⁰

Mesnevileri konularına göre tıp, astroloji gibi belli bilgi alanlarını işleyen, sosyal hayatı tasvir eden, ana teması aşk ve macera olan, tarihî olayları ve fetihleri konu alan, dinî, tasavvufî, ahlâkî, menkabevî, mizahî mesneviler olarak sınıflandırabiliriz.⁸¹ Aşk, peygamber sevgisi, tasavvuf, savaş ve kahramanlık,⁸² ansiklopedik eserlerden, tefsir ve ilmi haller, sözlüklere kadar hemen hemen bütün konularda kaleme alınan⁸³ bu nazım şeklinin en yaygın türlerini klasik aşk hikâyeleri oluşturarak mesnevide en çok yazılıp okunan tür olmuştur.⁸⁴ Birçok şair tarafından

⁷⁶ Mermer (Ed.), s. 113.

⁷⁷ Mermer (Ed.), s. 113.

⁷⁸ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 451.

⁷⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 310.

⁸⁰ Mermer (Ed.), s. 113.

⁸¹ Tekin, s. 744-745.

⁸² Ulaş Bingöl, *Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Şahısların Dünyası*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2/4, 2013, s. 207.

⁸³ Okuyucu, s. 175.

⁸⁴ Pala, *Divân Edebiyatı*, s. 120.

tekrar tekrar ele alınarak yazılan Yusuf u Züleyha, Leyla vü Mecnun ve Ferhad u Şirin adlı mesneviler en ünlü aşk hikâyeleridir.⁸⁵

B.4. Aşk ve Macera Mesnevileri

Divan edebiyatımızda sıklıkla kullanılmış olan mesnevilerin içinde ayrı bir grup olarak değerlendirilen aşk ve macera mesnevilerinde konular aynı fakat şairlerin aşka bakış açısı ve aşkı anlatış şekilleri farklıdır. “A. Sırrı Levend, konunun bir araç, hüner göstermenin amaç, şaşkınlık uyandırmanın esas olduğunu belirttiği bu mesnevilerde yer ve zaman kaydı bulunmadığını, konuda birlik aranmadığını, bölümlerin olayların gelişimi içinde birbirine eklenmiş parçalar gibi olduğunu, tabiat tasvirlerinin gerçeğe uygun olmadığını, kahramanlarla tiplerde ve kahramanların davranışlarında doğallık bulunmadığını, olayların gelişimini izlerken nasıl ve niçin gibi soruların cevabının bulunmadığını” söyleyerek hikâyelerin genel karakterini göstermektedir.”⁸⁶ Olayların arka arkaya sıralandığı aşk mesnevilerinde şair bu olayları sıralarken konuyla ilgi kurup başka bir hikâyeye de anlatabilir. Bu gruptaki mesnevilerin aynı konuyu işleyen eserlerinde bile plân yönünden önemli farklılıklar bulunmuş; konunun işlendiği bölümlerde gazel başta olmak üzere kıt’a, müstezad, murabba, muhammes, tercî ve terkîb-i bend gibi değişik nazım şekilleriyle şiirler söylenmiştir.

İçinde bulunduğu mesnevi ile aynı vezinde yazılmış olanın az, değişik vezinle yazılanların daha çok bulunduğu bu değişik nazım şekillerinde görülen özellikler şöyle sıralanabilir:

a. Genellikle kahramanların ağzından söylediği bu şiirler ya âşık tarafından sevgilisine gönderilen aşk mektubu ya bu aşk mektubunda yer alan şiirler ya da iki âşığın karşılıklı olarak söyledikleri şiirlerdir. Doğrudan doğruya şairin ağzından söylenmiş şiirler de olduğu gibi asıl kahramanların yanında bulunan olayın geri plânındaki kahramanlarda âşığın duygularını dile getirmek üzere şiir söylerler.

⁸⁵ Bingöl, s. 207.

⁸⁶Ülkü Çetinkaya, *Aşk Mesnevilerinde Kadın-Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 27-28.

b. Şair, mesneviden bu tür şiirlere geçmeden önce son beyitte bunu haber vererek mesnevi ile şiir arasında bağlantı kurar.

c. Şairin mahlasının pek az kullanıldığı bu şiirlerde çoğunlukla şiirin sonunda kahramanın adı bulunur veya hiçbir ad bulunmaz.⁸⁷

B.5. XIX. Yüzyılda Mesnevi

Türk edebiyatında yazılan ilk mesnevi Kutadgu Bilig'dir ve 1069/1070'te Balasagunlu Yûsuf tarafından Karahanlı hükümdarı Tawgaç Buğra Han'a sunulmuştur. 1308 yılında *Risâletü'n-nushiyye* isimli mesnevisiyle Anadolu'da mesnevi yazma geleneğini ise Yûnus Emre başlatmış ve ilk mesneviler çoğunlukla toplumu eğitmek, bilgilendirmek ve terbiye etmek için yazılmıştır.⁸⁸ XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılan mesneviler genellikle yararlı olma, bir şeyler öğretme, öldükten sonra güzel bir şekilde anılıp insanların hayır duasını alma, Allah rızasını kazanma amacıyla yazılmıştır.⁸⁹ Ayrıca XIV. yüzyılda aşk mesnevileri de yazılmaya başlanarak bu alanda⁹⁰ başarılı örnekler verilmiştir. XIV. yüzyılda Yunus Emre'nin *Risaletü'n-nushiyye'si*, Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha'sı gibi önemli mesneviler dışında yazarı bilinmeyen pek çok mesnevi bulunmaktadır.⁹¹ XV. yüzyılda ise mesnevi gelişimini devam ettirmiş,⁹² bu yüzyıl edebiyat tarihimiz ve Türk mesneviciliğinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu dönemde şairler eserlerini sanat endişesi güderek yazmaya başlamıştır. Ayrıca önceleri her aşk hikâyesi yazan şair, eserinde İran kaynaklı bir mesneviyi örnek alıp tercüme ederken bu yüzyılda Hassân, Tâcîzâde Cafer Çelebi ve Sûzî Çelebi gibi şairler bambaşka bir bakış açısıyla ortaya çıkarak başkalarının mesnevisini tercüme etmek bir yana kullandıkları konu ve hayalleri bile kullanmayı ayıp saymışlardır.⁹³ Bu tür XV. yüzyılda konu ve sayı bakımından gelişme göstermiş, XVI. yüzyılda da en üst

⁸⁷ Ünver, "Mesnevi", Türk Dili, s. 445.

⁸⁸ Ahmet Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 6 (1), 2011, s. 211.

⁸⁹ Şentürk ve Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 150.

⁹⁰ Mengi, s. 96.

⁹¹ Ünver, "Mesnevi", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 323.

⁹² Mengi, s. 138.

⁹³ Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, s. 211-212.

seviyelere çıkmıştır.⁹⁴ Sanat yönü ağır basan mesnevilerin sayısında önemli bir artışın yaşandığı XVI. yüzyılda mesnevi edebiyatı en yetkin dönemini yaşamıştır.⁹⁵ Hamse sahibi sanatçıların da yer aldığı XVI. yüzyılda şehir-engîzlerin sayılarında olan artış; yerli tasvirler, gelenek ve göreneklerin yer verildiği mesneviler edebiyatımızda mahallîleşmeye yönelimi göstermektedir.⁹⁶ En parlak dönemini 16. yüzyılda yaşayan mesnevi, sonraki dönemlerde bu cazibesini yitirmiş, yazılan eserler daha öncekilerin gölgesi olmaktan öteye geçememiştir.⁹⁷ XVII. yüzyılda da mesnevi alanında başarılı örnekler verilmeye devam edilmiş, mesnevi gelişimini sürdürmüştür. Bu yüzyılda, yerli konular mesnevilerde sıklıkla yer bulmuştur. Surnâmeler, şehir-engîzler, sâkînâmeler, hasb-ı haller, ta'rifatlar vb. bu dönemde yazılmıştır. Klasik mesnevi konularının da görüldüğü bu yüzyılda macera ve aşk konulu mesneviler yerli konuların gerisinde kalmıştır.⁹⁸ XVIII. yüzyılda mesnevi önceki dönemlere göre oldukça rağbetten düşmüştür. Bu dönemde bilhassa çift kahramanlı aşk ve macera konulu mesneviler rağbet edilen bir tür olmaktan çıkmış, dinî-ahlaki-tasavvufî mesneviler azalmış ancak mahallî unsurlardan oluşturulmuş realist eserlerde bir hayli artış olmuştur.⁹⁹ Yerleşme, yenilik anlayışı bu yüzyılda da kendisini göstermiş ve yerli mesneviler oldukça itibar görmüştür.¹⁰⁰ Sergüzeştânameler, surnamelerin yazıldığı bu dönemde¹⁰¹ ayrıca mesnevilerin beyit sayılarının da azaldığı görülmektedir.¹⁰² Böylece XVIII. yüzyıl klasik tarzın gerilediği, yerel konuların rağbet bulduğu bir dönem olmuştur.¹⁰³ Mesnevi yazımının azaldığı bu yüzyılda Şeyh Galib Türk edebiyatındaki en muhteşem örneği, Hüsnü Aşk'ı kaleme almıştır.¹⁰⁴

⁹⁴ Fatma S. Kutlar, *Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s. 105.

⁹⁵ Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, s. 212.

⁹⁶ Mengi, s. 183.

⁹⁷ Talât Sait (Ed.) Halman, *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2007, s. 545.

⁹⁸ Mengi, s. 219.

⁹⁹ Şentürk ve Kartal, s. 317.

¹⁰⁰ Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, s. 212.

¹⁰¹ Şentürk ve Kartal, s. 362-363.

¹⁰² Şentürk ve Kartal, s. 317.

¹⁰³ Ayşe Yıldız, *18. Yüzyıl Mesnevilerinin Işığında Osmanlı Edebiyatında Edebî Çözülme: Klasikten Klasik Sonrası Devreye Geçiş*, TÜBAR, XXXII, 2012, s. 309.

¹⁰⁴ Ünver, "Mesnevi", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 323.

Toplumda batının etkisinin hissedilmeye başlandığı XIX. yüzyılda, mesneviler yazılmaya devam edilmiş¹⁰⁵ ancak bu yüzyılda ise mesnevi, eski önemini kaybederek¹⁰⁶ mesneviye rağbet iyice azalmış, mesnevi çok az yazılmıştır. Yazılan mesnevilerde kısa mesneviler olmuştur. XIX. yüzyılda nazım şekilleri arasında en az kullanılanı mesnevidir.¹⁰⁷ Birkaç örnek dışında kullanılmamış olan mesnevi nazım şeklinin bu yüzyıldaki en başarılı mesnevisi, İzzet Molla'nın Mihnet-keşân mesnevisidir.¹⁰⁸ Bu dönem şairleri Şeyh Gâlib'in "Hüsn ü Aşk" mesnevisinin tesiri altında kalarak ona benzer nazireler yazmışlardır. Sergüzeşt-nâmeler, surnamelerin itibar gördüğü bu dönemde sâkînâmeler mesnevi nazım şeklinden çok diğer nazım şekilleriyle yazılmışlardır. Az sayıda da olsa Zafernâme, Mevlid, Bahâriyye türünde mesnevilerde yazılmıştır.¹⁰⁹ XIX. yüzyılda Enderunlu Fazıl'ın Huban-nâme ve Zenannâme, İzzet Molla'nın Mihnet-keşân ve Gülşen-i Aşk'ı, Tanzimat döneminde Ziya Paşa'nın Harabat'ı önemli mesnevilerdir. Abdülhak Hamid Tarhan'ın manzum tiyatrolarında ise bu dönem mesnevilerin son örnekleri görülür.¹¹⁰ Bu türün son şairi İzzet Molla sayılmış ve Tanzimatın ilanı ile başlayarak günümüze kadar gelen dönemde bu tür rağbetten düşerek kullanılmamaya başlanmış, yazılanlarda eskilerin yerini tutamış ve yerini hikâye ve romana bırakmıştır.¹¹¹

Başlıca temalarının alegori ve aşkın olduğu bu dönem mesnevileri tarihî, dinî, siyasi, yerli konularda da yazılmış; gözlem yoluyla gerçek olayları ele alması yönüyle de önceki yüzyıl mesnevilerinden ayrılmıştır.¹¹²

Bu yüzyılda yazılan mesneviler Ref'î-i Âmidî'nin Cân u Cânân; Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Gülşen-i Aşk; Yenişehirli Avnî'nin Âteş-gede; Dâniş'in Gülşen-i Dâniş¹¹³; İzzet Efendi ve Derviş Hilmî'nin Sahil-nâme'leri,¹¹⁴ Mustafa Aşkî: Aşk-nâme, Vahdet-nâme; Giritli Salacıoğlu Mustafa'nın Nâmiyye (Nâmî-nâme), Der-Beyân-ı Şehâdet-i Nakşî Mustafa; İzzet Molla'nın Mihnet-keşân; Mir Ali Rıza

¹⁰⁵ Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹⁰⁶ Kutlar, s. 105.

¹⁰⁷ Mengi, s. 262.

¹⁰⁸ Ünver, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, s. 136-137.

¹⁰⁹ Şentürk ve Kartal, s. 361-363.

¹¹⁰ Ünver, "Mesnevi", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 323.

¹¹¹ TDEA, s. 282.

¹¹² Horata ve Macit (Ed.), s. 82.

¹¹³ Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹¹⁴ Yıldız, s. 311-312.

İstolçevî'nin Sergüzeşt-i İstolçevî¹¹⁵; Ârif Efendi, Şeyh İsmail Hakkî-i Bursevî, Nâyî Osman Dede¹¹⁶, Mecidî, Hâfız Ömer Yenişehir-i ve Fenârî Mi'râciyye¹¹⁷; Bayburtlu Zihnî'nin Sergüzeşt-nâme; Süleyman Celâleddîn'in Sâkî-nâme; Aynî'nin Sâkî-nâme, Nusret-nâme; Kastamonulu Abdülahad Nûrî'nin Farsça Sâkî-nâme; Gülşen-i Hurremî (Rif'at Sûr-nâmesi); Es'ad Sûr-nâmesi; Tahsin'nin Sûr-nâme; Ahmed Rızâ Trabzonî'nin Manzûme-i Sivastopol; Yenişehirli Avnî'nin Mir'ât-ı Cünûn¹¹⁸; Andelîb, Nâkâm, Safâyî Âzım'ın Leylâ vü Mecnûn'ları¹¹⁹; Âlî'nin Şem' ü Pervâne; Sermed'in Bahâriye; Nigârî'nin Çay-nâme, Nigâr-nâme; Selâmî'nin Mevlid; Ayaşlı Türk Hayrî'nin Zafer-nâme¹²⁰; Nevres'in Gazve-i Bedr, Na'tî'nin Edhem ü Hüma,¹²¹ Mehmed İzzet Paşa'nın Yûsuf u Züleyhâ'dır.¹²² Abdurrahman Zâhid-i Konevî'nin Tevfiye, Antakyalı Şeyh Ahmed'in Se Zebân, Eşref Feyzi'nin Lugat-ı Feyzî veya Hoş Edâ, Ahmed Resmî b. İbrahim-i Girîdî'nin Nazm-ı Girîdî, Mustafa Keskin b. Osmân'ın Manzûme-i Keskin, Hâfız Abdullah b. Halîl b. Alî'nin Tuhfetü'l-hâfız, Mustafa İlmî b. İbrahim'in Tuhfetü'l-ihvân ve Hediye-yü's-sibyân, Şemsî'nin Tuhfe ve Osmân Şâkir b. Mustafa-yı Bozokî'nin Müsellesnâme-i Şâkir isimli manzum sözlükleri de mesnevi şeklinde yazılmışlardır.¹²³

Çoğu XIX. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olan mesnevilere içeriklerine göre; okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevi grubuna giren mesnevilerden Mevlid (Selâmî); okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesnevilerden Zafer-nâme (Ayaşlı Türk Hayrî), Manzûme-i Sivastopol (Rızâî); sanat yönü ön plânda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevi grubuna girenlerden Yusuf u Zelîhâ (Mehmed İzzet Paşa); şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli

¹¹⁵ Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹¹⁶ Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, s. 214.

¹¹⁷ Halman (Ed.), s. 556.

¹¹⁸ Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹¹⁹ Kartal, *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, s. 219.

¹²⁰ Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹²¹ Halman (Ed.), s. 559-560.

¹²² Kartal, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, s. 366.

¹²³ Yıldız, s. 312.

yörelere tasvir eden mesnevilerden Mihnet-keşân (Keçecizâde İzzet Molla), Sergüzeşt-nâme (Bayburtlu Zihnî)¹²⁴ gibi örnekleri verebiliriz

B.6. Mektubat Türünde Mesneviler

İnsanların birbirleriyle haberleşmelerini sağlayıp duygu ve düşüncelerini paylaştığı bir anlatım şekli olan mektup, iletişimin en önemli unsurlarındandır.¹²⁵ “Emel Kefeli, Nurullah Ataç’ın ‘her yazı bir mektuptur.’ Şiir, hikâye olsun; deneme, eleştirme olsun; hepsi birer mektuptur tanımına atıf yaparak Ataç’ın mektubun alanını genişlettiğini, mektubu insan hayatının her safhasında önemli rol oynayan bir anlatı şekli olarak vurguladığını belirtir”. İnsan hayatında uzun bir geçmişe sahip olan bu tür kişilerin duygu ve düşüncelerini rahatça ortaya koymasını sağlar. Mektup, bazen insanların iç dünyasını yansıtarak onların yalnızlığına ortak olurken bazen de tarihî, siyasî veya edebî bir belge olur.¹²⁶ Edebî bir tür olan mektup, hemen hemen bütün dünya milletlerinin edebiyatlarında da edebî bir tür olarak görülmekte¹²⁷ ve özel mektuplar grubunda yer alan bu edebî mektuplar bir şair veya yazar hakkında ya da bir şiir veya eserle alakalı olarak yazılmış mektuplara denmektedir.¹²⁸ Ortak amacın anlatılmak istenen şeyin anlatılacak kişiye bu vesileyle iletilmesi olan mektup birilerine göndermek için yazılmış şey demektir.¹²⁹ Farsça nâme, Türkçe de betik, bitig denilen mektup¹³⁰, klasik edebiyatta münşînin belli formlarda, sanatlı ve süslü olarak muhatabı için kaleme aldığı mensur ya da manzum olan yazı da olabilir.¹³¹

Mektup deyince akla ilk anda düzyazının gelmesinden ötürü eski edebiyatımızda da akla genellikle inşâ denilen yazı türü gelir.¹³² Arapça bir kelime olan inşâ, “نشأ” kökünden türetilmiş; sözlüklerde önceleri “ortaya çıkarmak, icat ve

¹²⁴ Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, s. 459-461.

¹²⁵ Tülay Gençtürk Demircioğlu, *Ali Şîr Nevâyî’nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa*, Turkish Studies-İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3),2010, s. 147.

¹²⁶ Kefeli,2001,s. 9;akt. Demircioğlu, s. 148..

¹²⁷ Mehmet Turgut Berbercan, *Türk Yazı Dilindeki İlk Manzum Mektup Örnekleri*, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD), 2(1), s. 74.

¹²⁸ Elif Aydın, *Divanlardaki Manzum Mektuplar*, (Yüksek lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007, s. 4.

¹²⁹ Berbercan, s. 74.

¹³⁰ Aydın, s. 2.

¹³¹ Berbercan, s. 74.

¹³² H. Dilek Batıslam, *Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım*, İlmi Araştırmalar 13, 2002, s. 18.

ihdas etmek, yaratmak” manalarının karşılığı olarak yer alırken, daha sonra “kurmak, üretmek ve yazmak” gibi anlamlar kazanmış bir sözcüktür. Zamanla bu ikinci kullanımdan hareketle “yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon” gibi anlamlar yüklenerek resmî ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. Bu sanatı konu edinen disipline “ilmü’l-inşâ”, inşâ yazarına “münşî”, bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere de “münşeât”¹³³ sadece mektuplardan oluşan eserlere ise mektûbât denmiştir.¹³⁴ Ancak inşâ, mektup türü olmanın yanında geçmişten başlayıp son zamanlara kadar gelen güzel ve herkes tarafından beğenilen bir yazı yazmak için gerekli olan koşulların ne olduğu konusunu ele alan kitaplardır. Okçuzâde Mehmetî, Mehmet Şâhî, Nüzhet Mehmet Efendi, Hayret Efendi’nin eserleri bu tarz eserlerdir. Ayrıca Fuzûlî’nin, Tokatlı Kânî’nin mektupları, Zaîfî’nin Sadrazam Rüstem Paşa’ya yazdığı mektup da edebiyatımızdaki önemli mektuplardır.¹³⁵ Divan edebiyatında inşâ kurallarına uygun bir biçimde yazılan mektuplar münşeât mecmualarında toplandığı gibi edebiyat tarihimiz açısından önemli bazı şahsiyetlerin¹³⁶ sanatlı ve özenli bir dille kaleme aldığı, inşâ alanında önemli bir yeri bulunan mektupların derlenerek oluşturulduğu münşeâtlar da bulunmaktadır. Bu eserler muhteva bakımından didaktik, tarihî ve edebî münşeâtlar olarak sınıflandırılır ve Ali Şîr Nevâyî, Veysî, Nergisî, Lâmi’î, Nâbî ve Kânî vb. edebî münşeât yazan şair ve yazarlar olduğu gibi Nahîfî Süleyman Efendi’nin de rahatlıkla edebî münşeâtlar grubuna dâhil edilebilecek bir münşeâtı bulunmaktadır.¹³⁷ Mektupla beraber her çeşit resmi ve özel yazıyı toplayarak yazım kurallarını gösteren münşeâtlar, *inşâ* masterından türemiş olup münşî adı verilen, devlet teşkilatlarında çalışan küttab, nişancı veya tevkiîler tarafından yazılan çoğunluğu süslü olan yazıya ve bunların toplandığı kitaplara denilmiştir. Resmi ve özel yazışma ile mektuplar, manzum mektuplar, bu manzum mektuplardaki manzumeler, dua nameleri, makale, nutuk, arzuhalî de içine alan örnekler münşeât mecmualarının içeriğini oluşturur.

¹³³ Ramazan Ekinci, *Sevgiliye ve Dost(lar)a Mektuplar: Münşeât-ı Nahîfî*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 54, 2015, s. 240.

¹³⁴ Aydın, s. 3.

¹³⁵ İ. Güven Kaya, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Mektup Türü ve Pâre Pâre Ahmet Çelebi ile Lâmiî Arasındaki Manzum Mektuplaşma*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 32, 2007, s. 115.

¹³⁶ Batıslam, *Mesnevîlerde Mektup Tarzı Anlatım*, s. 18.

¹³⁷ Ekinci, s. 240.

Münşeât türünün Osmanlıdaki en eski örnekleri Ahmed-i Dâ'î'nin Teressül'ü ile Yahya bin Mehmed el-Kâtib'in *Menâhicü'l-İnşâ* adlı eserleridir. Klasik Türk edebiyatında Fuzulî'nin o günkü resmi dairelerin durumunu mizahi bir dille tenkit ederek Nişancı Celâlzade Mustafa Çelebi'ye yazdığı Şikâyetnâme'si en ünlü mektup türüdür. Orhan Şaik Gökyay ve Mübahat Kütükoğlu varakpare, ariza, name, uhuvvetname, meveddetname, kâğıt, şukka, kaime, muhabbetname, tezkire gibi sözcüklerin mektup anlamına geldiği gibi mektubun cevapname, davetnâme, teşekkürnâme, nasihatname, tebrikname, tezkire, varaka gibi adlar taşıdığını söylemişlerdir.¹³⁸ Mektupların içerikleri ve mektup yazarların vaziyetlerine göre mektuplara bu tür isimler verilmiştir. Bu isimler içerisinden muhabbetnâme, meveddetnâme, uhuvvetnâme isimleri çoğunlukla sevgi, dostluk, kardeşlik konulu; şukka, arîza isimleri rütbece altın üste yazdığı; müzekkere ismi bir işle alakalı olarak resmi dairelerin birinden diğerine yazılan mektuplara verilen isimlerdir.¹³⁹ Mektupların başında yer alıp rütbe ve saygı bildiren sözleri içeren elkâb; mektubun giriş kısmı olup başladığı asıl yer olan ibtidâ; ibtidâ ile talep arasında geçiş bölümü olan tahallüs; mektubun temelini oluşturarak en gerekli ve önemli bölümü olup istek bildiren bölüm olan talep; mektupların sonuç kısmı olup mektubun bittiğini gösteren ve mektubun en sonunda yer alan intihâ; başta mektubun yazıldığı kişi olmak üzere türlü şeyler için Allah'a duada bulunduğu dua; mektupların kim tarafından yazıldığının bilinmesi yönünden çok önemli bir kısım olup kişinin kendi adını kendi eliyle daima mektup ve resmi kâğıtların altına yazdığı gibi aynı şekilde yazdığı bölüm olan imza bölümleri mektubu oluşturan bölümlerdir.¹⁴⁰

Türk edebiyatında mektup, XIII. yüzyıldan sonra gelişerek devam etmiş ve XIX. yüzyıldan itibaren, özellikle Batı edebiyatının etkisiyle yeni şekil ve muhtevalarla birlikte yaygınlık kazanmıştır. Aynı şekilde çağdaş edebiyatta bugün bilhassa romanda, yazar mektuba bir anlatım şekli olarak başvurmakta ve olayları anlatmak için mektubu vasıta etmektedir.¹⁴¹

¹³⁸ Demircioğlu, s. 148-150.

¹³⁹ Aydın, s. 3.

¹⁴⁰ Aydın, s. 5-6.

¹⁴¹ Berbercan, s. 74-75.

Türk dilinin Eski Türkçe devrinde (7.-13. yy.) yazılmış, Eski Uygur Türklerinden kalan mektup parçaları ve fragmanlar Türk edebiyatındaki¹⁴² ilk resmî ve özel mektuplardır. Türk kağanlarının elçiler aracılığıyla dost veya düşman devletlere, halklara gönderdiği ve onlardan aldığı mektuplar her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da Eski Uygurlardan önce Hun ve Göktürk devletlerinde mektubun kullanıldığını göstermektedir.¹⁴³ Karahanlılar devrinde Yusuf Has Hacip tarafından yazılmış Kutadgu Bilig’de Küntogdı, Aytoldı ve Odgurmış isimli sembolik karakterlerin ağzıyla verilen, mektubun edebî vasıflarının tümünü taşıyarak manzum olarak yazılabilecek seviyeye getirildiğini gösteren 4 büyük manzum mektup örneği verilmiştir ve bu mektuplar, ilk manzum mektuplardır.¹⁴⁴

Pek çoğunun düzyazı yerine şiiri tercih ettiği manzum mektuplar eski edebiyatımızda bir gelenek haline gelmiştir. Bağdatlı Ruhî’nin mektupları, Hafız Ahmet Paşa’nın IV. Murat’a Bağdat kuşatması sırasında yazdığı mektup, Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Bayezid arasındaki mektuplaşmalar ve Lamiî ile Pârepârezâde Ahmet Çelebi arasındaki mektuplaşmalar da manzum mektup örnekleridir.¹⁴⁵ Günümüze doğru yaklaştıkça diğer roman, deneme, eleştiri, hikâye vb. edebî türlerin anlatım tekniği içinde üslubundan yararlanılan mektup, geçmişten günümüze olan zaman içinde her zaman haberleşme amacıyla kullanılmamış aynı zamanda sanat ve hüner göstermek amacıyla bir anlatım tekniği olarak da edebî eserlerde bu türün anlatım özellikleri kullanılmıştır.¹⁴⁶

Tanzimat öncesi döneme ait kaside, mesnevi gibi nazım şekillerinde bulunan manzum mektupların konu gereği daha çok mesnevilerde bulunduğunu belirten Fevziye Abdullah Tansel ayrıca bu mektupların bir kısmında da divan şairlerinin duygularını, hislerini sevgiliye iletebilmek için sabah rüzgârı, gönül kuşu vb. kimi öğeleri kişileştirerek bunlar aracılığıyla sevgiliye hislerini anlatmaya çalıştığını ifade eder.¹⁴⁷ Yazıldığı dönemin toplum yaşamı, inancı, halk kültürü hakkında; mektuplaşma geleneği, kuralları, mektupların içerik ve biçim özellikleri konusunda bilgi veren mesnevilerde bulunan mektup bölümlerinde kullanılan dil ve üslup da

¹⁴² Berbercan, s. 73.

¹⁴³ Berbercan, s. 74.

¹⁴⁴ Berbercan, s. 73.

¹⁴⁵ İ. G. Kaya, s. 115.

¹⁴⁶ Batıslam, *Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım*, s. 19-20.

¹⁴⁷ Batıslam, s. 19.

bilinen mektup dili ve üslubuna benzer özellikler taşır. Ayrıca anlatım özellikleri bakımından da mesnevilerin diğer bölümlerinden farklıdır. Birçok mesnevîde de değişik içerik ve üsluba sahip birbirinden farklı özellikler taşıyan mektup bölümlerine yer verilmiştir. Mehmed'in Işk-nâme, Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşid-nâme, Mesud bin Ahmed'in Süheyl ü Nevbahâr, Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ, Cem Sultan'ın Cemşîd ü Hurşîd, Behiştî'nin Leylâ vü Mecnûn, Şeyhi'nin Husrev ü Şîrîn, Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf u Züleyhâ, Fuzuli'nin Leylâ vü Mecnûn ve Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk mesnevîleri bu tarz mesnevîlerdir.¹⁴⁸ Mesnevîlerde bulunan mektup bölümlerinde mektuplar yazıldıkları kişilere daha çok aracı kişiler yardımıyla ulaştırıldıkları halde bazen de farklı yollarla ulaştırılır. Mesnevî şairlerinin okuyucuyla daha rahat iletişim kurmak, kahramanlarının duygu ve düşünce dünyasına okuyucuyu ortak ederek aynı duyguları yaşatmak için seçtikleri bu mektup tarzı anlatımında dil divan şiirine benzemekle beraber daha sade, içten ve karşılıklı konuşma havası içindedir ve mesnevî içindeki bu mektup bölümleri anlatımdaki tekdüzeliği önleyip anlatıma canlılık, olay kurgusuna renk katmak, okuyucunun ilgisini çekmek vb. işlevlere de sahiptir. Bunların dışında mesnevîlerde bulunan bu mektup bölümleri içerik ve işlev açısından hikâye edilen olayla bağlantılı olduğundan mektup bölümünün başlayacağı farklı şekillerde olay akışı içinde haber verilir.¹⁴⁹

Divan edebiyatında âşıklığın göstergelerinden biri de sevgili ve âşığın mektuplaşmasıdır.¹⁵⁰ Özel mektuplar grubunda yer alan aşk-âşık-maşuk üçlemesinde kullanılan aşk mektupları, özellikle çift kahramanlı aşk mesnevîlerinde bulunmakla beraber divanlarda da çeşitli şekillerde bulunur.¹⁵¹

Fevziye Abdullah Tansel âşık edebiyatında mektuba kâğıt, gam yükü, gönül dili, çile bohçası, name gibi isimler verildiğini, sevgiliden aşığa sözlü olarak gelen haberin yazılmamış ferman, bu haberin sevindirici olması halinde de şekerli hurma adını aldığını belirtir. Yıllar boyunca Türkçe edebiyat ürünlerinin adlandırılması, çeşitli yapıtların tanımlanmasında kullanılan nâme sözcüğü mektup anlamıyla manzum eserlerde belli bir kişiye seslenildiğini ifade ederken sonraları gittikçe genel

¹⁴⁸ Batislam, s. 17-18.

¹⁴⁹ Batislam, s. 33.

¹⁵⁰ Demircioğlu, s. 146.

¹⁵¹ Demircioğlu, s. 147.

bir niteleyici olarak nesir şeklinde belli bir konuda yazılan yapıtları adlandırılmada da kullanılmıştır. Sevgiliye seslenmeyi ifade eden manzum mektuplaşmadan oluşan eserler ilk olarak kökeni İran edebiyatına dayanan, Türk dilleri içinde sadece Çağatay Türkçesi'nde örnekleri bulunan *Deh-nâmeler*de görülür. Deh-nâmeler mesnevi biçiminde yazılarak içinde gazellerinde bulunduğu, konusu ya âşık ve sevgili arasındaki mektuplaşmalar ya da âşık tarafından sevgiliye gönderilen mektuplardan oluşan bir şiiirdir. Ahmed Paşa'nın divanını tahlil çalışmasında Harun Tolasa, divanlarda bulunan mektup konusu için haberleşme daha çok mektup ile sağlanmış ve mektuplaşma âşık ile sevgili arasında olmuş; şair mektup, name gibi kelimelerle beraber muhabbetname kelimesini de kullanmış, mektubun yazı, kâğıt ve mürekkebine çok özen gösterilmiş, resmi veya özel fark etmeden mektuplarda unvan, nam ve tarihin her zaman bulunduğunu dile getirmiştir.¹⁵²

¹⁵² Demircioğlu, s. 148-150.

C. OSMAN RAHMI EFENDİ

1. Hayatı

Doğum yeri, doğum tarihi ve ölüm yeri tam olarak bilinmeyen¹⁵³ Osman Rahmi Şurâ-yı Bahriyye Başkâtibi olarak atanmıştır.¹⁵⁴ 10 Cemaziyel evvel 1301 (25 Şubat 1883/1884) Şura-yı Bahriye Baş Kâtibi Osman Rahmi Efendi'nin vefat tarihi 1311(1894) 'dir.¹⁵⁵ Osman Rahmi Bey 1820 kuruş maaşla malulen emekli olmuştur. Maaşı ailesine tahsis edilmiştir. Osman Rahmi Efendi'nin icrâ-yı tekaüdüne dair durumu Arşiv belgesinde yazılıdır.¹⁵⁶ Oğlu Mehmed Murad Bey 15 Ağustos 1288(1871)'de Dersaadette doğdu. Önce sıbyan mektebinde, sonra mekteb-i bahriyyede okumuş şehadetname almıştır.¹⁵⁷

Osman Rahmi Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkındaki bilgiler bu kadarla sınırlıdır.

2. Eserleri

2. 1. Nâme-i dil

60 sayfa hâlinde basılan manzumelerinin bulunduğu¹⁵⁸ bu eser matbu bir eser olmakla birlikte araştırmacı metnin yazma nüshasına erişememiştir. Eser, Galata Kahvehanesi ortaklığı aracılığı ile Eğitim Bakanlığı tarafından Devlet Tophanesi Matbaasında Ramazan Bayramının ilk gününde basılmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturarak ileriki sayfalarda geniş bir biçimde ele alınacağından dolayı burada hakkında çok fazla bilgi verilmemiştir.

¹⁵³ Mehmet Arslan, 2014, Erişim tarihi: 15 Eylül 2015, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2944>.

¹⁵⁴ 00913-072188-001-01 Arşiv belge no.

¹⁵⁵ Osmanlı Arşivi BEO 763/572231.

¹⁵⁶ Osmanlı Arşivi BEO 565/4257.

¹⁵⁷ DH. SAİD_0073, 14 cemaziyelevvel-9 mart 1312.

¹⁵⁸ Mehmet Arslan, 2014, Erişim tarihi: 15 Eylül 2015, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2944>.

2. 2. Münşeât

1921 yılında basılıp 96 sayfadan oluşan eser Osman Rahmi Efendi'nin İzzet mektubunun devamı olarak İzzet Paşa'ya mazeretini bildirdiği mektubudur.¹⁵⁹

¹⁵⁹Eserin alındığı kaynak, Erişim tarihi: 15 Eylül 2015,
<http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1087>.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÂME-İ DİL'İN MUHTEVÂSİ VE TAHLİLİ

A) NÂME-İ DİL'İN MUHTEVÂSİ

Nâme-i Dil'de genel olarak beşeri aşk ele alınmış, âşık sevgilisiyle hayali olarak yaşadıklarını anlatmıştır.

Mesnevi klasik mesnevilerde bulunan giriş, gelişme, sonuç bölümlerinden oluşmuştur.

Eser 72 beyitlik giriş bölümüyle başlamaktadır. Giriş Bölümünde dibace (ön söz), tevhid, münacat, nat-ı şerif, sebep-i telif ve bir müseddes bulunmaktadır. Mensur olarak yazılmış bulunan dibace kısmında şair eserin eksikliklerinin olabileceğini dile getirip buna hoşgörüsüyle yaklaşılmasını rica eder. Ayrıca kitabın Galata Kahvehanesi ortaklığı aracılığı ile Eğitim Bakanlığı tarafından Devlet Tophanesi matbaasında basıldığını ve Bahriye Meclisi Baş Yazmanı Osman Rahmi Efendi tarafından yazılmış olan bu eserden elde edilen gelirin de bazı hayır işlerinde kullanılacağı burada belirtilir.

Allah'ın birliğinin, yüceliğinin anlatıldığı 1-9. beyitler arasında bulunan tevhid bölümünde Allah'ın büyüklüğünü, kullarına birçok ihsanlarda bulunduğunu, kâinatı yoktan var ettiğini; Hz. Peygamberin yaratılmasıyla kâinatın aşk ile dolduğunu ve bu uğurda kimi âşıkların başını feda ettiğini, her işte Allah'ın hikmeti olduğunu ve onu hakkıyla anlamaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini söylemiş; 10-14. beyitler arasında bulunan, şairin Allah'a yalvarıp af dileğinde bulunduğu münacat bölümünde ise günahlarının çok olduğunu söyleyip Allah'ın sonsuz merhametine sığınmış ve af dilemiştir. Na't bölümü içinde değerlendirebilceğimiz 15-23. beyitler arasında bulunan bölümün ilk beytinde iki âlemin nuru Hz. Peygamber ve yüce sahabelerine salât ve selam ile başlamış ve yine Peygamberimize övgü ile devam etmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'i övüp tüm peygamberlerden üstün tutulan Hz. Muhammed'den şefaath dileğinde bulunduğu 24-28. beyitler arasında Na't bölümüdür.

Klasik mesnevilerde bulunan başlıklardan sebep-i nazım başlığıyla başlamış olan 29-57. beyitlerin yer aldığı sebep-i telif bölümünde şair aşk yüzünden gönlünün çok eziyetler çektiğini, durumunu kimseye anlatamadığı için sırlarını bad-ı sabaya (sabah rüzgârı) anlattığını, aşk yolunda kalbini ferahlatan kişinin rüzgâr olduğunu; derdini bir taraftan rüzgâra anlatırken bir taraftan da bunu yazdığını ve kendisi gibi gönül acısı çekenlere bu kitabın eğlence olmasını istediğini söyler. Yine bu bölümde âşık olduğunu ancak iyi bir şair olmadığını kalemi eline alıp yazmasının sebebinin aşk yüzünden çektiği acı olduğunu söyleyerek bu yüzden yanlışının ve hatasının çok olduğunu belirtir ve irfan sahibi kişilerin onu anlayışla karşılayarak iyilik yapıp yanlışlarını düzelteceğini düşündüğünü söyler; son beyitte ise bir müseddes ile gönül derdini dile getireceğini belirtir.

Şair asıl konuya girmeden önce 58-72. beyitleri kapsayan, sebep-i telif ve mesnevi arasında bulunan aşk acısını anlattığı bu müseddeste aşk elinden çok ızdırap çektiğini fakat ne yapacağını, bunu kime anlatacağını bilemediğinden bahseder.

Olaylardan, olayların nasıl geliştiğinden, neler olduğundan bahsettiği gelişme bölümünde şair mesneviyi 18 bölüme ayırmış, birer tane de müseddes ve muhammes yazarak duygularını etkili bir şekilde anlatmanın yolunu seçmiştir.

73-97. beyitler arasından oluşan ilk mesnevide âşık (şair) sırlarına ortak edip içini döktüğü rüzgâra seslenerek her şeyden habersiz iken sevgilisini görünce bir bakışta nasıl âşık olup dert ateşiyle yandığını anlatmakla beraber sevgilisinin 16 yaşına henüz girmiş olduğunu söyler ve bazı fiziksel özelliklerini teşbih sanatından sıkça faydalanarak anlatır. (saç, göz, kaş, boy, ten vb.)

98-130. beyitler arasından oluşan ikinci mesnevi şairin aşk acısının gün geçtikçe nasıl arttığından, onu her görenin bu halinin sebebini sorduğundan bahsettiği beyitlerle başlar. Sırrını kimseye açmayan aşığın derdi dayanılmaz duruma gelir ve bu yüzden gönlünü suçlar. Bin türlü dertlere düşmesinin sorumlusu olarak gördüğü gönlüyle konuşur. Aşığın gönlü dile gelerek ona bu sırrını dost-düşman duymadan gidip yârine açıklaması tavsiyesinde bulunarak onun merhamet gösteren kişilere benzediğini söyler. Kendince düşünüp gönlünün bu sözünü doğru bulan âşık sevgiliyle konuşma fırsatı arar fakat hem çok heyecanlanır hem de sevgiliyi

konuşmak için yalnız bulamaz ve bu mesnevi bölümünün sonunda da bir gazel yazdığından haber verir.

131-167. beyitler arasından oluşan üçüncü mesnevide sevgilisine hala açılmamanın verdiği ızdırapla çaresizce dolaşan âşık, kendi başına bu işi yapamayacağını anlayarak Allah’a döner ve halini her şeyin maliki olan yaratıcıya arz ederek yalvarır, dua edip yardım ister. Sevgilisine kavuşamayacaksa ölmek istediğini dile getirir. Bütün bu ağlayıp sızlamaları ve duaları en sonunda işe yarar ve bir gün acı ve kederle gezerken sevgilisini yalnız görür. Bir cesaretle sevgiliyle konuşmak ister, selam verir. Selamını alan ve onu tanıyan sevgilisine derdini anlatan yazdığı bir gazelini verir.

Bu kısımda iki ay gibi bir süre dolaşıp sevgiliyi aradığı söylenerek zaman bildirilmiştir.

168-196. beyitler arasından oluşan dördüncü mesnevide aşığımız başına gelenleri yine rüzgâra seslenerek ona anlatır. Bu bölümde sevgiliye açılmaya çalışan âşık ona gazelini verdikten sonra sevgilisinden sert bir tepki alıp azarlandığını dile getirir. Sevgilisine derdini anlatıp ondan bir merhamet, lütuf beklediğini, daha önce bu sırrını kimseye söylemediğini, ilk defa burada ona açtığını ifade ettikten sonra bunları duyan sevgilisinin çok sinirlendiğini ve aşktan, sevgiden anlamadığını ifade edip kendine çok kişinin âşık olduğunu ama onun kimseyi kendine layık görmediğini söyleyerek çıkıp gittiğini; bunun üzerine perişan bir halde evine dönerek kalemi eline alıp yine iki gazel yazdığını anlatır.

197-213. beyitler arasından oluşan beşinci mesneviye yine rüzgâra seslenerek başlayan âşık büyük ızdırap ve dertler çektiğini; gidip sevgiliye açılarak hata ettiğini, gönlünün dediğine inanıp yanıldığını söyler. Sevgilisi aşığına eziyet edip çile çektirmek için rakiplerle görüşür. Ne yapacağını bilemeyen âşık yine 3 tane gazel yazar.

214-260. beyitler arasından oluşan altıncı mesneviye de rüzgâra seslenme ile başlayan âşık bu bölümde sadıklığı ve adabıyla Hz. Ebubekir’e benzeyen bir yoldaş, dostunun olduğunu dile getirerek bu dostunun daha önceleri ona derdinin ne olduğunu sorduğunu, derdini ona güvenip anlatabileceğini ve ona yardım edebileceğini söylemesine rağmen önceleri sırrını ona söylemediğini, 8 ay ayrılık

ateşi ile yandıktan sonra artık dayanamadığını, gidip dostunu bularak aşka düştüğünü ve çok acılar çektiğini söyleyip halini anlattığını; dostunda ona aşkını, ayrılık acısını anlattığı bir gazel yazıp getirmesini ve bunu sevgilisine vererek ona durumunu anlatacağını diyerek yardım edeceğini ifade ettiğini ve böylelikle onu teselli edip rahatlattığını anlatmıştır.

Bu bölümde klasik mesnevilerde görülen asıl kahramana sürekli yardım eden yardımcı tip devreye girmiştir.

261-309. beyitlerden oluşan yedinci mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde gazeli yazıp dostuna verdiğini ve dostunun da sevgilisi ona geldikten sonra onunla konuşup gazeli ona verdiğini; sevgilisinde divanda kâtip olduğunu söylediği Rahmi'yi tersleyip reddettiğini anlattığını ancak dostuyla sevgilisinin konuşmasının sonunda sevgilisinin sabah geleceğini ve ona ahbaplık edip sohbet edeceğini söylediğini; sevgilisi gittikten sonra dostunun âşığın yanına gelerek olanları anlattıktan sonra heyecandan sabaha kadar uyuyamadığını ve 2 gazel yazdığını anlatıyor.

Klasik mesnevilerden farklı olarak gerçek kişilerin kullanıldığı bu bölümün 281. beytinde âşığın gerçek kişi olduğu belirtilmiş ve divanda kâtiplik yaptığı söylenmiştir.

310-328. beyitlerden oluşan sekizinci mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde sevgiliyle buluştuğunu ve sevgilisinin ona artık onu üzüp incitmeyeceğini ve verdiği sözde durup sadık olacağını söylediğini; sevgilisinin gazel istemesi üzerine yanındaki gazelleri ona verdiğini anlatıyor.

329-347. beyitlerden oluşan dokuzuncu mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bir önceki bölümde sevgilisinin ondan istediği gazele baktığını ve beğendiğini; şairliğini överek ondan kendisini ve sevgilisini tarif eden tarih düşürmeli ve alfabetik sıraya göre giden bir şiir yazmasını istediğini; akşam olupta sevgilisi gittikten sonra ondan istediği gazeli yazmaya başladığını anlatır.

Tarih düşürerek yazdığı bu gazelde tarihin 1277 (1861) olduğu görülerek eserin yazıldığı tarih hakkında ipucu verilmiştir.

348-384. beyitlerden oluşan onuncu mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık sevgilinin yanına gelmesi üzerine istemiş olduğu şiiri sevgilisine verdiğini ve onunda bakıp beğendiğini; sevgilisinin onunla arasındaki bu muhabbeti düşmanı çok olduğu ve duyulursa onları ayıracakları için gizli tutmalarını istediğini ve ara ara onun yanına geleceğini söylediğini, kendisinin bunu kabul ettiğini ve akşam olupta ayrılıp eve geldikten sonra kalemi eline alıp yine gazel yazdığını anlatır.

385-427. beyitlerden oluşan onbirinci mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde sevgilisinin üç hafta gibi bir zamandır onu görmeye gelmemesi üzerine özlem ateşiyle yandığını, sevgilisinin yanına gidemediği için dostunun yanına gidip dert yanarak onu sorduğunu ve buna karşılık dostundan sevgilisinin hasta olduğu için gelmediği kötü haberini alarak Allah’a sevgilisi için dua ede ede evine döndüğünü; üzüntüden napacağını, ne söylediğini bilmediğini, ağlamaktan uyuyamadığını ve sonunda yine derdini dile getiren bir gazel söylediğini anlatıyor.

Bu bölümde sevgilinin 3 haftadır gelmediği söylenerek zaman verilmiştir.

428-456. beyitlerden oluşan onikinci mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık beş hafta boyunca hüznün ve sıkıntılara maruz kaldığını ancak sevgilisinin iyileştiğini duyunca çok sevinip mutlu olduğunu ve bu haber üzerine sevgilisinin yolunu iki hafta gözlemesine rağmen onun gelmediğini; daha sonra sevgilisini tanıyan birkaç kişinin sevgilisi hakkında birkaç adamla otururken onu gördükleri şeklinde aralarında konuşmasını duyduğunu ve o an dünyası başına yıkılıp “ya benim canımı al ya da bu derdimin dermanını ver” diyerek Allah’a dualar ettiğini ve en son yine bir gazel söyleyerek teselli olmaya çalıştığını anlatır.

Bu bölümde yine 5 ve 2 hafta diyerek zaman bildirilir. Ayrıca sevgili hakkında konuşan tanıdıkları da kısa süreliğine olaya dâhil olan kişilerdir.

457-493. beyitlerden oluşan onüçüncü mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde de perişan bir halde gezdiği sırada rastlantı sonucu sevgilisini yanında iki üç adamla gördüğünü, sevgilisinin onu terk edip başkasına yar olduğunu düşündüğünü, gönlüyle konuştuktan sonra onun tavsiyesi üzerine sevgiliyi bırakmaya ve kırgınlığının sebebini ona mektup yazarak bildirmeye karar verdiğini

söyler. 494- 538. beyitleri kapsayan bu mektupta sevgiliye rakiplerle görüş ondan vazgeçtiğini, nasıl acılar çektiğini anlatır.

Yine burada rakipler, kafadar gibi kısa süreliğine mesneviye giren kişiler vardır.

539-565. beyitlerden oluşan ondördüncü mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde âşğın yazdığı mektubun sevgiliye ulaşıpta onun okuması üzerine dostuyla arasında geçen konuşmalarını, dostunun âşığa bu konuşmaları haber vermesini ve onunda dostuna cevap olarak iki gazel yazdığını anlatır.

566-600. beyitlerden oluşan onbeşinci mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde de dostuyla arasında gecen konuşmalarını anlatır. Bu bölümde dostunun yanına gelmesiyle ondan sevgilisinin yanındaki kişilerin yabancılar değilde akrabaları olduğunu, durumu yanlış anladığını öğrenir. Ayrıca sevgilisinin iki aydır yanına gelmeyerek onu arayıp sormadığını bu yüzden yanına gitmeyeceğini, kendisinin gelmesini istediğini; sevgilisininde dostuna bunu kabul etmeyip gelmeyeceğini söylemesi üzerine tekrar ayrılık ateşine yandığını ve hiç bir yerde huzur bulamayarak müseddes ve gazeller yazdığını söyler. 601-618. beyitler arasında yazdığı müseddeste ne kadar acı ve sıkıntı çektiğinden, kimsenin onun düştüğü derde düşmesini istemediğinden ve kendisi gibi kederler çeken kimseyi görmediğinden bahseder.

Bu bölümde de sevgilinin 2 ay yanına gelmediği söylenerek zaman verilmiştir.

619-665. beyitlerden oluşan onaltıncı mesneviye de rüzgâra seslenmeyle başlayan âşık bu bölümde bir gün sevgilisinin dostuna onu sorduğunu ve karşılıklı onun hakkında konuştuktan sonra dostuna artık onun ahını almayıp yarın erkenden âşğına giderek onu mutlu edeceğini söylediğini ve kendisininde o sırada bu olanlardan habersiz yine gazeller söylediğini anlatır.

Bu bölümde âşğın beş buçuk ve altı aydır ayrılık acısını çektiği söylenerek yine zaman bildirilmiş, bunun dışında bu aşkın yaklaşık iki yıl gibi bir süreyi kapsadığı da ifade edilerek olayların başlangıcından haberdar olmamız sağlanmıştır.

666-698. beyitlerden oluşan onyedinci mesneviye de tekrar rüzgâra seslenmeyle başlayan şair bu bölümde dualarının kabul olduğunu, sevgilisinin ona

geldiğini ve artık kavuştuğunu söylemiş; bu olayı anlatırken de sevgilisinin sözlerini aktarıp kıyafetlerini ve kendi evini tarif ederek mesnevisini soyutluktan çıkarmış ve gerçek bir havaya sokmuştur. En sonda da sevgilisine övgülerde bulanarak ona bir muhammes verdiğini söyler. 699-708. beyitler arasında yazdığı bu muhammeste sevgilinin gelişinden duyduğu memnuniyeti, mutluluğu dile getirir.

Bu bölümde sevgilinin bayram elbiselerini “Yanağında iki ben var ve saçları gümüş gibi beyaz gerdanına dökülmüş. Üzerinde setri pantolon, kolalı gömlek ve boyun bağlı yelek; ayağında elvanlı çorap ve potin (kundura); sevgili bayrama yakışır şekilde pek süslenmişti” diye tarif ederek o zamanın gerçek kıyafetlerine göre açıklaması mesneviyi klasik mesnevi çizgisinin dışına çıkarmıştır. Burada evinin kapısının açılması ve merdivenler betimlenerek gerçek mekân algısı oluşturulmuştur. Bunlar Name-i Dil’i klâsik kalıpların dışına çıkarırken aynı zamanda “mahallî” unsurlar olarak karşımıza çıkar. Ayrıca sevgilinin kendisinin ona gelerek “çektığı acıların yeterli olduğunu, artık ona vefada devamlı ve aşkına sadık olacağını, onun istemediği kimseyle görüşmeyeceğini, ölene kadar onu bırakmayacağını” söylediği bu sözlerle de bu bölümde klasik mesnevilerde mümkün olmayan bir durumun meydana gelmiş olduğu görülür. Ulaşılmaz olan sevgiliye ulaşılmış hatta âşığı umursamayan, ona acı çektirmekten hoşlanan sevgili gitmiş yerine âşığa iltifat gösteren, onu önemseyen sevgili gelmiştir. Bu durum klasik mesnevilere göre bir devrim niteliğindeyken aynı zamanda içinde bulunduğu dönemin mesnevide gerçekleşen değişimini göstermektedir.

709 ve 745. beyitlerden oluşan onsekizinci mesneviye bu sefer rüzgâra değil de gönlüne seslenerek başlayan âşık bu bölümde her şeyini anlattığı rüzgârın artık onu dinlemeyeceğini, sevgilisinin kıymetini bilmesini söyleyip gittiğini söyler ve gönlünü suçlayarak beşeri bir aşka düşüp hayatını ayrılık ateşiyle yaktığını; kusur, günahının çok olduğunu ifade ederek Allah’ın onu affetmesi dileğinde bulunur. Ayrıca elinde fırsat varken ibadetlerini yapmasını dile getirir ve sonda da ibadeti anlatan bir gazel söyler.

Bitiş bölümü 746 ve 758. beyitler ve 815 ve 823. beyitler arasında bulunan iki hatimeden oluşmaktadır. Bu iki hatime arasında Hayal-i Dil, 1 gazel, 1 mesnevi, 18 güfte bulunmaktadır. Şair, 746 ve 758. beyitler arasındaki ilk hatimede kitabın

adından, kaç yılında ve bu mesneviyi ne için yazdığını bahseder. Kitabı yazma sebebinin eğer sevgilisi aşk vaziyetini sorarsa ona vermek olduğunu ayrıca bir gün ölürse sevgilisinin bu kitabı her eline aldığı anda Rahmi'yi hatırlamasını ve bunu okuyan başka kimselerin de ona rahmet okuması için olduğunu söyler. Hatimenin son beytinde de kitabın yazılış tarihinin Hicri Takvime göre 1279 (1863) yılı olduğunu belirtir.

759 ve 787. beyitler arasında bulunan Hıyāl-i Dil bölümüne ilk olarak Allah'a şükür ile başlayan âşık; sonrasında sevgilisinin güzelliğini anlatmakla beyitlere devam eder ve onun için çok eziyetlere katlandığını, bu aşkın onu ibadet etmekten, günahlardan korunmaktan alıkoyduğunu, onun aşkından vazgeçemediğini fakat sevgilinin bu halinden haberdar olduğunu ve hal ve hareketinden onun da aşığa meyilli olduğunu söyler. Ayrıca sözünü sevgiliye açıkca söyleyemeyen âşık gece rüyasında gündüzde hayaliyle konuştuğunu ve dün ona bir gazel okuduğunu dile getirerek bu bölümü bitirir.

Dün sevgilinin hayaliyle epeyce konuştum denilerek yine bir zaman kavramı kullanılmıştır.

788 ve 796. beyitlerden oluşan ondokuzuncu mesnevi son mesnevi bölümüdür. Burada sevgilinin hayaliyle uzunca bir müddet konuşup şiirdeki beyitler aracılığıyla sohbet ettiklerini, konuşulan her şeyi mesnevinin başında (diğer kısımlarında) anlattığını söyler.

797 ve 814. beyitlerden oluşan 18 güfteyi de şair genel olarak sevgili ile kendi arasındaki karşılıklı diyalog şeklinde ele almış sevgili ilk beyitlerde kendini överken âşığında aşkını, derdini sevgiliye anlatarak onu övüp yalvardığı; sondaki beyitler ise sevgilinin aşığı aşkına layık görüp ona lütufta bulunduğu, âşığında sevgilisini övmeye devam ederek son güfte de kavuşmasından ötürü sevgiliye duayla bitirdiği kısımlardır.

815 ve 823. beyitler arasındaki 2. hatime bölümü ise bir dua niteliğindedir. Şair burada sevgilisine dua etmiş ve gönlüne seslenerek onun gibi bir yar bulamayacağını ve kıymetini bilmesi gerektiğini söylemiştir. Beyitlerin sonunda kitabın 1279 (1863) yılında Ramazan Bayramının ilk gününde Tophane-i Amire matbaasında basıldığı belirtilmiştir.

Hatime bölümleri Farsça tamlama şeklinde değil de Arapça bir kelime olan “Hatime” ile adlandırılmış olmakla beraber 815 ve 823.beyitler arasındaki hatime bölümü aynı zamanda sevgilin övüldüğü methiye bölümüdür.

Ana temasını aşkın oluşturduğu, rüya motifinin sıkça karşımıza çıkmasının yanında mektup yollama ve rüzgârla konuşma motiflerinin de görüldüğü eserde derdini sürekli rüzgâra anlatarak ağlayıp inleyen âşık (Rahmi) ve sevgilisi birinci dereceden kahraman; ikisi arasında iletişimi sağlayan ve aşığa yardımcı olan dostu ikinci dereceden kahraman; âşığın duyduğu sevgili hakkında konuşan kişiler ve sevgilisinin yanında görüp yabancılar zannettiği kişiler ile kafadar diye adlandırdığı bir mektubunu sevgiliye götüren kişi ise olaya kısa süreliğine dâhil olan ve başka yerde görülmeyen üçüncü dereceden kahramanlardır.

Manzum mektuplarda görülen, klasik mesnevilerde belli olmayan zaman kavramına şair Nâme-i Dil’de de ay, hafta, yıl, gün, gece vb. (3. mesnevide 2 ay, 6. mesnevide 8 ay, 11. mesnevi de 3 hafta, 12. mesnevide 5 hafta ve 2 hafta, 15. mesnevide 2 ay, 16. mesnevide beş buçuk ve 6 ay ayrıca bu olayların 2 yıllık gibi bir zamanı kapsadığı ve bu iki yılda 5 bayram geçtiği) gibi sık sık başvurarak belirtmiş; yine manzum mektuplarda bulunan mekânlar Nâme-i Dil’de kullanılmıştır. Bahçe, mahalle, dostun evi ve âşığın evi olay örgüsünün geçtiği mekânlar olmak üzere cihân, âlem, meclis, dergâh, dünya, gülizar da diğer mekânlardır.

Mesnevide şair her mesnevi bölümünün arkasına kimi zaman sevgiliye durumunu arz etmek kimi zaman da sıkıntısını, kederini anlatmak için bir şiir (gazel) yazmıştır. 29 gazel, 2 müseddes, 1 muhammesten oluşan mesneviler arasına yazdığı bu şiirlerini her ne kadar bu durumları ifade etmek için yazdığını söylesede aslında mesnevide tek düzeliği, sıkıcılığı kaldırmak ve sanat gücünü göstermek için yazmıştır. Genellikle âşığın ağzından sevgiliye söylenmiş mektuplar niteliğinde olan bu şiirlere şair geçmeden önce mesnevilerin son beyitlerinde bunlardan haber vererek mesnevi ile şiir arasındaki bağlantıyı kurmuştur.

Mektubat türündeki bu mesnevide âşık-sevgili ikliminde gerçekleşen bir mektuplaşma değil, âşıktan sevgiliye tek taraflı mektuplar söz konusudur. Dilinin samimi, içten ve sade olduğu bu mektupları âşık kimi zaman kendi kimi zaman da dostu aracılığıyla sevgiliye iletirken sevgiliye yazıp göndermediği sadece rüzgâra

okuduğu mektuplarda vardır. Genel olarak âşıktan sevgiliye yazılmış olan bu mektuplar dışında âşığımızın dostuna, dostunun da aşığı yazdığı mektuplarda vardır.

Sevgiliyle rahat iletişim kurmak için yazılan bu mektuplar aynı zamanda mesneviyi okuyanlarla da daha rahat iletişim kurmak, âşığın duygu ve dünyasına okuyucuyu da dâhil etmek için kullanılmıştır. Bununla beraber mektup niteliğı taşıyan gazel, muhammes, müseddes ve sondaki güfteler gibi değışik nazım şekilleriyle anlatımdaki tekdüzelik önlenmiş; anlatıma canlılık, olay örgüsüne renk katılmış ve okuyucunun ilgisi çekilmiştir.

Olay akışı içinde mektup yazacağını belirten şair; kalemi elime aldım. Sevgiliye bu gazeli yazdım, sıkıntımı bu gazelle anlattım gibi cümleler kurarak bağlantıyı sağlamıştır.

B) NÂME-İ DİL'İN EDEBÎ ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Osman Rahmi Efendi'nin Nâme-i Dil mesnevisi orta hacimli bir mesnevidir. Eser 823 beyit sayısı, 29 gazel, 2 Müseddes, 1 Muhammes, 18 Güfte, 19 mesnevi ve bu mesnevilerin içerisinde yer alan 1 Sûret-i Nâme, 1 Hayâl-i Dil bölümlerinden oluşmaktadır. Güfteler 4'lü, 5'li, 6'lı mısralardan oluşmaktadır. Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün vezniyle yazılmıştır. Mısralar çoğunlukla vezne uymaktadır. Uymayan yerlerde de kalıba uydurmak için bazen kısa hecenin uzun bazen de uzun hecenin kısa olarak okunduğu görülmesine rağmen eserin genelinde vezin sıkıntısı görülmemektedir. Kafiye olarak ise genellikle tam kafiyenin kullanıldığı eserde diğer kafiye çeşitlerinden yararlanılmış olmakla birlikte redifin kullanılmadığı beyitlerde bulunmaktadır.

Sade bir dille eserini kaleme almış olan şairin eserinde Türkçe özüm, kangı gibi kelime; şimden girü gibi zarf; tek, deñlü gibi edat; dahı, ya, kim, hele gibi bağlaç; fiillerde bulunmaktadır. Aşk ve aşkla ilgili kavramların sıklıkla kullanıldığı eserde dinî ve tasavvufî kavramlar ve edebî kavramlar da sıklıkla kullanılmış; söz sanatlarından oldukça yararlanılmıştır. Bu sanatlardan teşbih (14. Gazel 4., 14. Gazel 6., 16. Gazel 5., 767, 768, 769), nida (9. Gazel 7., 10. Gazel 3., 12. Gazel 2.), tenasüp (1. Gazelin 1., 10. Gazel 4., 17. Gazel 5., 497.), telmih (11. Gazel, 396., 419.), tezat (11. Gazel 1., 14. Gazel 7., 21. Gazel 4.) çok kullanılan sanatlar olmak üzere cinas (198., 581., 789.), tecrit (4. Gazel 5., 2. Gazel 7., 24. Gazel 5.), iktibas (12. Gazel 7. 13. Gazel 2.), istifham (96. Beyit, 9. Gazel 2., 27. Gazel 2.), istiare (105., 15. Gazel 7., 517.), tecahül-i arif (94., 604., 800.), tekrar (730., 816., 414.), kinaye (103.), irsal-i mesel, intak (115.), tevriye (64. beyit), mübalağa (71., 80., 91. beyit), teşhis (16. Gazel 4., 60.,), asonans (458.) gibi sanatlarda kullanılmıştır. Ayrıca deyimlerde çok sık kullanılmıştır. 611. ve 25. Gazelin 2. beyiti Fuzuliye, 19. Gazel 3. beyti de bir diğer nazire olmak üzere üç yerde nazire bulunmaktadır. Ammâ, illâ, zîrâ, çün, hem gibi bağlaçlar; ne, lîk, gâh, geh gibi edatlar; nâle vü feryâd, kâse kâse, çâk çâk, gün gün, yâr ü ağıyâr, hób hób, günden güne gibi ikilemelerin kullanıldığı eserde işbû, tamu, özge gibi Eski Türkçeden kelimeler de kullanılmıştır.

Genel olarak sade bir dille eserini yazan şair giriş bölümünde gelişme bölümüne göre daha ağır bir dil kullanılmış; giriş bölümünde Farsça ve Arapça

kelimeler yoğunlukta iken gelişme bölümüne gelindiğinde Türkçe kelimelerin sayısında artış görülerek dilin sadeleştiği özellikle eski Türkçe kelimelerin çokluğu dikkat çekmiştir.

Genel olarak başlıkları da Farsça kelimelerin oluşturduğu görülen Name-i Dil’de 19 mesnevi bölümüne farklı isimler verilmemiş; Arapça kökenli olan mesnevi ismi verilmiştir. Diğer başlıklara baktığımızda giriş bölümünde Arapça kelimeler çok fazla iken sonda bulunan güfte bölümlerinin başlıklarında Farsça kelimeler yoğunluktadır.

Şair konu olarak eserinde kendi âşık olduğu bir sevgiliyle arasında geçen aşk macerasını çoğunlukla hayali olarak gerçeğe yakın tasvirler, mekânlar ve zamanlar kullanarak anlatmıştır. Bu durum Name-i Dil’e hem orijinallik hemde mahallî bir özellik kazandırması açısından önem arz ettiği gibi âşığın daha çok duygularını, hislerini sevgiliye iletebilmek için yazdığı; yine duygularını, sırlarını ve acılarını “rüzgârı” kişileştirerek rüzgâr aracılığıyla anlattığı mektubat türündeki bu mesnevilerin bu kısımlarda yaşadığı dönemin inançlarına, kültürüne ve sosyal yaşamına değinmiş (pantolon, gömlek, potin vb.) olması açısından da önemlidir.

Şair bir bayram sabahı sevgilinin kendisine gelmesi üzerine üzerindeki kıyafetleri tasvir etmiştir. Bu tasvir ediş bize o dönemin toplum yapısının kılık-kıyafeti hakkında da bilgi vermektedir. Sevgilinin üzerinde setre pantolon vardır. Bu o dönemde resmi makamlarda ve İstanbul’da giyilen, Avrupa kesimi ceket-pantolon tarzı bir kıyafettir.¹⁶⁰ Bunun üzerine iplikten, ipekten veya ince telden yukarısı top, aşağısı dağınık bırakılmış püskül bulunan kırmızı serpuş şeklinde bir fes takmış,¹⁶¹ setire (ceket) pantolon içine gömlek ve boyun bağı (kravat) giymiştir. Bizde boyunbağı, Avrupaî setire pantolon giyilmesiyle beraber başlamıştır. 19. yüzyıl da özellikle gençler arasında hem şıklık hem alafrangalık göstergesi olarak görünen¹⁶² bu kıyafetlerle pek şık ve modern görünen sevgili bu şıklığını kıyafetlerinin altına

¹⁶⁰ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları (1. Baskı), Ankara 1969, s. 204.

¹⁶¹ Koçu, s. 195.

¹⁶² Koçu, s. 43.

giydiği potinleri ile tamamlamıştır. Potin, erkeklerin giydiği kısa konçlu Avrupa biçimli bir ayakkabının adıdır.¹⁶³

Görüldüğü üzere şair sevgilinin kıyafetlerini anlatırken erkek kıyafetlerini tasvir etmiştir. Rahmi Bey'in kendisi bir Bahriye Meclisi Baş Kâtibidir ve İstanbul'da yaşamaktadır. Anlatılan kıyafetler o dönemde genellikle İstanbul'da memurların giydiği kıyafetlerdir. Şahsi fikrimizce kadını birebir tasvir etmek edep dışı sayıldığı için şair sevgilisini kendi kıyafetleriyle anlatmıştır.

¹⁶³ Koçu, s. 93.

ESERDE ŞAİRİN KULLANDIĞI BAZI DEYİMLER

Yapılan inceleme sonucunda eserde deyimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle örnek olması açısından kullanılan bazı deyimlerle bunların kullanıldığı beyitler içerisinde bir beytin numarası altına yazılarak aşağıda gösterilmiştir.

El virmek (9. Gazelin 5. beyti)	Merhamet kılmak (9. Gazelin 2. beyti)
El çekmek (27. Gazelin 4. beyti)	Hayrān kalmak (278. beyit)
‘Abāyı yakmak (283. beyit)	Murādı olmak (305. beyit)
Söz tutmak (295. beyit)	Hātır yıkmak (289. beyit)
Baştan şavmak (580. beyit)	Muhabbet eylemek (297. beyit)
Āh idmek (65. beyit)	Qıyāmetler koparmak (4. Gazelin 5. beyti)
Fiğān idmek (58. beyit)	Fedā itmek (12. Gazelin 6. beyti)
Cāndan bezmek (135. beyit)	Dil virmek (26. Gazelin 5. beyti)
Yüz sürmek (10. Gazelin 4. beyti)	Kebāb itmek (14. Gazelin 11. beyti)
Efgān eylemek (5. Gazelin 1. beyti)	Yanıp yakılmak (414. beyit)
Nāz çekmek (247. beyit)	Cān virmek (158. beyit)
Boyun bükme (247. beyit)	Teselli bulmak (456. beyit)
Tāqati kalmamak (250. beyit)	Yüz tutmak (18. Gazelin 4. beyti)

Ābād olmak
(20. Gazelin 2. beyti)
Nāz eylemek
(20. Gazelin 4. beyti)
Şararıp şolmak
(105. beyit)
Gözden atmak
(459. beyit)
Reca eylemek
(515. beyit)
İcrā eylemek
(520. beyit)
Kelām tutmak
(528. beyit)
Rū-be-rū gelmek
(530. beyit)
Cānını dişine almak
(543. beyit)
Kūli şavrulmak
(547. beyit)
Fedā kılmak
(24. Gazelin 5. beyti)
Lāyık görmek
(188. beyit)
Cāndan uşanmak
(147. beyit)
Ĥasret olmak
(101. beyit)
Dünyāyı tutmak
(1. Güfte)
Fenā bulmak
(755. beyit)

Kelām tutmak
(528. beyit)
Çesbān görmek
(553. beyit)
Ĥācet kalmamak
(21. Gazelin 1. beyti)
Belā bulmak
(591. beyit)
Rüsvā olmak
(591. beyit)
Telef itmek
(24. Gazelin 5. beyti)
Şabr kılmamak
(629. beyit)
Ġam çekmek
(683. beyit)
Ār itmek
(1. Gazelin 3. beyti)

ESERDE ŞAİRİN KULLANDIĞI VEZİNLER

NAZIM TÜR VE ŞEKİLLERİ	ARUZ KALIBI	KULLANILAN YERLER
GAZEL	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	1, 2, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29. Gazeller
	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	3, 22, 28. Gazeller
	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	4, 7, 13, 18. Gazeller
	mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ûlün	8, 19. Gazeller
MÜSEDDDES	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	1. Müseddes
	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	2. Müseddes
MUHAMMES	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	1. Muhammes
MESNEVÎ	Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün	19 Mesnevi
GÜFTE	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	1, 2, 3, 4. Güfteler
	mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ûlün	5, 6, 7, 8. Güfteler
	müstef'ilün / müstef'ilün	9, 10, 11, 12, 13, 14. Güfteler
	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	15, 16, 17, 18. Güfteler

C) NÂME-İ DİL'İN TAHLİLİ

Din, aşk ve tarihî şahsiyetler başlıklarıyla üç bölüme ayırdığımız mesnevimizde bu bölümlerin alt başlıkları olarak birçok kavram ele alınmıştır. Bu kavramların çoğunluğu direk isimleriyle veya o anlama gelebilecek kelimelerle kullanılmaları yanında direk olarak geçmeyip anlamından o kavramın kullanıldığını anladığımız beyitler de bulunmaktadır. Ayrıca ele aldığımız kavramlardan bazıları aynı beyitte bulunduğundan dolayı aynı beyit hepsi için tekrar tekrar kullanılmamış, genelde her beyit tek kavramda kullanılarak bütün kavramların açıklanması değişik beyitlerle sağlanmıştır.

I. Dîn

I.1. İnanç

I.1.1. Allâh

İnsan daima yüce bir kudret sahibine teslim olarak o kudret sahibine umut ve korkuyla bağlılık duymuş; ona yalvararak ibadet edip, kurbanlar adayarak sığınmış, ondan yardım bekleme ihtiyacı hissetmiştir.¹⁶⁴ Hiçbir şeyin kendiliğinden var olmadığı, yaşamamızı devam ettirdiğimiz kâinatta¹⁶⁵ insanoğlunda Allah inancı yaradılışından bulunmaktadır.¹⁶⁶

Görünen ya da gizli olan her şeyi yaratıp bütün övgülere layık olan, varlığı şüphesiz olup¹⁶⁷ tüm kâinatı yaratarak idare eden,¹⁶⁸ ezeli olup zaman ile sınırlanmış olmayan,¹⁶⁹ ebedi olup varlığı sonsuz ve her türlü bozulmadan uzak ve yüce olan¹⁷⁰ Allah'a insanoğlu her zaman ihtiyaç duymuştur.

¹⁶⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Cilt: 1, İstanbul 1997, s. 115.

¹⁶⁵ Mehmet Keskin, *Büyük Şafî İlmihali İman-İbadetler-Helâller-Haramlar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s. 6.

¹⁶⁶ Dönmez, s. 116.

¹⁶⁷ Gencay Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, Kesit Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2013, s. 66.

¹⁶⁸ Dönmez, s. 116.

¹⁶⁹ Ahmet Hilmi Filibeli, *İslam Tarihi*, Elips Kitap, (1. Baskı), Ankara 2013, s. 231.

¹⁷⁰ Filibeli, s. 231.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde Allah'ı tanıtmak için bir kısmına isim, bir kısmına da sıfat denilen çeşitli kelime ve kavramlar kullanılmaktadır.¹⁷¹ El-esmâü'l-hüsna adı verilen Allah'ın isimlerinin¹⁷² bazıları şunlardır: Allah, Âhir, Âli, Bâtin, Ber, Celîl, Evvel, Fettâh, Hak, Hâlik, Kâhâr, Kerîm, Mâlikü'l-mülk, Muhyî, Nûr, er-Rahman, Samed, Tevvâb, Vâris, Zü'l-celâli ve'l-ikram.¹⁷³

Hem şiir hemde nesir metinlerinde yoğun olarak işlenen Allah'ın sıfatları;¹⁷⁴ divan şiirinde de ezeli ve ebediliği, eşi ve benzeri bulunmayarak bir olması, herhangi bir şekil ve renginin olmayıp istediğini yapabilmesi, hastalanmaması vb. özellikleriyle ele alınmaktadır.¹⁷⁵ Özellikle Türk edebiyatında olmak üzere kısmen Fars edebiyatında da esmâ-i hüsnâ etrafında birçok eser vücuda getirilmiştir.¹⁷⁶ Allah, Hak, Rab, Perverdigar, Yezdân, Hudâ, Bârî, Yaratıcı, Hâlik, Zü'lcelâl, Rahmân vb. isimleriyle doğrudan; Yed-i Kudret, Dest-i Kudret, Nakkaş-ı Ezel, Hâkim-i Mutlak vb. isimlerle de mecâz anlamlarla divan şiirinde sıkça işlenen yüce Allah ayrıca Kur'an ve hadislerdeki sıfatı ve özellikleriyle de ictibas sanatıyla ele alınmıştır.¹⁷⁷ Bunların dışında tevhd, münâcât, ilâhi, zikir, tesbih, şathiye vb. de ele alınmıştır.¹⁷⁸

Allah ismi beyitlerde değişik isimleri ve sıfatlarıyla geçmekle beraber farklı kelimeler ve beyitlerdeki anlamlardan da Allah'ın kastedildiği anlaşılmıştır. Beyitlerde Allah 'azîmü's-şân, sübhân, şâh, bâr-ı Hudâ, vâsıl-ı Mevlâ, şeh, İlâhi, Yârab, reh-i hallâk ü vedüd, Mevlâ, Rabb, Allah, Hâlik, inşâllah, Hudâ, sır-ı Hudâ, rabb-i şükür, hallâk-ı cihân, Rızâ-yı hak, Hak, Hâlik-i eflâk u zemîn, Rezzâk-ı vemin, Gaffâr, Hak Te'âlâ, sır-ı Hudâ-yı müte'âl, Hak, hâlik, Rab, Cenâb-ı Yezdân, lutf-ı Hudâvend, lutf-u Hudâ, lutf-u Cenâb-ı Yezdân, Tâ'at-ı hazret-i mevlâ, Tâ'at-ı mevlâ, Cenâb-ı Allah, Hallâk-ı halâyık, Rabb-i gafûr, vedüd, Mevlâ-yı Kerîm, 'allâm, yaradan kelime, isim, sıfat ve terkipleriyle geçmektedir. İsimlerin içinde en çok Mevla sonra da Hak ismi tek başına ve terkipleriyle beraber kullanılmıştır. Şair

¹⁷¹ Fahrettin Atar vd., *İslâm İlmihali*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2012, s. 100.

¹⁷² Dönmez, s. 118.

¹⁷³ Atar vd., s. 99-102.

¹⁷⁴ Zavotçu, s. 67.

¹⁷⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 21.

¹⁷⁶ Armağan Zöhre, *Muhibbî Dîvânı'nda Dinî Terim ve Kavramlar*, Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (9), 2015, s. 68.

¹⁷⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 21.

¹⁷⁸ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı'nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 68.

beyitlerde kullarına çok ihsanda bulunan sonsuz nimet sahibi olan Allah'ın (2) yapılan her işte bir hikmetinin olduğunu, onu anlamaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini söyleyerek(8) ey feleklerin ve yerin yaratıcısı, cömertlik cevheri bütün yaratıkların rızkını veren(416), bütün bilinmeyenleri bilen, gönüldekileri tersine çevirebilecek olan da sensin (632) diyerek Allah'a seslenmektedir.

Sendedir hem dahı taqlīb-i kulüb

Ey benim hālîkım 'allām u gūyūb (632)

Başka bir beyitte ise aşk ile Allah'ın lütfuyla tecellisinin aynı şey olduğunu, bunların Allah'ın sırrı olduğunu (557), Allah'tan geldiği içinde aşığın ahının elbet tutacağını (299), Allah'ın güzelliği dilberlere vererek aşığı da aşk yüzünden rezil edip itibarsızlaştırdığını dile getirmektedir. (558)

Hüsni dilberlere virdi Mevlā

'Āşk ile 'āşıkı kıldı rüsvā (558)

Yine beşeri aşka kendisini verdiği için pişmanlığını dile getirdiği bu beyitlerde şair gönlünü suçlayarak sevgiliye olan aşkı yüzünden kıymetsiz şeylerle uğraşıp Allah'ı, emirlerini, ona itaat etmeyi unuttuğunu (741), Allah'ın emrine uymadığı için bu belalı, kötü yolla Allah'ı bulamayacağını (738), aşk yolunda yaptığı yalakalıkları bırakarak bundan böyle Allah'a teslim olup ibadete kendisini vermesi gerektiğini (28. Gazel 2.) böylelikle Allah'ın da lütfedip gerçek aşkı bağışlamasını dilemektedir.(735)

Ola kim luṭf-u Cenāb-ı Yezdān

Eyleye 'aşk-ı ḥaḳīkī iḥsān (735)

I.1.2. Peygamber

Allah adına kullara haber getirerek ulaştıran kişi demek olan peygamber; Farsça peygam ve ber kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur ve¹⁷⁹ Arapça'daki karşılığı Resul ve Nebî demektir.¹⁸⁰ İnsanlara gönderilen peygamberlerden ilki Âdem olmak üzere sonuncusu ise Muhammed'dir.¹⁸¹ Allah tarafından seçtiği kullarına

¹⁷⁹ Parlatır, s. 1360.

¹⁸⁰ M. Ş. Baş, s. 43.

¹⁸¹ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (15. Baskı), Ankara 2011, s. 9.

verilen görev ve yüksek bir derece¹⁸² olan peygamberlik sadık, günahsız, emin, akıllı ve anlayışlı kimselere verilir.¹⁸³

I.1.2.1. Hz. Âdem

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz.Âdem Kur'an'da Allah tarafından topraktan,¹⁸⁴ Allah'ın kudret eliyle yaratılarak ona kendi ruhundan üflediği;¹⁸⁵ meleklerden Âdem'e secde etmelerini istediği, ancak bütün meleklerin bu emre uymalarına rağmen şeytanın secde etmeyi kabul etmeyip Allah'ın emrine karşı gelmesi üzerine cennetten kovulduğu; Allah'ın hem Âdem'i yalnızlıktan kurtarmak hemde insan neslinin artması için¹⁸⁶ o uyuduğu esnada sol kaburga kemiğini alarak bu kemikten¹⁸⁷ aynı özden eşi olan Havvâ'yı yaratıp cennete yerleştirmesi ile bahsedilmektedir. Allah, dünyada Âdem'i âlemlere üstün kılarak insanlara hem baba hemde peygamber yapmıştır.¹⁸⁸ Âdem ve Havvâ Allah'ın emrine uymayarak kendilerine yasaklanan meyveyi yemeleri yüzünden cennetten kovulduktan sonra Âdem bağışlanma dileyerek Allah tarafından bağışlanan ilk insan olmuştur.¹⁸⁹

Edebiyatımızda ismi en çok zikredilen peygamber olan Hz. Âdem şiirlerde çamurdan yaratılarak Allâh'ın kendi ruhundan üflemesi, şeytanın ona secde etmeyip cennetten kovulması, kendisine eşyanın isimlerinin öğretilmesi, yasak meyveden yemeleri üzerine Havvâ ile beraber cennetten kovulması ve sonrasında bağışlanması, eşi Havvâ'dan dünyaya indirildiklerinde yıllar boyunca ayrı kalması, oğulları Habil ve Kabil arasındaki olaylardan bahsedilmektedir.¹⁹⁰

Bir beyitte cenâb-ı âdem terkihiyle geçmektedir. Şair bu beyitte Hz. Peygamber'in vasıflarından birine değinip, övgüde bulunarak iki cihanın da, ilk insan olan Hz. Âdem'in de onun için yaratıldığını dile getirmektedir.

Olmasa olmaz idi dü-âlem

¹⁸² Mehmet Keskin, *Büyük Şafî İlmihali İman-İbadetler-Helâller-Haramlar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s. 19.

¹⁸³ Filibeli, s. 231.

¹⁸⁴ Atar vd., s. 152.

¹⁸⁵ Zavotçu, s. 48.

¹⁸⁶ Atar vd., s. 152-153

¹⁸⁷ Zavotçu, s. 49

¹⁸⁸ Atar vd., s. 153.

¹⁸⁹ Zavotçu, s. 49.

¹⁹⁰ M. Ş. Baş, s. 45.

Yaradılmazdı cenāb-ı ādem (17)

I.1.2.2. Hz. İbrâhîm

Halîl, Halîlullah, Halîlürrahman sıfatıyla da anılan Hz. İbrâhîm, iki çocuğu peygamber olan tek peygamberdir.¹⁹¹ Gördüğü rüya sonucunda ülkedeki doğacak olan erkekleri öldürmeye karar veren Bâbil devletinin hükümdarı Nemrûd döneminde dünyaya gelen Hz. İbrâhîm'i annesi gizlice bir mağarada doğurarak böyle yasak bir dönemde büyötmüştür.¹⁹² Yıldızlara ve onların yeryüzündeki temsilcileri diye düşünüp kabul ettikleri putlara tapan Bâbilliler'e peygamber olarak gönderilmiş¹⁹³ olan İbrâhîm büyödükten sonra bir gün putları kırarak paramparça etmiş belki ona başvururlar diye en büyüğünü bırakmış, bunun üzerine Nemrûd'un isteği üzerine yakalanıp ateşe atılmış¹⁹⁴ ancak ateşin içinde yedi gün kaldıktan sonra sapasağlam olarak çıkmış¹⁹⁵ ve bu mücadelenin kazananı olmuştur.

Hz. İbrâhîm dîvân şiir ve nesrinde; Allah'a dost olması, Bâbilliler'in ve babasının tanrı diye taptığı putları kırarak onların inancına karşı çıkması, Nemrûd tarafından atıldığı ateşin gül bahçesine dönüştürölmesi özellikleriyle anılır.¹⁹⁶

Yalnızca iki beyitte Halîl ismi ve Hürmet-i zāt-ı Halîl-ür rahmân terkipleriyle geçmektedir. İlk beyitte Allah'a seslenen şairimiz Hz. İbrahim'e telmihte bulunarak Nemrud'un ateşini Hz. İbrahim'e gül bahçesi yapan sensin demektir.

Zāt-ı pākîndür iden ey Ğaffār

Nār-ı Nemrûd'ı Halîl'e gülzār (419)

İkinci beyitte ise gönlüne seslenerek dünyayı yaratan Allah Hz. İbrahim'in şerefine sana doğru yolu göstereceğini diye söylemektedir.

Seni irşād ide hallāk-ı cihān

Hürmet-i zāt-ı Halîl-ür rahmân (742)

¹⁹¹ Zavotçu, s. 369.

¹⁹² Zavotçu, s.369.

¹⁹³ Atar vd., s. 161.

¹⁹⁴ Atar vd., s. 162-163.

¹⁹⁵ Köksal, s. 158.

¹⁹⁶ Zavotçu, s. 370.

1.1.2.3. Hz. Yakûb

Hz. Yakûb'un kardeşi Ays ile ikiz olarak doğduğu ve doğumu esnasında elini, Ays'ın ökçesinden tutmasına rağmen arkasından doğduğu bu yüzden Yakûb diye anılması, kardeşi Ays tarafından öldürülmekten korktuğu için, dayısının yanına gitmeye karar vermesi bu yüzden gündüzleri saklanıp geceleri yürüyerek gittiği için de İsrail adı verildiğinden söz edilir.¹⁹⁷ Halkı elli yıl boyunca Allâh'a boyun eğmeye ve ibadete dâvet etmekle meşgul olan ve Sâm b. Nuh Aleyhisselâm'dan sonra Mescid-i Aksâ'nın yenileyenleri arasında da bulunan¹⁹⁸ Hz. Yakûb'un soyundan gelenlere bu yüzden İsrâiloğulları; oğullarının soyundan gelenlere ise esbat (torunlar) denilir.¹⁹⁹

Hz. Yusuf'un babası²⁰⁰ olan Hz. Yakûb'a kardeşleri Yusuf'u kuyuya attıktan sonra, kanlı elbisesini getirmişler oda giysisini yırtarak²⁰¹ Hz. Yusuf'un hasretiyle Beytü'l-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde yas tutarak yıllarca ağlamış ve sonunda ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Ülkede kıtlığın başlamasıyla çocuklarını Mısır'a gönderdikten sonra²⁰² Yûsuf'un oğlu Bünyamîn ile ona gömleğini göndermesi üzerine gözleri açılmış²⁰³ ve Yusuf'un yaşadığını duyunca çok mutlu olmuştur. Daha sonra Hz. Yusuf tarafından oğullarıyla beraber Mısır'a getirilmiş²⁰⁴ ve hayatını burada sürdürmüştür.

Edebiyatta daima Yusuf ile ilgili olarak anılan Hz. Yakûb, yıllarca ağlaması ve bu yüzden gözlerinin görmez oluşu, Külbe-i ahzân ve gözlerinin açılışı vb. konuları ile ele alınır.²⁰⁵

Sadece iki beyitte beytü'l hâzenim, külbe-i ahzân konusu ile geçmektedir. Âşık sevgiliyi düşünmekten Mecnun gibi deli olduğunu, gece nasıl sessizse onunda öyle sessiz bir şekilde evinde ağladığını dile getirmekte; aşk derdinin büyüklüğünü Mecnun ve Hz. Yakûb'a telmihte bulunarak anlatmaya çalışmaktadır.

¹⁹⁷ Köksal, s. 263.

¹⁹⁸ Köksal, s. 267.

¹⁹⁹ Atar vd., s. 168-169.

²⁰⁰ Dönmez, s. 472.

²⁰¹ Dönmez, s. 473.

²⁰² Dönmez, s. 473.

²⁰³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 478.

²⁰⁴ Dönmez, s. 473.

²⁰⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 478.

Fikret-i yâr ile Mecnûn gibi dîvâne benim

Leylî veş girye ittim sâkin beytû'l hâzenim (64)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin ona resti çekmesi üzerine sevgiliye kavuşamayıp isteğine ulaşamayan âşık gönlünün daha önceden mutluyken keder yurduna döndüğünü ah ederek anlatmaktadır.

Âh kim dil olmadan ser-mest-ı câm-ı ârzû

Külbe-i ahzâne döndü bezm-gâh-ı 'işretim (23.Gazel 6.)

I.1.2.4. Hz. Eyyûb

Allahtan korkup kötülük yapmaktan çekinen biri olan Hz. Eyyûb, birçok çocuğu olan zengin biridir. Allah Eyyûb'u denemek istemiş ve bu yüzden çocukları ölerək, bütün malı mülkü elinden giderek imtihan edilmiş ancak o isyan etmemiş, sabretmiştir. Daha sonra hastalıkla imtihan edilmiş; başından ayak tabanına kadar yaralar çıkmış fakat çok acı çekmesine rağmen isyan etmeyip yine sabretmiştir. Bunun üzerine Allah'ın emriyle ayağını yere vurmuş ve çıkan su ile yıkanıp iyileşmiş daha sonra Allah onu eski sağlığına kavuşturmakla beraber iki kat mal ve evlatlar vermiş, bu olaylardan sonra 140 yıl daha yaşayarak sonra vefat etmiştir.²⁰⁶

Allah'ın imtihanından başarıyla geçerek sabır konusunda örnek teşkil etmiş ve Allah'ın övgüsünü kazanmış bir peygamber olan Hz. Eyyûb, Divan şiir ve nesrinde sabır konusunda örnek olması yönüyle ele alınmıştır.²⁰⁷

Bir beyitte Eyyûb diye geçmektedir. Şair bu beyitte Allah'a seslenerek dünya ve ahiretin sahibi, Hz. Hızır'a ömür, Hz. Eyyûb'a da dermanını veren sensin demekte ve Hz. Hızır ve Eyyûb'a telmihte bulunmaktadır.

Sensin ey mâlik-i mülk dü-serâ

Hızır u Eyyûba viren 'ömr ü devâ (418)

I.1.2.5. Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ

Hz. Mûsâ

Kur'an'da yaşamı ve yaptığı mücadeleleriyle ilgili birçok kıssaya yer verilen

²⁰⁶ Dönmez, s. 512-513.

²⁰⁷ Zavotçu, s. 226.

Hız. Mûsâ aynı zamanda Kur'an'da en çok bahs edilen peygamberlerden biridir.²⁰⁸ Kötü, kaba, katı kalbli, ağır işkenceler yapan biri olan Mısır Firavunu Velîd, gördüğü rüyanın yorumunun sonucunda İsrail oğullarından doğacak olan her erkek çocuğunun öldürülmesini emretmiş ancak Hız. Mûsâ doğduktan sonra annesi onu bir sandığın içinde Nil nehrine bırakmış, Firavun'un eşi nehirden alarak sahip çıkmış, süt annesi olarak Firavun gerçeği bilemeden öz annesini tutmuş ve onun yanında büyümüş, Hız. Mûsâ Firavun'un arkasından gezmeye gittiği bir sırada kendi kavminden olan bir adamla Kıptî'nin arasında yaşanan kavgada Kıptî'yi öldürmüş ve bu yüzden Medyen'e kaçmış orada Hız. Şuayb'ın kızlarına yardımcı olmuş ve sonrasında kızlarından biriyle evlenmiş, Tûr dağında kendisine peygamberlik verilmiştir. Hız. Musa'nın Firavunu islama davet etmesi ve bunun için mucizelerinden olan asasını yere koyunca ejderhaya dönüşmesi, elini koynundan çıkarınca bembeyaz elinin parlaklığından Firavun'un gözlerinin kamaşması, asasıyla Kızıl denize vurup ikiye ayırması ve denizden İsrailoğullarının geçip onları takip eden Firavun ve askerlerinin geçeceği sırada ayrılan denizin kapanması sonucu hepsinin ölümü vb. konular kitaplarda sıklıkla anılmıştır.²⁰⁹

Dört ilâhî kitaptan biri olan Tevrat'ın gönderildiği peygamber olan Hız. Mûsâ,²¹⁰ asasının ejderha olması, Hızır ile olan arkadaşlığı, karanlıkta ateşe koşup ağaçtan çıkan ateşin Allah'ın görüntüsü olduğunu öğrenmesi ve sonrasında Allah'la konuşması vb.²¹¹ konuları ile divan şiir ve nesrinde ele alınmaktadır.

Hız. İsâ

Hız. İsâ, Kur'an'da kendisinden sıklıkla söz edilen peygamberlerden biridir.²¹² Allah'ın rahmeti ve hikmetiyle insan elin değmeden²¹³ Hız. Meryem'in oğlu olarak babasız bir şekilde dünyaya gelmiş ve henüz beşikte iken konuşmuş,²¹⁴ doğumu miladi takvimin başlangıcı kabul edilmiştir. 30 yaşında kendisine peygamberliğin verildiği Hız. İsâ'ya kitap olarak da İncil indirilmiştir.²¹⁵ Hastayı iyileştirerek ölüyü

²⁰⁸ Atar vd., s. 171.

²⁰⁹ Köksal, s. 8-64.

²¹⁰ Zavotçu, s. 516.

²¹¹ Zavotçu, s. 520.

²¹² Atar vd., s. 186.

²¹³ M. Ş. Baş, s. 50.

²¹⁴ Atar vd., s. 186.

²¹⁵ M. Ş. Baş, s. 50.

dirilmesi ve körün görmesini sağlaması, çamurdan yaptığı kuşa üfleyip hayat vererek onu uçurması vb. mucizeleri bulunmaktadır.²¹⁶

Yahudilerin onu öldürmek istemeleri üzerine Allah tarafından otuzüç yaşında semaya kaldırılan²¹⁷ Hz. İsa'nın bu kaldırılışıyla ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Yahûdiler'in Hz. İsa'yı öldürmek için üzerine yürüdükleri sırada Hz. İsa'yı bir evin kapısının içindeki küçük kapıdan içeri sokarak semâya kaldırmış, Yahudi adamlarından biri Hz. İsa'yı öldürmek için içeri giripde göremeyince dışarı çıkmış ve Allâh tarafından İsa'ya benzetilen adamı İsa sanarak öldürüp asmışlardır. Diğer bilgi ise Yahudilerin Hz. İsa'yı yakalayıp götürdükleri ve asacakları sırada semâya kaldırıldığı; yine bir başka bilgi ise Hz. İsa'yı öldürmek isteyen Yahudilere yardımcı olan bir Havârî'nin ona benzetilmesiyle öldürölüp ağaca asıldığıdır.²¹⁸ Bu bilgiler gibi daha başka birçok bilgi de bulunmaktadır.

Edebiyatımızda Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalış biçimi, Hz. İsa'nın doğumu esnasında ve bebekken yaşanan olağanüstü olaylar, ölöleri dirilterek körlerin gözünü açması, Cebrâîl'in ona üflemiş olduğu ruh dolayısıyla dokunduklarına can vermesi, çamurdan yaptığı kuşa üfleyip can vererek onu uçurması, dünyaya kıymet vermemesi, el ile dokunarak ve nefesi ile hastaları iyileştirmesi, bebekken konuşması, su üstünde yürümesi, hiç evlenmemiş olması, ölmeyerek göğge yükselmesi vb. özellikleriyle şiirlere konu edilmiştir.²¹⁹

Bir beyitte aynı anda hâzret-i Mûsa 'İsa şeklinde iki peygamberde geçmektedir. Şair, Allah'ın Hz. Musa ve İsa'nın şerefine bütün suçlarını bağışlamasını dilemektedir.

‘Afv ide cümle kuşûrum Mevlâ

Hürmet hâzret-i Mûsa 'İsa (740.)

I.1.2.6. Hz. Muhammed

Bütün insanlara İslam'ı bildirmek için görevlendirilmiş son peygamber olan Hz. Muhammed; Kur'ân-ı Kerim'i ve bu yönde İslâm ahlak, inanç ve ibadetinin

²¹⁶ Atar vd., s. 188.

²¹⁷ Köksal, s. 334.

²¹⁸ Köksal, s. 333-334.

²¹⁹ M. Ş. Baş, s. 50.

temellerini anlatıp, açıklayarak insanlığa doğru yolu gösteren benzersiz bir kişidir.²²⁰ Rebûlevvel ayının 12.pazartesi (20 Nisan 571) günü Mekke'de yetim olarak dünyaya gözlerini açan Muhammed,²²¹ altı yaşında annesini de kaybederek dedesi tarafından büyütölmeye başlanmış ancak sekiz yaşındayken dedesini de kaybederek amcasının yanında büyümüş ve amcasına yardım etmek amacıyla ticarete başlayarak ticaretle uğraşmıştır.²²² Kırk yaşındayken kendisine peygamberlik görevi verilmiş, 632 yılında da vefat etmiştir.²²³

Ayın ikiye bölünmesi, Mi'rac olayı, Mekke'den hicret ettiğinde düşmanlarının gözüne toprak saçarak onlara görünmemesi, taşların ve ağaçların ona selam vermesi, parmaklarının arasından su fışkırması, bazı hayvanların onunla konuşması, Hendek Gazvesi'nde düşman tarafında şiddetli bir fırtına eserek onları darmadağın etmesi vb. Hz. Muhammed'in mucizelerinden bazılarıdır.²²⁴

Şairlerin hemen hemen hepsi Hz. Muhammed'e şiirlerinde yer vermiş; kırk hadis, hilye, siyer, mevlid, na't, miraciye vb. isimler etrafında manzumeler yazmışlardır. Örneğin Divan edebiyatında hemen hemen her şair na't yazmıştır. Bu na't geleneğinin ne kadar yaygın olduğuna dair en büyük kanıt ise divan, mesnevi ve mensur eserlerde binlerce bulunan na't ile beraber mürettep divanında na'tların bulunmadığı şairlerin birkaç isimden fazla olmamasıdır.²²⁵

Ümmî, Mustafa, Ahmed, Mahmud, Kureyşî, Nebî, Resûl, Elçi, güneş, şah, padişah, serdar vb. isim ve sıfatlarla anılan Hz. Muhammed,²²⁶ şiirlerde hayatı; hayatındaki belli başlı olaylar; isim, sıfat ve vasıfları; çevresine kadar her yönden ve bütün özellikleriyle ele alınmıştır.²²⁷

Beyitlerde maħbûb, Aħmed-i muħtâr, şâh-ı nebi, server-i cümle resûl, ħabîbu'llah, mâh, maķâm-ı Maħmûd, Resûlallah, şâh-ı rûsul, şeh-i levlâk, der-i faħr-i cihân, şâh, Şeh-i kevneyne, şâh-ı serîr-i levlâk, ol-şâh, zât kelimeleri ve terkiplerle

²²⁰ Casim (Ed.) Avcı, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, İSAM Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2013, s. 9.

²²¹ Avcı (Ed.), s. 28-29.

²²² Avcı (Ed.), s. 30.

²²³ Atar vd., s. 191.

²²⁴ Keskin, s. 24.

²²⁵ İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*, Akçağ Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2012, s. 51.

²²⁶ Çetişli, s. 73.

²²⁷ Çetişli, s. 481.

geçmekte ve bunların içinde en çok şah kelimesi ve terkihiyle beraber kullanılmaktadır. Şair beyitlerde Hz. Muhammed'i övmüş ya da Allah'tan onun hatırına işlediği günahlar için af dilemiştir. Bütün peygamberlerin serveri, şahı, Allah tarafından seçilen(18), Allah'ın sevgilisi, cömertliğiyle kurtaran (19), Allah yolunda kılavuz, Allah tarafından vaad edilen en yüksek şefa'at makamının sahibi olan (20) o sevgiliyi Allah sevdiği için kâinatında hep sevgi ile dolduğunu (5) dile getiren âşık peygamberler padişahı Hz. Muhammed şerefine doğru yolu gösterip kusurlarını düzeltmesini Allah'tan dileyerek (744) işlediği suç ve günahlarının çok olduğunu dile getirip Hz. Muhammed'in hatırına onu bağışlamasını da Allah'a dua ederek istemektedir.

(Raḥmī) kulumu Aḥmed-i muḥtārīna baḥş it

Sorma baña ben işledigim cürm ü günāhı (14)

Başka beyitlerde ise Peygamber efendimize seslenen şair onun aşkının ateşinin gönlüne düştüğünü ayrılık özlemi ve hasretiyle perişan olduğunu (24); onun en sonuncu ve bütün peygamberlerden daha üstün bir peygamber olduğunu (25); çaresiz, ayıplı, suçlu olarak kapısına yardım dilemeye geldiğini söyleyerek Hz. Muhammed'den merhamet etmesini dilemektedir.

Kuluñ (Raḥmī)-i mücrim rû-siyeh nâ-çârı red itme

Kerem kıl gelmişim bâb-ı emâne yâ Resûlallah (28)

1.1.3. Dört Halîfe ve Sahâbe

Genel olarak "Görevi İslâm'ın hükümlerini uygulamak ve dinî muhafaza etmek olan, din ve dünya işlerini peygamber adına yönetip yürüten kimseye halife; bu kişinin başında bulunduğu, geçerliliğini kaçınılmaz oluşundan alan kamu otoritesine de hilâfet denir."²²⁸ Müslümanlarda devletin başındaki kişi anlamında kullanılan halifelîge²²⁹ Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz.Ebû Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Alî gelmiştir. Hz. Ebû Bekir'e Halîfetü Resûlillâh, diğer üç halîfeye de çoğunlukla Emîrû'l-mü'minîn denilmiştir.²³⁰

²²⁸ Eyüp (Ed.) Baş, *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2013, s. 59.

²²⁹ E. Baş (Ed.), s. 59.

²³⁰ M. Ş. Baş, s. 55.

Çâr, Farsçada dört anlamına gelir ve çârla Çâr-yâr, Çihâr-yâr ve Çâr-yâr-ı Güzîn şeklinde birleşerek oluşan terkiplerle de bu dört halîfe hakkında methiyeler yazılmış ve bunlara bazen na't diye de söylenmiştir.²³¹

Sadece bir beyitte çâr-yâr terkipleriyle geçmektedir. Şair bu beyitte Hz. Muhammed'i kastederek ona, sahabelerine, dört halife ve bütün dostlarına bir sonraki beyitte selam göndermektedir.

Ẓâtına âline aşhâbına hem
Çâr-yâr u kamû aḥbâbına hem (22)

I.1.3.1. Hz. Ebû Bekir

Kaynaklarda isminden çok Atîk lakabıyla sözü edilen Hz. Ebû Bekir; Zü'l-hilâl, Evvâh lakaplarıyla da anılmış ancak bunların içinde Peygamber efendimiz tarafından kendisine verilen Sıddîk lakabı en meşhuru olmuştur.²³² Cennetle müjdelenen ilk on kişiden biri olan Hz. Ebû Bekir, ölümüne kadar Hz. Muhammed'den hiç ayrılmamış, bütün servetini İslam yolunda harcayarak kendisi mütevazî bir hayat sürmüştür,²³³ Kureyş'in ileri gelenlerinden biri olduğu için Mekke döneminde İslamiyet'in yayılmasında büyük etkisi olmuştur.²³⁴

Hz. Muhammed Kureyşliler'in kendisini öldürmeye karar vermesi üzerine Hz. Ebû Bekir'e Medine'ye hicret edeceklerini söylemiş, aynı gece müşrikler tarafından evi kuşatılmış ve Hz. Ali'yi yatağına yatırarak Hz. Ebû Bekir'le birlikte Sevr mağarasına gitmek üzere yola çıkmıştır. Hz. Ebû Bekir onları takipte olan müşrikler mağaranın ağzına kadar gelince korkuya kapılmış ve Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekir'i teselli edip onlara zarar veremeyeceklerini söylemiştir. Bu nedenle Türk ve İran edebiyatlarında Hz. Ebû Bekir yâr-ı gâr (mağara dostu, can yoldaşı) ifadesiyle anılır.²³⁵

Sadece bir beyitte ve yâr-ı gâr kavramıyla geçmektedir. Şair bu beyitte Hz. Ebû Bekir'e telmihte bulunarak dostunu da vefalı ve sadık dost olarak nitelemekte, dostunun bazen ona be adam diyip derdini sorduğundan bahsetmektedir.

²³¹ M. Ş. Baş, s. 55.

²³² E. Baş (Ed.), *İslâm Tarihi El Kitabı*, s. 233.

²³³ Zavotçu, s. 208-209.

²³⁴ E. Baş (Ed.), *İslâm Tarihi El Kitabı*, s. 234.

²³⁵ E. Baş (Ed.), s. 235.

Yār-ı ğārım idi bir zāt-ı şerīf

Aralıkda baña dirdi be herīf (215)

Kısa süreliğine de olsa Hz. Muhammed'in sohbetinde bulunup hatta sadece onu gören kişilere de denilen sahabe, İslam'ın sonraki nesillere ulaştırılmasında epeyce gayret ve fedakârlıklar ortaya koyan ve bu sebeple Kur'an'da ilâhî övgüyle söz edilen kimselerdir. Ashab-ı kiram da denilen bu kişiler müşriklerin çeşitli işkencelerine sabretmiş ve Hz. Muhammed'le beraber Allah isminin ululaştırılmasında ve İslam'ın yayılmasında mücadele etmişlerdir.²³⁶

Az da olsa ashâb hakkında yazılan manzumelerin bulunduğu edebiyatımızda hususıyla na'rlarde oldukça söz edilir.²³⁷

Sadece iki beyitte ashâb, ashâb-ı kirâm kelime ve terkipleriyle geçmektedir. Şair beyitte iki dünya padişahı olan Hz. Muhammed'e, sahabelerine ve sülalesine salât ve selam yollamaktadır.

Şeh-i kevneyne şalât ile selâm

Ola bā āl ü aşhâb-ı kirâm (15)

I.1.4. Melekler

İslâm'da imanın altı şartından biride meleklerle imandır. Melekler, değişik şekillerde görülebilen, zor işlere gücü yeten, nurdan yaratılmış, yeyip-içmeyen, erkeklik ve dişilikleri olmayan, yorulup usanma gibi özellikleri olmayan, Allah'ın emrinden çıkmayan²³⁸ varlıklardır. Sayılarının oldukça fazla olduğu bu meleklerden en büyükleri Cebrâil, Azrâil, Mikâil, İsrâfil²³⁹ olmak üzere Mukarrebûn Melekleri, Hafaza ve Kirâmen Kâtibîn Melekleri, Cennet ve Cehennemde Görevli Melekler, Müminleri Takviye Eden Melekler, Hârût-Mârût, Münker-Nekir melekleri de diğer meleklerdir.²⁴⁰

Sadece iki beyitte ve melek kavramıyla geçmektedir. Aşığın dostu sevgilisine aşığın çektiği acıyı anlatabilmek için meleklerin yaptığımız, yaşadığımız her şeyi

²³⁶ Dönmez, s. 49.

²³⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 34.

²³⁸ Atar vd., s. 106.

²³⁹ Keskin, s. 12.

²⁴⁰ Atar vd., s. 115-116.

görmesinden yola çıkıp, aşığın altı aydır ağlayarak onu beklediğini hatta melekleri şahit tutarak ettiği figana gökte onların bile ağladığını anlatmaktadır.

Altı aydır seni bekler ağlar

Âhına gökde melekler ağlar (650)

Sevgili aşığın dostuyla konuştuktan sonra ona gitmeye karar verir ve gider. Onun geldiğini gören âşık beyitte sevgilinin gülümseyerek ve çok işveli bir şekilde gelmekte olduğunu, o anda ona melekler baksa güzelliği karşısında utanacaklarını söylemekte ve gerçek meleklerle sevgiliyi ilişkilendirerek sevgilinin meleklerden bile daha güzel olduğunu ifade etmektedir.

Geldi biñ nâz u tebessüm iderek

Utanurdu anı seyr itse melek (678)

I.1.5. Âhiret ile ilgili kavramlar

I.1.5.1. Âhiret

Dünyada yaşadığımız hayatın bitmesinden sonra başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan ikinci bir hayat olan ahiret; kıyametin kopması için Allah'ın emriyle İsrâfil'in, sûra ilk defa üflemesiyle ikinci defa üflemesine ve daha sonra da cennete gideceklerin cennete, cehenneme gideceklerinde cehenneme gitmesine kadar geçmiş olan zamana denildiği gibi İsrâfil'in sûra ikinci defa üfürmesiyle başlayarak ebedi olarak sürüp gidecek olan zamana da denilmektedir.²⁴¹

Ahiret; sûra üfürülme ve sonrasında insanların yeniden diriltilmeleri, tüm insanlara dünyada yaptıkları işlerin yazılı olduğu amel defterlerinin verilmesi, amellerin değerlendirilip dünyadaki yaptıklarından dolayı tüm insanların hesaba çekilmesi ve şefaât, sırat köprüsü, cennet ve cehenneme gidiş gibi olaylarıyla anılmaktadır.²⁴²

Beyitlerde ukbâ, dü-âlem, mâ-fihâ, hayât-ı câvidân, 'âzim-i 'uqbâ, iki 'âlem, dü-serâ kelime ve terkiblerle geçmektedir. Âşık sevgiliden ona ettiği eziyetlerden vazgeçip sadakat ve sevgi göstermesini istemekte eğer bunları yaparsa Allah'ın ona ahirette cenneti nasip edeceğini söylemekte (14.Gazel 3.) yine sevgiliye güzellik

²⁴¹ Dönmez, s. 56.

²⁴² Dönmez, s. 56.

memleketinin tahtını süsleyen hükümdarlar hükümdarı sıfatını kullanarak amacının hem bu dünya hemde ahirette kendisine köle olmak olduğunu dile getirmektedir.

Ey şehinşâh-ı serîr-ârâ-yı iklîm-ı cemâl

Bende olmakdır saña dünyâ vü ‘uqbâdan ğaraž. (15.Gazel 5.)

Başka beyitte ise şair Allah’ın onu Hz. Peygamber’e inanan topluluktan ettiğini, onun için asıl mutluluğun bu olduğunu ve dünyada da ahirette de bu mutluluğun ona yeteceğini söylemekte(760), ölüp o zamanki yok olur ahirete giderse de (755) kendisini Hz. Muhammed’in kapısından etmeyerek bu dünyada ve ahirette onu göstermesi için Allah’a dua etmektedir.

Dur itme der-i fâhr-i cihândan beni yârab

Göster baña dünyâda vü ukbâda o şâhı (13)

I.1.5.2. Kıyâmet

İsrâfil’in sûra üfürmesiyle son bulan dünya hayatının ve bütün ölümlerin tekrar dirilerek bir araya toplandığı gün demek olan kıyamet gününde İsrâfil sûra ilk üflediğinde dünya ve kâinatın son bulacağı, ikinci üfleyişinde ise ölümlerin tekrar dirilerek bir araya toplanacağına inanılır.²⁴³ Kıyamet gününde herkes dünyada yaptıklarından ötürü hesaba çekilerek iyi ameller işleyenler cennete, kötü ameller işleyenler ise cehenneme gidecek ve bu dünyada yaptıklarının karşılığını bu şekilde göreceklerdir.²⁴⁴ Kıyamet gününüyle ilgili pek çok âyetin Kur’ân-ı Kerîm’de bulunduğu ayrıca söylentilere göre bazı kıyamet alametleriyle de kıyamet meydana gelmeden önce bu sürecin başladığı anlaşılabacaktır.²⁴⁵

Kıyamet başta dinî edebiyatta terim olarak birçok yönden ele alınır.²⁴⁶

Sadece üç beyitte geçen kıyamet kavramı haşr, şâfi-i rûz-ı cezâ ve vahşet-i yevmü’t-tenâd kelime ve terkipleriyle geçmektedir.

Kıyamet gününün şefaâtçisi, zengin ve fakirin sığınacağı yerin Hz. Muhammed olduğunu söyleyen şair (21), kendisine kızarak yaşlandığı halde ibadetlerini yerine

²⁴³ M. Ş. Baş, s. 61.

²⁴⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 275.

²⁴⁵ M. Ş. Baş, s. 61.

²⁴⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 275.

getirmediğini, kıyamet gününde Allah ile baş başa kalacağını hiç mi düşünmediğini kendi kendisine sormaktadır. (28. Gazel 3.)

Geldi pîrlik gelmedi hâlâ şalâhiyyet saña

Hâtıra gelmez mi aşla vaḥşet-i yevmü't-tenâd

Başka bir beyitte ise âşık, âşıklık durumumu kimlere anlatayım eğer anlatmazsam kıyamete kadar bu aşkla nasıl yaşarım diye düşünerek durumunu anlatacağı birini aramaktadır.

Kimlere hâlimi ifşâ ideyim

Haşre dek böyle mi yanub gideyim (35)

I.1.5.3. Cennet

Müminlerin içinde sonsuza dek kalacakları ahiret yuvası olan cennetin Ravza, cennetü'l-huld, firdevs, hüsna, dârü's-selâm, ukba'd-dâr, makamün emîn vb. kelimeler Kur'an'da geçen diğer isimleridir. Cennet, genişliğinin göklerle yer kadar olduğu; sıcaklığının yakacak soğğunun da donduracak derecede olmadığı, içindeki suyun bozulmayıp meyvelerin her çeşidin²⁴⁷ ve çeşitli kuş etleri bulunduğu; cennetkilere hizmette bulunan ölümsüz gençlerin olduğu; cennete gideceklerin canlarının istediği her şeyin ve onlar için köşklerin bulunduğu vb. şekillerde tasvir edilmektedir.²⁴⁸

Divân edebiyatında genellikle behişt olarak bazen de cinân biçiminde kullanılan cennete güzel yerler benzetildiği gibi cennet, sevgilinin bulunduğu yer olarak da görülmektedir.²⁴⁹

Sadece bir beyitte şafâ-yı huld-u me'vâ terkihiyle geçmektedir. Bu beyitte şair hicran ve ayrılığın öyle bir derttir ki cehennem ateşinin şiddeti gibidir. Cennet konağındaki eğlenceden maksadım sana kavuşmamın lezzetidir diye söylemekte; cennetle durumunu ilişkilendirerek benim cennetten maksadım sana kavuşmaktır, sana kavuşmak cennete gitmek gibidir demektedir.

Mihnet-i hecr ü firâkıñ şiddet-i nâr-ı ceḥîm

Zevk-ı vaşlıñdur şafâ-yı huld-u me'vâdan ğaraż (15.Gazel 2.)

²⁴⁷ Atar vd., s. 227.

²⁴⁸ Dönmez, s. 321.

²⁴⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 88.

I.1.5.4. Cehennem

Ahirette günahları bulunan müminlerin günahları derecesinde ancak kâfirlerin daimi olarak kalacakları azap yeri olan cehennem için Kur'an-ı Kerim'de cehennem, nâr, cahîm, hâviye, saîr, lezâ, hutame isimleriyle yedi ad kullanılmıştır. Bir kısım tefsirciler “Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapıya girecek gruplar ayrılmıştır” mealindeki ayette geçen yedi kapıyı yedi tabaka olarak yorumlamışlar ve bu yedi ismin cehennemin yedi ayrı tabakasına ait isimler olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁵⁰

Cehennem, dar bir yer olarak kızgın ateşlerden meydana geldiği; yedi kapısının olduğu; cehennemlik olanlar gittiklerinde cehennemden kendilerine kocaman kıvılcımlar saçılarak uğultu ve kaynamasının uzaktan işitileceği; her yönden ateşle kuşatılacakları; kızgın ateşlerden oluşan bir çukur olduğu ve cehennemlik olanların elleri boyunlarına bağlı bir biçimde dar bir yerden oraya atılacakları; ateşten elbiseler giyerek ateş ve kaynar su içinde bulunacakları; başlarına kaynar su döküldüğünde karınlarındakileri ve derilerinin eritileceği vb. şekillerde Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır.²⁵¹

Od, nâr, tamu, dâru'l-bevâr, cahîm, dûzah vb. kavramlarla da söylenen cehennem, yakıcı olması ve ateşiyle edebiyatımızda sıklıkla kullanılır.²⁵²

Sadece dört beyitte ve nâr-ı nîrân, tamu, nâr ve şiddet-i nâr-ı ceḥîm kelime ve terkibleriyle geçmiştir. Şair Hz. Peygambere eğer ona şefaet ederek yardımcı olmazsa günahıyla cehennem ateşinde yanacağını kesin olduğunu diyerek şefaet etmesini (27), Allah'tan da eğer günah ve eksikliklerimi bağışlamazsan cehennemliğim diyerek af etmesini dilemektedir.

İşm ü nokşânıma olmasa nâzır

Ger olursan baña tamu ḥâzır (144)

Bir başka beyitte ise aşığın dostu sevgilisine aşığa iltifat göstermeyişiinden ötürü aşığın ahının mutlaka onu tutacağını sonunda ahirette cehennemde yanacağını söylemektedir.

²⁵⁰ Dönmez, s. 273.

²⁵¹ Atar vd., s. 225-226.

²⁵² M. Ş. Baş, s. 64.

Seni elbetde tutar âhı anıñ
‘Âkıbet nâre gerek yansa cânıñ (290)

I.1.6. Kazâ ve Kader

İslâmiyette imanın şartlarından altıncısı kadere yani hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine inanmaktır.²⁵³ Allah’dan başka yaratıcının olmadığı kâinatta meydana gelen, bulunan her şey Allah’ın bilip dilemesi ve yaratmasıyla meydana gelir. Allah’ın herhangi bir şeyin belirli bir biçimde meydana gelişini ezelde dilemiş olmasına kader, bu şekilde dilemiş olduğu herhangi bir şeyin, zamanı gelince meydana gelmesine de kaza denir.²⁵⁴ İnsanların başına gelen fayda, kazanç, zarar, hayır ve şerrin hepsi, kaderin iyisi ve kötüsü hep her şeyi yaratmadan önce ezelden ebede bilen Allah’ın takdiriyledir.²⁵⁵

Sadece bir beyitte hükm-i kazâ terkihiyle geçmektedir. Şair, sabah rüzgârına sevgiliye nasıl âşık olduğunu anlatmaya başladığı beyitte kendi halinde yalnız gezerken başına böyle bir şeyin geldiğini söylemekte ve Takdir-i İlahi’nin kendisini neden böyle bir şeye uğrattı aşka düşürdüğünü de sorgularak sitemde bulunmaktadır.

Kendi hâlde gezerken tenhâ

Niye uğrattı beni hükm-i kazâ (77)

Beyitlerde rüsvâ’l-kader, şeydâ’l-kader, haqq’a eyle istinâd, inkıyâd, kader, taqdir-i Hudâ, baht-ı dünyâ, baht, taqdîr, devr-i felek, tâli‘, şemi‘-i bezm-i tâli‘, ey sipihr-i kîne-ver, ey bahtı siyâh, çarh, ikbâl ve ihtar-ı baht kelime, sıfat, terkiib ve cümleleriyle geçmektedir. Kaderine sitem ederek amacına ulaşmadan aşk derdi ve (604) belası yüzünden başına çok şeyler geldiğini kendi kendisiyle konuşarak dile getiren şair ancak Allah tarafından böyle emredilerek kaderinin böyle yazıldığı için bunun bir çaresi olmadığını (70, 116), bu kaderinin nasıl rezil, divane bir kader; bu dünyanın da nasıl bir yer olduğunu (724), dünyadaki talihinden kimseye şikâyet edemeyip, kaderine teslim olarak bu aşk eziyetini kaderi olduğu için mecburen çekeceğini (3. Gazel 7.) artık kaderinde sevgiliyle görüşüp ona kavuşma yok mu diye düşünerek (633) yine de umudunu kesmemesini, dünyanın işinin belli olmadığını

²⁵³ *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, Cilt:11, İstanbul, 1993, s. 303.

²⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Akit Yayınları, yy., ty., s. 35.

²⁵⁵ *YRA.*, s. 303.

sonunda kaderin yüzünü güldürebileceğini (20. Gazel 6.), Allah'ın takdirine boyun eğerek ona dayanırsa isteğine kavuşmayı ona nasip edeceğini düşünmektedir.

Ey gönül bâb-ı rızâyı hâkka eyle istinâd

Kim muqarrerdür saña olmak bu yolda bermurâd (28. Gazel 1.)

1.1.7. Hadîs

Hadîs, Hz. Muhammed'e ait olan söz, fiillere ya da Hz. Muhammed tarafından tasdik edilen iş, söz ve davranışlara denmektedir.²⁵⁶

Divan şiirinin kaynakları arasında önemli bir yer tutan hadisler beyitlerde tam metin olarak alındığı gibi kimi zaman tercümesiyle kimi zaman da küçük parçalar halinde karşımıza çıkar. Ayrıca hadîslerden iktibâslara ve telmihlere sık rastlandığı görülür.²⁵⁷

Sadece üç beyitte ve şâh-ı serîr-i levlâk, şeh-i levlâkımız terkipleriyle kullanılmıştır. “Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk (Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım)” hadisinde geçen levlâk Hz. Muhammed'e edilmiş olan bir hitap sözüdür.²⁵⁸

Dünyadaki tahtın padişahının, yeryüzü ve gökyüzünün yaratılma sebebinin Hz. Muhammed olduğunu söyleyen şair (16), O'na seslenerek arş u kürsinin (sekizinci ve dokuzuncu kat gök) yaratılma sebebinin o olduğunu, onun varlığı sayesinde âlemin gerekli olduğunu (26) ayrıca kendisinin de Hz. Muhammed'in ahirette şefaatçisi olacağı için Allah tarafından affedileceğinden şüphe duymadığını ve bu yüzden işlediği günahlardan, itaatsizliklerinden kaygılanmadığını dile getirmektedir.

(Raḥmiyâ) ğarḳ-ı yüm-i 'iṣyân ıseñde ğam degil

Var iken taḥt-ı şefâ'atde şeh-i levlâkımız (12. Gazel 7.)

1.2. İbadet

Arapçada kul, köle, insan, hizmetçi anlamlarına gelen abd kökünden türemiş olan ibadet, insanın Allah'a saygı, sevgi gösterip boyun eğmesi ve Allah'ın

²⁵⁶ M. Ş. Baş, s. 83.

²⁵⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 183.

²⁵⁸ Parlatır, s. 970.

hoşnutluğunu kazanmak için²⁵⁹ yaptığı her çeşit faaliyet; Allah’a kullukta bulunması demektir.²⁶⁰ Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hac başlıca ibadetlerimiz olmak üzere²⁶¹ İslâmi anlayışına göre Allah’a bağlılık ve Allah’ı anarak yüceltme, haramdan kaçınma, kişilerin ve toplumun faydasına olması için yapılan her iyi iş,²⁶² sözünde doğru olup anne, baba, yetim, hayvan vb. iyi davranmak, Kur’ân-ı Kerîm okumak, dua etmek vb. de birer ibadettir.²⁶³

Dört beyitte t̤ā‘at, ‘amel, zühd ve t̤ā‘at-ı h̤azret-i mevlā kelimeleri ve terkihiyle geçmektedir. Âşık sevdâ isteği ve aşk hali yüzünden günahlardan kaçınıp kendini ibadete vermeyi unuttuğunu (775), ah ederek Allah’a karşı isyan ve günahkârlığının, ibadet etmekte eksikliğinin çok olduğunu (736), gönlüyle konuşarak ona güzel bir gazel söyleyerek ibadetini söylediği ve fayda verecek şekilde yapmasını (745), elinde fırsatı varken Allah’ın emirlerini yerine getirmesini söylemektedir.

Ey gönül var iken elde fırsat

T̤ā‘at-ı h̤azret-i mevlâyı gözet (743)

I.2.1. Oruç

İmsak vaktinden başlayarak iftar vaktine kadar yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden ilgiyi kesmek demek olan oruç,²⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de savm ve sıyam kelimeleriyle de geçmektedir.²⁶⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçerek önemi vurgulanan ramazan ayında, akli yerinde olup ergenliğe girmiş her müslümanın Ramazan orucunu tutması farzdır. Ayrıca Kur’ân’ın indirildiği ay olan²⁶⁶ Ramazan ayına şehîr-i sıyam (oruç ayı); imsaka son verileceğinden dolayı Ramazan bayramına da, îd-i fitr (iftar bayramı) denilir.²⁶⁷

Orucu, iftarı, sahuru, teravihi özetle her yönüyle dolu dolu geçen ramazan sosyal hayatı yansıması yanında klâsik edebiyatımızın belli başlı konuları arasında

²⁵⁹ Latif Yardım, *Nâbî Dîvân’ında İbadet Kavramı*, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(6), 2012, s. 314.

²⁶⁰ Atar vd., s. 250.

²⁶¹ M. Ş. Baş, s. 67.

²⁶² Atar vd., s. 250.

²⁶³ Keskin, s. 35.

²⁶⁴ Bilmen, s. 259.

²⁶⁵ Kerîm Zemânî, *Mînâğîr-i Aşk (Konularına Göre Mesnevi Şerhi Aşkın Nakkaş)* (2004), (Ed.: Sinan YAĞMUR), Karatay Akademi Yayınları, Konya 2011, s. 639.

²⁶⁶ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı’nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 90.

²⁶⁷ Bilmen, s. 259.

yer alır.²⁶⁸ Divan şiirinde aşğın sevgilisinden ayrılığı oruç; sevgilisine kavuşması ise bayram gibi düşünülür.²⁶⁹

Sadece iki beyitte iftâremiñ, şeh-i şıyâm kelime ve terkibiyle geçmektedir. Oruç ayının sonuna gelindiğini, o günden sonraki günün bayram olduğunu belirterek şair gerçek bir ramazan ayı ve bayramdan bahsetmektedir.

O günüñ irtesi gündü bayram

Ğâyette varmış idi şeh-i şıyâm (641)

Sonraki beyitte ise sevgili dostuna gerçek olan Ramazanı bitiren aşğının durumunun nasıl olduğunu sorarak o çaresizin ömrünün boş yere heba olduğunu söyleyişini anlatmaktadır.

Dimiş iftâremiñ aḥvālî nice?

‘Ömri ol çâresiziñ gitdi hîçe (642)

I.2.2. Bayrâm

Milletlerin kendilerine ait olan toplu bir şekilde sevinç, mutluluk, eğlenme ve kutlama günü demek olan bayram²⁷⁰, Hz. Muhammed Medinelilere Allah’ın onlara adları Ramazan ve Kurban Bayramı olmak üzere iki bayramı lütfettiği haberini vermesi üzerine Müslümanlar, o zamandan itibaren bu bayramları kutlamaya başlayarak devam etmişlerdir.²⁷¹ Ramazan ayından sonraki ilk üç gün Ramazan bayramı kutlanır.²⁷²

Saygı ve sevgi bağlarının canlı tutulup insanların bir araya gelmesine vesile olan bayramda Müslümanlar, Bayram namazından sonra bayramlaşarak bu günü kutlarlar.²⁷³

Divan şiirinin vazgeçilmezlerinden olan bayram; sevgiliye kavuşma, sevgilinin kaşının bayram hilâline benzetilmesi, sevgilinin aşğa söylediği sözler vb. açılardan

²⁶⁸ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2014, s. 190.

²⁶⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 365.

²⁷⁰ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı’nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 91.

²⁷¹ Atar vd., s. 398.

²⁷² Zöhre, *Muhibbî Dîvânı’nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 91.

²⁷³ Dönmez, s. 220.

ele alınması ile birlikte mâh-ı ıyd, ıyd-ı ekber, ıyd-ı fitır, ıyd-ı canan vb. tamlamalar ile de şiirlerde kullanılır.²⁷⁴

Beyitlerde ‘İd-i sa‘id, bayram, rûz-ı ‘id, iki bayram, top-ı ‘İdiyeler kelime ve terkipleriyle geçmektedir. Aşığın dostu ve sevgilisi arasındaki diyaloglarda bulunan bayram kavramında genellikle gerçekten yaşanan bayram ele alınmıştır. Aşığın dostunun sevgilisine işte özellikle senin yüzünden hüzünlü olan bayramını iyilik ederek mutlu bir bayrama dönüştür (655) demesi üzerine sevgili dostuna günler ve aylar geçti. İki yıl ve beş kere de bayram oldu.(660) Onu artık mutlu etmek benim vazifem oldu. Mutlu edeyim de iki bayramı aynı günde yaşasın diyerek hem hüzünlü olan gerçek bayramını sevinçli bir bayrama çevirmek hemde sevgilisine kavuşunca mutluluktan bayram gibi bir gün yaşayacak olmasını anlatmak istemektedir (662). Bayram gününün geldiği ancak onun evde oturmuş ağlayıp, inleyerek yas tuttuğu ve dünyanın onun için durmuş gibi olduğu (669) bir anda sevgilinin ona geldiğini görmesi üzerine bayram toplarını giyinerek güzelliğini böylece daha çok ortaya koyduğunu dile getirmektedir.

Top-ı ‘İdiyeler iksâ itmiş

Bir güzellik dahı peydâ itmiş (672)

I.2.3. Duâ

Sözlükte seslenmek, istemek, çağırmak²⁷⁵ gibi anlamlara gelen duâ; insanın Allah’ın yüceliği ve kendisinin acizliğinin farkında olup, Allah’a yalvararak ihsanını ve yardımını dilemesi; maddi, manevi bütün istek ve ihtiyaçlarını Allah’a sunarak lütfunu istemesi demektir. Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette her insanın kimi zaman veya çoğunlukla başı sıkışıp darda kaldığında inandığı yüce varlığa sığınarak ondan yardım istemek gereksinimi duymasıyla sözü edilen duâ, insanın yaradılışının olağan bir ihtiyacıdır.²⁷⁶

²⁷⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 223

²⁷⁵ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı’nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 94.

²⁷⁶ Dönmez, s. 422.

İbadetin aslı, kulluğun esas ögesi olan duayla insan Allah'a yönelerek²⁷⁷ aslında Allah ile konuşup Allah'ın lütfuna ve keremine sığınmış²⁷⁸, Allah'a yakınlaşma fırsatı bulmuş olur.²⁷⁹

Beyitlerde taḥiyyāt, 'arz-ı niyāz, ehl-i niyāz, münācāt ve niyāz kelime ve terkipleriyle; bunların içinde de en çok niyāz kelime ve terkipleriyle kullanılmıştır. Şair beyitte ey eşi ve benzeri olmayan padişah (136), ey dua sahiplerinin yardımına yetişen diyerek Allah'a dua etmeye başladığını, (630) dünya ve ahirette napacağını bilmez bir şekilde kalmamak için ona ihsanda bulunup aşkını bu yolda kılavuz etmesini (12) söyleyerek ah edip, arzusunu yalvararak dile getirmektedir.

Rabbime böyle münācāt itdüm

Āh idüb 'arz-ı murādāt itdüm (151)

Sevgilisinin hasta olduğunu öğrenen âşık onun için benim bu canımı al(420), acıdan ağlamasın ve gül yüzü solmasın (421). İyilik edip onun dermanını ver iyileşsin, beni de ağlatma şeklinde Allah'a dua etmektedir.

Vir o sulṭāna devāsın Yārab!

Luṭf it ağlatma gedāsın Yārab! (422)

Başka beyitlerde ise âşık, Allah onu mutlu, yaşamını ve bahtını açık etsin. (696) Felekler dönmeye devam edip durana kadar oda yaşasın (819). Allah beni ondan bir soluk ayrı etmesin diye sevgilisi için temennilerde bulunmaktadır.

Dilerim ben kulumı Rabb-i gāfūr

Bir nefes kılma āndan mechūr (822)

I.3. Diğer dinî kavramlar

I.3.1. Rûh ve Beden

Sözlükte kuvvet, can, nefis gibi anlamları bulunan ruh, canlıların sağ olmalarını sağlayan güç demektir. İnsan kuvvetlenip güçsüzleşmek vb. gibi daima değiştiği için bir beden ve organlardan meydana gelmemiştir. Bunun dışında kişiliğini daima koruyarak irade, bilinç, zekâ, düşünme, algılama ve seçim yapabilme gibi özelliklere

²⁷⁷ Dönmez, s. 422.

²⁷⁸ Yardım, s. 316.

²⁷⁹ Zemânî, Yağmur (Ed.), s. 648.

de sahiptir. İşte tüm bu yeteneklerin kaynağı; soyut, beden özellikleri taşımayan, bedenle yan yana olmadığı gibi bedenden ayrı da olmayan, yer tutmayan, ayrılmaz, parçalanmaz olan ruhtur.²⁸⁰

Bedenden bağımsız olup, beden ölse bile ölümden etkilenmeyerek varlığını devam ettiren rûh,²⁸¹ fikir ve akıl gibi özelliklere sahip olduğu için İslamiyette sorumluluğun yüklendiği, cennet ve cehennemde ebedî olarak yaşayacak olandır.²⁸²

Beyitlerde cān, cānım, nağd-i dil ü cān, şem‘-i ruh-i cānān, fedā-yı cān, cān virmek, terk-i cān, rûh-ı revānım, fûlk-i cān, cāndan uşanmak, cān ü cihāndan bezmek, cāna yetmek, cān u cihāndan bıkmak, cān çıkmak, cāna çekmek gibi iki terki hâric can kelimesi, terki ve deyimleriyle geçmektedir. Şair beyitlerde Allah’a seslenerek her istediğini yapabilen, insan ve cini yaratıp ona ruh veren sensin, (417) bu nasıl bir ateştir ki ben yandım, ayrılık yüzünden canımdan bıktım (147) eğer o sevgiliye kavuşamayacaksam bana verdiğin canı al beni bu dertten kurtar Allah’ım demektedir.

Baňa yār olmaz ise yār yā rab

Bāri al cānımı kurtar yā rab (149)

Beyitlerde ten, beden, cism ve vücūd kelimeleriyle geçmektedir ve bu kelimelerden en çok ten, beden anlamında kullanılmıştır. Âşık genelde beden kavramını aşk derdini anlatırken kullanmıştır. Sevgilinin bedeni için o kadar nazik ve güzeldi ki sanki nurdan yaratılmıştı bu yüzdende üzerine giyindiği gömlek sanki bedenini acıtıyor gibiydi diyen âşık (85) ancak aşk derdini kimseye anlatamadığı için artık sabır ve huzurunun kalmadığını, ruhunun çok acı çekip bedeninde yaşayamayacak duruma geldiğini (100) fakat sevgiliyi gördüğünde bedenindeki kalbi heyecandan hop hop atmasına rağmen onun gidip açılacak cesaret olmadığını söylemektedir.

Lîk yok idi cesāret bende

Yüregim hōb hōb iderdi tende (124)

²⁸⁰ Dönmez, s. 14-15.

²⁸¹ Sevede Düzgüner, *Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 45, 2013, s. 258.

²⁸² M. Ş. Baş, s. 162-163.

Bir başka beyitte ise sevgiliye, hastalanan bedenimin sebebi senin ayrılığın olduğu için iyileşmek istemem. Tek isteğim daha ölmemişken seni bir daha görseydim demektir.

Ben ümîdi şîhhat itmeme hecr ile bîmâr iken

Bir daği görsem seni cismimde cânım var iken (9. Gazel 1.)

1.3.2. Hayât ve Ölüm

Sözlükte canlılık, ömür, yaşayış, dirilik vb. anlamlara gelen hayât; bir kimsenin, bir şeyin doğumundan ölümüne ve başlangıcından sonuna kadarki geçen zamandır.²⁸³

Beyitlerde çok kullanılan hayat kavramı ‘ömr, sağlğ, hırman-ı ‘ömrüm, sağlğ, hayât-ı cânım, müddet-i ‘ömr, delğ-i hayât, nağd-i ‘ömrüm, tâze hayât, peymâne-i ‘ömrüm ve ‘ömür kelime ve terkiplerle kullanılmıştır. En çok ömür kelimesi ve onun terkipleriyle kullanıldığı görülmektedir. Sevgilisinden yüz göremeyince hayatından iğrenip nefret edecek duruma gelen ve ah ederek yazmak için tekrar kalemi eline alan şair(195), dünyada amacına ulaşamayıp sevgilisine kavuşamadığına hayret ederek (19. Gazel 6.) hayatını ve günlerini ziyan edip gençliğini bedavaya verdiğini düşünmektedir.

‘Ömr ü eyyâmı hebāya virdim

Gencligi bād-ı hevāya virdim (729)

Başka bir beyitte ise yaşam ve ömür sebebi olan sevgilisini gören şair (314) onun için Allah’ın ömrünü uzun edip güzellik ve iyilikler içinde başını hep yüksekte tutmasını (533), hayatı boyunca gam görmemesini, onun gibi çok kişinin yolunda toprak olmasını dilemektedir.

Görmeye müddet-i ‘ömründe keder

Yoluna hāk ola çok ben gibiler (820)

Hareketliliğin durup canlılığın bitmesi ve hayâtın sonu gibi manalara gelen ölümle beden ölümü gerçekleşirken ruh ölmeyerek bedenden ayrılır.²⁸⁴

²⁸³ M. Ş. Baş, s. 91.

²⁸⁴ M. Ş. Baş, s. 92.

Beyitlerde cān, öleyim, cān virmek, cān vermek, qurbān, terk-i cān, cān çıkmak, hāb-ı mevt, fedā-yı cān, ‘Adem iklimi, cāndan uşanmak, cān u cihāndan bıkmak, naqd-i cān virmek, hāb-ı ecel, bād-ı ecel, helāk olsun gibi kelime, terkeb ve deyimlerle geçmektedir. Şair genellikle sevgiliye kavuşamayıp acı çektiği zamanlarda Allah’tan canını almasını isteyerek ölmek istediği kimi zamanda sevgiliyle ilgili beyitlerde bu kavramı kullanmıştır. Gönlünü suçlayarak onun aşk ateşi yüzünden yanıp perişan olduğunu, Allah’ı da şahit ederek canından usanıp ölmek istediğini söyleyen âşık (481) daima Allah’a yalvarıp benim canımı al (596) ya sevgiliye kavuştur ya da yok edip ahirete gönder de (637) ölüp kurtulayım. Kara topraklara karışayım demektedir.

Bir gün ol öleyim kurtulayım

Kara topraklara yeksān olayım (150)

Bir başka beyitte ise sevgilisi için dua eden şair, ben ölürsem de dünya var olduğu sürece o yaşasın dileğinde bulunmaktadır.

Hāb-ı mevtile olursam nā’im

Var ola tā ki cihāndır kā’im (695)

I.3.3. Hamd ve Şükür

Sözlükte güzellik, iyilik, üstünlük ve erdemlilikle niteleyerek yüceltme, övme anlamlarına gelen hamd kavramı Kur’an’da ve hadislerde oldukça kullanılmış olmakla beraber birçok hadiste değişik kelimelerle birlikte Allah’ı nitelemek için kullanılmıştır.²⁸⁵ Hamd, bazı âlimler tarafından şükür ile mana bakımından aynı, birçok dilci tarafından ise farklı düşünülmüştür. Şükürle kişi kendisine karşı yapılan iyiliği bilip bunu başkalarına da duyurur ve iyiliğin sahibine övgüyle karşılık vererek, duyduğu minnettarlığı anlatırken; hamd ise bir kimsenin iyilik, güzellik ve lütfkarlığıyla²⁸⁶ iyiliğin kendisine yönelik olmamasına rağmen ifade edilmesidir. Buna göre hamdin kapsamı şükürden daha geniştir.²⁸⁷

²⁸⁵ Topaloğlu, “Hamd”, *İslam Ansiklopedisi*, s. 442-443.

²⁸⁶ Çağrı, “Şükür”, *İslam Ansiklopedisi*, s. 259-260.

²⁸⁷ Topaloğlu, “Hamd”, *İslam Ansiklopedisi*, s. 442-443.

Birkaç beyitte ele alınan hamd kavramı hamd, hamd ü sena kelime ve terkibiyle geçmektedir. Şair mesnevisine sınırsız övgü, sayısız şükür şanı büyük ulu Allah’a olsun diyerek başlamaktadır.

Hamd bî-ḥad o ‘aẓîmü’ş-şāna

Şükr bî‘ad o ūlū sübhāna (1)

Ayrıca beyitlerde mutlu olduğu, duyduğu güzel şeylerden sonra Allah’a hamd etmeyi unutmamıştır. Şair dostuna derdini anlattığında dostunun ona söylediği sözlerden sonra içi rahatlayarak Allah’a hamd ve şükür (259) yine dostunun sevgilisinden güzel haberler getirmesi üzerine Allah’a sonsuz kere hamd (308), aşğın sevgilisine kavuştuğu beyitte ayrılık eziyeti artık bittiği için Allah’a hamd ederek böylece sözlerinin de son bulduğunu dile getirmektedir.

Hamd ola çile-i firḳat ṭoldu

Daḥi güftār nihāyet buldu (697)

Sözlükte iyilik eden kişiyi iyiliğiyle övmek, minnet duymak anlamlarına gelen şükür terim olarak da Allah’tan gelen nimet veya insanlardan gelen iyilik sebebiyle minnettarlığını bildirmek, nimete karşı sözle veya fiili olarak karşılıklıta bulunmak demektir.²⁸⁸ Hadislerde kulların Allah’a verdiği nimetlerden dolayı minnettarlığı, Allah’ın da kullarına şükürlerinden dolayı karşılık vererek lütufta bulunması ve insanların birbirlerine ettikleri teşekkür anlamlarıyla geçen şükürü İsfahânî kalple, dille ve organlarla olmak üzere üçe ayırmıştır. Verilen nimetin akılda tutulması kalple, nimeti verenden övgüyle bahsedilmesi dille ve nimeti verene uygun olunan şekilde karşılık verilmesi de organlarla şükürdür.²⁸⁹

Beyitlerde şükr, şükür ve ḥamd ü senā kelimeleriyle geçmektedir. Şair genellikle mesnevi bölümlerine Allah’a şükrederek başlamıştır. Allah’a seslenerek ona işitme ve görme ihsan ettiği için şükür ve hamd (138), her vakit ve saatte Allah’a onu dünyada insan olarak yarattığı için şükr (759), sabah rüzgârına Allah’ın lütfunun bol olduğunu söyleyerek şükretmekte (666); yine hastalanmış olan sevgilinin iyileşmiş olduğu haberini alınca şükr etmektedir (430).

²⁸⁸ Çağrı, “Şükür”, *İslam Ansiklopedisi*, s. 259-260.

²⁸⁹ Çağrı, s. 259-260.

Şükür kim yâr-ı şifâ-yâb oldu

Bu haber çün beni geldi buldu (430)

I.3.4. Günâh ve Sevâb

Allah tarafından yasaklanan her türlü şey,²⁹⁰ dinin kurallarını yerine getirmeyip bu kurallara aykırı hareket etmekle oluşan suçlar²⁹¹ demek olan günah kavramının yerine Kur'ân'da ve hadislerde ism, cünâh, hûb vb. birçok kelime kullanılır. İslâm insanlara tövbe ederek günahlarından arınmanın yollarını göstermiştir.²⁹²

Beyitlerde cürm, rûy-ı siyâh, günâh, rû-siyeh, mağfûr, cürm-i haţâ, kabâhat, işm, fışk u fücûr, kuşûr kelime ve terkipleriyle geçmiş ve bunların içinde en çok cürm kelimesi terkipleriyle beraber kullanılmıştır. Şair beyitlerde günah kavramını hep Allah'a karşı işlediği günahları dile getirerek ondan bu günahlar için af dilemek yönüyle ele almıştır. Şair beyitlerde Allah'a ben seni hakkıyla övecek kudrette değilim her yaptığım günah, isyan, (139) suç; yüzü kara, eli boş, şaşkın, ne yapacağını bilmez bir kulum (739) ve kusurum çoktur ancak senin merhametin ve affının oranı yoktur (143) diyerek günah, hata, kusurlarını dile getirmektedir.

Bende 'işyân ü kabâhat çokdur

Rahmet ü 'affına nisbet yokdur (143)

Başka bir beyitte ise eyvah bana ki kendimi günaha alıştırıp, itaat etmeyerek amel defterimi kara ettim.(28. Gazel 4) Allah'ım benim işlediğim günahlarımı affederek ayıp ve eksikimi kapat.(55) Senin merhametin o kadar çoktur ki benim gibi çok (günahlı olan) kara yüzlüyü bağışlamak senin cömertlik denizinde bir damla bile olmaz diyerek Allah'tan bağışlanmayı dilemektedir.

Bağr-ı keremünden hele bir kaçre sayılmaz

'Afv eyler isen ben gibi biñ rûy-ı siyâhı (11)

Cezanın karşılığı olup yapılan iyiliklere karşılık verilen ödül, mükâfat anlamlarına gelen sevap, dinî olarak Allah tarafından hem dünyada lütf ettiği iyilikler, mükâfatlar ve verdiği nimetler hem de ahiret hayatında vereceği mükâfatlar, nimetler manasında kullanılır. Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde sevapları verenin Allah

²⁹⁰ Zemânî, Yağmur (Ed.), s. 402.

²⁹¹ Parlatır, s. 535.

²⁹² Zöhre, *Muhibbî Dîvânı'nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 96.

olduğu; ahiretteki sevap, nimet ve mükâfatların dünyadakinden daha güzel olduğu ifade edilir.²⁹³

Sadece iki beyitte ve sevab kavramıyla kullanılmıştır. Beyitte şair derdini dostuna anlattıktan sonra dostu ona bu mevzuda bize ahirette mükâfat ve sevap lazım demektedir, ona yardım ederse Allah katında sevap kazanacağını söyleyerek yardım edeceğini belirtmektedir.

Baňa ol zāt-ı şerîf virdi cevâb

Bize bu bâbda gerek ecr ü şevâb (252)

Bir sonraki beyitte ise âşık sevdiğine maksadın hayırlı bir iş yapmaksa kavuşma sofranı yer yer dilerim (selamlarım) diyerek aşkıma karşılık vermeni isterim böylelikle sende sevab işlemiş olursun demektedir.

(T) Temennâ eylerim hân-ı visâliñ çā-be-cā

(S) Şevāba nā'il olmaksa murādıñ dil-berā (14. Gazel 2.)

I.3.5. Nefs

Kişinin iç dünyası hakkında kullanılan nefis, öz varlık, ruh anlamlarına gelir. Rûh ile aynı şey olan nefis arasındaki fark ise kişi iyi şeylere yönelince rûh; kişinin ahireti düşünmeyip dünya işlerine ve kötü şeylere yönelmesi, kötü vasıf ve huyları da nefis ismini alır.²⁹⁴ Allah'la kul arasındaki en büyük engel²⁹⁵ olan nefsi yenip onun isteklerini öldürmek²⁹⁶ büyük bir maharettir. Ancak bununda yolu Allah'ın rızasıyla ve iyi amel işlemekle mümkündür.²⁹⁷

Bu kavram sadece iki beyitte nefis diye kullanılmıştır. İlk beyitte şair Allah'a yalvararak onu doğru yoldan saptırmanın nefsi ve arzusu olduğunu söylemekte, günah ve kusurlarını affetmesini dilemektedir.

‘Afv eyle benim cürm ü haţâyāmı İlâhi.

Şapdırdı baňa nefis ü hevâ ıoğrınca rāhı (10)

²⁹³ Dönmez, s. 109.

²⁹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 355.

²⁹⁵ A. Azmi Bilgin, *Osmanlı Şiirinde “Ölmeden Önce Ölme” Temi*, Kubbealtı Akademi Mecmuası, 142, 36/2, 2007, s. 1.

²⁹⁶ Bilgin, s. 4.

²⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 355.

Bir sonraki beyitte ise âşık sevgilinin hakkında duyduklarından sonra ona olan aşkından yakınmakta ve sevgiliye karşı olan nefis ve arzusunu bitirip derdinin ilacını bu şekilde vermesi için Allah’a dua ederek yalvarmaktadır.

Kes benim nefis u hevāmı Yārab!

Vir bu derdime devāmı Yārab! (451)

1.3.6. Bezm-i Elest

Farsça meclis, oturum anlamındaki bezm kelimesiyle Arapça değil miyim anlamındaki elestü kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir tamlama olan Bezm-i Elest, Allah’la insanoğlunun bir araya geldiği meclis için kullanılan bir kavramdır.²⁹⁸

Henüz kâinat yaratılmadan Allah ruhları ve canları yaratarak Bezm-i Elest’te bir araya getirmiştir. Allah ruhlar ve canlara burada kendi güzelliğinden sadece bir parça göstermiş ve -Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim)? diye sormuş; bu güzelliğin karşısında kendinden geçmiş olan ruh ve canlar, - Kâlû Belâ (Evet, şahidiz) diyerek Allah’a söz vermişlerdir. Kur’an’da, hadislerde bu konuyla geçmenin yanında türevleriyle de çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.²⁹⁹

Divan edebiyatında da doğrudan, dolaylı, edebi sanatlarla ve mazmunlarla geçen Bezm-i Elest, Divan şairleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bunların dışında Kur’an ve hadislerdeki gibi türevleriyle çeşitli anlamlarda Divan şiirinde de kullanılmış,³⁰⁰ ahid, misâk, bezm-i ezel, rûz-ı elest, belâ ahdi ve kâlû belâ gibi çeşitli isimler verilmiştir.³⁰¹

Bezm-i Elest, sadece bir beyitte Elest bezmi diye geçmektedir. Osman Rahmi Efendi, elest bezminde aşk şarabından içerek sarhoş olduğunu ve oradaki yemin ve anlaşmadan da mertçe çıktığını yani Allah’ın ruhları yaratıp kendi güzelliğinden bir parça göstermesiyle sarhoş olan ruhlar gibi kendisinin de sarhoş olduğunu ve oradaki Allah’la olan sözleşmeden de alını açık bir şekilde, sözleşmeye uygun olarak çıktığını dile getirmektedir.

²⁹⁸ Dönmez, s. 249.

²⁹⁹ Erol Çamyar, *Fuzûlî ve Bâkî Divânı’nda Belâ Kavramının Karşılaştırılması*, (t.y.), Erişim tarihi: 04 Ekim 2016, dergipark.ulakbim.gov.tr/dedekorkut/article/download/5000105370/5000098647, s. 63.

³⁰⁰ Erol Çamyar, *Fuzûlî ve Bâkî Divânı’nda Belâ Kavramının Karşılaştırılması*, (t.y.), Erişim tarihi: 04 Ekim 2016, dergipark.ulakbim.gov.tr/dedekorkut/article/download/5000105370/5000098647, s. 63.

³⁰¹ Zöhre, *Muhibbî Divânı’nda Dinî Terim ve Kavramlar*, s. 8.

Elest bezminde mest oldum şarāb-ı ‘aşqdan ammā

Ezel ki ‘ahd ü mīşāka duran merdāne ben çıkdım (13. Gazel 2.)

II. Aşk

II.1. Aşk

Sözlükte sevgiliye duyulan şiddetli ve aşırı sevgi, bir kişinin sevgilisinden başkasını gözü görmeyecek kadar ona düşkün olması, her şeyiyle kendisini tamamen sevdiğine vermesi anlamına gelen bu kelime Arapça ışk demektir.³⁰² Lugat kitaplarında bu kelimenin sözlük anlamının aşeka kelimesiyle ilgisi bulunduğu belirtilir. Aynı kökten olup sarmaşık anlamına gelen sarmaşık nasıl ki sarmaladığı ağacın suyunu emip, onu soldurarak zayıflatır hatta bazen kurutursa sevenin sevdiğine duyduğu aşırı sevgide ondan başkasıyla alakasını keserek onu sarartıp soldurur. Bu sebeple bu duyguya aşk denilmiştir.³⁰³

İnsanlığın yaratılışının nedeni olan aşk tasavvufî anlayışta hakikî ve mecazî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır ve³⁰⁴ ilahî aşka hakikî, beşerî aşka da mecazî aşk denilmektedir.³⁰⁵ Her iki şekilde de aşk şiir için çok önemlidir ve aynı zamanda Dîvân şiirinde en önemli konularından biridir.³⁰⁶

Divanlarda sıklıkla kullanılan ve en önemli kelimelerden olan muhabbet, mihr, sevgi gibi kelimelerin ilgili olduğu aşk divan edebiyatı için çok önemlidir ve aşkla ilgili söylenecek sözler sonsuzdur.³⁰⁷ Bir aşk edebiyatı olan divan şiirinde her beyit, mısra hatta harf bile aşkı anlatır. Burada aşk kimi zaman açık kimi zamanda kapalı bir şekilde karşımıza çıkar. Aşk acının, hasretin, ayrılığın, şaşkınlığın, gurbetin, gözyaşının, ahın kendisidir. Aşk için can verilip ölünür, kurban olunur, candan vazgeçilir,³⁰⁸ bazen terk-i diyar edilir. Ana konusunu aşkın oluşturduğu gazellerde bazı şairler dinî bir aşkı anlatırken bazı şairler de ten zevkini ve cinsî

³⁰² Zöhre, *Muhibbî Dîvânı 'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler*, s. 85.

³⁰³ Yeliz Yasak, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı 'nda Aşk*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 13.

³⁰⁴ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı 'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler*, s. 84.

³⁰⁵ Hüseyin Gönel, *Divan Şiirinde Sevgiliye Dair*, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3), 2010, s. 210.

³⁰⁶ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı 'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler*, s. 84.

³⁰⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 39.

³⁰⁸ Zehra Pezük, *Ahmed Paşa Divânı 'nda Ah Kavramı*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 143.

cazibeyi anlatırlar. Divan şiirinde aşk daha çok âşık açısından önemlidir. Çünkü aşk seven için çok önemli olup, onda aşırı derecedeyken; sevilende ise nerdeyse yoktur. Seven aşk için çektiği acıları, onun uğruna can vermesi gerektiğini bile bile bu durumdan şikâyet etmez. Seven ve sevilenden başka kimsenin bilmeyerek yüceliğini gizli tutulmasından alan aşkta üzüntü, keder hep vardır. Aşığın aşkı ne kadar büyükse üzüntüsü de o derece büyük olur. Şair, sevgilisinden bahsettiğinde bunları bir vesileyle mübalağalı bir biçimde söyleyiverir. Hatta aşkın anlatılması için kimi zaman bir söz, kimi zaman bir bakış kimi zamanda sadece sevgilinin adı bile yeterlidir.³⁰⁹

Beyitlerde ‘aşk, reh-i ‘aşk, derd-i ‘aşk, hâlet-i sevdâ, hâlet-i ‘aşk, âteş-i ‘aşk, miñnet-i ‘aşk, ‘aşk ü sevdâ, keyfiyyet-i ‘aşk, nâr-ı ‘aşk, bâde-i ‘aşk, rüsvâ-yı ‘aşk, şahbâyı ‘aşk, kâlây-ı ‘aşk, ma‘nâ-yı ‘aşk, ifşâ-yı ‘aşk, leşker-i dârâ-yı ‘aşk, seknâ-yı ‘aşk, âzade-i ‘aşk, ‘aşk-ı füzûn-ter, sırr-ı ‘aşk, bezm-i ‘aşk-ı yâr, âteş-i ‘aşk, çile-i ‘aşk, ‘aşk-ı sevdâ, sevdâ, ‘aşk-ı hıred, râh-ı ‘aşk, esrâr-ı ‘aşk, mest-i ‘aşk, sevdâ-yı zülf, sevdâ-yı ‘aşk, elem-i ‘aşk, haste-i ‘aşk, mürid-i hücre-i sevdâ, şîr-i ‘aşk, meydân-ı ‘aşk, bezm-i ‘aşk, tarîk-i ‘aşk, şarâb-ı ‘aşk, hânkâh-ı ‘aşk, zincîr-i ‘aşk, zelîl-i ‘aşk, ehl-i ‘aşk, terk-i ‘aşk-ı yâr-ı ‘aşk, kara sevdâ, belâ-yı ‘aşk, keyfiyyet-i sevdâ, harâb-ı ‘aşk, tîğ-i ‘aşk, sırât-ı ‘aşk, bañr-ı ğam-ı ‘aşk, belâ-yı ‘aşk, ‘aşk-ı cānān, bār-ı ‘aşk, rāh-ı ‘aşk, gülşen-i ‘aşk, dām-ı ‘aşk, haste-i ‘aşk, reh-i sevdâ, mazhar-ı ‘aşk u sevdâ, reh-ı ‘aşk-ı mecāzî, nişter-i ‘aşk-ı civān, hevâ-yı sevdâ, âsitān-ı ‘aşk, gülsitān-ı ‘aşk, kahramān-ı ‘aşk, şem‘-i ğam-ı ‘aşk, esîr-i ‘aşk, meydân-ı muhabbet şekillerinde ve hemen hemen her beyitte geçmektedir. Beyitte eserini sevda halini okuyup bilsinler diye âşık olanlara armağan ettiğini (50), bu amaçla yazdığını ifade eden âşık; aşk acısı, derdi, kederiyle hiçbir şey düşünemediğini (51), gün geçtikçe aşkının fazlalaştığını, bu aşk yüzünden geceleri bile uyuyamadığını (101) dile getirmekte; sevgiliyi yalnız görüp, onu sevdiğini söyleyerek duygularını açıkladığını ancak sevgilinin daha önce hiç böyle bir şeyi yaşamayıp âşık olmadığı için sevdanın, o duygunun ne demek olduğunu bilmediğini söylediğini (4. Gazel 1.) anlatmaktadır. Ayrıca aşk hastalığının asıl çaresinin, ilacının bal gibi tatlı olan

³⁰⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 39.

sevgiliye kavuşmak olduğunu bilmesine rağmen kavuşmasa da sorun olmayacağını, ayrılık acısının bile güzel olduğunu ifade etmektedir.

Haste-i ‘aşka devā olsa da hoş olmasa da

Şerbeti şehd şifā olsa da hoş olmasa da (22. Gazel 1.)

Diğer beyitlerde ise âşık olmayı kendisinin istemediğini; bunun sebebinin eğri, uyumsuz olan kaderinin olduğunu (7. Gazel 3.), aşk yüzünden acı çekmenin kaderine yazıldığını bu yüzden bundan şikâyet edemeyeceğini ve mecburen bu aşk eziyetini kaderi olduğu için çekmek zorunda olduğunu (3. Gazel 7.) söyleyen âşık, aşkın ortaklığı kabul etmeyeceğini; bu işten nefret edip, tiksindiğini de söyleyerek (478) sevgiliye seslenmekte ve ona her ne kadar birçok aşığı varsa da evrende onun gibi çok seveni bulamayacağını, kimsenin onun kadar sevemeyeceğini; başkalarına yüz verip iltifatını, ihsanını onlara gösterdiğini ancak onun uğrunda harap olan, bu kadar çok seveni bulamayacağını bu yüzden onunla görüşüp konuşmasını hak ettiğini ifade etmektedir.

‘Âlem saña ey şūh-ı cihân gerçi fütâde

Ben gibi seven yok seni dünyâda ziyâde

Bâb-ı keremiñ ile begüm ğayrî küşâde

Ben (Raḥmî’-i) efkendeni kıl ülfete lâyık

Meydân-ı muḥabbetde benim cümleyi sâbık (804)

II.1.1. Bâğ-Gülşen

Sözlük anlamı bağ, bahçe demek olan bağ kelimesi divan şiirinde oldukça kullanılmıştır. Bağlar, bahçelerdeki özelliklerin birçoğu sevgilide bulunmaktadır. Şair sevgilinin güzelliğini özellikle de yüz ve yanağını bahçeye benzetir. Ravza, riyâz, bostan gibi eşanlamlarıyla da kullanılan bağ genellikle cennetle beraber kullanılarak cennet bahçeleri de anımsatılır.³¹⁰

Beyitlerde bâğ-ı behçet, ğonce-i bâğ, bâğ-ı dil, bâğ-ı ‘âlem, bostan-ı irem, bâğ-ı ruḥsâr, şahn-ı bâğ, şahn-ı bostan, bâğ-ı ‘âlem terkipleriyle kullanılmıştır. Sevgiliye cennet bahçesinde şimşir ağaçlı boylu, gülbahçesinin dilinden düşürmediği asaletli güzeli diyerek öven şair (497) sevgiliyi güle, kendisini bülbüle, gönlünü de bahçeye

³¹⁰ Pala, s. 53.

benzeterek güzelliğinin vaziyetini duyanların kendisi gibi bülbül olacağını, dilden düşmeyen güzelden maksadında aslında gönül bahçesinde o olduğunu (15. Gazel 7.), yine dünyayı bahçeye kendisini de bülbüle benzeten şair gönlünü dünya bahçesinde sevgiliye verdiğini bu yüzden de bülbül gibi her zaman feryad, figan ve ah etmeye başladığını ifade etmektedir.

Bâg-ı ‘âlemde düşüb bir şüh gel ruhsâre dil

Başladı bülbül gibi feryâd u âh u zâre dil (26. Gazel 1.)

Gül bahçesi, gülzâr, gülşen anlamlarına da gelen gülistan, koku ve rengi dolayısıyla ele alınır ve sevgilinin güle benzeyen yanakları, kulakları, yüzü, gonca gibi olan ağzıyla birlikte kullanılır. Bahçe olarakta bağdaki özellikleri taşıyan bu kelime ayrıca bahar, cennet, bezm, rüzgâr, bulut, yağmur, çiçekler, ağaçlar, kuşlar ve nağmeleri, bahçevan vb. öğelerle beraberde kullanılır. Şairin sevgilisine duyduğu aşk, kavuşması, sevgilisinin semti hatta sevgilide gülistana benzetilir. Kimi zamanda şair sevgilinin yüzünü anlatmak için can gülşenini kullanır.³¹¹

Beyitlerde gülşen-i kūy-i nigâr, gülşen-i kūy, gülşen-i hüsn, naḥl-ı gül-zâr-ı ḥaḳīkat, gülşen, gülşen-i vaşl, gülşen-i ‘âlem, gülistân-ı murâd, gülşen-i rûy, vird-i gül-zâr-ı kerem, gül-zâr, gūşe-i gülzâr, gülşen-i ‘aşk, gülistân-ı cihân, gülşen-i ‘âlem, gülsitân-ı hüsn, gülsitân-ı ‘aşk, naḥl-ı gülistân-ı melâḥat şekillerinde geçmektedir. Şair beyitlerde gülbahçesini gül, bülbül, rakip unsurlarıyla beraber ve genel olarak gül-bülbül hikâyesine telmihte bulunup, bu unsurlara benzetme yaparak kullanmıştır. Sevgilinin her yönüyle güzel olan yanakları, kulakları, ağzının birleşimiyle gül bahçesine benzettiği yüzüne tıpkı bülbülün güle aşkı gibi âşık olduğunu, aşk yüzünden gül gibi açıp solduğunu (177), nasıl ki gül bahçesinde diken, sevgiliden ayrı olduğu için ağlayıp inleyen bülbülün nağmelerine sebep oluyorsa âşığın sevgili yüzünden feryad figan ağlamasına da rakibin sebep olduğunu (7. Gazel 1.), bülbüle benzettiği gönlünün sevgilinin gül yüzünden ayrı dermansız ve inleyip, ağlayanken sevgilinin rakibe ilgi gösterip onunla birlikte olduğunu kargayı düşmana benzetip sevgilinin kavuşma yerinde yuva yapmış diyerek dile getiren şair (9. Gazel 4.), yine kendisini bülbüle benzeterek nasıl ki gülün dikeninin batmasıyla bülbül canından olduysa aşk yolunda kendiside canından vazgeçmeli mi diye düşünmektedir.

³¹¹ Pala, s. 173.

Bülbül-âsâ itmeyüb hâr-ı belâdan ihtirâz

Gülşen-i ‘aşka ‘aceb âçañ kânâdı ey gönül (25. Gazel 3.)

II.1. 2. Kadeh-Şarâb

Sözlük anlamı olarak su ve suya benzeyen içkileri içmek için kullanılan bardak, kâse, cām anlamlarına gelen kadeh ³¹² klasik edebiyatımızda değişik şekillerde şiirlerde ele alınmış ve benzetme ögesi olarakta epey kullanılmıştır. Göze; gonca, gül veya laleye; sevgilinin dudağı vb.lerine benzetilmiştir. ³¹³

Divan şiirinde kurulan meclislerde şarabı aynı kadehten ve birbirlerinin içtiği yerlere dudakları değmeden herkesin içtiği ve meclislerde kadehin hiç yere konulmayarak sakinin büyük bir saygıyla kadehi sunduğu görülür. Bu da kadehin kutsal görüldüğünü göstermektedir. ³¹⁴

Beyitlerde kadeh, peymâne-i ‘ömr, cām-ı zehr-i ğam, sermest-i cām, cām-ı muşaffâ, nâ’il-i cām-ı şafâ, ser-mest-ı cām-ı ârzû, sâġar, cām-ı leb-i la’l-i şükür kavram ve terkiplerle geçmektedir. Sevgilinin yabancılarla aynı mecliste elinde içki kadehi tutup oturduğunu gördükten sonra kıskançlık ateşiyle yanıp, gömleğini parçalayarak yırtan âşık (24. Gazel 3.), rüzgârı eleme, ümidi gülyaprağına, ömrü kadehe, içkiyi de mutsuzluğa benzeterek umutlarım bu acıyla tükenip, biterek ömrüm mutsuzlukla mı geçecek diye düşünmekte (68) ve bu derdin zehirli bardağından içtiğini, bu dert yüzünden şarabı, zevk ve sefayı unuttuğunu ifade etmektedir.

Cām-ı zehr-i ğamı yutdırdı baña

Zevk ü şahbâyı unutdırdı baña (95)

Sevgiliyi övdüğü ve aynı zamanda meclislerdeki saki elinden kadehte içki sunumuna telmihte bulunduğu bu beyitte de neşe, sevincin arttığı eğlence yerinin kadeh meclisi olduğunu ancak asıl sevincinde kadeh olmadığı; kadehten amacının sevgilinin güzel dudağını görmenin sevinci olduğunu dile getirmektedir.

Lezzet-i nuṭkuñ neşât-efzâ-yı bezm-i bâdedir

Neş’e-i âb-ı lebiñ cām-ı muşaffâdan ġaraż (15. Gazel 6.)

³¹² Parlatır, s. 813.

³¹³ İlyas Kayaokay, *Divan Şiirinde Teknolojik Bir Alet: Usturlab*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 2014, s. 554.

³¹⁴ Savaşkan Cem Bahadır, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 287.

Sözlük anlamı “mey, bade, içilecek şey; üzüm suyundan yapılan içki demek olan şarab, halk tarafından uzun süre kullanıldığı için kutsal metinler ve edebî türler içinde de kullanılmış; klasik edebî türler içinde kimi zaman tasavvufî kimi zaman da gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Yasak olmasına rağmen klasik edebiyatta diğer edebî türler içinde yer alması şarabın önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Ancak İslamiyet’in kabulü şarabın şiirde kullanılma şeklinde önemli bir dönüm noktası olmuş, gerçek şarabın yerini tasavvufî boyut almıştır. Şarab bu şekilde varlığını devam ettirerek farklı anlamlara gelecek şekilde³¹⁵ gerek gerçek gerekse de mecaz anlamıyla kullanılarak hemen hemen bütün şairlerin en önemli şiir unsurlarından biri olmuştur. Şarabın gerçek anlamda keyif ve sarhoşluk vermesi; acıyı unutturup, rahatlatarak eğlence ortamlarındaki en önemli unsur olması ayrıca zaman içerisinde kazandığı tasavvufî boyutuyla ilahi aşkı temsil etmesi gibi sebeplerle şiirlerde şairler tarafından oldukça rağbet görmüştür. Divan şiirinde mey, bâde, hamr, asîr, mül, âb-ı engûr, selsâl, duhter-i rez v.b. isimler şarap anlamında sıklıkla kullanılan kelimeler³¹⁶ olmakla beraber ab-ı Cem, Ab-ı ‘Aşk, Ateş-i Seyyale, Şarâb-ı Gül-fam, dem ve sahba/ mey-i sahba vb. şekillerde kullanılmıştır.³¹⁷

Beyitlerde mey-i nâ-kâm, bâde-i ‘aşk, şarâb, şahbâ, bezm-i bâde, mest-i mey, mest-i şahbâ-yı sürûr-ı câvidân, bâde-i nâ-kâm, mey-i humâr, mest-i şahbâ-yı elem, şarâb-ı zevk, mey-i miñnet-serâ-yı gam kavram ve terkiplerle geçmektedir. Şair sevgiliye âşık olduğunu, aşkının şarabını içerek sarhoş olduğunu (283), aşk şarabıyla sarhoş olan âşığın bundan sonra bu aşkın elinden kurtulamayacağını (99), gönlüne seslenerek hakiki olmayan aşkın şarabını içerek hayatını ayrılık ateşiyle yakıldığını dile getirmektedir.

Bâde-i ‘aşk mecâzîyi çağub

Cânımı âteş-i hicrâna yakub (711)

II.1.3. Meclis

Meclisin sözlük anlamı “Oturulup, toplanılacak yer; bir meseleyi görüşmek için bir araya gelmiş olan insan topluluğu; milletvekillerinin devlet işlerini görüşmek

³¹⁵ Bahadır, s. 13-32.

³¹⁶ Fettah Kuzu, *Klasik Şiirde Şarap Kavramı ve Fehîm-i Kadîm’in “Şarâb” Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13 (4), 2014, s. 961-963.

³¹⁷ Bahadır, s. 33-61.

için bir araya gelmesi ve bu milletvekillerinin toplanmış oldukları büyük bina; içki meclisi; bezm ise sohbet ve işret meclisi; içkili ve eğlenceli meclis anlamlarına gelmektedir.³¹⁸

Klasik edebiyatımızda aynı anlamda kullanılan meclis ve bezm kelimeleri içki içilip eğlenilen, muhabbet edilen ve yemekli olan büyük eğlenceler anlamına gelmektedir. Şiirlerde de ele alınan meclis içkili eğlenceleri anlatmakla beraber belirli kurallara ve ritüellere sahiptir. Bu mecliste saki, şarap, kadeh, meclisin düzenlendiği yer en önemli öğelerdir. Genellikle havanın kararmasıyla başlayan mecliste görevliler tarafından sofraya, yemek ve içecekler hazırlanarak meclis süslenir ve mumlarda yakılarak misafirlerin gelmesini beklenirdi. Meclis zengin bir kişi tarafından düzenlenmişse yemekler, içecekler ve mezeler daha zengin, süsler daha değerli olur ayrıca meclisi neşelendirmek için çalgıcılardan oluşan bir grup hazır beklerdi. Misafirler geldikten sonra çember oluşturulur sonrasında saki aynı kadehi başta ser-halka olmak üzere sırayla herkese her ikram edişinde biraz çevirerek onların aynı kadehin farklı yerlerinden şarabı içmelerini sağlayarak sunardı. İlerleyen saatlerde de meclistekilerin dayanıklılığına göre dolu kadehi sunmaya saki devam eder ve meclis şafakla birlikte sonlandırılırdı. Meclisin içindeki bütün işlerden sorumlu bulunan sakinin ser-halkaya kadeh sunmasıyla başlayıp mecliste bulunanların hepsini dolaştıktan sonra tekrar ser-halkaya gelmesine “devr” denilirdi. Şiirlerde geçmekte bulunan meclis içinde oluşan devr ise budur. Şairler daire şeklinde oturup halkayı oluşturan kişileri felek, mecliste devreden kadehi ise feleğin içinde dönüş hareketi yapan ay, güneş gibi kavramlar olarak düşünmüşler ve meclis içinde geçen bu kavramları tasavvufî boyutta ele almışlardır.³¹⁹

Beyitlerde bezm-i ‘aşk-ı yâr, meclis, bezm-i ‘aşk, Elest bezmi, bezm-i bâde, şemi‘-i bezm-i tâli‘, meclis-i yâr, bezm-gâh-ı ‘işret, hem-bezm, bezm-i vişâl, bezm-i şafâ-yı vuşlat şekillerinde geçmektedir. Şair beyitte mecliste birlikte eğlenip muhabbet ettiği kişilerin onun aşk derdini anlayacağını; yabancıların bilemeyip anlayamayacağını söyler.(12. Gazel 5.) Sevgiliyle kavuşma günlerini düşünerek mecliste muhabbet ettiği günleri düşünen şair (594), bu itibarsızlığıyla kavuşma

³¹⁸ Bahadır, s. 208-210.

³¹⁹ Bahadır, s. 208-210.

meclisine yakışmadığını, sevgiliyi sultan kendisini de kulu olarak görerek ona bu kulluğun yeteceğini dile getirmektedir.

(Raḥmī) gibi kem-ter kezā

Bezm-i vişāle nā sezā?

Ḳulluḳ yeter devlet baña

Ey şāh-ı ‘ālī himmetim (810)

Bir başka beyitte ise sevgiliye zalim diye seslenerek rakiplerle beraber mecliste oturup konuşursun ancak bana gelince de zulümden başka bir şey yapmazsın diyerek sitemde bulunmaktadır.

Ağyār ile hem meclis olub şoḥbet idersin

Ey yār-ı sitem-kār cefālar baña rāci‘ (19. Gazel 3.)

II.1.4. Meydān

Meydan sözlükte geniş, açık yer, alan anlamlarına gelmektedir. Divan şiirinde aşk, yüz, güzellik, yanak, felek ve gam çeşitli ilgilerle meydana benzetilmiş³²⁰ olmakla beraber meydan kimi zaman da gerçek anlamıyla divan şiirinde kullanılmıştır.

Beyitlerde küşe-i gam, meydān-ı ‘aşḳ, küşe-i vaḥdet, merd-i meydān-ı ḥasen, pazār-ı maḥabbet, ‘arşa-i kevn ü mekān, gūşe-i gūlzār, gūşe-i mātem, iḳlim-i derūn, merd-i meydān-ı felāket, meydān-ı ‘aşḳım, rezm-gāh, meydān-ı muḥabbet şekillerinde geçmektedir. Şair beyitte sevgi pazarında aşkını sattığını, can ve gönül parasını ona verse de kimin engel olabileceğini söyleyerek ona âşık olduğunu ve buna da kimsenin engel olmayacağını, kimseyi ilgilendirmeyeceğini söylemektedir.

Pazār-ı maḥabbetde benim ‘aşḳıñı bāyi‘

Naḳd-i dil ü cānı saña virsem de ne māni‘ (19. Gazel 1.)

Diğer beyitlerde ise şair tecrid sanatını kullanarak sevgilinin aşkı yüzünden kederlerle dolduğunu, yas köşesinde kimsesiz ve şaşkın bir şekilde sürekli ağladığını (616), bülbülün kuş yuvasını mesken edip bahçe alanı ve gülbahçesinin köşesine

³²⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 314.

ihtiyacı kalmadığından yola çıkararak şairin artık sevgilinin aşkına ihtiyacı kalmadığını ve onun aşkını istemediğini dile getirmektedir.

Bülbül-i dil nahl istignâde tutdu âşiyân

Şahn-ı bâğ u gûşe-i gülzâre hâcet kalmadı (21.Gazel 2.)

II.2. Sevgili

Sevgili, aşk olayının etrafında döndüğü, yar, sevilen, maşûk, mahbûb, mahbûbe anlamlarına gelmektedir. Sevgili-âşık ve rakîb arasındaki aşk üçgeninin merkezinde bulunan³²¹ sevgili divan şiirinin en önemli öğelerinden biridir. Değişken özelliklere sahip olan sevgili bazen gerçek hayattan izler taşıırken kimi zamanda soyut ve ulaşılmaz olmaktadır.³²² Divan şiirinin sultanı sayılan sevgili bu özelliğiyle eşsiz güzellikte olup makamı gökler katında olan, ulaşılmaz olup aşığın hayaliyle yetindiği bir kişiliktir.³²³

Divan şiirinde soyut, ince, ayrıntılı ve sanatkârane bir biçimde betimlenen sevgilinin fiziksel şekli ve davranışları bellidir. Aşığa karşı acımasız, sürekli cevr ü cefa edip, ona ahlâr ettirerek gözyaşı döktürür. Hem rakibe hemde aşığa yönelen sevgili vefasızdır, sevgisine güvenilmez. Rakiple buluşup âşığa sevgisini göstermez ve aşığın canına kast eder. Acı ve ıstırap, keder verici olması, eziyet etmesi en önemli özelliğidir. Âşık kul, sevgili ise sultandır. Sözünde durmayıp, aşığın onun yüzünden ağlayıp inlemelerine aldırmayarak aşığın bu dert yüzünden ölecek duruma gelmesini umursamaz. Hafif meşrep olan sevgili nazlıdır, fettandır ancak bunlar sevgilinin olmazsa olmaz özellikleri olduğu için ayıplanmaz. Tüm bunlara rağmen âşık bu durumdan şikâyetçi olmaz, onun bu eziyetlerine sabreder hatta sevgilinin bu eziyetlerinden memnundur çünkü vazgeçmesi ilgisini kestiğinin göstergesidir.³²⁴

Beyitlerde sevdiğim, cân pâresi, yâr, cânan, güzel, fikr-i yâr, bezm-i ‘aşk-ı yâr, hâzret-i cânân, sevdâ-yı ‘aşk, derd-i sevdâ, kıra sevdâ, yâr-ı şîve-kâr, hecr-i yâr, nâzen, cân, şem‘-i ruh-i cânân, emr-i cânân, nûr-ı başâr, terk-i ‘aşk-ı yâr-ı ‘âkı, sevdâ-yı perî-rû, fikret-i yâr, yâr-ı şîfâ-yâb, yâr-ı sitem-kâr, cânâ, şüh-ı sitem-kâr yâr,

³²¹ Zavotçu, s. 647.

³²² Hüseyin Gönel, *Divan Şiirinde Sevgiliye Dair*, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3), 2010, s. 208.

³²³ Gönel, s. 209.

³²⁴ Batıslam, *Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm*, s. 187-188.

ḥazret-i yār, terk-i yār, meyl-i yār, ğam-ı cānān, semt-i cānān, meclis-i yār, dostum, cān-ı zār-ı cānān, ‘aşk-ı cānān, şubḥ-ı visāl-i yār, ḥasret-i şem‘-i ruḥ-i yār, ḥalka-i rencir-i zūlf-i yār, hem-şoḥbet-i cānān, bī-yār, kıymet-i cānān, nām-ı cānān, ‘aşk-ı cānān, cānān-ı bī hem-tās, yār-i vefādār, ḳadr-i cānān şekillerinde kullanılmıştır. Şair sevgiliyi sürekli gördüğünü ama ne kadar görse de yanında rakiblerin olduğunu (128) lakin bundan iki üç gün önce yine o güzel yüzlü sevgiliyi birkaç adamla beraber gördüğünü (443), o güzel yüzlü sevgilinin bu kendini bilmeyen hadsizlerle böyle canciğer dost olup onları dost bilmesinin doğru olmadığını ve ona yakışmadığını söylemektedir.

Ne revā kendini bilmezler ile

O güzel hemdem olub yār bile (445)

Sevgiliden dert yanan âşık kalbini çalan sevgilinin yüzüne hiç bakmayarak, ağlayıp inlemelerini umursamadığını (200), sevgilisinin zulmedici, zalim olduğunu bundan böyle o sevgilinin ona gelip ihsanda bulunup yar olmayacağını anladığını (491), o güzel sevgiliye çok âşık olduğunu, naptıysa aşkıdan vazgeçmediğini kurtuluş yolu aradığını dile getirmektedir.

Çāre ne elde irādem yokdur

Meylim ol dil-bere ğāyet çokdur (777)

Bu beyitlerde ise o yaşam ve ömür kaynağı yārini(314), sevgilisini karşısında görünce rüyada olduğunu, hulyalara dalıp olmayan bir şeyi gördüğünü sandığını (680), lütfunu gösteren sevgilisi için kimsenin böyle bir sevgilisinin olamayacağını (376); âşığına böyle kendisinin gelipte söz vererek onunla birlikte olan başka bir sevgilinin olamayacağını (694), sevdiği gibi vefalı, böyle sözünde duran bir sevgilinin başka kimsede olmadığını (692), böyle bir sevgilinin hiçbir zaman bulunamayacağını, canını ona zevkle feda edebileceğini söyleyerek sevgilisini övmektedir.

Ṭoğrısı böylece cānān olamaz

Buña ‘aşık nice ḳurbān olamaz (693)

II.2.1. Sevgili ile ilgili benzetme unsurları

II.2.1.1. Sâkî

Arapça’da su aramak ve su içirmek anlamına gelen “es-sakaa” kelimesinden türemiş olan saki sözcüğü Farsça’da su veya şarabı başkasına sunan; su verip susuzluğu gideren; sultanların meclisinde şarap dağıtarak kadeh dolaştıran ve şarap içenlere şarap verip kadehlerine şarap döken anlamlarına gelmektedir.³²⁵

Klasik edebiyatımızda da şairler tarafından şarap sunan, şarap dağıtan anlamında kullanılan saki neredeyse meclislerdeki bütün işleri yapmaktadır.³²⁶ İçki sunan güzel olan sâkî meclise neşe ve zevk verir.³²⁷ Genç çocuklardan seçilen sâkînin eli kınalıdır ve halhal takar. Peri yüzlü, gül ve lale yanaklı, simin (gümüş) tenli, yakut (la’l) dudaklı olan sâkî aynı zamanda cömert ve naziktir.³²⁸ Divan şiirinde de sevgili sâkîye benzetilir.³²⁹

Beyitlerde sâkî-i devrân, sâkî-i gerdûn ve sâkî-i miñnet terkipleriyle geçmektedir. Şair kendisini zahide benzeterek onu bu aşk sarhoşluğu yüzünden kınanamasını çünkü aşk şarabını dünya sakisi olan sevgilinin elinden içtiğini ve (1. Gazel 2.) dünya sakisinin bu bir kadehiyle perişan olup aşk sarhoşu olduğu için cihandan çekinmediğini yani aşkın onu göz kara ettiğini, hiçbir şeyi takmayıp kimseden korkmadığını söylemektedir.

Bir kadehle sâkî-i devrân beni kıldı Һarâb

Mest-i ‘aşkım şöyle kim ‘âlemden itmем ihtirâz (6. Gazel 5.)

Diğer beyitlerde ise dünya sakisi dediği sevgilisinin ona mutsuzluk şarabını sunarak onu bu şekilde sarhoş edip mest ettiğini ve bu yüzden sersemleşmek için şarab içmeye ihtiyacı kalmadığını (21. Gazel 5.), aşk yüzünden perişan olduğunu, hüzün sakisi dediği sevgilinin zevk, lezzet içkisini zehir ettiğini de söyleyerek mutlu hayatının yerini mutsuzluğun aldığını ifade etmektedir.

³²⁵ Bahadır, s. 265.

³²⁶ Bahadır, s. 265.

³²⁷ Sinem Karçebaşı, *Şeyhülislâm Yahyâ’nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010, s. 2.

³²⁸ Bahadır, s. 270-273.

³²⁹ Karçebaşı, s. 2.

Hâlet-i sevdâ beni pejmürde-i dehr eyledi
Sâkî-i miñnet şarâb-ı zevkimi zehr eyledi (607)

II.2.1.2. Gül

Divan şiirinde en çok ilgi gören, en hoş kokulu olan ve sayısız çeşitleri bulunan çiçektir. Çiçeklerin içinde de en çok ele alınıp sözü edilen güldür ve her zaman taze olması sebebiyle baharın, bağıın vazgeçilmez bir unsurudur. Divan şiirinde yapraklarına ve şekline göre gül-i sad-berg, gül-i ter, gül-i ra'na, gül-i suri en çok kullanılan çeşitleridir. Ayrıca gül ve bülbül hikâyesinin kahramanından biri olan gül; bülbülle birlikte asıl iki kahramandan biridir ve bülbülün sevgilisidir.³³⁰ Açılmamış (gonca) ve açılmış şekliyle iki biçimde sunulan gülün açılmış şekli kulağa benzetilir ve gün doğusundan esen saba rüzgârının getirdiği haberleri dinlediği şeklinde şiirlere konu olur. Rengi ve parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yüzü ve yanağı güle benzetilirken yaprakları da Kur'an sayfası, defter, kitap ve mecmu'aya benzetilir.³³¹ Sevgili, Hz.Muhammed, diğer din ve devlet büyükleri gibi kişilerle; cennet, ümit, şiir, mutluluk, muhabbet gibi olumlu kavramlarla; ayna, elbise, süs gibi eşyalarla; yıldızlar, mevsim, bahar gibi öğelerle ilişkilendirilir ve³³² mesnevilerde mutlak güzellik ve ilahi aşkın;³³³ aşkın rakibi olan gülün dikeniyiyle birlikte ise iyilik ve kötülük, dost ile düşman vb. zıtlıkların temsilcisidir.³³⁴

Gül açılınca bahar gelip eğlence başladığı için onun açılması neşe, mutluluk ve sevinçtir. Ancak çabuk solan bir çiçek olduğu içinde aynı âşkın ömrü gibi çabucak geçiverir, geçicidir.³³⁵

Beyitlerde gülberg-i emel, gül, bülbül-i gül, gül-fem, gonce-i gül, gül-i rüy, şûh-ı gül-izâr, mişâl-i gonce, vaşl-ı gül, gonce-fem, gonca-fem, gül-i ra'nâ-yı gülîstân-ı cihân, gül-i nâzik, gonce dehen, gonce-i ra'nâ, gül-izâr, gonca-i gül, gonca, gonce, gonce-veş kavram, sıfat ve terkiplerle geçmektedir. Beyitlerin genelinde şair gülü teşbih unsuru olarak kullanmış ve sevgiliyi güle benzetmiştir. Sevgiliyi güle,

³³⁰ Zavotçu, s. 277-278.

³³¹ Zavotçu, s. 277-278.

³³² Yavuz Bayram, *Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2 (4), 2007, s. 211-212.

³³³ Zavotçu, s. 282.

³³⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 171-172.

³³⁵ Pala, s. 171-172.

rakiplerini de dikene benzeten şair onu hep yanında başkaları olduğu için hiç yalnız bulamadığını (129); gül ağızlı, güzel yüzlü sevgilinin gidip rakipleriyle arkadaş olduğunu (453), gül-bülbül-gül bahçesi olayına telmihte bulanarak gül bahçesinde güle âşık olan bülbül gibi sevgilinin semtinin gülbahçesinin kuşu olduğunu, her zaman orada gezdiğini ve gonca gibi güzel olan sevgilinin kargaya benzeyen düşmanlarından korkmadığını ancak (3. Gazel 1.) iç çekip ahlayarak, o gül gibi güzel sevgilinin ona yüz vermeyip ayrılığıyla onu dert, keder içinde bırakarak ateşler içinde yaktığını ve çok acı çektiği içinde (199) artık şair sevgili-gül, rakip-diken ilişkisinden yola çıkarak sevgiliden, ona kavuşmak ümidinden vazgeçtiğini ve bu yüzden rakiplerle yakın olduğunu gördüğünde tasalanıp acı çekmesine gerek kalmadığını, artık onunla ilgilenmediğini dile getirmektedir.

Terk-i yâr itdim gam-ı ağıyâre hâcet kalmadı

Vaşl-ı gülden geçdi gönlüm hâre hâcet kalmadı (21. Gazel 1.)

II.2.1.3. Şem

Şem‘ Arapça bir kelimedir ve mum, kandil, چراغ, balmumu anlamlarına gelir. Klasik edebiyatta şem‘ kelimesi sevgili ve güzele teşbih edilmiş; bu teşbihte sevgilinin yanağı ve yüzüne benzetilmiştir. Yüz ile yanak da parlaklık ve aydınlık yönleriyle kullanılmıştır. Şem‘-i cemâl, şem‘-i cem, şem‘-i dil-efrûz, şem‘-i şeker-leb, şem‘-i tarab gibi tamlamalarla kullanılarak ifade edilmiştir. İslâmî doğu edebiyatlarında da güzellik şem‘e; âşık veya gönlü de pervâneye benzetilmiştir. Sevgilinin yüz ve yanağı da renk, yakıcılık ve parlaklık yönleriyle şem‘e benzetilmiştir.³³⁶

İçki dinen yasak olduğu için eskiden eğlence meclisleri genellikle geceleri ve gözlerden ırak, karanlık yerlerde düzenlenirdi. Bu meclislerde şem‘ ve چراغ gibi aydınlatma araçlarının çevresinde insanlar toplanarak içki içip, sohbet ederek eğlenirlerdi. Bu yüzden şem‘ (mum) aynı zamanda âşıklar meclislerinin vazgeçilmez öğelerinden biriydi. Şiirde de meclisin aydınlatma aracı olan şem‘ sakiye benzetilir ve bazen saki yerine kullanılırdı. Parlaklık ve şekli yönünden sakinin yüzü, dumanı sevgilinin saç, alevi parlaklığı açısından yüzü, yağ tarafı ince uzun bedeni ve fitili

³³⁶ Sadık Armutlu, *Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem‘ ü Pervâne Mesnevileri*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (39), 2009, s. 877-90, s. 877- 878.

ise canı (ruhu) olarak düşünülürdü. Saki etrafında daire şeklinde oturan meclis üyeleri âşıklar ise şem‘ etrafında dönen pervaneye benzetilirdi.³³⁷

Beyitlerde çerâğ-ı cān, şem‘-i ruhsār, şem‘-i ruḥ-i cānān, şem‘, şemi‘-i bezm-i ṭālī‘, şem‘i ‘aşk, ḥasret-i şem‘-i ruḥ-i yār ve şem‘-i ğam-ı ‘aşk kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Kavuşmayı sabaha ayrılığı akşama benzeterek sevgiliye kavuşma sabahına erişemediğini, ayrılık akşamında canını mum gibi edip yaktığını dile getirerek çektiği acıyı (5. Gazel 2.) anlatan âşık yine kavuşmayı sabaha ayrılığı geceye benzeterek, gönlüne seslenip sevgilinin aşkı yüzünden mum gibi yanıp bittiğini; ayrılık gecesinin uzadığını ve kavuşma sabahına ulaşamadığını söyleyerek sevgiliye kavuşamadığını dile getirdikten sonra (25. Gazel 4.) ancak buranın dünya olduğunu ve ne olacağının belli olmayacağını, kaderinde kavuşmak olabileceğini bu yüzden sonunda kavuşmaktan ümidinî kesmediğini de meclis-mum (mecliste yanan mum) ilişkisiyle anlatmaktadır.

Қағ‘-i ümīd itme ey mest-i mey edbār kim

Şemi‘-i bezm-i ṭālī‘iñ īkād olur ‘ālem bu ya (20. Gazel 6.)

Bir başka beyitte ise sevgiliyi gören âşık ayın gökten yere düştüğünü sandım diyerek sevgilinin yanağının ay gibi parlak olduğunu, o parlaklığa yeniden âşık olduğunu ifade etmektedir.

Māhı gökden yere düşdi şandım

Şem‘-i ruhsārına başdan yandım (317)

II.2.1.4. Melek

Divan şiirinde birçok yönleriyle ele alınan melekler; en çok sevgiliye benzetildikleri gibi melek huylu, melek yüzlü şeklinde sevgiliyi övme aracı olarak kullanılırlar. Şâir bazen de kendisini meleğe benzetir ve meleklerin duasına âmin dediklerini ifade eder.³³⁸

Peri-Melek ise sevgilinin yüzü, peri ruhsar, peri suret, melek sıfat, melek sima ve melek yüz şeklinde tarif edilir.³³⁹

³³⁷ Zavotçu, s. 704-705.

³³⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 303.

³³⁹ Doğan Kaya, *Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri*, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000, s. 6.

Beyitlerde melek, m̄a-melek, mişl-i melek kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Şair beyitlerde çeşitli şekillerde kavramı ele almaktadır. Pek çok işveyle ve tebessüm ederek geldiğini gördüğü sevgiliye hayranlığını anlatabilmek için melekler bile ona baksa güzelliği karşısında utanacaklarını ifade ederek(678), sevgiliye seslenip melek yüzünü Allah özenerek yaratmış, boynu gümüşe benzeyen nazlı seni kim görse insan demez demektedir.

(Hı) Hūdā ögmüş yaratmış ey melek s̄im̄asını

(Dal) Dimez adam gören sen şūh-ı s̄im̄ın gerdeni (14. Gazel 4.)

Bir başka beyitte ise yine sevgiliyi meleğe benzeten şair eğer sevgili gelmezse dünyanın dokuz katı yerin dibine girsin diyerek beddua etmektedir.

Baňa gelmez ise ol mişl-i melek

Yere geçsün yere nūh řāk-ı felek (634)

II.2.1.5. M̄ah-Mihr

Sözlükte ay, dünyanın uydusu, yılın on ikide biri olan zaman dilimi gibi anlamlara gelir.³⁴⁰

Bir ışık kaynağı olan ayın ışığı ise güneş gibi ateş değil, nurdur ve o bu nuruyla geceyi güzelleştirir. Ay bu nurlu yüzüyle sevgilidir. Her gece görünmeyip bir yerde durmayan, yükseklerde bulunup uzaktan seyredilen; kimsenin yanına yaklaşılamayıp elinin değmediği bütün bu özellikler sevgilinin özellikleridir. Ayrıca sevgilinin yüzü aydan daha güzel, parlak ve üstündür.³⁴¹

Beyitlerde m̄ah, meh-liķā, cemāl-ı m̄ah, m̄ah-veş, meh-i evc-i maķāl, m̄ah-ı ruhsār, t̄ab-ı ķamer, meh-ceb̄in, meh-i evc-i emel, m̄ah-ı bedr-āsā, nigār-ı meh-veş, m̄ah-ı t̄abān, meh, m̄anend-i m̄ah şekillerinde kullanılmaktadır. Şair beyitlerde ayı genellikle benzetme unsuru ele almıştır. Sevdiğim, padişahım, ay yüzlüm diye hitap ettiği sevgilinin yolunu beklediğini söyleyen âşık (273), isteğinin gerçekleşmeyip ayın doğmadığını, sevgilinin yanına gelmediğini ifade etmektedir(434). Gönlüne seslenerek ay gibi güzel yüzlü sevgilinin onu terk edip başkasıyla olduğunu (470), tecrit sanatıyla ismini kendisinden ayırarak sevgiliyi aya benzetip bir an bile olsa bir

³⁴⁰ Parlatır, s. 990.

³⁴¹ Karçebaşı, s. 7.

araya gelerek yakınlaşamadığını; kaderinde bu yönde kısmetinin olmadığını, hiç mutlu olamadığını dile getirmektedir.

(Raḥmīyā) ol māhe bir laḥza mukārin olmadım

Olmadı devr-i felekde aḥter-i baḥtım sa‘īd (10. Gazel 5.)

Mihr; güneş ve sevgi, muhabbet anlamlarına gelir.³⁴² Güneş; büyük ve tek olması, ışığı, ısısı, parlaklığı, doğudan batıya devri gibi özellikleriyle gökyüzündeki ögeler içerisinde divan şairlerinin en çok dikkatini çeken unsurlardandır. Güneş üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı çok fazladır. Eski astronomi bilgisine göre 4. kat gökte oluşu, doğudan batıya doğru doğuşu, batışı ve devri, bu devir sırasındaki renk ve görüntüsü, dünya ve canlıların hayat kaynağı olması, ışığı, ısısı, gökyüzündeki konumu ve ordaki cisimlerle münasebeti vb. yönleriyle şiirlerde sıklıkla yer bulmuştur. Bunların dışında dinî ve tasavvufî olarakta anlamlar yüklenmiş ve bu şekilde de şiirlerde yer bulmuştur.³⁴³ Ayrıca hem benzeyen hem de kendisine benzetilen şeklinde kullanılan güneşin yüzüne bakılamayarak gözleri yaşartması da sanat olarak kullanılır. Gök cisimlerinin sultanı olan güneş sultana benzetilir ve sultan kimi zaman sevgili kimi zamanda dönemin sultanıdır. Işıklarının bol olmasıyla da cömertliğin temsilcisidir.³⁴⁴

Güneş; âfitâb, şems, hûr, hûrşîd, mihr, tâbân, rahşân, dırahşân, pür-nûr, şuledâr, ziyâ-efrûz, pür-envâr, nûr-efşân, âlem-ârâ, âlem-efrûz, âlem-tâb, cihân-ârâ, felek-ârâ, zerrîn vb. isim ve sıfatlarla şiire konu edilir. Bunlarla beraber sevgilinin kendisi ya da güzelliğinin bir parçası, sevgilinin çeşitli halleri, kullandığı eşyalar, süsü, giyim-kuşam yönleriyle bazen de divâne, köle, kararsız âşık gibi sıfatlarla şiirlere konu olur.³⁴⁵

Sevgili meh-peyker, mah-cemal, meh-i şaban, meh-veş, meh-pare veya şems, mihr, afitaba benzetilen yüzüyle cihanı ve âşığın gönlünü aydınlatır.³⁴⁶

Beyitlerde mihr, vechiñ-ı âfitâb-ı ‘âlem-i ârâ, hûrşîd-i ḥüsn, hûrşîd, şems, mihr-i ḥüsn, şems-i ikbâl, hûrşîd-i tal‘at, şems-i cihân-tâb kavram ve terkipleriyle

³⁴² Parlatır, s. 1091.

³⁴³ Ümran Ay, *Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2, İstanbul, 2009, s. 119.

³⁴⁴ Karçebaşı, s. 8.

³⁴⁵ Ay, s. 120.

³⁴⁶ D. Kaya, s. 6.

geçmektedir. Gecenin bitip sabahın olduğunu ve güneşin doğduğunu (668), güneşin sevgilinin bu güzel yüzünü gördükten sonra onu güzelliği karşısında yanıp yok olacağını ve bir daha doğup batmayacağını söyleyen şair (80), bitip tükenmek bilmeyen dünyaya ihsan edilen ışığın, güzellik güneşin hiç bitmesin diyerek sevgiliye iyi dileklerde bulunmaktadır.

Mihr-i hüsnüñ görmesün rüy-ı zevāl

Nūr-ı bahş-ı kâ'ināt ol lā-yezāl (536)

Bir başka beyitte ise onun aşkı için canını, her şeyini de verse de güneş gibi güzel olan sevgilinin değerini hiç bilmeyeceğini ifade etmektedir.

Rāh-ı 'aşkında fedā-yı cān ü baş itsem daḥi

Bilinmez ol ḥurşīd-i ṭal'at zerre deḥlū kıymetim (23. Gazel 4.)

II.2.1.6. Sultân

Bir ülkenin en üst makamında bulunan, ülkenin yöneticisi olan, kral, hükümdar, şâh, hakan, padişah, kağan, hân, kağan anlamlarına gelen sultan; kaside ve medhiyelerde esas anlamında kullanılırken gazeller ve sevgiliyi işleyen şiirlerde sevgili yerine kullanılır.³⁴⁷

Divan şiirinde padişah; han, hakan, şeh, sultan, server, husrev vb. adlarla anılır. Bilhassa medhiyelerde gerçek kişiliğiyle ele alınan padişah mübalağalı bir şekilde övülür ve medhiyelerin en önemli kahramanlarından biri olur. Gazellerde ise padişahla çoğunlukla sevgili kastedilir. Böylelikle padişaha benzetilen sevgilinin ülkesi, ordusu, kulları, tacı, tahtı vb. vardır ve en önemli özelliği olan adaletli olmasını da âşık sevgiliden istemektedir.³⁴⁸

Beyitlerde sultân, ol-şâh, şâh-ı cihân, şâh, şâh-ı gedâ, sultân, gedâ-yı şâh-ı ṭab', pîr-i tâc-dâr, sultân-ı zî-şân-ı gürûh-ı dil-rübâ, şehâ, şeh-i mülk-i cemâl, şehinşâh-ı serîr-ârâ-yı iklîm-ı cemâl, şâh-ı güzîn, kurb-ı şâh-ı âteş-i sūzân, şeh-i zî-şân-ı gürûh-ı hûbân, şâh-ı 'ālî, hünkâr şekillerinde geçmektedir ve sultana teşbih edilerek kullanılmıştır. Padişaha benzettiği sevgilinin onu tanıyıp bildiğini ve aşkına karşılık vermesi için gelip yardım isteyeceğinden haberi olduğunu düşünen âşık (163); sevgiliyi sultana, evini de tahtına benzeterek onu evinde bulamadığını ve arayıp

³⁴⁷ Zavotçu, s. 669.

³⁴⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 368.

herkese sorduğunu (133), bulduktan sonra padişah dediği sevgilisine sabah-akşam bir insanlık edip rüzgârla görüşme haberi göndereceğini beklediğini söyleyip (14. Gazel 7.), yazdığı gazeli padişaha benzettiği sevgiliye sunduğunu ancak sevgilinin okuduktan sonra onu çok azarladığını (170) ve şahı olan sevgilinin yürüyüp gittiğini sonrada kendisinin can ve gönlünden bir ah çektiğini dile getirmektedir.

Deyüb aldı yürüdi kendi o şāh

Eyledim cān ü yürekden bir āh (193)

Nakarat beyitler olan bu beş beyitte ise sevgilinin aşığa gelip ona kavuşması üzerine âşık padişaha benzettiği sevgiliye; merhaba güzeller takımının şanlı hükümdarı, sen geldin ve beni güldürüp sevindirdin. Sana kavuşarak mutlu ettirdin demektedir.

Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān

Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān (700, 702, 704, 706, 708)

II.2.1.7. Civân

Sözlükte genç, taze delikanlı, cüvân anlamına gelen civan kelimesi divan edebiyatında tam bir delikanlı özelliği taşır ve eğlenceye düşkün olup, süslenip gezmesi, yeni açılmaya başladığı için de mahçup ve ürkek olması gibi özelliklerine rağmen yine de sevilir. Sevgili daima civan özelliği gösterir.³⁴⁹

Beyitlerde civân olmak üzere bir yerde de ‘aşk-ı civân olarak geçmektedir. Şair civan kelimesini beyitlerde hep sevgili yerine kullanmıştır. Şair sevgiliyle karşılaştığı o anda ona âşık olduğunu ve sanki arayışta belasını bulduğunu (78), sevgilisine derdini açarak seni sevdim taze nazlım, beni böyle üzme dediğini (8. Gazel 1.), o sevgilinin ise dürüstlüğünü görüp onu aşkına layık gördüğünü sonra da (474), onun ağlayıp inlemelerinin ve ettiği feryadının sebebinin sevgilinin aşkı yüzünden çektiği acılar olduğunu söylemektedir.

Bu benim nāle vü feryādıma heb

O civānıñ elem-i ‘aşkı sebeb (249)

³⁴⁹ Pala, s. 95.

II.2.1.8. Perî

Halk inanışlarına göre virânelikler ve harâbe yerlerin bir özelliği pek tekin olmamalarından ötürü bilhassa perilere olmak üzere doğaüstü bazı varlıklara ev sahipliği yapmalarıdır.³⁵⁰ Cinlerin çok güzel ve alımlı olduğu düşünülen dişi olanlarına verilen isim, çok güzel ve çekici olan kız, peri gibi güzel olan sevgili anlamlarına gelen peri,³⁵¹ halk kültüründe cin ile aynı anlamda kullanılır ve Klasik Türk şiirinde ise; hamam, çeşme, pınar gibi yerlerde bulunmaları, herkesin gözüne görünmeyip çok güzel oluşları, insanları kendilerine âşık ederek aşkları yüzünden divaneye çevirmeleri, değişik biçimlere girebilmeleri sebebiyle sevgiliye benzetilir. Periler değirmenler, köy odaları, mezarlıklar ve büyük ağaçların altında da görünürler.³⁵²

Klasik şiirimizde perî-peyker, perî-rû, perî-ruhsâr, perî-sûret, perî-zâd şekilleriyle de kullanılan³⁵³ sözcük, asıl anlamıyla birlikte sevgilinin yüz güzelliğini de ifade ettiği gibi kimi zaman da sevgili yerine kullanılır.³⁵⁴ Peri gibi güzel olan sevgiliye âşık olanların sonu da ya aklını yitirerek dîvâne olmak veya aşk acısı yüzünden hastalanarak yataklara düşmektir.³⁵⁵

Beyitlerde perî, perî-rû kavram ve sıfatıyla geçmektedir. Beyitlerde sevgiliyi periye benzeten şair meleşim, başımın tacı, hükümdarım diye nitelendirdiği o peri gibi güzel yanaklı sevgiliyi birden karşısında görünce (157) gönlüne seslenerek onu dinlemesini, o peri yüzlü güzele vurulduğunu ancak (710) o peri gibi güzel yüzlünün rakip gibi bir köpekle canciğer dost olduğunu anlatarak (479) sonrasında yine kendine seslenen şair daha aklın başında iken, o peri gibi güzel yüzlü sevgilinin aşkı yüzünden deli olmamışken onun aşkından vazgeç diye uyarmaktadır.

(Raḥmîyâ) kıl terk-i ‘aşk-ı yâr-ı ‘aklıñ yâr iken

Olmadan dîvâne sevdâ-yı perî-rûlarla sen (16. Gazel 5.)

³⁵⁰ Hakan Yekbaş, *Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1), Elazığ, 2010, s. 161-162.

³⁵¹ Zavotçu, s. 586.

³⁵² Yekbaş, s. 161-162.

³⁵³ Zavotçu, s. 587-588.

³⁵⁴ Zavotçu, s. 586.

³⁵⁵ Yekbaş, s. 164.

II.2.1.9. Nigâr

Put, sanem, resim, resmedilmiş gibi anlamlara gelen nigar, aynı zamanda sevgili içinde kullanılmakta; resim ve put gibi güzel olan sevgili anlamlarına gelmektedir.³⁵⁶ Divan şiirinde mecaz-ı mürsel sanatıyla sevgili yerine kullanılan peri, nakış ile birlikte tenasüp sanatını oluşturur.³⁵⁷

Beyitlerde kûy-i nigâr, nigâr, nigâr-ı gül-fem, vaşl-ı nigâr şekillerinde geçmektedir. Nigar kavramı beyitlerde sevgili yerine kullanılmıştır. Rüzgâra seslenerek onunla konuşan şair sabah olunca sevgilinin mahallesine gittiğini (132), gece-gündüz dört gözle sevgiliyi beklediğini ancak onu göremediğini söylemektedir.

Nerde kaldı ki görünmez o nigâr

Ben aña muntazırım leyl ü nehâr (404)

Sevgilisi gelipte ona kavuşan şaire rüzgâr senin gibi ağlayıp inleyen âşık; sevgilin gibi de merhametli bir yar görmedim (720). Bundan sonra ağlayıp inlemelerini ve figanını dinlemem. Sen de sevgilinde orda diyerek ona artık olanları gelip anlatmamasını; sevgilisiyle gidip konuşmasını söylemektedir.

Diñlemem nâle vü zârîñ min ba‘d

İşte sen işte nigârîñ min ba‘d (723)

II.2.2. Sevgilide güzellik unsurları

Divan şiirinde üstün özellikleri ile ele alınan sevgili; güzel kokulu, sîmîn-bedenli, yay kaşlı, servi boylu, ok kirpikli, kıl gibi ince belli vb. özelliklere sahip olan eşsiz bir güzeldir ve³⁵⁸ güzellik yönünden boy, saç, göz, kaş, dudak, bel, yüz, yanak, ben, kirpik, gerdan, diş, kâkül-perçem, göğüs, el-kol-avuç-parmak, alın, ayak, beden-ten-endam, hatt, alın, ağız, söz gibi organlarla ele alınır.³⁵⁹

II.2.2.1. Saç

Sevgili ile âşığın serüveninin hiç bitmediği divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından en başta geleni yüzün güzelliğini daha da çok artırmasından dolayı saçtır. Saç aşığı çok etkileyerek kendisine bağladığı gibi aşığa eziyet eden özelliklere

³⁵⁶ Zavotçu, s. 566.

³⁵⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 359.

³⁵⁸ D. Kaya, s. 1.

³⁵⁹ D. Kaya, s. 2.

de sahiptir. Sevgilinin saçı âşık için bağlanmaktan kaçamayacağı kadar güzeldir. Âşıklar sevgilinin saçına hem bağlanmak isterler hem de bağlanmak yüzünden şikâyet ederler.³⁶⁰

Yüzün iki yanı ve yanakların etrafında kıvrılmış olarak ele alınan saçla³⁶¹ yapılan teşbih ve mecazlar epey çoktur. Dağınıklığı, karışıklığı, uzunluğu, kokusu, siyah rengi, düzlüğü, kıvrıcık ve örülmüş şekli gibi yönleriyle ele alınan saç; şekil, renk ve koku gibi özellikleri dışında âşıktaki etkisini ifade eden kelimelerle de ele alınır.³⁶² Saç bazen fitne, bela, ortalığı karıştıracıdır. Perişan, dağınık ve gönül hırsızdır.³⁶³

Klasik edebiyatımızda saç için kullanılan sıfatlarda çok fazla ve çeşitlidir. Bunlar; zülf, kâkül, perçem, turra, gîsû, mû(y), külâle gibi kelimelerdir. Gece yarısı anlamına gelen zülf saçın tek parçasına denilmekle beraber zamanla saç anlamını kazanmış; alına dökülüp orada halkalanan saç kâkül, perçem; alına dökülüp orada lülelenen saç turra; omuza dökülen saç gîsû; kadınların arkalarından saldıkları örgülü ya da örgüsüz saç uzun saç; kıl, saçın teli mû(y); tepede koyulan saç püskül; kıvrıcık saç, kâkül külâle anlamlarına gelmektedirler. Saçın farklı bir şekilde görünüşüne işaret edip değişik yönlerini anlatmak için kullanılan bu kavramların her biri zamanla saçın değişik şekillerinin ismi olmuştur.³⁶⁴

Şairlere göre en güzel renk siyahtır ve sevgilinin saçı renk yönüyle siyah olarak ele alınır. Bu siyahlık yönüyle de pek çok kelimeyle nitelendirilir. Siyahlığıyla sevgilinin güneş ve aya benzeyen yüzü arasında tezat yapılır. Renk bakımından gece (leyl, Leylâ, Şeb, Şâm, akşam), duman (dûd, duhân), sâye, semâ, Hindû, Frengistan, Kâfiristan, siyah, tîre, sevâd, zerd, sevda, harf, hat, zindan, zulmet, belâ, kâfir, küfr vb. kavramlar saç anlamında kullanılmıştır.³⁶⁵

Beyitlerde zülf-ü leyl, saç, fikret-i zülf-ü siyâh, muy-i ser, sevdâ-yı zülf, fikret-i zülf, gîsû, fikret-i zülf-ü siyâh, zülf, fikr-i kayd-ı dâm-ı zülf, müy-ı rîş, halka-i rencir-

³⁶⁰ Kürşat Şamil Şahin, *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6 (3), 2011, s. 1851.

³⁶¹ D. Kaya, s. 4.

³⁶² Şahin, s. 1856.

³⁶³ Şahin, s. 1856-1858.

³⁶⁴ Şahin, s. 1853.

³⁶⁵ Şahin, s. 1854.

i zülf-i yâr, târ-ı zülf, hum-ı gîsû, fîkr-i zülf, niķâb-ı zülf, kemend-i zülf, hevâ-yı Leylî-i zülf kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Beyitte sümûl gibi şekilli saçlı, cennet bahçesi gibi güzel yüzlü, Kevser suyu gibi tatlı dudaklı, Tuğba ağacı gibi güzel, endamlı boylu diyerek övdüğü sevgiliye (768) âşık o uzun saçlarını fesin altından göstererek yüzbinlerce kişiyi kendisine âşık ettiğini, şairinde aklını başından aldığını (16. Gazel 2.), siyah saçlarını düşünmekten darmadağın olduğunu, kara sevdaya düştüğünü; aşkı yüzünden saçlarının beyazladığını (3. Gazel 3., 18. Gazel 2.), onun bu divane halini her kim gördüyse ayıpladığını ancak bu perişan, darmadağın halinin asıl sebebinin sevgilinin saçlarına duyduğu sevda yüzünden olduğunu kimsenin bilmediğini söylemektedir.

Beni şeydâ görüb ta'yîb ider her kim degil âgâh
Perişân hâlîme sevdâ-yı zülf yârdır bâ'îş (7.Gazel 2.)

II.2.2.2. Yanak-Yüz

Divan şiirinde had, ruh ve ruhsar olarak da geçen; parlak, yuvarlak, berrak, ayva tüylü, renkli olarak ele alınan yanak, yüzün güzelliğini meydana getiren öğeler içinde en geniş yeri kapsamaktadır ve³⁶⁶ bu yüzden de üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biridir. Yuvarlak şekli, parlak oluşu ve hayat verici özellikleri bakımından subh ve güneşe; bazen de rengi ve şekli açısından gül, gülşen, gülistan, gül-zâr gibi kavramlara benzetilir.³⁶⁷

Yüzün büyük bir bölümünü kapsadığı için yanaktan tamamen ayrı düşünülmeyen yüz için şairler tarafından kullanılan³⁶⁸ ârız ve izâr kelimeleri yüzün yanında yanak anlamıyla da kullanılmıştır. Ârız ve izâr kelimelerinin yanında cemâl, didâr, rû, vech, tal'at vb. anlamlara da gelen yüz, sevgilinin hemen hemen bütün güzellik unsurlarını bünyesinde barındırdığı için oldukça önemlidir. Divan şiirinde çoğunlukla birbirinin yerine kullanılan yanak ve yüz; kaş, kirpik, göz, gamze, ben, ayva tüyleri gibi âşığı yaralayıcı niteliklere sahip değildir ve bunların aşığa verdiği zararı yüz ve yanak vermez. Sevgilinin yüzü ve yanağı kutsaldır.³⁶⁹

³⁶⁶ D. Kaya, s. 8.

³⁶⁷ Lütî Bayraktutan, *Divan Şiirinde Sevgiliye Mahsus Estetik Motifler*, yy., ty., s. 15-16.

³⁶⁸ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2013, s. 185.

³⁶⁹ Erdoğan, s. 186-188.

Parlaklık, beyazlık, kırmızılık ve tazelik üzerine kurulmuş olan sevgilinin yüzü parlaklık ve kırmızı rengi yönüyle ateşe, laleye, narçiçeğine ve güle benzetilir. Gümüş kadar parlak ve beyaz ayna kadar saf olan yüzün güzellik yönünden en çok benzetildiği öğelerden biri dolunay, parlaklığını en iyi anlatan unsurlardan biri güneş olmakla beraber mum, kandil ve meşale gibi bazı ışık kaynağı unsurları da parlaklığını anlatır. Parlaklığı yönüyle Zühre, Müşteri ve yıldıza benzetilen yüz; tazelik, canlılık, gençlik ve güzellik bakımından nevrüza ve ilkbahara benzetilir. Yüz, âşık için sümbül zülfü, yasemin alnı, nergis gözü, gül veya lale yanağı, zambak goncası burnu, gül goncası dudağı, bülbül ve papağan dili, çemen ayva tüyleri, menekşe beni, gül kulağı, elma veya ayva çeneyi ve akarsu veya çiy tanesi teri içinde barındıran büyük bir bahçe ve gezinti yeridir.³⁷⁰

Beyitlerde ruh, yanağ, ruhsâr, gül-i rûy, cemâl-ı mâh, şem'-i ruhsâr, melek sîmâ, yüz, meh-likâ, şeh-i mülk-i cemâl, gülşen-i rûy, mâh-ı ruhsâr, vechiñ-ı âfîtab-ı 'âlem-i ârâ, perî-rû, vech, rûy-ı sipihr, cemâl, perî peyker, bâğ-ı ruhsâr, âb-rû, rû-be-rû, rûy-ı zevâl, şem'-i ruh-i yâr, ruhsâr-ı dil-ber, ruh-i reşk-âver, nûr-ı vech, ruh-ı Âlî, çehre, gül-izâr, âyîne-i ruhsâr kavram, terkiib ve sıfatlarla geçmektedirler. Şair beyitte sevgilisini padişaha; yanağını da aya benzetererek onun güzellik ülkesinin padişahı, yanağının da güzellik burcunun ayı olduğunu (766), sevgilinin yanağını aya, yüzünü de güneşe benzeten şair, yanağının parlaklığı yanında ayın parlaklığının sönük kalıp çok az parladığını; asıl güneşinde yüzü ve yüzündeki parlaklık olduğunu söyleyerek yüzünün güneşten daha parlak ve aslında güneşten kastını sevgilinin yüzü ve parlaklığı olduğunu dile getirerek sevgiliyi öven şair (15. Gazel 4.); sıkıntı, keder, gam ile ağladığını duymayıp; gül gibi güzel yüzünün solduğunu görmeyeyim diye de iyi dilekte bulunmaktadır.

Duymayım derd ile zâr olduğunu

Görmeyim gül yüziniñ şoldığını (421)

Diğer beyitlerde de şair sevgilisinin hiç yanına gelmeyerek ona yüzünü göstermediğini ve bu yüzden yeniden ateşlere düştüğünü (387), tecrit sanatını kullanıp, kendi kendisiyle konuşarak yüzünü periye benzettiği güzel yüzlü sevgilinin aşkı yüzünden delirmeyip, akli başında iken sevgilinin aşkıdan vazgeçerek onu

³⁷⁰ Erdoğan, s. 186-188.

bırakmasını (16. Gazel 5.), sevgiliye de seslenerek ondan ilgisini kesmesini; karşılaşp yüz yüze gelseler bile görmemezlikten gelip iyi davranmamasını söyleyemekte ve böylelikle derdini dile getirmektedir.

Sen de çek benden eliñ ey pāk-zāt

Rū-be-rū gelseñde itme iltifāt (530)

Bir başka beyitte ise kendi kendisini öven sevgili Allah'ın onu özene bezene yarattığını; bu güzellik, cazibeyle ondan daha güzelinin, üstününün olmadığını; yüzünü her kimde görürse bin canı olsa hepsini verecek şekilde âşık olduğunu dile getirmektedir.

Ögmüşte yaratmış beni Hallāk-ı ḫalāyık

Bu ḫüsn ile bu ān ile yoḫdur beni fā'ik

Kim görse olur vechimi biñ cān ile 'āşık (801)

II.2.2.3. Kaş

Sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılan kaş üzerinde birçok yönden teşbihler, istiâreler yapılmıştır. Kaş göz gibi fitnecidir ve eğri oluşu en büyük özelliğidir. Hareketlerinde de eğri olup hiçbir zaman dosdoğru olamayan kaşın çatılması kimi zaman nazı kimi zaman öfkeyi kimi zaman sitemi gösterir. Hilâle de benzeyen kaşı âşıklar gördüğünde aralarında ıyd (bayram) başlar. Bu özellikleriyle birlikte gurre-i mâhda olan kaş kavisli olması nedeniyle bazen bir ya, rı veya nun harfidir. Kaş aynı zamanda keman (yay) ve hançerdir. Kaş mihrab, kible veya secde-gâh (mescid) olduğunda âşıktaki sevgilinin cemaline yönelir. Sevgilinin kaşının köşesindeki ben can çekici görüldüğü için âşığın gönlü sevgilinin kaşının köşesine asılmak ister.³⁷¹

Kaş şiirlerde ağyâr, anber-i nâb, âsâ, âşık, âşub-ı cihân, atıcı, balık (mâhî), belâ, boy, câzû, çevgân, dâg, eğri, haber, hâtem, hatt, hileci, hükm, gece, gûşe-i gülşen, güvah, işveli güzel, kâbe kavseyn, kadeh (şikeste câm), kalem, kâm-rân, kanat, karanlık, kavs, kec (kecrev), keffe-i mizân, kej-râ, keştî, kılıç (tîğ), kırâb, kol, köprü, mâhî (balık), med, mevc (dalga), mısra, mukavves, murakıb, müşg (müşgîn, müşg sâye-bân) na'l, nişan, olta, parmak, râ, râz-dâr, sâhir, sandal (zevrak-ı bahr-ı

³⁷¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 130-131.

lutf), sâye-bân, semmûr, sepher (kanat), sırat, siper, siyah, siyehgûş, söz, şah-bâz, şemşîr, şûh-ı kec-kûlah, tâk, tâlib, tel, tuğra, yağmacı, yılan, zağ (karga), zünnûn.³⁷² vb. teşbih ve mecazlarla da ifade edilir.

Beyitlerde ebrû, kaş, tîğ-i ebrû, hilâl-i ebrû, kemân-ebrû şekillerinde geçmektedir. Sevgilinin kaşını kılıca benzetip güzellik meydanının en güzeli olduğunu; gözlerini de büyücüye benzetip tüm âlemi büyülediğini söyleyerek sevgiliyi öven şair (16. Gazel 1.), hilal kaşlı diye seslenip o kadar güzelsin ki güneşin cihanı aydınlattı, yüzünde dolunay gibi parlaklaştı diyerek övmeye devam etmektedir.

Cihâna viridi fer hûrşîd-i hüsnuñ ey hilâl-i ebrû

Cemâliñ mâh-ı bedr-âsâ draḥşân oldu gitdikce (18. Gazel 5.)

Yine sevgilisine keman kaşlı diye seslenerek eziyetlerinde gönlünü hedef aldığını ve güçsüz düştüğünü; güçsüz ve kuvvetsizleşen bedeninde her taraftan yara aldığını dile getirmekte (24. Gazel 1.), sevgilisinden yüz göremeyip ayrı kaldığı için de üstündeki elbise gibi beni gözden çıkardı, iki kaşının eğriliği gibi boyumu büktü demektedir.

Gözden atdı beni giysüsi gibi

Bükdi kıddim iki ebrûsı gibi (459)

II.2.2.4. Boy

Divan şiirinde sevgilinin naz ve edasını, bütün güzellik unsurlarını taşıması yönüyle oldukça önemli olan; genel olarak salınarak yürüyüşü, uzun ve çok düzgün olmasından dolayı serviye benzetilip hatta bazen serviden üstün tutulan, benzetme unsuru olarak da en çok servinin kullanıldığı boy aynı zamanda şekil yönüyle çınar, sanavber ve ar'ara; kutsallık yönü, uzunluğu ve düzgünlüğüyle cennet'teki Tuba ağacına aynı zamanda sidreye;³⁷³ gençlik, zerafet ve tazelik yönünden de fidana benzetilir ve boyun karşısında tuba ve sidre utanç duyar. Yine aynı şekilde ar'ar ne kadar uzun da olsa sevgilinin fidan gibi olan boyu kadar güzel ve hoş değildir.³⁷⁴ Boy

³⁷² D. Kaya, s. 12.

³⁷³ Bayraktutan, s. 14-15.

³⁷⁴ Erdoğan, s. 417.

tuba dalı, sidre dalı, cefa nihalinin dalı bazen gül dalına;³⁷⁵ uzunluğu ve düzgünlüğü yönüyle şimşad ve narvene de benzetilip çoğunlukla da onlardan üstün tutulur ve aynı zamanda âfet ve kıyâmete de benzetilir. Boyun benzetildiği en önemli unsurlardan birisi de Arab alfabesinin "ilk" harfi olup, tekliği ve vahdeti temsil eden eliftir.³⁷⁶

Beyitlerde serv-i sehî, meyve-i naḥl-i emel, serv-i nâz, naḥl-ı gül-zâr-ı ḥaḳîḳat, şimşîr, serv-i kâmet, naḥl-i ṭubâ, serv, serv-i nâz, nihâl-i yâsemîn, ḳad-ı şemşâd, naḥl, serv, ṭubi, naḥl-ı gülistân-ı melâḥat, kâmet, ḳadd, ol-ḳâmet-i bâlâ, ḳadd-i dil-cû, kâmet-i dal, ḳad kavram ve terkipleriyle kullanılmaktadır. Şair sevgilisine sevdiğim, canım, efendim, güzelim, arzu fîdanımın meyvesi diyerek (175) sevgiliye kavuşmayı isteyipte böyle bir teklifte bulunduğu için hata edip pişman olduğunu, o uzun boylu sevgilinin başına kıyametleri kopardığını ifade edip (4. Gazel 5.) selvi gibi uzun boylu nazlı sevgili, ölüpte bu dünyadan göçersem sen yaşamına devam edip, dünyada o selviye benzetilen salınarak yürüyüşünle yürüyüp gez demektedir(6. Gazel 4.). Ayrıca bu yaşadıklarından dolayı feleği sorumlu tutan âşık iki kat olan boyum gibi boyun bükülsün. Ayaklar altına alınmış, bu kadar ezilmiş bedenim gibi seninde güneşin ve ayın toprağa düşsün diyerek felekten şikâyet edip ona beddua etmektedir.

Ey felek ḳaddiñ bükülsün kâmet-i dalım gibi

Hâkde düşsün mihr ü mâhıñ cism-i pâ-mâlim gibi (601)

II.2.2.5. Göz

Çeşm, ayn, basar olarak da kullanılan göz, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Biçimi; büyüleyiciliği; kızıl, kızarmış veya kara olmasıyla rengi; süzgün, baygın, mahmur veya nergis-vâr olmasıyla bakışı; katl, hasaret veya hûn-hâr olmasıyla niyeti; câdû, fettân, sehâr, sâhir, fitne-engîz olmasıyla karıştıricılığı vb. özellikleri ile Klâsik edebiyatımızda ele alınır ve divan şairleri için vazgeçilmez konulardan biridir. Mestâne, mahmûr ve süzgün baktığı gözle aşığı önemsemeyerek görmezden gelen sevgili, kızgın ve öfkeli gözle aşığını öldürmeye niyet etmiş cellâda benzer. Yine kızarmış ve kararmış gözle aşığın kanını döküp içmeye ve çatık kaşlarının altındaki ok gibi kirpikleriyle aşığı süzen göz de, kurduğu yayla okunu atıp avını öldürmeye niyetlenmiş avcıya benzer. Sevgilinin saçından öğrendiği büyüyle büyücü ve cadıya benzetilen göz, fettan bakışıyla

³⁷⁵ Erdoğan, s. 411-413.

³⁷⁶ Bayraktutan, s. 14-15.

(gamze) ortalığı karıştırarak âşıkları birbirine düşürür. Ayrıca uykusuz ve içki yüzünden mahmûr bakan göz ise aşığın aklını başından alarak kendisine esir eder.³⁷⁷

Beyitlerde nergis-i çeşm, t̄aleb-i dīdār, çeşm, çeşm-i terem, nūr-ı başār, göz, çeşm-i cādū, taht-ı dide, çeşm-i elā, dide, dīde-i gam, iştīyāk-ı nergis-i şehlā-yı çeşm kavram ve terkipleriyle geçmiştir. Sevgiliye yaşlı iki gözümün ışığı, sevgilim, her şeyim, bütün varlığım diyerek (315) kaşlarını kılıca gözlerini de büyücüye benzetip eşsiz bir güzellikte olduğunu, kimsenin onun kadar güzel olamadığını; büyüleyen gözleriyle herkesi kendine hayran ve âşık ettiğini söyleyip övgüde bulunan şair (16. Gazel 1.), kimdir diye baktığı anda gözümün ışığı ve nuru dediği sevgiliyi gördüğünü ve (671) ah ederek gözlerinin dolup başka bir derdin gelip onu bulduğunu söylemektedir.

Âh çekdim yine çeşmim t̄oldu

Başka bir gam geldi beni buldu (448)

Başka beyitlerde de lalenin kırmızılığından yola çıkarak göğsünü laleye benzeten âşık, göğsünün kanla dolu olduğunu ve sinesinde yandığını; bunun sebebinin ise sevgilinin süzgün ve baygın gözlerinin özlemi olduğunu söyleyerek sevgiliyi, gözlerini görme isteğiyle yanıp tutuştuğunu (29. Gazel 2.), başının birçok sıkıntı, gamla dolu olduğunu ve ağlamaktan gözlerinde nur kalmadığını dile getirmektedir.

Nice miḥnetlere dūş oldu serim

Giryeden kalmadı çeşmimde ferim (238)

II.2.2.6. Ağız

Küçüklüğü, tatlılığı, rengi, konuşması ve hayat verici oluşu yönleriyle ele alınan ağız³⁷⁸ o kadar küçük ve bu yüzden dardır ki yok diye ve kenarındaki ben ve ayva tüyleriyle de ele alınır.³⁷⁹ Mercandan, billurdan, la'lden veya cevherden yapıldığı için ağız bir hokkadır. Ayrıca dal saçı, elif boyu ve mim ağzıyla sevgilinin

³⁷⁷ Zavotçu, s. 273-276.

³⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 10.

³⁷⁹ Karçebaşı, s. 47.

aşığa tuzak kurmasına da yardımcıdır.³⁸⁰ Kapalı olduğunda ve gizlilik yönünden ise bir goncaya benzeyen ağız, bu yönüyle de bir sırdır.³⁸¹

Şiirlerde âb-ı hayat, bî-nişân, can-fezâ, çeşme-i cân, dermân, dükkân, dürc, dürr-i latîf, esrâr, gonca, Hızır, hokka, kadeh, kand-i gül, kevser, menba-ı Kevser, mühr, nigîn, nokta, nükte-i gayb, sır (esrâr, râz), şeker ve şîrîn vb.³⁸² teşbih ve mecazlarla kullanılır.

Beyitlerde fem, hoşka-dehân, dehen, dehân, gül-fem, gonce-fem, gonca-fem, gonce dehân, gonce dehen kavram ve sıfatlarla kullanılmıştır. Şair düzgün selvi boylu, ince belli, gözleri nergis yani mahmur bakışlı, ağız da gonca diyerek benzetme yaptığı (83) sevgiliye yine gonca ağızlı diyerek kendisine eziyet zehrini kâselerle içirtip içini parça parça ettiğini artık eziyetlerinden perişan olduğunu (512); gül bedenli ve gonca ağızlı diye konuşmaya devam ederek kendisi ayrılık ile gözyaşı döküp, inlerken onun güldüğünü (789) ve güle benzeyen o gonca ağızını düşmanlarına açarak onlarla yakınlık kurduğunu bu yüzden gönlüne seslenerek ondan vazgeçtiğini; rahatlamasını artık ağlamayacağını demektedir.

Zâğ-ı a‘dâya açıldı gül gibi ol gonce-fem

Fâriğ ol ey murğ-ı dilkim zâre hâcet kalmadı (21. Gazel 3.)

II.2.2.7. Dudak

Divân şiirinin vazgeçilmez güzellik unsurlarından biri olan dudak başta kırmızı olmak üzere rengi, şekli ve yuvarlaklığı bakımından ele alınmakla beraber aşığın bir gülümseme beklediği, acı sözler söylemesi, can bağışlayıcı bir ilaç olması yönleriyle de ele alınır.³⁸³

Çevresindeki saç, ayva tüyleri, ben, dil, diş ve çene ile birlikte de ele alınan dudağın yerine Divan şiirinde leb, la‘l sözcükleri de kullanılır ve tatlılığı nedeniyle şekere benzetilir. Sevgilin dudağının yanında şekerin lafı bile edilemez ki zaten sevgilinin dudağını şeker görse eriyip gider. Âb-ı hayât veya Hızır olarakta ele alınan dudak; rengi, tadı ve âşığı sarhoş edici özellikleri sebebiyle içki ve içkiyle ilgili kavramlarla birlikte kullanılır ve ayrıca dudak, sıcaklık ve rengi dolayısıyla ateş,

³⁸⁰ Erdoğan, s. 304-305.

³⁸¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 10.

³⁸² D. Kaya, s. 23.

³⁸³ Karçebaşı, s. 49.

kapalı ve küçük oluşu, tazeliği, güzel kokusu ve pembe ya da kırmızı rengiyle de goncaya benzer.³⁸⁴

Beyitlerde leb, la‘l, dūdağ, leb-i la‘l, cām-ı leb-i la‘l-i şükür kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Şairin sevgiliyi övdüğü beyitte dilini bülbül gibi tatlı, saçını sünbül gibi siyah ve güzel, dudağını şarap gibi kırmızı olarak niteleyerek sanki güzellik bahçesinde açılmış bir güle benzetip (84) sevgiliden kırmızı dudağının içkisinden gamlı, kaderli gönlüne sunarak ona acıyıp insaniyet etmesini istemektedir.

(Lam) Leb-i la‘lîñ şarābın şun dil-i nā-şādıma

(Mim) Mürüvvet merḥamet eyle dil-ārāmım baña (14. Gazel 12.)

Bir başka beyitte ise sevgilinin ondan yazdığı şiir varsa okumak için istemesi üzerine sevgilinin dudağınının kırmızı olduğunu; o kan gibi kırmızı dudaklı sevgiliye yazdığı gazelleri verdiğini dile getirerek söylemektedir.

Bu ğazeller ki bulundu bende

Virdim ol dem o dūdağı kande (328)

II.2.2.8. Gamze

Divan şiirinin başlıca öğelerinden birini oluşturan gamze, âşğın çözmekte güçlük çektiği, bu yüzden büyük bir acı çektiği, sevgilinin nazlı gülüşü ve konuşmasıyla da birleştiğinde âşğın canını daha çok yakan sevgilinin manalı bakışıdır yani sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur. Göz, kaş ve kirpikle birlikte de de ele alınan gamze gözden çıkar ve âşğa ıstırap verir. Sevgili gamzeleriyle âşğa naz yapar. Divân şiirinde en çok ok ve kılıca benzetilen gamze, ok olduğunda can, gönül, sine, ciğer ve yüreği yaralar, öldürür, deler ve avlar. Gamze en çokta kirpik oklarından dolayı ok olmuştur. Sevgili hedefini hiç şaşırmayarak bu okları atar ve bu oklar için görenler can atar. Âşıktaki sevgilinin bakışlarını sürekli üzerinde istediği için bu gamze oklarının gönlünden ayrılmasını istemez. Gamze kılıç olduğunda temel olan, kılıç zoruyla güzellik ve can ülkesinin alınması olmakla beraber kılıç öldürücüdür,³⁸⁵ kan döker. Mest ve sarhoş olduğu için sözüne güvenilmez. Gönül

³⁸⁴ Erdoğan, s. 331-333.

³⁸⁵ Karçebaşı, s. 28.

hazinesinin hırsız; bazen de öldürücü bir katil ya da cellâttır. Ayrıca kâfir, bela, acımasız, alettir. Fitneler koparır. Kimi zamanda câdû, büyücü ve sihirbazdır.³⁸⁶

Divan şiirinde gamze; belâ, fettân, tîğ, tîğ-ı kâfir, tîr, hançer-i elmâs, câdû, âfet, gammâz-ı mahabbet, kahraman, mest, sarhoş, mahmûr, hûnî, katil, cellad, rehzen gibi özellikleriyle ifade edilir.³⁸⁷

Beyitlerde gamze, hadeng-i gamze-i hûn-rîz kavram ve terkihiyle kullanılmıştır. En çok kirpik okuyla birlikte ele alınan gamzede şair sevgilinin kirpiğinin okuyla her kime süzgün bir bakış atsa o kişinin boyunu bükerek yaya benzetir, onu avlar diyerek (86) yay kaşının (sevgili) kan dökücü bakışının okuna aşk meydanında kalbini açtığını bu yüzden de kalbinin yüz parça olduğunu söyleyip (12. Gazel 4.), doktora seslenerek ilaç kabul etmediğini ve onu tedavi etmekten vazgeçmesini, kalbinin yarasına sevgilinin bir bakışının sebep olduğunu dile getirmektedir.

Qabûl merhem itmez ey tabîb tîmârdan el çek

Derûnum zaîmine bir gamzesi gaddârdır bâ'is (7. Gazel 4.)

II.2.2.9. Kirpik

Gözün tamamlayıcısı mahiyetinde olan kirpiğin³⁸⁸ en önemli özelliği öldürücülük ve yaralayıcılıktır.³⁸⁹ Bu sebeple daha çok ok, kılıç, hançer, mızrak, neşter, iğne, çivi, diken ve şiş gibi delici ve kesici aletlere benzetilir.³⁹⁰ Bunların dışında hilâl, hûnî, leşker, nîzedâr, peykân, sehm (ok, tîr), sûzen, tîğ (hadeng, kılıç, şemşîr, tîğ-i ecel), şemşîr (hadeng, kılıç, tîr, tîr- i ecel) vb. teşbih ve mecazlarla da ifade edilir.³⁹¹

Sadece dört beyitte ve müjgân, hadeng-i müjgân, peykân-ı sitem ve te'sîr-i müjgân kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Şair beyitte kaşı yay gibi olan sevgiliye seslenerek bir anda binlerce gönlü vurup yüz bin cinayet işlediğini; onunda kirpiğinin etkisinde olduğunu (29. Gazel 4.), göğsünü kirpiklerine nişan ederek ömür servetini

³⁸⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 162.

³⁸⁷ Pala, s. 162.

³⁸⁸ D. Kaya, s. 15.

³⁸⁹ Erdoğan, s. 81.

³⁹⁰ Erdoğan, s. 81.

³⁹¹ D. Kaya, s. 15.

boş yere harcadığını (522), zulüm oku olan bu kirpikleriyle göğsünde bin yara açtığını ifade edip ona acımasını istemektedir.

Biñ pāreledi sinemi peykān-ı sitemle

Raḥm eyle baña kaşı kemānım dimiş oldum (8. Gazel 2.)

II.2.2.10. Hatt

Çizgi, yazı, satır, ferman, saf, sıra, hudut, güzel yazı, parmağın on ikide biri olan ölçü, tüy ve gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal anlamlarına gelen hat, şiirlerde sevgiliden bahs edilince ayva tüyünü ifade etmek için kullanılır. Teşbih ve mecaz olarak tazelik, yazı, siyahlık ve yeşillik özellikleriyle ele alınan ayva tüyü sürekli ben, saç, yanak, yüz, dudak, çene gibi güzellik unsurlarıyla birlikte ele alınır.³⁹² Bunların dışında renk olarak siyah ve yeşile benzetilen ayva tüyünde; siyahlık çoğunlukla yazı ve yazıya ait benzetmeler, yeşillikte bitkilere ait benzetmelerdir.³⁹³ Yazı ile ilgili olarak ferman, sûre, âyet, mektup, nak ve hatt-ı hümâyuna da benzetilen hat; yanak sayfa olduğunda tüyler de bu sayfaya yazılmış çeşitli yazılardır. En güzeli yeni çıkmaya başlamış olan ayva tüyüdür ve yeniliği ve tazeliği ifade eden bahar, çemen, sebz, sebze-zâr ve nev gibi kelimelerle nitelendirilmiştir. Ayva tüyleri güzel olarak bulunduğu kadar az da olsa kimi zaman çirkin bulunup güzelliği bozucu bir unsur olarak görülür. Bazen leke, kir, toz, fitne veya sevgilinin yüzünün güzelliğini örten bir perdeye benzetilirken bazen de âşıklar tarafından bela, ahir zaman fitnesine benzetilir ve koyulaşıp siyahlaşmasıyla da sevgilinin olgunlaşp yaşlandığını bu yüzden de artık sevilme zamanı geçtiğini gösterir.³⁹⁴

İki beyitte ve ḥaṭṭ kavramıyla geçmektedir. Şair beyitte sevgilisini padişaha kendisinin köleye benzeterek onun kapısında köle olduğunu ve daha yeni bu isteğinin oluştuğunu; tüyleri yeni gelmiş taze, güzel, gönül alan başka sevgili gelse de istemediğini, sevgilisini değiştirmeyeceğini ifade etmektedir.

Ḥaṭṭı gelmiş dil-rubāyı olsam itmem ihtiyārım

Bir gedā-yı şāh-ı ṭab‘ım ihtiyārım tazedür (11. Gazel 2.)

³⁹² Şahin, *Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat*, s. 387.

³⁹³ Şahin, s. 406.

³⁹⁴ Şahin, s. 387.

Bir başka beyitte ise âşık sevgiliye seslenerek yeni yeni çıkan tüylerinin onu belaya saldığını, âşığa gittikçe cefalar çektirmeye başladığını söylemektedir.

Ruḥuṇda gülmege yüz tutdu ḥaṭṭiñ ey nigār ama

Ne ḥikmet ‘âşıka cevruñ firāvān oldu gitdikce (18. Gazel 4.)

II.2.2.11. Ben

Küçük ya da koyu renkli olarak tende bulunan leke veya lekeler demek olan ben³⁹⁵, Divan şiirinin başlıca güzellik öğelerindendir. Siyah, küçük, yuvarlak, güzel kokulu ve nokta gibi olması yönleriyle ele alınarak yüzün farklı yerlerinde bulunup sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsur olarak görülmüştür.³⁹⁶ Siyah renkli ve güzel kokması yönüyle amber ve miskle birlikte ele alınan ben; siyahlık ve küçüklük yönünden tohum, tane, ilaç, karabiber, karanfil, çörek otu ve mercimeğe benzetilir. Kutsal bir gece; sevgilinin parlak yanağının üstüne düşen bir gölge ve şeker dudaklarını anlatan bir ayet; sevgilinin yanağı İrem bağıyken beni de bu bağda gül toplayan Hintli bir çocuk veya Hintli; küçük olduğu içinde çocuğa benzetilmenin yanında siyah olması yönüyle Bilâl-i Habeşî ve Ka’be vb. birçok benzetmede kullanılan ben; çoğunlukla sevgilinin yanağında olmak üzere dudağının veya kaşının kenarında, burun, çene, alın, boyun veya kulağında da bulunabilir ve bulunduğu bu yere göre de değişik benzetmelerle çeşitli hayaller etrafında kullanılır.³⁹⁷

Beyitlerde ḥāl, ḥāl-ı fülful, ḥāl-ı hindü kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Şair teşbihler aracılığıyla sevgilinin yanağının dolunay gibi parlak, kaşlarının hilal gibi güzel, yıldıza benzeyen yanağında da iki siyah ben olduğunu ifade ederek saçlarının gümüş gerdanına döküldüğünü(82, 675), yanak bahçesindeki siyah beni gördükten sonra ağlayan, divane bülbül olduğunu dile getirip sevgilinin güzelliğini gördüğünden dolayı acı çektiğini ifade etmektedir.

Bâğ-ı ruḥsârıṇda ḥāl-ı fülfulüñ

Gördüm oldum zâr u şeydâ bülbülüñ (498)

³⁹⁵ Erdoğan, s. 271.

³⁹⁶ D. Kaya, s. 19.

³⁹⁷ Erdoğan, s. 271-274.

II.2.2.12. Bel

En önemli özelliği ince olan bel, o kadar incedir ki varlığıyla yokluğu anlaşılamaz, ikisinin arasındadır. Belin en çok benzetildiği araç olan kıl; kılmak fiili ve kıl kelimeleriyle birlikte kullanılarak daima belin inceliği anlatılmaya çalışılır.³⁹⁸ Çizgi, dedikodu, elif, hayal, hilal, kıl, keder, katil, mum, rüya vb. belle ilgili yapılan diğer benzetmelerdendir.³⁹⁹

Sadece dört beyitte ve bel kavramıyla geçmektedir. Beyitlerde şairimiz sevgilinin güzelliğini teşbihlerle anlatarak göz ve kaşının siyah, ağzının küçük ve gonca, belinin ince, teninin gül gibi güzel olduğunu ifade etmekte (769), gönlüne seslenerek servi boy ve ince beline yönelip kendisini o güzele kaptırdığını demektedir.

Aldırub kendiñi sen ol güzele
Meyl idüb serv ü kad ü ince bele (726)

II.2.2.13. Diş

Divan şiirinde parlaklığı, beyazlığı, küçüklüğü, bir sıra halinde bulunması ve düzgünlüğü gibi özellikleriyle ele alınan diş, genellikle ağız ve dudakla birlikte benzetme ögesi olarak kullanılır. Benzetme unsuru olarak en çok inciye benzetilen sevgilinin dişleri, o gülümsediğinde inci ya da seher vaktindeki nur gibi parlar. Ayrıca parlaklık yönünden yıldız ve elmas gibi de olan dişler düzenli oluşuyla şiire; şekli ve rengi sebebiyle de çiçek, su damlası, papatya yaprağı ve sümbül soğanına benzetilmiştir.⁴⁰⁰

Sadece bir beyitte ve diş kavramıyla geçmektedir. Şair sevgilinin kendisine gelip de ona kavuşması üzerine beyitte sevgiliyi en güzel güle, yanağını parlak aydan daha da parlağa, ağzını gonca ve hokkaya, dişini de inciye benzeterek ona bu şekilde hitapta bulunmaktadır.

Merhabā ey gül-i ra'nā-yı gülistān-ı cihān
Merhabā ey femi gonca dişî dür hoşka-dehān
Merhabā ey ruh-i reşk-āver mäh-ı tībān (699)

³⁹⁸ Erdoğan, s. 469.

³⁹⁹ Erdoğan, s. 469.

⁴⁰⁰ Erdoğan, s. 320.

II.2.2.14. Sîm

Gümüş anlamına gelen sîm; ayı, hilali, ay ışıklarını anlatır ve Divan şiirinde çoğunlukla rengi yönüyle kullanılır. Sevgilinin eli, kolu, bedeni, çenesi, burnu, yüzü vb. sîme benzetilir.⁴⁰¹

Beyitlerde sîm, şûh-ı sîmîn gerdan, sîm-i gerdân, sîm-ten, sîm-beden, şûh-u sîmîn-ber gibi çeşitli şekillerde bulunmaktadır. Beyitte şair gümüş gibi vücutlu olan sevgiliye seslenerek derdinin ilacının o olduğunu (508); sevgilisi onu kabul edip ona kavuştuktan sonra da ona gerdanı ak, gümüş gibi göğüslü işveli diye hitap ederek kendisine ihsanda bulunduğunu ve bu şekilde onu hoşnut, mutlu ettiğini; güzeller içinde en güzeli, cazibelinin o olduğunu, hiçbirinin onun gibi olamayacağını demektedir.

Beni memnun-ı lûtfuñ eylediñ ey şûh-u sîmîn-ber

Bulunmaz zümre-i hûbân içinde sen gibi dil-ber (814)

Bir başka beyitte ise rûzgâra seslenerek sevgilisi için o benim zarîf gül bedenim, naz edicim, gümüş tenli sevgilim diyerek sevgilisini böyle nitelendirmektedir (329).

Ey şabâ ‘gül-i nâzik bedenim

‘İşve-bâzım o benim sîm-tenim (329)

II.2.3. Sevgili ile ilgili diğer unsurlar

II.2.3.1. Mahalle

Divan şiirinde kuy olarakta adı geçen sevgilinin oturduğu yerden sıklıkla bahsedilir.⁴⁰² Sevgilinin oturduğu yer olan köy, yurt, sokak veya mahalle oldukça önemlidir. Âşık her zaman oraya ulaşip oradan hiç ayrılmamak ister ve bunun için birçok yol dener. Sabâ yeline yalvarıp, yakararak sevgili hakkında ona haber, bilgi vermesini ister. Sevgilinin sultan, herkesin ona muhtaç olduğu yurdunda âşık için bir

⁴⁰¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 405.

⁴⁰² Karçebaşı, s. 61-62.

dilenci olabilmek, dünyaya sultân olabilmekten çok daha önemlidir. Sevgilinin mahallesini gözyaşlarıyla sulayan âşık, Ka'be gibi de tavaf eder.⁴⁰³

Mahallenin itlerinin sevgilinin kûyunda toplanmış olmasından dolayı âşık orada bulunmaktan dolayı hep huzursuzdur. Çünkü âşık sevgilinin yakınında bulunan her şeyi, herkesi kıskanır. Ya aşığın rakipleri ya da oranın bekçisi olan bu köpekleri de bu yüzden kıskanır.⁴⁰⁴

Lâle-zâr, gül-zâr, bahçe, gül-şen, gül-istan, çemen-zâr, sebze-zâr vb. gibi cennet kadar güzel olarak düşünülen bu mekânlarda yaşayan sevgili içinde uygun olan bu yerlerde yaşamasıdır.⁴⁰⁵

Beyitte semt, ser-i kûy, gülşen-i kûy-i nigâr, maḥal, gülşen-i kûy, kûy, ka'be-i kubbe, maḥle, semt-i cānān, diyār, göy kavram ve terkiplerle geçmektedir. Sevgilinin sokağının başında gezip, tozarak gece-gündüz sersem ve dermansız bir şekilde dolaştığını dile getiren âşık (778) duyduğu aşk acısından ötürü göğsünü çekip, ahlayarak yine geze geze sevgilinin mahallesine geldiğini (155), sokakta sevgilinin yalnız oturduğunu görünce gönlünün dünyalar kadar sevinçle, mutlulukla dolduğunu (159), sevgilinin semtinden gezip, geçerken onun yüzüne bakmaya utandığını (126), sevgilinin mahallesini kabeye, evini de kabenin tavanına benzeterek âşıklar takımının kible tarafında onun olduğunu söyleyip sevgilinin bir sürü aşığı olduğunu ve yaşadığı ev ve mahallenin bile çok değerli olduğunu dile getirmektedir.

Ḳible-gāh-ı zümre-i 'uṣṣāk sensinkim seniñ

Ka'be-i kubbeñdir ancak beyt-i 'ulyādan ğaraḫ (15. Gazel 3.)

II.2.3.2. Nigāh

Sözlükte göz, bakma, göz atma, bir bakış⁴⁰⁶ anlamlarına gelmektedir.

Beyitlerde nigāh, naḫar kıl, naḫar, nigāh-ı ragbet, 'aṭf-ı naḫar, nigh, nigh-i merḥamet, nigh-bān şekillerinde geçmektedir. Sevgiliye senin mert biri olduğun belli iyilik yapıp bana bir kere bak diyen şair (181); gözlerin kime istekle bakmakta,

⁴⁰³ Ayşe Işıl Taş, *Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013, s. 175.

⁴⁰⁴ Karçebaşı, s. 61-62.

⁴⁰⁵ Nejat, Sefercioğlu, *Dîvan Şiirinde Çevre*, 2009, Erişim tarihi: 02 Mart 2017
<http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindecevre.htm>, s. 2.

⁴⁰⁶ Parlatır, s. 1296.

kiminle bakışmakta diye sormakta ve sakın gidip yüzünü yabancılara gösterme diye uyarılmaktadır.

(Nun) Nigāh-ı ragbeti bilmem kime eyler gözüñ

(Vav) Varub ağıyāra gösterme şaķın cānā yüzüñ (14. Gazel 13.)

Bu beyitlerde de aşığın onun için yazdığı mektup eline ulaşınca bir bakışını şiirlere yöneltten sevgilinin (541) eğilerek şiire bakıp, çok beğenerek maşallah dediğini anlatmaktadır.

Çünkü eş‘ārıma ‘atf itdi nigāh

Biñ beğendi didi māşāallah (330)

II.2.3.3. Nâz

Sözlükte kendini beğendirmek için yapılan işve, cilve ve şive; bir şeyi beğenmeyerek karşısındakini mecburen yalvartmaya ve el üstünde tutulup yetiştirilmiş olmaktan kaynaklanmış hoppalık, şımarıklık⁴⁰⁷ anlamlarına gelmektedir.

Beyitlerde mecbūr-i nâz, nâz ü istiğnā, ol-şūh, nâz, serv-i nâz, nazlı, ol-şūh, nāzen, dil-ber-i nāzik, şūh, şīveli, cilveli, nāzlı, gül-i nāzik, hātır-ı nâz, şūh-ı mümtāz, nâz eyler, nāzen, şūh-ı sitem-kâr, şūhībe, nâz u edā, istiğnā, ibrāz-ı nâz, şūh-u sīmīn-ber şekillerinde geçmektedir. Rüzgāra sevgilisi için gönül alan, edalı, cilveli, nazlı yârim diyen şair (385), diğer güzellerden daha üstün, seçkin olan şuh sevgilisinin ahlaklı olduğunu, bu devirde ona eş, benzer birinin olmadığını (441), salına salına yürüyüp pek çok işve, cilve ile konuşarak geldiğini (353), o zamandan beri nazını çekip yalvartmalarına göğüs gerdiğini ve sevgiliyi gördüğü her yerde boynunu büküp üzüldüğünü (247); o acımasız, nazlı yârinin feryad, figan, ağlama ve ahının sebebi olduğunu (465), dünyada neyin nolacağını belli olmadığını bir zamandan beridir ona naz yapan işveli yârinin bir gün sevda yüzünden kendisinden çok daha kötü, perişan bir hale düşebileceğini söylemektedir.

Şimdi nâz eyler baña bir vakt olur ol nāzenīn

‘Āşķ ile benden beter berbād olur ‘ālem bu ya (20. Gazel 4.)

⁴⁰⁷ Parlatır, s. 1269.

II.2.3.4. Hâk-Pây

Divan şiirinde âşık için çok önemli olan sevgilinin ayağının tozu ve toprağı,⁴⁰⁸ aynı zamanda âşıkları birbirine düşürmektedir.⁴⁰⁹

Sevgilinin kapısı olan eşikte onun ayağının tozu vardır⁴¹⁰ ve âşık orada ayak toprağı olmayı ister, bunun içinde daima hazırdır. Ayrıca bu eşikte âşık her zaman yüzşuyu ve gözyaşı dökmektedir.⁴¹¹

Beyitlerde hâk, pây, hâk-pây olarak geçmektedir. Şair beyitte uzun zamandır sevgiliyi özlediğini, onun kapısına giderek ayağına yüzünü, gözünü sürmek istediğini (123); ayağının toprağından her ne kadar uzak olsa da lütfunu beklediğini ve lütfundan ümidinî kesmediğini dile getirmektedir.

Hâk-pâyından seniñ oldumsada cānā ba‘īd

İltifâtından yine ben eylemem kaç‘ ümīd (10. Gazel 1.)

Bir başka beyitte ise âşık sevgiliden gördüğü iltifat sonucu ona ayağının toprağının tozunu yüzüme çekeyim demekte ve sonra da Allah seni kötü, pis, fena gözlerden korusun (14. Gazel 14.). Ömrün boyunca gam, acı görme. Benim gibi birçok kişi yolunda toprak olsun şeklinde sevgiliye dua etmektedir.

Görmeye müddet-i ‘ömründe keder

Yoluna hâk ola çok ben gibiler (820)

II.2.3.5. Ülfet

Ülfet kelimesi sözlükte alışma, kaynaşma, senli benli olma, görüşme ve konuşma, ahbablık, dostluk etme; ülfet etmek de samimi davranıp yakınlık göstermek anlamlarına gelmektedir.⁴¹²

Beyitlerde ülfet, meclis, şöhet, pādāş, sırdaş, ‘arz-ı muhabbet, iltifāt, eşnā-yı maḥabbet, maḥabbet, dır-i rāh-ı maḥabbet, peygām-ı ülfet, rişte-i ülfet, muhabbet, ünsiyet kavram ve terkibleriyle kullanılmaktadır. Sevgilisinin ülfetine mazhar olan şair, ona bazen kendisiyle görüşüp konuşmasını; zamanı olursa mahallesine

⁴⁰⁸ Taş, s. 177.

⁴⁰⁹ Karçebaşı, s. 64.

⁴¹⁰ Karçebaşı, s. 64.

⁴¹¹ Taş, s. 177.

⁴¹² Parlatır, s. 1763.

gelmesini diyerek (183) bu şekilde konuştukları sırada sevgilisinin ona acıyarak yazık sana ağlayıp inleyen ve divane Rahmi dediğini (320), o izin vermediği müddetçe kimse ile dostluk kurmayacağını (686), ruhu bedeninde olduğu müddetçe onunla olan samimiliğinin, yakınlığının devam edeceğini söylediğini (688), bu kavuşma gününde sevgilisi ile bu şekilde akşama kadar konuştuklarını ifade etmektedir.

Yār ile çünki bu şöhet oldu

Rûz-ı vuşlat yine şāmı buldu (371)

Başka bir beyitte ise sevgiliye olan içten sevgisine bu yolda engel olmaya kimsenin kalkışmamasını, sevgili için bu yolda canını hiç düşünmeden hiçe sayacağını, bunu da herkesin bildiğini dile getirerek gözdağı vermektedir.

Olma dır-i rāh-ı maḥabbetde ḥulûs-ı pākımız

Çok bilür ki cān için yokdur bu yolda cānımız (12. Gazel 1.)

II.2.3.6. Sevgilin olumlu özellikleri

Divan şiirinde sevgiliden değişik biçimlerde kerem, ihsan, lütuf, inayet, rahmet, merhamet vb. etmesi beklenir.

II.2.3.6.1. Kerem

Beyitlerde kerem ve bāb-ı kerem kavram ve terkihiyle kullanılmıştır. Âşık sevgiliye ihsan kapısını başkasına açtığını diyerek aşkı yüzünden bu kadar çekmiş âşıyla görüşmesini istemekte ve sevgi meydanın da onun gibisinin olmadığını, onun gibi sevenin bulunmadığını da söyleyerek bu isteğine gerekçe sunmaktadır (804). Yine bir başka beyitte ise âşığın dostu sevgiliye âşık için ayrılığın derdini, vereceği üzüntüyü bir düşünüp, kerem ve iyiliğini de göz önünde bulundurarak karar vermesini söylemektedir.

Derd-i hicrānı bir endîş eyle

Kerem ü lütfuñı der-pîş eyle (654)

Bu beyitte ise sevgili âşığa bundan sonra ona verdiği sözde duracağını; ona iyilik, lütuf ve ihsanda bulunacağını söylemektedir.

Ba'd ezîn mühr ü vefâlar ideyim
Kerem ü lütf u 'aâtalar ideyim (322)

II.2.3.6.2. İhsân

Beyitlerde ihsân kavramıyla geçmektedir. Sevgiliye sitemde bulunan âşık, kötü huylu rakipleri yanına alıp lütuf ve yakınlık gösterdin (518). Benden başka pek çok âşığın; keremine, iyiliğine yakışanların var diyerek sitemine devam etmektedir.

Benden özge var hezâr 'âşıkların
Luţfuña ihsânına lâyıqların (525)

Bir başka beyitte ise sevgili aşığa onu sevgilisi olarak kabul ettiğini, kerem ve inayetinden epeyce verdiğini söylemektedir.

Seni 'âşıklığa maqbûl itdim
Luţf u ihsânımı mebzûl itdim (358)

II.2.3.6.3. Lutf

Beyitlerde lütf, luţf, lütf ummak, luţf it, zühûr-u lütf, memnun-ı luţf şekillerinde geçmektedir. Sevgiliye seslenip sabır ve utanma; vefa ve ihsan kaynağı diyerek öven şair (494), onu başka kişilerden ayırarak vefalı biri olduğunu düşündüğü için ondan iyilik beklediğini ancak onun naz edeceğini bilemediğini (6. Gazel 2.), ihsanda bulunması için çok yalvardığını ama fayda etmediğini (515), bir an bile olsa iyi bir davranışta bulunmadığını (516), aşkının hakiriyim keremine beni layık görüp Allah rızası için düşmanla arkadaş olma, ona ihsan ve iltifatta bulunma demektedir.

(Ze) Zelîl-i 'âşkıñım şâyeste-i luţf it beni

(Ra) Rızâ-yı hâk içün hem-dem idinme düşmeni (14. Gazel 5.)

Bir başka beyitte ise sevgilinin aşığa kendisinin gelmesi ve ona kavuşması üzerine âşık, sevgilisinin aşk yüzünden hasta olmuş bu bedenine keremiyle şifa verip iyileştirdiğini, ayrılık yüzünden acı çeken zavallı gönüle ilaç olduğunu, yüzünün aydınlığı gibi onunda gönlünü aydınlattığını dile getirmektedir.

Haste-i 'âşkıña luţfuña şifâ-bağş olduñ
Derd-i hicrân-ı dil-i zâre devâ-bağş olduñ
Nûr-ı vechiñle bugün câna ziyâ-bağş olduñ (703)

II.2.3.6.3.1. Eltâf-Himem

Her iki kavramda tek ve aynı beyitte eltâf ve himem olarak geçmektedir. Beyitte şair sevgilinin lütuf, ihsan, kerem, iyilik vb. nail olduğunu bu kelimeler ve benzerleriyle dile getirmektedir.

Bu ne eltâf u ‘ināyet ne himem

Bu ne ihsân u mürüvvet ne kerem (816)

II.2.3.6.4. İnāyet

Beyitlerde ‘ināyet, ‘ināyet kıl, ‘ināyet itmez şeklinde geçmektedir. Âşık sevgilinin onu gördüğünde selam vermeyip konuşmadığını hatta onu görmezden geldiğini (248), sevgiliye anbean iyilikte bulunmanı bekliyorum, yardım et bana diyerek böyle davranmamasını demektedir.

(Zı) Zuhûr-u lütfuñı sâ‘at-be-sâ‘at beklerim

(Aydın) ‘Înāyet kıl baña ey dil-ber-i nâzik edā (14.Gazel 9)

II.2.3.6.5.Rahmet-Merhamet

Beyitlerde merhamet eyle, merhamet kıl şeklinde geçmektedir. Beyitte sevgiliye seslenerek onun uğruna canını ve malını feda ettiğini söyleyen âşık (178); kırmızı dudağının içkisinden gamlı gönlüne sunarak haline acıyıp insaniyet etmesini istemekte (14. Gazel 12.), sevgiliye sitemde bulunarak çok zalim olduğunu acaba sinisinin taştan mı olduğunu, hali bu kadar âşikâr iken ona yüz vermediğinden acımasız olduğunu soru yoluyla dile getirmektedir.

Sen ne zâlimsin ‘aceb bilmem ki bağıñ taş mıdır

Merhamet kılmaz mısın aḥvâlim saña derkâr iken (9. Gazel 2.)

Beyitlerde rahmet, rahm, rahm eyle, rahm id, rahm kıl şeklinde geçmektedir. Sevgiliye âşık olupta napacağını bilemez durumda olduğu zaman ilk gönlüyle konuşan şaire gönlü gidip bu derdini, durumunu sevgiliye anlatmasını; sevgilinin belki acıyıp derdine çare olabileceğini söylemektedir ve bunun üzerine (118) âşık da sevgilinin yana giderek onun sadık bir kölesi olduğunu söyleyerek sevgiliden ona acıyıp merhamet etmesini istemektedir. Sonrasında sevgilide bu olayı dosta anlatmaktadır.

Bende-i şādıkam ey şāh saña

Raḥm kıl derdime gel eyle devā (284)

Âşık sevgiliden ayrı çok perişan bir halde olduğunu ve onun şefkatine, merhametine layık olduğunu (808), ayrılık yüzünden canından usandığını dile getirmekte ve ettiği feryat-figanlara acıyarak ona yardım edip dertten, kederden kurtarmasını istemektedir.

(Gayın) Ğamdan gel beni kırtar yetiş imdādıma

(Fe) Firākıñ cāna yetdi raḥm kıl feryādıma (14. Gazel 10.)

II.2.3.7. Sevgilinin olumsuz özellikleri

Sevgilinin en büyük özelliklerinden biri aşığa eziyet, sıkıntı, zulüm, cevr ve cefa etmesidir. Zalim, katı gönüllü merhametsizdir, kılıcından her zaman kan damlar. Rakip ile gezerek aşığa acı çektirir. Âşığın canına kast ederek onu yaralar, kahriyle öldürür.⁴¹³

Âşığa sonu gelmeyen cevirlere bulunmak âşığın kaderi olduğu kadar sevgilinin onu hatırladığını da gösterir. Sevgili bir defa lütuf etse de binlerce cevir göstereceği için sonu olmayan bu eziyetlerden âşık çok az şikâyet eder. Genellikle cevr ü cefâ şeklinde kullanılan cevr kelimesinin bu şekilde kullanımı sonucunda âşık kimi zaman zevk duyarken kimi zaman da iki büklüm olup ihtiyarlar.⁴¹⁴

II.2.3.7.1. Cevr

Beyitlerde cevr ve cevr ü cefâ şeklinde geçmektedir. Beyitte şairin sevgiliye inleyen gönlüm sana müptela olup eziyet ve incitmelerine razı ancak (176) bu eziyet ve zulümlerin yanına kalmayacak demesi üzerine sevgili, güzellerin nazlanması ve istemez görünmesi adettendir demektedir.

Didim itdikleriñ cevr ü cefālar yanıña kalmaz

Didi ‘ādet budur eyler güzeller nāz ü istiğnā (4. Gazel 2.)

⁴¹³ Şahmettin Kuzucular, *Divan Şiirinde Sevgili Âşık Rakip Tasavvuru ve Beyitlerle Örnekleri*, Edebî Yâd ve Sanat Akademisi, 2013, Erişim tarihi: 07 Nisan 2017

(https://www.academia.edu/7157184/Divan_%C5%9Eiirinde_Sevgili_A%C5%9F%C4%B1k_Rakip_Tasavvuru_ve_Beyitlerle_%C3%96rneklere), s. 1-7

⁴¹⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 90.

Şair sevgilisinin onu ağlatıp üzdüğünü, canına pek çok eziyet çektirip zulmettiğini (203), sevdiği için bu eziyetlerine katlanıp sesini çıkarmadığını ancak gün geçtikçe acı ve elemnin arttığını (771), ayrılık ateşiyle yandırıp ettiği cefalarla canından bıktırdığını (511), tecrit sanatıyla kendine seslenerek sevgilinin eziyet ve sıkıntısına artık sabrının kalmadığını, sevdiğine pişman olduğunu söylemektedir.

Taḥammül ḵalmadı cev̄ ü cefā-yı yāre ey (Raḥmī)

Göñül gayrī bu sevdādan peşimān oldu gitdikce (18. Gazel 7.)

II.2.3.7.2. Cefâ

Beyitte azar, cefâ, cev̄ ü cefâ, mâ'il-i āzār, meşakkât, eziyyet, zehr-i sitem, güşte-i tîğ-ı cefâ, cefâ-cû şekillerinde geçmektedir. Beyitte ah ederek çok sıkıntı, zorluk, dert, eziyet (345), keder, zahmet çekip ağladığını ifade edip nasıl bir belaya düştüğünü söyleyen âşık (713); sevgiliye bu canına ettiği zulüm, sıkıntı yerine merhametli bir bakışın yok mu diyerek (790), eziyet etmekten vazgeçip artık sadakat, bağlılık göstermesini eğer böyle yaparsa Allah'ın onu cennetine alacağını (14. Gazel 3.), bir yarım bakışla bile olsa onunla konuşmasını çünkü uzun zamandır zulmüne katlandığı için buna layık olduğunu dile getirmektedir.

Bir nīm nîgeh ülfete gel eyle sezâ var

Çokdan berü oldum yeter āzārīña ḵānī' (19. Gazel 2.)

Bir diğer beyitte de gönlüne seslenip onu suçlayan şair eğer sen sevgilinin aşkında bu kadar ısrarlı olmasaydın, ondan vazgeçmemekte bu kadar diretmeseydin o sevgiliden hiç sadakat, sevgi beklemezdim demektedir.

Tek vefāsın istemezdim ol cefâ-cû dil-berīñ

Olmasaydı 'āşkta kibr ü 'inādı ey göñül (25. Gazel 5.)

II.2.3.7.3. Zâlim

Beyitlerde zâlim, ḡaddār-ı 'ālem, ḡaddār terkeb ve kavramlarla geçmektedir. Beyitte sevgiliye seslenerek dert sebebi, kötülüğe böyle düşkün, dünyanın zalimlerinden olduğunu bilemediğini (510), şimdiden sonra tövbeler olsun ki isteğini onun gibi zulüm sahibine söylemeyeceğini (538), merhametsiz olduğunu bundan sonra gözünün onu görmek istemediğini çünkü onu gözden çıkardığını söyleyen (524) ayrıca kendi kendisiyle konuşarak halime bakıp ibret alsınlar da aklı yerinde

olan o zalim ve acımasıza gönül vermesin diyen şair bu şekilde sevgiliye sitemini sürdürmektedir.

Hālime kılsun nazar ‘ibret gözüyle (Raḥmiyā)

‘Aklı olan virmesün ol zālīm u ḡaddāra dil (26.Gazel 5.)

II.3. Âşık

Beyitlerde nihān-ı ‘uşşāk, ‘āşık, kıl, meftūn, ma’il, mübtelā, üftāde, ‘āşıkān, ‘āşık-ı şādık ü üftāde, ‘abāyı yakdım, ol-zār, ‘āşkı, mürīd-i ḥücre-i sevdā, ‘āşık-ı zār, gürūh-ı ‘āşıkān, kıble-gāh-ı zümre-i ‘uşşāk, dūd-ı āh-ı ‘āşıkān, ‘āşık-ı şād u geh nā-şād, kār-ı āşık, yanık, bende, ‘āşık-ı zār, ‘āşık-ı dil-ḥaste, mā’il, ‘āşıklar, ‘āşık-ı şeydā, zümre-i ‘uşşāk, meftūn, mecbūr-ı ḥüsn, esr, ‘āşık-ı şādık, ‘āşık-ı nālān, fütāde, güzūh-ı ‘āşıkān şekillerinde geçmektedir. Âşığın sevgiliye sana her âşık, tutkun olana yakın davranman yakışıyor mu diye sorması üzerine sevgili; ona dost, sevgili olanlarla yabancıları ayırt edebildiğini söylemekte (4. Gazel 3.), âşıktaki sevgiliyi padişaha kendisini de onun kuluna benzeterek dünyamın, hayatımın padişahı gidipte senin kulun, kölen olan beni incitme diyerek sevgiliye seslenmektedir.

Didim ey şāh-ı cihānım gitme

Ḳuluñu başıñ için incitme (165)

Yine beyitlerde âşkın Allah’ın gizli sırrı olduğunu; âşığın ah, acı, üzüntüsünün boşa gitmeyeceğini elbet karşılığını alacağını (299), dünyada hiçbir şeyin belli olmayacağını bazen sevinçli, mutluken bazen de mutsuz, tasalı olunabileceğini elbet bir gün bu aşk acısından, kederden de kurtulacağını(20. Gazel 1.), âşığın aşkı gerçekse bu yolda çektiği eziyetlerin şüphesiz onun hoşuna gideceğini ve bundan isyan etmeyeceğini ifade etmektedir.

‘Āşıkıñ ‘aşkı değilse kâzib

Şübhe yok yarını olur cāzib (560)

II. 3.1. Âşık ile ilgili benzetme unsurları

II.3.1.1. Bülbul

Aslı Farsça olup sonra Arapça’ya geçen bülbul kelimesine Farsça’da hezar, Arapça’da ise andelīb denir. Allah’ın bin ismini bildiği için hezar bin sayısını da

karşılar. Böylelikle beyitlerde hezar kelimesi hem bülbül hemde bin anlamında tevriyeli olarak kullanılır. Sık kullanılan mazmunlardan biri olan bülbül, güle olan aşkı yüzünden sürekli ağlayıp inleyen, feryat ve figân eden zavallı, sadık bir âşıktır⁴¹⁵ ve durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatarak ona aşk sözleri söyler. Ayrıca kimi zaman aşkın canı, kimi zaman gönlü kimi zaman da kendisi olur.⁴¹⁶ Hoş ve güzel öttüğü için hoş-ahenk, hoş-gû, zend-lâf, mürğ-i bağ, hezar-avaz, hoş-nağme, ter-nağme vb. kelime ve terkipler de kullanılan bülbül, güle olan aşkı nedeniyle güllerin açıldığı mevsimde daha güzel, sesli öter.⁴¹⁷ Aynı zamanda güzel sesi aşkın sözleri, şiirleridir. Gül ise dikenli bir maşuktur. Gülün dikenini nasıl bülbülün bağrını delmişse sevgilinin eziyetleri de aşkın bağrını deler ve bülbülün gülsüz olamadığı gibi âşıktaki sevgilisiz olamaz. Bülbülde bulunan her özellik âşıktaki da bulunur.⁴¹⁸

Edebiyatta gülün sadık âşığı olarak bilinen bir kuş olan bülbül, aşkı uğruna ölümü bile göze alarak dikenin oklarına hedef olup kanından ve canından olur.⁴¹⁹ Aşkı yüzünden birçok sıkıntıya katlanan bülbül, gülün cefası ile dikenin fitne ve saldırılarıyla karşı karşıya gelerek bu sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalır. Bülbül gibi sıkıntılarla karşı karşıya kalarak çok üzüldüğü yıpranan âşık gece-gündüz ağlayıp inler ve sabreder. Bu sabrı sayesinde de sadık âşık olarak nitelendirilir ve sonunda vuslata erer.⁴²⁰

Bülbül gibi şakıyan âşık çoğunlukla bülbül-i şeyda olarak anılır⁴²¹ ve gül ile bülbül arasındaki hikâyeye âşkın bülbüle benzetildiği beyitlerde gül de ele alınarak telmih yapılır.⁴²²

Beyitlerde bülbül, bülbül-i gül, mânend-hezâr, nevâ-yı bülbül, ‘andelîb-i dil, hândân-ı bülbül, bülbül-âsâ, ‘andelîb, bülbül-i nâlân, mişl-i hezâr şekillerinde geçmektedir. Sevgiliye çok âşık olan âşık ona gül yanaklı diye seslenerek görmek için yanıp tutuştuğunu bu yüzden bülbül gibi bağırıp çağırdığını (800), yüzünü güle

⁴¹⁵ Hayriye Durkaya, *Metinlerarasılık ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Bülbül Mazmunu ve Mehmet Akif Ersoy’un Bülbül Şiiri*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (13), 2013, s. 853.

⁴¹⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 77.

⁴¹⁷ Durkaya, s. 853.

⁴¹⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 77.

⁴¹⁹ Zavotçu, s. 137.

⁴²⁰ Zavotçu, s. 140.

⁴²¹ Karçebaşı, s. 69.

⁴²² Karçebaşı, s. 69.

benzettği sevgiliye ona hayran olduğunu ve onun yüzünden ağlayıp inlediğini dile getirmekte (29. Gazel 1.); sevgilinin yüz vermeyip onu istememesi üzerine zaten ayrılık derdinin kederini yaşayan âşık bu yüzden derdinin bir iken bin olduğunu, bülbül gibi figana başladığını (198), sevgiliden ayrı acı çektiğini ve bu yüzden de sürekli ağladığını, bülbül nasıl ki gülden ayrı olduğu için feryad, figan edip ağlıyorsa gönlünde sevgiliden ayrı ağlamasının normal olduğunu soru sorma şeklinde ifade etmektedir.

Dil nice zâr olmasun ruhsâr-ı dil-berden cüdâ

Olsa gülden ayrı feryâd eylemez mi ‘andelîb (27. Gazel 2.)

Bir başka beyitte de başkalarına yüz verdiğini; onlarla gezip tozduğunu gördüğü için sevgiliye sitemde bulunarak kendisini bülbüle benzetip onun gibi feryad ettiğini dile getirmektedir.

Ėayrîlerle ‘azm gül-zâr eylediñ

Bendeñi bülbül gibi zâr eylediñ (513)

II.3.1.2. Dîvâne

Divane sözlükte âşık, deli, budala ve aşk yüzünden deli, sarhoş olmuş kişi anlamlarına gelir.⁴²³

Divan Edebiyatı’nda âşığın delirmesine birçok şey sebep olabilir. Delinin naptığını bilmemesi, iyileşinceye kadar zincirle bağlanması tarafıyla âşığın sevgilinin zincir gibi olan saçlarına bağlanmış bir deliyi andırması; delilerin dağınık, perişan halleriyle sevgilinin dağınık saçlarının benzemesi; sevgili periye benzediğinde âşığın gönlünün divane olması gibi yönleriyle ele alınır. Divane âşık, yaptığı işin sonunu hiçbir zaman düşünmez ve Mecnûn, şeydâ, şûrîde vb. eşanlamlılarıyla da kullanılır.⁴²⁴

Beyitlerde dîvâne, şeydâ, giriftâr-ı cünûn, ‘âşık-ı şeydâ, şeydâ-veş şekillerinde geçmektedir. Şair sevgilisine âşıkların her ne kadar çok olsa da aşk yolunda canından vazgeçecek kadar delirmiş, böyle âşığın var mıdır diye sorarak (29. Gazel 5.) o büyücü gözlerin beni büyüleyerek sonunda deli, divane âşık etti ve aşkının esiri

⁴²³ Zavotçu, s. 199.

⁴²⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 110.

oldum (502). Gözüm yaşlı, göğsüm yaralı, zihnim karmakarışık; derdim çok, umursayan yok, deli gönlümde ne yapacağını bilememekte demektedir.

Dîdeler nem-nāk ü sîne çāk u ‘aqlım tār ü mār

Ġam füzün ġam-hār yok dīvāne gönlüm bî-ķarār (617)

II.3.1.3. Bende

Sözlükte köle, kul, abd, tutsak, esir, bağlanmış⁴²⁵ anlamlarına gelen bende, Divan Edebiyatında çoğunlukla padişahla birlikte ele alınır ve sevgili sultan olduğunda âşığı ise kuludur. Padişahın tamamen zıt özelliklerine sahip olan bende onun affına, esirgemesine, cömertliğine muhtaçtır ve âşık, bende olarak gördüğü onca cefaya rağmen yine de sadakatin en önemli temsilcisidir.⁴²⁶

Beyitlerde bende, gedā, bende-i fermān, ķul, řāh-ı gedā, esīr, bende-i řādık, gedā-yı řāh-ı şab‘, müflis-i gedā, esīr-i ye’s, esīr-i hicrān, ‘abd, esīr-i ‘aşķ, ķulluķ, ķāker kavram ve terkieblerle kullanılmıştır. şair sevgiliyi padişaha benzettiği beyitlerde kendisini de bendeye benzetmiş ve bendeyi beyitlerde bu şekilde kullanmıştır. şair padişahım dediği sevgiliyi yalnız bulup emrinin kölesi olmaya hazır olduğunu (122); onun kulu, kölesi ve aşkının düşkünü olduğunu (245); her işinin suç, kabahat ve günah olduğunu ve yüzü kara, eli boş, řaşķın, ne yapacağını bilmez bir köle olduğunu ifade etmektedir.

Her işim ma‘şıyyet ü cürm ü günāh

‘Abd ‘āciz eli boş rŭyı siyāh (739)

Yine sevgiliyi padişah, kendisini padişahın kulu gören âşık; sevgilinin mertliğini, erdemliliğini göstererek onunla görüşüp muhabbet ettiğini (319), o sırada âşığın sevgilinin ayağına sarılarak dünya padişahı diye seslenip ben senin kölen, esiririm (325). Çok güzel olup güzellik memleketinin hükümdarlar hükümdarı, amacım hem bu dünya da hemde ahirette sana kul olmaktır diyerek sevgiliye bağlılığını dile getirmektedir.

Ey řehinřāh-ı serīr-ārā-yı iķlīm-ı cemāl

Bende olmaķdır saña dünyā vŭ ‘uķbādan ġaraż (15. Gazel 5.)

⁴²⁵ Parlatır, s. 177.

⁴²⁶ Pala, *Ansiklopedik Divān şiiri Sözlüğü*, s. 66.

II.3.1.4.Pervâne

Pervane kelimesi, Pervin, Ülker (yıldızı) manasına gelen perv ile nispet bildirme eki olan âne'nin birleşmesiyle meydana gelmiştir.⁴²⁷ Kur'an ve hadislerde "O gün insanlar yayılan pervâneler gibi olacak" şeklinde uçuşan pervânelere benzetilmiştir. Ayetteki feraş kelimesi ferâşe'nin çoğuludur ve geceleri ateş ve ışığın çevresinde uçup, çırpınarak sonrada kendisini ateşin içine atan ve dilimizde de pervâne diye bilinen küçük kelebeklere denmiştir ve ateşe çarptıktan sonra kanatlarını yaydığı için de ferâşe diye adlandırılmıştır. Yayılmış pervaneler ifadesiyle keleklerin ateş çevresinde çırpınarak sonrada yanıp yere düşmesi anlatılmıştır.⁴²⁸

Divan şiirinin sevgili ve âşık kahramanlarından biri olan pervane beyitlerde muma (şem) âşık olması, mumun ışığının etrafında dönüp sonrasında kendisini mumun alevine bırakarak varlığını yok etmesi yönüyle ele alınır ve bu sebeple pervâne kendisini sevdiği için feda eden sadık âşık yerine kullanılır.⁴²⁹

Hem beşeri hemde ilahi aşkın ifadesinde kullanılan ve aşkı, âşığı ve sevgiyi temsil eden şemle pervâne arasındaki ilişki de⁴³⁰ sevgili mum; âşığın kendisi, canı ve gönlü de pervane⁴³¹ yerine kullanılmıştır.

Farsça sözlüklerde çerâğpere, چراغvere, pervâne-i çerâğ, meges-i çerâğ, perende-i çerâğ vb. isimlerle geçen pervane kelimesi⁴³² pervâne-hû, pervâne-dil, pervâne-sıfat, pervâne-meşreb gibi kelimelerle beraber kullanıldığında kendinden geçen, canını çekinmeden feda eden, kararsız ve perişan bir gönüle sahip olan âşık anlamına gelir.⁴³³

Beyitlerde pervâne-âsâ, pervâne-veş, hâl-i pervâne, pervâne-sıfat şekillerinde geçen kavram beyitlerin genelinde telmih sanatıyla ve âşık pervaneye benzetilerek kullanılmıştır. Şair beyitte daha ezel gününde ortaya çıktığından beri sevgiliye âşık olduğunu pervane-mum ilişkisine telmihte bulanarak söylemekte (13. Gazel 1.), onun

⁴²⁷ Armutlu, s. 878.

⁴²⁸ Armutlu, s. 879.

⁴²⁹ Zavotçu, s. 589.

⁴³⁰ Armutlu, s. 904.

⁴³¹ Zöhre, *Muhibbî Dîvânı'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler*, s. 97.

⁴³² F. ve C., Kopuz ve Metînî, *Pervane ve Mum*, EKEV Akademi Dergisi, 17 (57), 2013, s. 532.

⁴³³ Armutlu, s. 879.

yanığının ışığına olan özlemle her gece sabaha kadar ah edip üzüldüğünü, acı çektiğini gönlünü pervaneye benzeterek anlatmakta (26. Gazel 2.), yine pervanemum aşkına telmihte bulunup kendisini pervaneye; sevgiliyi de muma benzeterek sevgiliye onun aşkından çektiği gibi başka biri daha var mı bu kadar acı çekip üzülen diye sorarak devam etmekte (802) ve son beyitte ise pervanenin muma kavuşmak için kendini ateşe atması ve bu şekilde hayatından olması olayına telmihte bulunarak ders çıkarmasını söylemektedir.

Hāl-i pervāneden alsın ‘ibret

Maḥv ider kendüyi şem‘e vuşlat (396)

II.3.1.5. Sarhoş

Sözlükte içki içerek kendinden geçen, mest olmuş; sürekli içki içip mest olmayı alışkanlık haline getirmiş kişi olarak adlandırılan sarhoş,⁴³⁴ Klâsik Türk şiirinde şarap ve onun unsurlarından biri olması yönüyle ele alınır. Bu, şarabın keyif vermesi ve sarhoş ederek keder ve sıkıntıyı gideren, rahatlatıcı özelliği; eğlence ortamlarının en önemli unsuru olması gibi gerçek anlamıyla kullanılması yanında aşkı ve ilahi aşkı da ifade etmede kullanılmasından kaynaklanmaktadır.⁴³⁵

Beyitlerde ser-mest, mest, sermest-i cām, mest-i ‘aşk, mest-i mey, mest-i şahbā-yı sürür-ı cāvidān, mest-i şahbā-yı elem, ser-mest-ı cām-ı ārzū, dil-i mest şekillerinde geçmektedir. Beyitte aşk şarabından içerek sarhoş olduğunu bundan böyle bu aşkın elinden, ateşinden kurtulamayacağını (99), aşk şarabını içerek sarhoş olunca ağlayıp sızlamalarının göklere, feleklere ulaştığını söyleyen şair (91), sevgiliyi sakiye, kendini de sakinin sunduğu kadehteki şaraptan içerek sarhoş olanlara benzeterek sevgilinin aşk kadehiyle perişan olduğunu ve onun aşkının sarhoşu olduğu için aşkı için her şeyi yapabileceğini, hiçbir şeyden çekinmeyip korkmadığını dile getirmektedir.

Bir kadehle sākī-i devrān beni kıldı ḥarāb

Mest-i ‘aşkıım şöyle kim ‘ālemden itmeme ihtirāz (6. Gazel 5.)

⁴³⁴ Parlatır, s. 1460.

⁴³⁵ Kuzu, s. 962.

II.3.1.6. Mürîd

Bir şeyhe bağlı olan kişi anlamına gelen müridin kelime anlamı dileyen, isteyen demektir. Mürid tekkeye hizmete Mevlevîlerde sikke ve tennüre; Bektaşîlerde ise tac giyerek girer ve kendi iradesinden kurtularak Allah'ın mutlak iradesine boyun eğer.⁴³⁶

Bir beyitte ve mürid-i hücre-i sevdâ terkibiyle kullanılmıştır. Şair burada şeyh-mürid-dergâh telmihinden yararlanarak gönlünü dergâha, sevgiliyi bu gönül dergâhındaki şeyhe ve kendisini de şakirde benzeterek âşkı için sevgiliye teslim olduğunu dile getirmektedir.

Bir mürid-i hücre-i sevdâ nişinem (Raḥmiyâ)

Hânkâh-ı dilde pîr-i tâc-dârim tâzedür. (11. Gazel 5. beyti)

II.3.2. Aşğa ait unsurlar

II.3.2.1. Gönül

Farsça' da dil, Arapça kalb olarak kullanılan sözcük Türkiye Türkçe'sinde gönül olarak adlandırılır.⁴³⁷ İnsanın manevi varlığının ifadesi olan gönül duygu ve inançlarımızın kaynağıdır ve Farsça derûn, Arapça hâtır, Türkçe yürek kelimeleri de gönül yerine kullanılmaktadır. Türkçe bir kelime olup Divan Edebiyatı'nda teşhis ve tecrit sanatıyla oldukça kullanılan gönül ikinci bir âşık gibi ele alınır.⁴³⁸

Gönül sînenin içerisinde bulunup aşkın kaynağı olan; sevgiliye âşğın hâlden, çektiği sıkıntılardan haber veren; gam ve kederle beslenen; bazen bir kuş olup sevgiliye mektup götüren; âşğın sözünü dinlemeyerek sevgiliyi bırakmadığı için deliye benzetilen; şiirlerde peyk-i dil, murg-ı dil, bûlbûl-i dil, dil-i şeydâ, sûz-ı dil tamlamaları ile kullanılan önemli bir unsurdur.⁴³⁹

Âşğın aşkıyla ilgili her türlü şey, gelişme gönülde yaşanır. Âşık gönlüyle konuşup dertleşir. Ağyara hiç tahammül edemeyen gönül sevgilisiden asla umudunu kesmeyip hayali ile mutlu olur, nazıyla da kendisinden geçer. O aşk yüzünden

⁴³⁶ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 342.

⁴³⁷ Reyhan Keleş, *Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm Dîvânlarında Gönül*, (Yüksek lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008, s. 1.

⁴³⁸ Keleş, s. 1-2.

⁴³⁹ Derya Önge, *Klasik Türk Şiirinde Haberleşme*, (Yüksek lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 198.

yağmalanmış, sevgilinin güzelliği yüzünden darmadağın olmuştur. Bundan dolayı harap, perişan, dertli, hayran, bîçâre ve şikestedir. Âşkî yaşamayan, tatmayan bir gönül zavallıdır ve boşuna yaşamaktadır.⁴⁴⁰

Ayrıca gönül memleket, şehir, sevgilinin oturduğu saray, köşk; esir, mahpus, bağlı; sabaha kadar acı çektiği için hasta, bîmâr, yaralı bir çocuk, her şeye heveslenen bir çocuk; mum, چراغ; bazen de bir pervane; hassas, kırılgan; bazen ney, tambur ya da bir ud; hasta, yaralı; şeydâ, mecnûn, divane; sevgilinin bakışı yüzünden yıkık, virane bir ülke; gerçek aşkın okunabileceği tek kitap⁴⁴¹ şeklinde Divan şiirinde kullanılır.

Beyitlerde vaşf-ı hâl-ı dil-i nâ-kâm, râz-ı dil, keşti-i gönül, dil, derd-i dil-i zâr, ahvâl-i dil, dil-i zâr, derd-i dil, cân, gönül, ‘âşık-ı dil, peygâm-ı dil, bâğ-ı dil, ‘andelîb-i dil, dil-şâd, hânkâh-ı dil, dil-i şad, kıdd-i dil-cû, bâ‘îş-i zevk ü dil, nağd-i dil, ehl-i dil, felek-i dil-bağr, bülbül-i dil, murğ-ı dilkim, fülk-i cân ü dil, dil-ğaste, mahrem-i râz-ı dil, hâne-i dil, âvâre-i dil, dil-i hurrem, derd-i hicrân-ı dil-i zâr, dil-i ğam-nâk, dil-i hayfâ, rişte-i gönülüm, dil-i mest sıfat, kavram ve terkiplerle geçmektedir. Derdine bir çare olmadığını anlayan âşık beyitlerde gönlüne seslenip, onunla konuşarak iki yüzü kara (109), benim başbelası, güzeller düşkünün gönülüm (110), haddinî aşarak o sevgiliye meyledip gönlünü ona kaptırdın (11). Sevda gelip beni buldu ancak kimse de bana yardım etmedi diyerek gönlüne kızmakta ve (714), gönlü de âşığa gel beni dinle. Seni bu derde ben düşürdüm biliyorum demektedir.

Didi gönülüm baña gel diñle ben

Ben düşürdüm bilürem derde seni (115)

Yine gönlünün kaçınılmaz bir şekilde bir güzele vurulup karşılık vermeyen o sevgilinin sevdasına düştüğünü (765); gönlündeki bu derdini gizlemeninde, sevgiliyi birilerine sorup bulmanında zor olduğunu (460), gönül adamı olup âşık olan kişinin canından daha çok sevdiği sevgiliden sadakat görüp aşkına karşılık bulsada bulmasa da önemli olmadığını; çektiği acı, ızdırabın da kavuşursa yaşayacağı mutluluğunda güzel olduğunu söyleyen âşık, (22. Gazel 2.) sevgilisine gönlümdeki derdimin dermanı, bir can ne ki sana feda olsun demektedir.

⁴⁴⁰ Keleş, s. 1-4.

⁴⁴¹ Keleş, s. IX.

Cān fedā cān ki ey cānānım

Vay benim derd-i dile dermānım (185)

II.3.2.2. Rüyâ-Hayâl

Sözlükte düş, umut, uykuda görülen ve gerçekleşmesi beklenen şey anlamlarına gelen⁴⁴² rüya; uyku sırasında görülen bazı şeylere verilen Arapça rü'yâ kökünden türeyip düş görmek manasına gelmektedir. Rüya yaşamımızın bir parçasıdır çünkü her insan rüya görmektedir. Rüyada gördüklerini kendilerine gönderilen bir mesaj olarak düşünen birçok insan, bazı şeylerin doğrudan gösterildiğine inanırken bazılarının da çeşitli işaretler yoluyla anlatıldığını düşünür.⁴⁴³

Psikologlara göre kişiler aşırı derecede yapmak isteyipte yapamadıklarını rüyalarında görürler. Divan şiirindeki sanatçılar da aynı şekilde eserlerinde yapmak isteyipte yapamadıkları, bu yüzden içlerine dert olan şeyleri rüyalarında görmüşlerdir.⁴⁴⁴

İki beyitte ve rü'yâ, rü'yâ kavramlarıyla geçmektedir. Beyitte sevgilisini ansızın karşısında gören âşık bunun bir rüya olduğunu, kendisini kaybederek hayal gördüğünü sandığını ifade etmektedir.

Göricek yārımı rü'yâ şandım

Aldırub kendimi hulyā şandım (680)

Âşık başka bir beyitte de sevgilinin gündüz hayaliyle birlikte gece de rüyasında yanına geldiğini görerek birlikte olduğunu dile getirmektedir.

Gice rü'yâda gelür yanıma yār

Gündüzin baña hayâlin yollar (785)

Sözlükte hayal; kuruntu, kurgu, insanın gerçekleşmesini istediği şey, düş, hulya anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴² Parlatır, s. 1426.

⁴⁴³ Erol Gündüz, *Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 2009, s. 188.

⁴⁴⁴ Gündüz, s. 190.

⁴⁴⁵ Parlatır, s. 603.

Beyitlerde hulyā ve hayāl kavramlarıyla geçmektedir. Gam köşesinde tek başına oturarak sonunda hülyalara daldığını (33), dünden şimdiye kadar sevgilinin hayaliyle oldukça fazla (786); hayaliyle bayağı bir süre karşılıklı muhabbet ettiklerini söyleyen şair sonunda da (795) kalbine seslenerek kendisinin bu kadar sabırsız, sevgilisinde zulüme bu kadar düşkünken sadece düş kurarak sonunda nasıl kazanacaksın demektedir.

Bu düşlerle nolur encām-ı kārın ey gönül
Sen taḥammülsüz nigārın mā'il-i āzār iken (9. Gazel 6.)

II.3.2.3. Ümîd

Sözlükte ümid; umma, umut, arzu ile beklenen şey anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁶

Beyitlerde ümîd, tennûre-i ye's, intizâr-ı âteş, ümîd-i vişâl, esîr-i ye's, kaṭ'-i ümîd, ümîd-i dermân, emel kavram ve terkiplerle geçmektedir. Beyitte aşkının her geçen gün gittikçe arttığını ve bu yüzden sevgiliye kavuşmayı daha çok bekleyip umut ettiğini dile getiren şair (235) bir başka beyitte ise sevgiliyi düşünmek ve kavuşmayı umut edip beklemekten artık sıkıldığını bu yüzden dünyadan nefret ettiğini dile getirmektedir.

Fikret-i yâr u ümîd ü vuşlat
Baña ittürdi cihândan nefret (398)

Bu beyitte de sevgiliden ayrı olduğu için hasta olan şair, hastalığının sebebi bu olduğundan dolayı iyileşmeyi istememekte hatta sevgiliye hala yaşıyorken onu birkez daha görmekten başka bir şey istemediğini söylemektedir.

Ben ümîdi şîḥḥat itmeme hecr ile bîmār iken
Bir daḥi görsem seni cismimde cānım var iken (9. Gazel 1.)

II.3.2.4. Sabır

Tasavvufta kendini tutma, nefsine hâkim olma anlamlarına gelen sabr kelimesi Arapça bir isimdir ve dayanma, katlanma anlamındadır. Klâsik Türk şiirinde âşığın en önemli özelliği sabırlı olmasıdır. Âşık sevgilinin her türlü eziyetine katlanarak sabreder. Sevgili herkese iyi davranır fakat âşığa yüz vermez. O böyle yaptıkça

⁴⁴⁶ Parlatır, s. 1764.

âşığın ona olan aşkı daha da artar. Bu durumdan kurtulmak için ise âşığın ya sefer ya da katlanması gerekir. Âşık katlanma yolunu seçerek sabreder. Hatta şair bu konuda bazen kendini Eyyûp Peygamber ile kıyaslar.⁴⁴⁷

Beyitlerde taḥammül, şabr id, şabr, taḥammülsüz, menba‘-ı ḥilm ü ḥayā, şekīb, şabr u taḥammül, taḥammül eyle şekillerinde geçmektedir. Şimdiye kadar derdine sabredip başka bir kişiye açmayan şair (36), bu derdin artık ağır geldiğini; ne sabredecek ne de gizleyecek hali kalmadığını ancak yine de bu vaziyetlerini sevgilinin kapısına gidip anlatamadığını, sevgiliye anlatacak cesareti bulamadığını ifade etmektedir.

Nice aḥvālîmi ‘arz-ı der-i cānān ideyim

Ya nasıl şabr ideyim ya nice pinhān ideyim (59)

Yine başka beyitlerde aşk yüzünden dayanma gücünün ve huzurunun kalmadığını, kederini ve çektiği acıyı anlatmanın tarifinin olmadığını diyen şair (179) tecrit sanatıyla kendisini başka bir kişi yerine koyup Rahmi’ye seslenerek ona yârin eziyet ve sıkıntısına sabrı kalmadığı için gönlünün onu sevmekten vazgeçtiğini, bu sevdadan gittikçe pişman olduğunu dile getirmektedir.

Taḥammül kalmadı cev̄r ü cefā-yı yâre ey (Raḥmī)

Göñül gayrī bu sevdādan peşimān oldu gitdikce (18. Gazel 7.)

II.3.2.5. Sâdık

Sözlükte içten bağlı olup sadakatli olan; hakiki, doğru ve gerçek anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁸

Beyitlerde şâdık, ‘âşık-ı şâdık, bende-i şâdık, şadāḳat, yâr-ı şâdık kavram ve terkiblerle geçmektedir. Âşıkla dostu dertleştğinde dostu âşığa seni hem o güzele âşık hemde aşkında sadakatli görüyorum demek (218) ve âşık da ah çekerek o gönül alan sevgiliye gönlünü verdiğini, tutkunu ve sadakatli bir aşığı olduğunu söylemektedir.

⁴⁴⁷ Duygu Dalbudak Hünerli, *Rumelili Divan Şairlerinde “Akıl, Sabır, Kader ve İrade” Kavramları*, yy., ty., s. 6.

⁴⁴⁸ Parlatır, s. 1434.

Āh ol dilber-i dil-dādeyim āh

‘Āşık-ı şādık ü üftādeyim āh (244)

Sevgiliyle âşığın dostu konuşurken sevgilinin dostuna âşığın sevgiliye âşkını açıklama konusunu anlatması üzerine dostu sevgiliye hiç âşığın bu aşkından haberi olmadığını, ona bile söylemeyerek aslında ne kadar da sadık bir âşık olduğunu gösterdiğini (292), onu çok iyi tanıdığını ve her konuda böyle sadık olup bütün âşıklardan üstün olduğunu demektedir.

Her hūşūšta anı şādık bilürem

Cümle ‘âşıklara fâ’ik bilürem (293)

II.3.2.6. Gözyaşı

Gözyaşı sözlükte ağlarken gözden dökülen su⁴⁴⁹ anlamına gelir ve âşığın gözü ile ilgili tasarımların çoğu da gözyaşı çevresinde şekillenir. En önemli niteliğinin kanlı olması, dökülüp saçılması olan gözyaşının kaynağı gönül olmakla beraber ortaya çıktığı yer göz ve bu yaşlardan etkilenen de sinedir. Gözyaşı, gönlün sırlarını ortaya çıkarması, âşığın kalbindeki ateşi söndürmesi, çokluğu nedeniyle kesret olması, âşığa hedefine ulaşmada kılavuz ve onu sevgiliye ulaştırmada bir yol olması özelliklerini de taşır. Ayrıca Türkçe kelimeler olan göz ve gözyaşı Klasik Türk şiirinde; âşık ile sevgili arasındaki haber alışverişini sağlayan ve âşığın çeşitli hâllerini yine âşığa haber veren öğelerdir.⁴⁵⁰

Beyitlerde girye, hūn-ābe, kan ağla, ağla, girye, giryān, hūn-ı sirişk, nem-nāk, maḥn-ı hecr, maḥn şekillerinde geçmektedir. Sevgiliye gözümün nuru diye seslenen şair onun rakiple dost olduğunu gören gözlerinin gamla, kederle dolduğunu ve bu gözlerden acıdan kanlı gözyaşlarının aktığını (3. Gazel 2.), gönül hastalığının sebebinin aşk derdi olduğunu ve bu derdin âşığı mahfettiğini, bu aşk kederi ve gamı yüzünden dünyalar kadar kanlı gözyaşı döktüğünü (608), gece gündüz ah ederek ben bana yazık ettim deyip ağladığını (595), ağlamaktan uyuyamadığını ve deliler gibi ne söylediğini bilemeyip; ilgisiz, yerli yersiz sözler ettiğini (426), bu sevda derdinin çaresinin olmadığını, gönlünün elemle dolu olduğunu ve sevgiliden ayrı olduğu için ağlamaktan canını vermek üzere olduğunu dile getirmektedir.

⁴⁴⁹ Parlatır, s. 523.

⁴⁵⁰ Önge, s. 200.

(Raḥmī'-i) zārīnī 'aşkıñ eleme almış iken
Fikr ile fülk-i dili baḥr-ı gama şalmış iken
Maḥn-ı hecr ile cān çıkmāğa az kalmış iken (707)

II.3.2.7. Sîne

Sine Farsça bir kelimedir ve âşığın çektiği ıztırâbların, acıların, sevgilinin cevri cefâsının, ayrılığın kederinin görülüp algılandığı yerdir.⁴⁵¹ Aynı zamanda göğüs, koyun, kalp, bağır anlamlarına da gelerek Divân şiirinde duyguların algılandığı yer olarak görülüp acı, ıstırap, heyecan vb. duyguların hissedildiği yerdir. Sevgilinin göz ve gamze oklarının yaraladığı yer sinedir. Âşığın bir gömlek olan bağı kanlı ve yaralıdır ve böylelikle sînenin kanlı oluşuna hüsn-i ta'lîl yapılır. Çünkü yürek zaten sevgilinin dudakları yüzünden kanlıdır. Âşık sînesinde sevgilinin okunu, aşkını, saçını her zaman saklar. Divân şiirinde âşığı devamlı yaralayan sevgilinin gamzesi, kaşları, kirpikleri, ayrılığı vb. birçok unsur sevgili tarafından ona verilen bir armağandır ve âşık daima taze, sürekli kanayıp kanaması devam eden bu yaralı halinden memnundur.⁴⁵²

Beyitlerde sine, bağıryanık, derûn, ciger, yürek, bağır, iklim-i derûn terkiib ve kavramlarıyla geçmektedir. Şair beyitte kendisinin nasıl âşık olduğunu, ayrılık ateşiyle nasıl sinesinin yandığını söyleyerek (76) genç, taze sevgilinin aşkının bıçağının kalbinde çok acı, hüzn ve gizli yara bıraktığını (773), uzun zamandır çok sıkıntı, acı çektiğini; yüreğinde yanan ateşin hiç sönmediğini (243), kederinin gün geçtikçe arttığını ve bu yüzden gözlerinin yaşlı, göğsünün kanla dolu olduğunu dile getirmekte (592); kavuşmayı suya, ayrılığı ateşe, acısını da yangına benzeterek sevgiliye ayrılık ateşiyle bağırının yanıp yakıldığını ve kavuşma suyunu alıp söndürmeye gelmesini söyleyerek ayrılık ateşiyle yanan bağırdaki yangını söndürecek tek şeyin sevgiliye kavuşmak olduğunu ifade etmektedir.

Yetiş itfâya medet âb-ı vişâliñle yetiş

Âteş-i hecre yeter yandı yakıldı cigerim (3. Gazel 6.)

⁴⁵¹ Önge, s. 203.

⁴⁵² Karçebaşı, s. 90.

II.3.2.8. Aşığın kötü halleri

Divan şiirinde âşık sevgilinin aşkı yüzünden haraptır. Perişan haldedir. Hüzünlü, efkârlı, gamlıdır. Güçsüz, takatsizdir. Sevgilinin güzelliğiyle, aşkıyla belaya düşmüştür. Dertlidir, keder içerisindedir. Aşkı yüzünden rezil, maskara olmuştur.

II.3.2.8.1. Harâb

Beyitlerde bî-dâr, harâb, perîşân, berbâd, harâb-ı ‘aşk, pejmürde-i dehr, târ ü mâr, sebep-i berbâd, hâl-i harâb, perîşân şekillerinde geçmektedir. Şair beyitlerde geceleri sabaha kadar uyumadığını, sabahtan akşama kadar da ağlayıp sızladığını (180), sevgiliden ayrı geceler uykusuz kalmaktan ve çektiği acı ve gam yüzünden ağlayıp inlemekten harap olarak güçsüz düştüğünü(44), çoğu zaman uykusuz kalıp perişan olduğunu özellikle geçen gece çok ağlayıp inlediğini dile getirmektedir.

Gerçi ben çok kerre bî-dâr oldum

Hele geçen gice pek zâr oldum (620)

Şair bu beyitlerde de ah ederek sevgilinin sahibi olduğu ve yerleştiği kalbi taş gibi kırıp onu gamla, kederle doldurduğunu ve yıktığını ancak sevgilinin bu yaptıklarına kırılarak gönül koymanın, ondan yüz çevirerek vazgeçmenin kolay olmadığını dile getirmekte (2. Gazel 4.), tecrit sanatıyla kendisine seslenen şair ölmeden bu dert ve kederden bir kurtuluş yolunun olup olmadığını düşünmekte ve (9. Gazel 7.) sevgiliye elem ateşiyle kebab gibi yandığını, onu perişan ettiğini, artık napacağını bilemediğini söyleyerek onun bu ağlayıp sızlanmasına, şikâyetine bir çare bulmasını istemektedir.

(Kaf) Kârârım kalmadı olduñ sebep berbâdıma

(Kef) Kebâb itdi beni nâr-ı gamıñ gel dâdıma (14. Gazel 11.)

II.3.2.8.2. Hüzün

Beyitlerde keder, elem, miḥnet, ḥazîn, miḥnet-i ‘aşk, bâr-ı miḥnet, miḥnet-i ağıyâr-ı müşkil, ḥüzn, mertebe-i efkâr, vâkf-ı ḥüzün ü keder, efkâr, sitte-i kayd-ı ğam ü efkâr, dil-i maḥzûn, sikke-i mâtem, eziyyet, miḥnet-i hecr, melâl, tîğ-i miḥnet, maḥzûn-ı firâk, mâtem, zerd-i hecr, sâkî-i miḥnet, miḥnet-i mîhmân, kayd-ı miḥnet, gûşe-i mâtem, genc-i miḥnet, ḥazîn, mey-i miḥnet-serâ-yı ğam kavram ve terkiplerle

kullanılmıştır. Beyitlerde kavuşmanın sefası eğlenceli ve hoş; ayrılığın belası ise zahmetli, sıkıntılı, hüznüldür diyen şair (394), kendi kendisiyle konuşarak başına aşk acısı, hüznü yüzünden birçok felaket, sıkıntı geldiğini ancak bunun bir çaresinin olmadığını çünkü kader ve emrin böyle olduğunu (70); feleği alçağa benzeterek ondan gelen talihi, mutluluğu da; talihsizliği, mutsuzluğu da gördüğünü zaten dünyada amacına ulaşamadığı için mutsuz olduğunu o yüzden başka da hüzn, üzüntüye gerek olmadığını demektedir.

Görmüşüz ikbāl ü idbārın bu çarh-ı sifleniñ

Nā murād-ı ‘ālemiz efkāra hācet kalmadı (21. Gazel 6.)

Aşk yüzünden can ve hayatından nefret eder duruma gelen şair hüznü bir şekilde tekrar mahalesine dönerek (134) kederli ve gamlı gönlüm buraya gel de ah edip inleyelim şeklinde gönlüne seslenip (709) sevda acısının, hüznünün de bu derde katlanmanında zor olduğunu (763), ayrılık hüznü yüzünden kederinin çok olduğunu ve hiçbir yerde duramadığını (598), gönlün bu derdini, halini sevgiliye kimsenin anlatamayacağını çünkü anlatmakla bu ıstırap, hüzn, eziyet ve tasanın tarif edilemeyeceğini dile getirmektedir.

Kimler itsün seni aḥvāl-i dilimden aña

Vaşfa gelmez elem ü miḥnet ü derd ü kederim (3. Gazel 4.)

II.3.2.8.3. Rüsvâ

Beyitte rüsvā-yı ‘aşk, rüsvā-yı dehr, rüsvā-yı nās, rüsvā, rüsvā’l-ḳader kavram ve terkibleriyle geçmektedir. Şair Allah’ın güzelliği dilberlere verirken âşıklara da aşk yüzünden rezilliği verdiğini (558), onun da aşk yüzünden ne hallere düştüğünü; kederlere bürünüp tüm dünyaya, herkese rezil olduğunu dile getirdikten sonra (591, 764) gönlüne seslenerek ancak sevda yüzünden rezil olmuşluğunu,” 1az kim kınadıysa ondan daha beter bir sevdaya tutulup acı çektiklerini söylemektedir.

‘Āḳıbet benden beter bir derde oldu mübtelā

‘Aşk ile rüsvālıgım her kim kınadı ey gönül (25. Gazel 6.)

II.3.2.8.4. Zâr

Beyitlerde zâr, figân, derd-i dil-i zâr, enîn, Rahmî-i zâr, dil-i zâr, nâlân, efgân, nâle, feryâd, feryâd u figân, ol-zâr, terk-i feryâd, ‘âşık-ı zâr, figânlar, nâle vü feryâd, bādî-i nâle vü âh ü zâr, cân-ı zâr-ı cānân, vāveylā, nâle vü zâr, bûlbûl-i nâlân, ‘âşık-ı nâlân şekillerinde geçmektedir. Ayrılık yüzünden tüm zamanını ah ve feryat ederek geçirecek duruma düşen âşık (23. Gazel 2.) ağlayıp inleyen gönlünün derdini anlatacağı, bu derdine derman ve çare olacak kimsenin olmadığını düşünürken (60, 63, 66, 69, 72) aşk yüzünden dermansız düşmüş olduğunu anlattığı şiirlerini görüp bir şeyler olduğunu anlayan dostunun gelerek onu bulduğunu (567), ona bu kadar çok üzüldüğü sıkılmasının; bu ah, feryad ve figanının, ağlayıp sızlamalarının sebebini sorduğunu söylemektedir.

Sende bu mertebe-i efkâr nedir

Âh o feryâd u figân zâr nedir (216)

Bayramın geldiği günde umrunda bile olmadan evde yine yas çekerek feryat figan ağladığı sırada (669) sevgilinin geldiğini görmesi üzerine gidip ayağına kapanan, sevgilinde artık yeter feryad figan ettiğin diyerek (682) ona bir gazel söyleyen Rahmî’yi dinlediği ve sonrasında ağlayıp inleyen Rahmî aferin (787) bundan sonra böyle feryad figan edipte ağlayıp sızlama ve ara sıra bu şekilde gazeller söyle dediği âşık bunun üzerine (357) gönlüne her zaman böyle sevgili bulunamayacağını, onun kıymetini bilmesini söylemektedir.

Qadr-i cānānî gözet ey dil-i zâr

Her zamân geçmez ele böyle nigâr (815)

II.3.2.8.5. Derd

Beyitlerde lücce-i derd ü belâ, kûşe-i ‘gam, derd, derd-i ‘aşk, elem, derd-i dil, guşşa, dām-ı gam, bād-ı elem, gam, belâ, gam-ı a‘da, girdābe-i derd, cām-ı zehr-i gam, nār-ı belâ, derd-i derûn, çile-i ‘aşk, gam-ı hicrân, elem-hār, derd-i sevdâ, belâlar, elem-i ‘aşk, derd-i hicrân, sitte-i kayd-ı gam ü efkâr, elem, derd-i hasret, gam-nāk, nār-ı gam, dil-i nā-şād, nā-şād, guşşa, zincîr-i belâ, belâ-yı firqat, felâket, belâ-yı ‘aşk, gaygu, bā‘iş-i gam, dūcār-ı elem, gam-ı ağıyâr, derd-i hecr, derd-i firāk, dîde-i gam, kayd-ı meşakkat, gam-gîn, gam-ı hecr, hār-ı belâ, âlām, gam-ı firqat, pinhân-ı derd, derd-i hicrân-ı dil-i zâr, baḥr-ı gam, dil-i gam-nāk, merd-i meydân-ı

felâket, şem‘-i ğam-ı ‘aşk, nār-ı elem, mey-i miḥnet-serā-yı ğam, maḥzūn şekillerinde kullanılmaktadır. Şair beyitlerde öyle bir felakete düştüm ki bu felaket beni gam, keder girdabına attı diyerek (94) git gide aşkının daha çok arttığını ve buna bağlı olarak pek çok derdin gelip onu bulduğunu (108), sevgilisine yakın olup ona ulaşamadığını ve derdinin درمانını da çok arasa da bulamadığını (209), aşk yüzünden çektiklerinden ötürü tahammül ve huzuru kalmadığını, kederinin ve çektiği acının tarifinin olmadığını dile getirmektedir.

‘Aşk ile şabr ü sükūnūm yokdur

Vaşfa gelmez elemim pek çokdur (179)

Âşık yine beyitlerde ah ederek kalbindeki derdinin çok olduğunu; bu derde درمان çok aradığını ama bir çare bulamadığını (114), aşk derdini şimdiye kadar hiç kimseye açmayarak hep sabrettiğini (36), yanında acı, keder, üzüntü, derdin dışında başka kimsenin olmadığını (621), aşk sırrını gizleyip söylememenin mümkün olmadığını ancak bu derdini birilerine anlatabilmesinde kolay olmadığını (2. Gazel 3.) ve gizlemekle hiçbir yere varılamayacağı, sormayan kişinin derdine درمان bulamayacağını ifade etmektedir.

Bā-ḥuşūş ketm ile bir iş olamaz

Şormayan derdine dermān bulamaz (37)

II.3.2.8.6. Tâb-Tâkat

Beyitlerde tâb, tüvān, nā-tüvān, tâb u tüvān şeklinde geçmektedir. Şair beyitte sevgilinin vefasız, rakiplerinin kuvvetli, kendisinin kuvvetsiz ve sürekli derd, acı ve hüznle dolu olduğunu (611), yine bir diğer beyitte ayrılık yüzünden halinin perişan olduğunu; uyum ve gücünün kalmadığını (636) ve rahatının, sakinliğinin, kararının bittiğini, kuvvet ve takatının kalmadığını (424), güç ve kuvveti kalmadığı için artık bu durumu kaldıramadığını belirtmekte ve bu yüzden de genç sevgilisinin ona ihsanda bulunmasını istemektedir.

Kalmadı tâb u tüvānım ğayrī

Baḥa lutf ile civānım ğayrī (792)

Beyitlerde tākāt, za‘īf-i fırkāt ve za‘īf terkib ve kavramlarıyla kullanılmaktadır. Ayrılık yüzünden takati kalmayıp güçsüzleştiği için ilaç ve iyileşmeyi isteyen şair bunun içinde kavuşma zamanının gelmesini beklediğini (14. Gazel 8.), sevgilinin

aşkı yüzünden o kadar çok zayıflayan aşığa tabibin bile bir şey yapmayıp bıraktığını (506), dostuna derdini anlatan şair durumunun bu olduğunu Allah'ı da şahit ederek gücünün, kuvvetinin kalmadığını dile getirmektedir.

İşte hâlim budur ey dostu kâdım

Kalmadı tākātım Allah 'alīm (250)

Sevgiliye seslenen şair onun aşkının yükünün çok ağır olduğunu bu yüzden boyunun büküldüğünü, zulmüne dayanacak kuvveti kalmadığını diyerek sitem etmektedir.

Bār-ı 'aşkıñ nāzeninem şöyle bükdü kāmetim

Çekmege āzārıñı billāhi yokdur tākātım (23. Gazel 1.)

II.3.2.9. Aşığın iyi halleri

Âşık sevgiliden güzel bir söz işitip ilgi gördüğünde ya da konuşup sonunda sevgiliye kavuştuğunda bunun zevkiyle sevinçli, huzurlu ve çok mutlu olur. Çektiği sıkıntılardan sonra çok rahatlar.

II.3.2.9.1. Şād

Beyitlerde şād, şād-mān, dil-şād, ābād, şād-kām, feraḥ-nāk, neş'e-i āb-ı leb, neşāt-efzā-yı bezm-i bāde, sürür-ı elvedā', şād u ḥāndān, ḥāndān-ı bülbul, dil-i ḥurrem, şād u ḥurrem, nā-şād, dil-i ḥurrem şekillerinde geçmiştir. Çevresindekiler gibi mutlu ve huzurlu olmadığını, herkes mutluyken onun acı, elem içinde boğulduğunu ve kimsenin onun düştüğü bu duruma düşüp onun çektiklerini çekmemesini dileyerek acısının büyüklüğünü anlatan şair (603, 606, 609, 612, 615, 618) gamı tuzağa benzetip aşkın tuzağına düşen dertli, mutsuz ve hüznü olan gönlünün bu aşk acısından kurtulup da huzurlu ve mutlu olabilme ihtimalini düşünmekte (67); sevgiliden ayrı her gecesi kısmetli, her günü bayram gibi sevinçli ve güzel bile geçse onsuz mutlu olamayıp tadının olamayacağını söylemektedir.

Senden ayrı şād-kām olmaz dil-i maḥzūnumuz

Her şebim bir kader ü her eyyāmım olsa rüz-ı ید (10. Gazel 2.)

Sevgilinin ona gelmesi üzerine sevinen âşığın heyecandan vücudunun baştan ayağa titremeye başladığını (324), mutlu olup güldüğünü ve gamlarının, tasalarının

gidip yerine sevincin geldiğini (354), o derece seviçli ve bahtiyar olmuş ki sanki yeniden kendisine can verilip dünyaya gelmiş gibi hissettiğini söylemektedir.

Oldum ol mertebeye şād u hāndān

Yeñiden şanki virildi baña cān (431)

II.3.2.9.2. Râhat

Beyitlerde rāhat kavramıyla geçmektedir. Şair beyitte geceleri uykusunun kaçması ve rahatının kalmamasını sevgilinin kaşının aşkı yüzünden olmasına bağlayarak bu sevdanın boyunu büktüğünü (500); yiyip içtiğinden tad almadığını ve gönül rahatlığıyla yiyip içemediğini ayrıca bir gece rahat olupta güzel bir uyku uyuyamadığını (626), feleğin devreden elinden geçerek değişime uğradığını ve bu yüzden eğlence ve huzurunun keder ve zahmetle yer değiştirdiğini demektedir.

Çarh gec devvār elinden buldu devrim inķilāb

Mihnet ü hüzne mübeddel oldu zevk ü rāhatım (23. Gazel 5.)

II.3.2.9.3. Huzûr

Beyitlerde huzûr, ārām ve memnûn kavramlarıyla geçmektedir. Rakipleri yüzünden sevgiliyle yakınlaşamadığını, rakiplerin izin vermediklerini ancak sevgilisizde hiçbir yerde duramadığını, rahat edemediğini söyleyen şair (2. Gazel 2.) yine aşkının ateşiyle sürekli yandığı için hiçbir yerde huzurunun olmadığını (772), geceleri bu dert yüzünden rahatının kalmadığını ve uyuyamadığını artık bu derdi çekecek takatinin olmadığını (455) söylemektedir.

Kalmadı ğayri bu derde tābım

Giceler gitdi huzur u ḥābım (455)

Sevgiliye kavuşan âşık mutlu, huzurludur. Âşık beyitte sevgiliye kavuştuğundaki hislerini yar beni mutlu, sevinçli, huzurlu etti diye dile getirmekte ve sevgiliye bir soluk bile hüzün, gam tasa görmesin diyerek iyi dileklerde bulunmaktadır.

Beni yār eyledi şād ü memnûn

Bir nefes olmaya zār ü maḥzûn (818)

II.3.2.9.4. Zevk

Beyitte zevk, zevk-ı vaşl, lezzet-i nuṭṭ, lezzet, şefā-yı vuşlat, bā'ış-i zevk, zevk-yāb-ı vaşl, şarāb-ı zevk, zevk ü şafā, zevk-i vişal şekillerinde geçmektedir. Kavuşmanın sefası zevkli ve lezzetli; ayrılığın kaygısı kederli ve zahmetlidir diyen şair (394), önceden böyle düşünmediğini; sevgilisinden ayrı olmanın bile ona hoş geldiğini sadece seviyor olmanın bile onu mutlu ettiğini söylemektedir.

Yoğidi bende bu hālet evvel

Cānıma zevk idi firḳat evvel (391)

Bir diğer beyitte de ayrılığın verdiği bu hüzn ve sevdā yüzünden düştüğü bu perişanlığın hep böyle kalacağının kesin olmadığı, dünyada neyin nolacağının belli olmadığı; sevgiliye kavuşma zevkini tadıp mutlu da olabileceğini söylemektedir.

Böyle kalmaz dil ḥarāb-ı 'aşḳ u maḥzūn-ı firāk

Zevk-yāb-ı vaşl olub ābād olur 'ālem bu ya (20. Gazel 2.)

II.4. Aşkla ilgili diğer kavramlar

II.4.1. Dost

Sözlükte arkadaş, yoldaş; Allah ve sevgili anlamlarına gelen dost⁴⁵³ şiirde Arapça refik ve Farsça dost, hemdem kelimeleriyle kullanılmaktadır. Âşıkla sevgilinin haberleşmesini sağlayan dost, daha çok mesnevilerde karşımıza çıkar.⁴⁵⁴

Beyitlerde yār, yār-ı gār, hem-rāh, yār-ı ḳafādār, vefā-dār, aḥbāb, dostu ḳadīm, dost, aḥbāb, yārān, dost-ı ḳadīm, zāt-ı şerīf, yoldaş, zāt, ḳafādār, hem-dem, ol-zāt, vāḳf-ı ḥüzün ü kederim şekillerinde kullanılmıştır. Beyitlerde aşk yüzünden biçare kalıp ne yapacağını bilemeyen âşığın dostuna giderek onu arayıp bulduğunu (239), dostunun evine varıp rahat uykusundan onu uyandırarak (262) derdini anlattıktan sonra dostunun söyledikleriyle sanki yeniden doğmuş gibi olduğunu (269), sevgiliye mektup yazarak kafa dengi arkadaşı ile gönderdiğini söylemektedir.

Yāre bu nāme-yi taḥrīr itdim

Bir ḳafādār ile tesyīr itdim (493)

⁴⁵³ Zavotçu, s. 200.

⁴⁵⁴ Önge, s. 206.

Âşığın dostunun sevgilisine vallahi billahi sana acıyorum yazık (288), bak ben seninle bu kadar sıkı dost hemde sana yoldaş iken diye konuşmaya başlaması (291) ve konuşma sonunda sevgiliyle görüşme gününü ayarlayarak âşığa haber vermesi üzerine âşık o günü yeni bir yıl, baharın başlangıcı olan nevrüz gibi düşünerek yeni bir gün ilan edip dostunun evine gittiğini söylemektedir.

Ben o aḥbābıñ evine gitdim

Kendime ol günü nev-rüz itdim (313)

II.4.2. Rakīb

Sözlükte bir işte başkalarıyla yarışarak mücadele edip rekabet eden; bekçi, Allah vb. anlamlara gelen rakip⁴⁵⁵ Divan şiirinde aşk üçgeninin üçüncü kişisidir. Sevgiliye yar olup âşığa ağyar olan rakip, sevgili ile âşığın birlikteliğini engellediği için âşık tarafından kötü, acımasız, zararlıdır. Âşık rakipten şikâyet eder. Sevgilinin rakiple daha yakın olması yüzünden üzüntü içinde olan âşık, sevgiliyi rakip veya ağyara karşı olan davranışları konusunda uyarmasına rağmen sevgili onu umursamaz ve diğer âşıkları olduğu için âşıktan daha çok onlara ilgili görünür. Âşık rakiple arasındaki bu mücadele de bazen çaresiz, güçsüz kalır ve sevgilinin rakibe daha çok olan ilgisinden dolayı o kadar çok üzülür ki bu üzüntüyü çekmek yerine ölmeyi ister.⁴⁵⁶

Divan şairlerinin hemen hemen hepsi gazellerinde rakipten söz edip onun aradan çekilmesini isterler. Bütün âşıkların ortak isteği, âşıkla sevgili arasındaki en büyük engel olan rakipin ortadan kalkmasıdır. Âşık rakibin ölmesini, bu şekilde ondan tamamen kurtulmayı ister.⁴⁵⁷ Ancak âşığın tüm çabalarına rağmen bir türlü ölmez. Ölmediği içinde daha çok üzülür. Ayrıca âşık için gerçek ölümden daha zor olan bir şey varsa oda sevgilinin rakibe yüz verdiğini görmektir. Bazen de âşık Divan şiirindeki aşk üçgeninin bir parçası olan rakibin varlığını kabul edip ona uygun davranmaya çalışır ancak rakibin hile ve oyunları ile baş edemeyip sonunda çaresiz kalarak onunla iyi geçinmeye mecbur kalır. Divan şiirinde rakibin diğer özellikleri sevgilinin yanından ayrılmayıp, kapısının eşiğinde bekleyerek âşığı kovması; âşığı sevgiliden ayırıp, kahrederek ona yaklaştırmaması; soğuk, kuru, siyah veya ekşi

⁴⁵⁵ Zavotçu, s. 599.

⁴⁵⁶ Batıslam, *Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm*, s. 196.

⁴⁵⁷ Batıslam, *Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım'ın Rakip Gazeli*, s. 21.

yüzlü, acı veya eğri sözlü olması; fitneci ve taş yürekli olması; karaktersiz, menfaatçi, kâfir ve dinsiz, kendini beğenmiş olmasıdır. Deve, şeytan, köpek, tilki, eşek, domuz, karga, akbaba, kuzgun, baykuş, akreb, yılan benzetilen rakib bazen de ölüme benzetilir. Kimi zaman da diken ya da bahçıvan olarak düşünülür.⁴⁵⁸

Beyitlerde ağyār, zāğ-ı ‘adüv, zāğ-ı a‘da, endīşe-i ağyār, bī-gāneler, düşmen, ruḳabā, ruḳebā, ğayr, yeñi ‘āşık, rakīb, rakīb-i nikbet, ğam-ı ağyār, nefret-i ağyār, a‘dā, hem-demler kavram, sıfat ve terkiplerle geçmektedir. Şair sevgilisine sır gibi sakladığı aşkını dost, düşman kimse duymayıp, açığa çıkmadan (117) anlattıktan sonra sevgili de ona inat olsun diye gidip çok acı çekip kederle dolmasına sebep olacak olan rakiplerle gezip tozmaya başlamış (202), daha önce aklı başında, gam ve tasadan uzak iken şimdi sürekli sevgiliyi ve rakiplerle naptığını düşünmeye başladığı için şaşkınlık içinde kaldığını söylemektedir.

Dā’imā endīşe-i ağyār ü fikr-i yār ile

Ḥayret el virdi baña ‘aqlım başımda yār iken (9. Gazel 5.)

Sevgilisinin yeni bir âşık bularak gidip başkasına yar olduğunu (477) her ne kadar önceden duymuş ise de şimdi gözleriyle rakiple birlikte olduğunu gördüğünü söyleyen âşık (472), rakipler sevgilisine musallat olduğu için sevgilinin yanına gelmediğini düşünerek (454) başkalarıyla gezmek ona yakışır mı? Ona benim kadar âşık olup onu benim kadar seven var mı diye kendi kendine sorup konuşmakta (473); sevgilisinin yanında rakip görmeye dayanamadığını, bu yüzden çok üzüлp acı çektiğini, buna sabır ve tahammül edemediğini ve ölmek istediğini dile getirmektedir.

Göremem yārimi yanında rakīb

Ben buña eyliyemem şabr u şekīb (480)

II.4.3. Vuslat-Firâk

Ayrılık anlamına gelen firâk, Divan edebiyatında âşığın en belirgin özelliklerinden biridir ve çoğunlukla fûrkat, hasret, hecr ve hicrân gibi eşamlılarıyla kullanılır. Bu firâk ona çok acı verse de o, bu durumdan çok şikâyet etmeyip ara sıra şikâyet eder. Firkât acısı sevgili rakiplerle ilgilendiğinde artar. Firkat nedeniyle

⁴⁵⁸ Batislam, s. 23-24.

zayıflamaktan beli kıl gibi incelen âşık, bu yüzden kan yutup ölümcül hasta olur. Geceleri sabahlara kadar ağlayıp, âh ederek kanlı gözyaşları döker, acı ve keder içinde kalır. Yalnızlık duygusunun en çok gecelerde artması sebebiyle âşığa en çok yalnız kaldığı gecelerde etki eden fırkat; kılıç, tığ, ok, zahm, rûz-ı âb, savm, ceng, ateş, cehennem, gece vb. ögelere benzetilir.⁴⁵⁹

Beyitlerde hecr, hicrân, şâm-ı fırkat, ğam-ı hicrân, derdi hecr-i yâr, zulmet-i hecr, za‘îf-i fırkat, firāk, esîr-i hicrân, miḥnet-i hecr ü firāk, tekye-i fırkat, fırkat, derd-i hicrân, belâ-yı fırkat, nâr-ı hicrân, zaḥm-dâr-ı tığ-i hicrân, maḥzûn-ı firāk, zerd-u fırkat, nâ-gâh-ı firāk, râh-ı firāk, dest-i firāk-ı sûz-nâk, zerd-i hecr, dûzaḥ-ı hicrân, mecrûḥ-ı firāk, eyyâm-ı firāk, derd-i hecr, derd-i firāk, miḥnet-i hecr, zulmet-i hicrân, şâm-ı fırkat, Leyle-i fırkat, esîr-i hicrân, ğam-ı fırkat, âteş-i hecr, mübtelâ-yı hecr, cüdâ, mehcûr, çile-i fırkat, derd-i hicrân-ı dil-i zâr, şavm-ı hicrân, maḥn-ı hecr, âteş-i hicrân, ḥâl-i hecr, derd-i firāk, vâdi-i hicrân kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Beyitlerde şair ayrılığıyla bunca kederlere düşüp canını uğrunda feda ettiği sevgilinin (158) gönlündeki aşkının ateşinin gittikçe çoğalarak içinin ayrılığın ateşiyle yanıp kül olduğunu (18. Gazel 1.); rahatlığın sonu nasıl ki zahmet, eziyetse kavuşmanın da yine ayrılıktır diyerek sevgiliye kavuşup rahat etse bile sonunda yine ayrılrak acı, eziyet içinde kalacağını (485) bu yüzden sevgiliye kavuşmadan ümidi kesip eskiden olduğu gibi yine acılı, kederli; sabahlara kadar ağlayıp inlediği günlere geri döndüğünü dile getirmektedir.

Қағ‘ idüb vaşl-ı dil-ârâdan ümîd

Eski eyyâm-ı firāk oldu cedîd (590)

Yine başka beyitlerde ise yar tarafından bu kadar kırılıp incitildim ve sevgiliden ayrıldım (236). Eyvah ben napacağım, bu ayrılığa nasıl tahammül edeceğim diyerek (412) tecrit sanatıyla kendisine seslenen şair ayrılığı akşama, kavuşmayı da sabaha benzeterek yazık ki ayrılığın zulmü, kederiyle baş başa kaldığını; sevgiliye kavuşamayıp mutlu olamadığını söylemektedir.

Zulmet-i hicrânda kaldım (Raḥmiyâ) eyvâh kim

İrmedi şubḥ-ı visâl-i yâre şâm-ı fırkatım (23. Gazel 7.)

⁴⁵⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 159.

Yanında kimsenin olmadığı, eziyet ve kederler içinde kalıp sevgilinin hasretiyle ah edip inlediği ve dermansız kaldığı, ayrılık belası yüzünden acı çekerek ağladığı bir anda (701) sevgilisinin gelip de ona kavuşması üzerine şair şükürler olsun ki ayrılığın çilesinden, verdiği eziyet ve sıkıntısından kurtulduğunu artık söyleyeceği sözlerin de bittiğini dile getirmektedir.

Hamd ola çile-i firkat tıldu

Dağı güftâr nihâyet buldu (697)

Kavuşma, visâl; âşığın sevgilisine kavuşması anlamlarına gelen vuslat; Divan şiirinde âşığın en büyük hedefi ve âşığın ağlayıp inlemesinin sebebidir. Hicrânın sonu vuslat; vuslatın sonu da hicrândır. Vuslatın nimetlerini düşünerek hicrânın her türlü zahmetine, eziyetine katlanan âşık, bunun için sevgiliye devamlı yalvarır. Vuslata eremeyince üzülen âşık rakibin vuslata ermesiyle kahrolur. Kolay kolay ele geçmemesi yönünden Anka'ya benzeyen vuslat için öncelikle layık olmak gerekir. Âşık vuslata erse de ayrılmanın korkusu onu hiç bırakmayacağı için yine huzur bulamaz. Vuslat bazen âb, zülâl, şerbet, meyve, sofrâ, nimet vb., bazen mücevher, devlet, hüma vb., bazen gülşen, bağ, bostandır ve âşık için sabah gibi güzel, bayram kadar sevindirici ve güneş kadar lüzumludur.⁴⁶⁰

Beyitlerde vuşlat, vişâl, vâşıl-ı şubh-ı vişâl, vuşlat-ı cânân, gülşen-i vaşl, vâşıl-ı vuşlat, kışsa-i vuşlat, rûz-ı vuşlat, zevk-ı vaşl, tennûre-i şevk-i vişâl, ümîd-i vişâl, vuşlat, şefâ-yı vuşlat, nâr-ı vişâl, merhem-i vaşl, zevk-yâb-ı vaşl, vaşl-ı gül, cennet-i vuşlat, vâşıl-ı semt-i rehâ, vaşl-ı dil-ârâ, fikr-i eyyâm-ı visâl, vaşl-ı Leylâ, şubh-ı visâl-i yâr, şubh-ı vişâl, vaşl-ı nigâr, hayâl-i vuşlat, zevk-i vişâl, vâşıl, fikr-i vişâl, sezâ-yı vuşlat, bezm-i şafâ-yı vuşlat kavram ve terkiplerle geçmektedir. Sevgiliyi göremeyip onu bir kişiye bile sormadığını, kavuşmayı ümit edip beklemenin ne kadar zor olduğunu (390); tüm âşıklarında ayrılık acısının zor olduğunu söyleyip kavuşmayı istediklerini (392), sevdiğine kavuşmanın ateşinin insanı yok ettiğini ve aşk ehliyelerinin de bildiğinin bu olduğunu diyen âşık (397) yine ayrılık yüzünden ağlayıp, inleyerek feryad ettiğini, aklına sevgiliye kavuşmanın gelmediğini (679); gönül ve can sandalını sevda derdinin denizine saldık diyerek kalbi ve canından bu yolda vazgeçtiğini, kendisini her şeyiyle aşka adadığını, sonunda sevgiliye kavuşsa

⁴⁶⁰ Pala, s. 476.

da kavuşmasa da önemli olmadığını; dert, keder, acı verse de ona olan aşkının güzel olduğunu demektedir.

Fülk-i cān ü dili baħr-ı ğam-ı ‘aşka şaldık

Vāşıl-ı semt-i rehā olsa da hoş olmasa da (22. Gazel 3.)

Sevgiliden ayrı dertli olan gönülün kavuşmayı hayal ettiğini; üzüntüsünü deryaya; umudunu da şıringaya benzeterek ne kadar acı çekip kederli, üzüntülü de olsa umudunu yitirmeyerek sonunda sevgiliye kavuşmayı beklediğini söylemektedir.

Mübtelā-yı hecr iken eyler hayāl-i vuşlatı

Zürük-i âmālı şalış lücce-i efkäre dil (26. Gazel 3.)

II.4.4. Nâr

Farsça bir kelime olup sözlükte ateş, od, harâret, kızgınlık anlamlarına gelmektedir.⁴⁶¹ Ateş Klasik Türk şiirinde duygu, düşünce ve hayallerin anlatımında güzellik ve ahenk unsuru olup çeşitli yönleri ile ele alınmış ve⁴⁶² renk ve yakıcılık özellikleriyle teşbih ve mecazlarda ana öğelerden biri olarak kullanılmıştır.⁴⁶³

Mecazî ve ilâhî aşkın anlatımında sıklıkla kullanılan ateş,⁴⁶⁴ Divân edebiyatında aşkın sevgilisine olan hasretidir ve her zaman onu yakar. Âşkın içinde bulunduğu aşkın ızdırabı, elemi olan ateş; gözde tutuşup gönülde alevlenir ancak âşık, bu ateşi söndürebilmek için ne kadar uğraşıp gözünden su akıtsa da ateşi asla sönmez. Renk yönüyle yanağı ve dudağı ateş olan sevgilinin beni de bu ateş gibi yanağının üzerinde yanıp kalmış bulunan bir karabiber, habbedir.⁴⁶⁵

Beyitlerde âteş-i ‘aşk, âteş-i hecr, nâr-ı ‘aşk, nâr-ı belâ, âteş, nâr-ı firâk, nâr, nâr-ı hasret, nâr-ı ğam, intizâr-ı âteş, şiddet-i nâr-ı ceħîm, nâr-ı vişal, nâr-ı hicrân, kurb-ı şâh-ı âteş-i sūzân, nâr-ı hased, âteş-i hicrân, âteş-i hasret, dūd-ı âh-ı âteş, nâr-ı elem kavram ve terkiplerle kullanılmaktadır. Beyitte rüzgâra derdini anlatan şair aşkı bilmeyip kolay sandığını ancak aşk derdinin ateşiyle yanıp kavrulduğunu (98) ansızın aşka düşürek gönül ve canının yanıp aşk ateşinin bütün vücudunu sardığını ve bu yolda ah, keder, acı ve sızıdan inleyişlerin kendisine kalarak ona dost, arkadaş

⁴⁶¹ Zavotçu, s. 55.

⁴⁶² Abdullah Eren, *Ateş Gazeli ‘Şeyh Gâlib’in Bir Gazelinin Şerhi’*, yy., ty., s. 97.

⁴⁶³ Eren, s. 97.

⁴⁶⁴ Eren, s. 97.

⁴⁶⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 41.

olduğunu (62), aşk yüzünden yanıp bittiğini ve yeterince bu acılara katlanıp sabrettiğini söylemekte (791); kavuşmayı cennete, ayrılığı da cehenneme benzeterek sevgiliye kavuşup cenneti yaşamayı beklerken ondan ayrı kalarak cehennemi yaşadığını, başka ateşe ihtiyacı kalmadığını ifade etmektedir.

Cennet-i vuşlat ümîdiyle şîrât-ı ‘aşkdan

Dûzağ-ı hicrâna düşdüm nâre hâcet kalmadı (21. Gazel 4.)

Sevgilisinin elinde içki kadehi tutarak yabancılar ile aynı mecliste oturduğunu görüp kıskançlık ateşinde yandığını ve bağrını paramparça ederek yaralı ve kanlar içinde kaldığını söyleyen âşık (24. Gazel 3.), Allah’a kara sevdalara düşerek aşk ateşiyle yanıp tutuştuğunu (145); nasıl bir ateş, acıymış ki ayrılığının bu derece canından bile bıktırıp usandırabildiğini söyleyerek çektiği acıyı dile getirmektedir.

Bu ne âteşlere yandım yâ rab

Hecr ile cândan uşandım yâ rab (147)

II.4.5. Râh

Sözlükte yol, iz, meslek ve usul⁴⁶⁶ anlamlarına gelmektedir.

Beyitlerde yol hem gerçek hemde mecaz anlamda ve reh-i ‘aşk, yol, rāh-ı ‘aşk, rāh, tarîk, rāh-ı şavāb, rāh-ı maḥabbet, tarîk-i ‘aşk, rāh-ı mecāz, rāh-ı fîrāk, reh-i sevdā, reh-i şer, rāh-ı sefāhet, reh-nümā, reh-ı ‘aşk-ı mecāzî kavram ve terkipleriyle kullanılır. Beyitlerde kendisine acıyarak sevgilinin aşkının yolunda canından vazgeçip aklını kaçırdığını ancak onun ise zerre kadar kıymetini bilmediğini (5. Gazel 5.), aşk yolunda her şeyden vazgeçtiğini; malı, mülkü gözden çıkarıp uğruna feda ettiğini söyleyen âşık (12. Gazel 6.) hangi yolda, nereye gittiğini bilemeyip insanların ne söylediğini de işitmeyip anlamadığını (463), göz göre göre kendini ateşlere attığını ve iki yolun arasında kaldığını (210); hangi yola, tarafa gideceğini bilemediğini bari sevgilisine aşkını anlatan gazeller yazarak bu şekilde avunabileceğini demektedir.

Bilmezem kânğı tarîka şapayım

Yâri yanıkça gâzeller yapayım (211)

⁴⁶⁶ Parlatır, s. 1382.

II.4.6. Hâl

Sözlükte oluş, bulunuş, keyfiyet, suret; kuvvet, takat, güçlük, dert, keder vb. anlamlara gelmektedir.⁴⁶⁷

Klasik Türk şiirinde âşğın hali sevgiliden ayrı perişandır. Âşık sevgiliden ayrı güçsüz, kuvvetsizdir.

Beyitlerde vaşf-ı hâl-ı dil-i nâ-kâm, hâl, hâlet-i ‘aşk, hâlet-i sevdâ, ahvâl-i dil, ehl-i hâl, ahval, hâlet, hâl-i pervâne, keyfiyyet-i ‘aşk ‘arz-ı hâl, keyfiyyet, hâl-i harâb, hâl-i hecr kavram ve terkiplerle geçmektedir. Beyitlerde bundan böyle başıma gelenleri, mutsuz gönlümün bu durumunun sebebini anlatayım diyerek anlatmaya başlayan şair (29), âşık olduğunu ve bu aşk halinin aklını başından aldığını (75); aşk halini, aşkın ne olduğunu, sürekli sevgiliyi ve onun eziyetlerini düşünmenin, sevgilisiyle arasına girip kavuşmasına engel olan düşmanı olarak gördüğü rakipler yüzünden düştüğü kederin ne olduğunu görüp ne kadar zor olduğunu anladığını dile getirerek (92) ah ah ki bu aşk yüzünden bin kere ah diyip bu halini kim görürse hayret ederek ona acıdığını (93), bu yolda onun yanında olacak bir yoldaşı olmadığı gibi sevgiliye de cesaret edip açılmadığını söylemekte ve bu halinin böyle ne olacağını düşünmektedir.

Nola hâlim didim ey bahtı siyâh

Yok bu yolda baña yâr ü hem-râh (34)

Şair yine beyitlerde sevgilinin kapısına gidip bu durumunu anlatacak cesaretinin olmadığını ama artık hem saklayamadığını hemde sabredecek gücünün kalmadığını (59), nerdeyse bir yıldır bu derde düştüğünü ancak gönlünün bu halini söylemeye utandığını (242), hiç kimseye sırrını açmadığını hala sevgilisinin de bilmediğini söylemektedir.

Dimedim hiç birine esrârım

Dağı bilmez idi hâlim yârim (107)

II.4.7. Niyâz

Sözlükte yalvarma, rica; dua anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Parlatır, s. 562.

⁴⁶⁸ Parlatır, s. 1302.

Sadece dört beyitte ve niyāz, niyāz-ı maḳbūl, niyāz-ı ‘āşık-ı dil kavram ve terkipleriyle geçmektedir. İlk beyitte şair ilk önce kendi kendisine seslenerek gönlünün çaresiz ve hasta olduğunu, bu gönlünün aşk için bu kadar yalvarıp yakarmasının sebebinin ise sevgilinin ona ettiği naz ve eziyetten kaynaklandığını söylemektedir.

Bu rütbe cevri ü nāz ü ictināb-ı yāre ey (Raḥmī)

Niyāz-ı ‘āşık-ı dil ḥaste vü nā-ḫārdır bā’iş (7. Gazel 5.)

Diğer beyitlerde ise sevgiliyi dost bilip, sırlarını açıklayarak yalvarmalarını, isteğini kabul eder sandığını (6. Gazel 1.) ancak acımasız, eziyet eden diye seslendiği sevgiliye kendisinin her yalvarmasında ona naz gösterdiğini dile getirmektedir.

Her niyāz itdikce ben itmekdesin ibrāz-ı nāz

Ey baña inşāfı pek az cevri bī-pāyān iden (29. Gazel 3.)

II.4.8. Cihân

Güneşin uydusu olan gezegen anlamına gelen dünya; cihân, dehr, âlem isimleriyle de kullanılır. İnsan ve canlıların yaşadığı tek gezegen olan dünya, Klasik edebiyatta geçici bir misafirhane, kalıcı olmayan bir yer olarak ele alınır.⁴⁶⁹

Geçici bir misafirhane olduğu için ona güvenilmez, onun varına ve malına umut bağlanmaz. İnsanoğlu misafir olduğu bu yerde para, pul, şan, ün, mala güvenmemeli, bunlar için boşuna uğraşmamalıdır. Klasik edebiyatta dünya misafirhanenin yanında dâr,⁴⁷⁰ kilise, acûze, pîre-zen, zâl, iki başlı yılan vb. nesne ve varlıklara benzetilir. Ev, tekke, iki kapılı geçici bir yer olan dünyada insan çile çekip zorluklarla mücadele eder. İnsan bu dünyada ahireti için çalışmalı, ona birikim yapmalıdır.⁴⁷¹

Beyitlerde dünyā, ‘âlem, cihân, şāh-ı cihân, rüsvā-yı dehr, vechiñ-ı âfītāb-ı ‘âlem-i ārā, ‘arşa-i kevn ü mekân, ḡaddār-ı ‘âlem, nūr-ı baḥş-ı kâ’ināt, murād-ı ‘âlem, deh-i ‘âlem, ruhlar-ı âlem, pejmürde-i dehr, dehr, gülistān-ı cihân, ḥübān-ı ‘âlem kavram ve terkiplerle kullanılmıştır. Tamamen dünyadan uzaklaşıp, önemsemeyerek dünyayı gözünden düşüren şair iki şiir yazdığını (196), sevgiliyi görünce bir anda

⁴⁶⁹ Zavotçu, s. 201.

⁴⁷⁰ Zavotçu, s. 202.

⁴⁷¹ Zavotçu, s. 203-204.

cesurluk, korkusuzluk gelerek dünyayı gözünün göremeyip mektubu verdiğini (160), sevgisine karşılık alamayınca aşk kederiyle ateşlerde yanıp yakılıyım deyip, bu dünyanın onun neyine olduğunu düşünerek ve bu dünyayı, bu dünyada mutlu bir şekilde yaşamak isteğini boşvererek bu dünyadan vazgeçtiğini (414), Allah'ı da şahit göstererek bu dünyadan da canındanda bıktığını söyleyip, ahlayarak oradan ayrıldığını ifade etmektedir.

Oradan āh iderekden çıkdım

Hak bilür cān u cihāndan bıkdım (415)

Gönlüne seslenip onunla konuşan şair, bu dünyada sevgiliye kavuşamayıp isteğine ulaşamada sorun etmediğini çünkü âşık olan kişi için sevincinde kederinde aynı şey olduğunu, önemli olanın sevgisi olduğunu dile getirmektedir.

Çünkü birdir ehl-i 'aşka hüzn ü şādı ey gönül

Ġam deĠil olsākda dehriñ nā-murād-ı ey gönül (25. Gazel 1.)

II.4.9. Tabīb

Arapça bir isim olan tabīb; hastalıkları bularak bu hastalıkların çaresi için ilaç hazırlayan kişilere denilmektedir.⁴⁷²

Divan şiirinde hastalıkların çaresini bulup iyileştiren kişi olarak ele alınan tabip; aşkı bilmeyip gönül derdinden anlamadığı için âşığı iyileştiremez. Zaten çare bulmaya çalıştığında da âşık onu uzak durması konusunda uyarıp en iyi ilacın ondan uzak durmak olduğunu,⁴⁷³ o ilacı istemediğini söyleyerek aşk hastalığına tutulmuş birinin en iyi tabib ve ilacının sevgilinin kendisi ya da kalın dudağı olduğunu dile getirir. Tabib yanında ilaç taşıyarak yaraları iyileştirir ya da tavsiyelerde bulunur ancak sevgilinin aşkı; hem dert hem de o derdin çaresini bulacak olan tabîbdir.⁴⁷⁴

Beyitlerde tabīb, tabīb-i çāre-i sāz, tabīb-i cān, hekīm, tabībā, loĠman, āzāde-i cerrāġ kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Şair beyitte gittikçe yaralarının çoğaldığını ancak hekimde gelse çare bulamayacağını (507), aldığı her nefesin gam, her anının bin türlü kederle dolu olduğunu, gelen hekiminde vücudunda sağlıklı kalan bir yer bulamadığını (71), doktora seslenerek tedavi etmekten vazgeçmesini ve

⁴⁷² Önge, s. 167.

⁴⁷³ Zavotçu, s. 726.

⁴⁷⁴ Pala, *Ansiklopedik Divān Şiiri Sözlüğü*, s. 435.

ilaç istemediğini çünkü kalbindeki yaranın sebebinin sevgilinin öldürücü bir bakışının olduğunu (7. Gazel 4.), yine doktora seslenip, konuşmaya devam ederek hastalığının gizli sebebinin aslında aşk olduğunu boşuna zahmet çekip iyileştirmek için uğraşmamasını ve ondan uzak durmasını söylemektedir.

Çekme zahmet çek benim tedbîr-i dermânımdan el

‘Aşkıdır gönlümde ki pinhân-ı derdim ey tabîb (27. Gazel 4.)

II.4.10. Âh

Sözlük anlamı inleme, beddua ve feryad etme demek olan âh, Divan şiirinde en çok ele alınan konulardan biridir ve Divân edebiyatında şairin çektiği acıyı, söyleyemediği pek çok duygu ve düşüncüyü ifade etmek için kullanılan bir araçtır. Şair bir âh çekerek bütün duygu, düşünce, acılarını dışa vurur.⁴⁷⁵ Sevgilinin saçı, boynu, gamzesi, yanağı, güzelliği, dudağı, kokusu gibi maddi; ayrılık, rakip, sevgilinin zulmü, zalimliği, gamı, eziyeti, acımasızlığı, nazı gibi manevi unsurlar yüzünden âh eden âşık⁴⁷⁶ bu ettiği âhla sevgili tarafından fark edilmeyi de ümit eder. Âh ateştir, yakıcıdır; renk yönünden karadır. Âh çekerek dolaşan âşık gittiği yerleri yakmaktadır. Âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir dumandır. Âh ateşi göklere doğru yükselip Allah katına ulaşır. Âşığın âhı bazen öyle ateşlidir ki bu ateşten gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşup yanar. Tasavvufta ise Allah kelimesinin ilk ve son harfi bir araya getirildiğinde oluşan âh kelimesi Allah anlamına gelmekle beraber Allah’ın en kısa şeklidir ve âşık âh diyerek Allah’a sığınmış olur.⁴⁷⁷

Divan edebiyatında âh; rüzgâr, bād-ı seher, hava, bayrak, mancınık, ok, ceres (çan), ra’d (gök gürültüsü), hurûş (coşma, kabarma), râh (yol), ferrâş (süpürücü), mahrem, ûd, ateş, duman, çerâğ, şûle vb.⁴⁷⁸ birçok teşbih ve mecazlarda kullanılmıştır.

Beyitlerde âh, dūd-ı âh-ı ‘âşık, bād-ı âh, âhkim, âh-ı ser, dūd-ı âh-ı âteş şekillerinde geçmektedir. Beyitlerde bir kişinin aşk yüzünden çektiği bütün acı, keder ve feryadları ah edecek kadar dışa vurduğunda Allah’ın bu gördüğünü kesinlikle

⁴⁷⁵ Zehra Pezük, *Ahmed Paşa Divânı’nda Âh Kavramı*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 142-144.

⁴⁷⁶ Pezük, s. 142.

⁴⁷⁷ Pezük, s. 142-144.

⁴⁷⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 11.

karşılıksız bırakmayacağını ve duasını kabul edeceğini söyleyen şair (152); gam ve acıdan dolayı çıkan ah ve inlemelerinin etkisinden olacak ki Allah'ın yardımıyla, işinin rast gitmesi için gerekli olan şeyin ona nasip olduğunu (153), sevgilisinin yanına gelerek ona ağlayıp, inleyerek figan edenim artık ah etme yanında hüzünlü, ayrılık şiirleri var mı diye sorarak (36) artık ah edip sesini çıkarmamasını ve sadakatini göstermesine gerek kalmadığını dediğini söylemektedir.

Eyleme āh u nevālar ğayrī

Gösterme mihr ü vefālar ğayrī (685)

Şair nereye gitse de sevgilisinin hep aklında olduğunu, onu hiç aklından çıkaramadığını bu yüzden gittiği her yere kederi ve kederiyle beraber ahını da götürdüğünü ve ahın kendisine yoldaş olup (599) ahın sıkı fıkı dostu ve feryadında arkadaşı olduğunu; bu acı, kederden kurtalamayıp gittiğini dile getirmekte ve (779) kederle beslenip dermansız düşen, başımdaki ahımın sebebi diye gönlüne seslenerek (746) ah edip onu bu kadar derde sokan, ıstıraba düşürenin o olduğunu söylemekte ve bunlardan gönlünü suçlamaktadır.

Ey gönül āh seni āh seni

Sen düşürdün bu kadar derde beni (730)

II.4.11. Râz

Gizli tutulan şey, sır anlamına gelen raz; Divân şiirinde sevgilinin dudağı için kullanılır. Sevgilinin dudağı bir sırdır. Kimse bilemez, anlayamaz, çözemez.⁴⁷⁹

Ayrıca âşık sevgiliye olan aşkını herkesten saklar kimseye bir şey anlatmaz. Aşkını açığa vurmaz.

Beyitlerde rāz-ı dil, sır, sırdaş, maḥrem-i rāz, nihān-ı ‘uşşāk, esrār, vāḳf-ı esrār, rāz-ı nihān, rāz, sırr-ı ‘aşq, ifşā-yı rāz, esrār-ı ‘aşq, esrār-ı dil, rāz-ı nihān, ḥikmet-i esrār, esrār-ı ḥafayāne-i ḥiyān, āgāh-ı esrār, sırr-ı Ḥudā-yı müte‘āl, maḥrem-i rāz-ı dil, pinhān-ı derd kavram ve terkiplerle geçmektedir. Bir sır gibi sakladığı sevgiliye olan âşkını kimseye anlatmayarak sırrına kimseyi ortak etmek istemediğini (39); soranlardanda gizleyip, dile getirmeyerek anlatmadığını (505) çünkü gizlediği bu sevda sırrını anlatabileceği halden anlayan birisinin olmadığını bu yüzden de

⁴⁷⁹ Pala, s. 375.

kalbinde gizleyip kimseye açıklamadığını (5. Gazel 7.) eğer durumunu anlatacaksa da âşkı bilip halinden anlayabilecek birine anlatacağını; aşkı bilmeyen cahile anlatmayacağını çünkü onu anlamayacağını dile getiren şair (1. Gazel 5.), sırrını direk sevgilisine açarak bizzat ona olan aşkını dile getirdikten sonra sevgilisinin azarlamaları ve aşkına karşılık vermemesi üzerine sır gibi sakladığı bu aşkını açıkladığına pişman olarak eğer açıklamamış olsaydı belki de sevgilinin ona bu derece eziyet etmeyeceğini düşünmektedir.

Açmasaydım eger esrārım aña

Belki bu mertebe itmezdi ezā (208)

Başka bir beyitte ise şair sevgilisine bir sır olarak herkesten sakladığı bu aşkını; aşk yüzünden çektiği acıları, sıkıntıları daha ona anlatmadan herkesin ondan önce duyup öğrendiğini söylemektedir.

Keyfîyyet-i sevdāyı saña ‘arz idemezken

Esrār-ı dilim oldu bütün ‘âleme şāyi‘ (19. Gazel 5.)

II.4.12. Bâd-ı Sabâ

Sözlükte gün doğusundan esen hafif ve latîf rüzgâr anlamına gelen sabâ, Farsça sözlükte de âşık ile ma‘şûk arasında haber götürüp getirerek iletişimi sağlayan; sevgiliden haber getirdiği için fitneci olarak nitelendirilen; baharın başlangıcı olduğu için ıtır kokulu, edebiyatta sevgilinin mahallesinden geldiği için güzel kokulu olan; sabah erkenden estiği için de sabah rüzgârı anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁰

Divan şiirinde hemen hemen bütün divan şairleri tarafından değişik özellikleriyle ele alınan saba; genellikle haber, koku, tabiat, sürme gibi ilişkileriyle ele alınmakla beraber başka özellikleriyle de kullanılmaktadır.⁴⁸¹ Sevgilinin semtinden esen rüzgâr; âşık ile maşuk arasındaki haberleşme aracıdır.⁴⁸² Genellikle âşğın dostu olan saba; ona sevgilinin haberini, kokusunu getirir ya da onun sevgilinin yanına gitmesini sağlar.⁴⁸³ Koku yönünden taşıma, dağıtma, yayma yönüyle ele alınır. Sevgilinin saçları başta misk, amber, sümbül, reyhan gibi güzel koktuğu için ona düşkündür ve saçlarını çözüp, dağıtarak uçurur, bir yerden başka bir

⁴⁸⁰ Batislam, *Divan Şiirinde Sabâ*, s. 2-3.

⁴⁸¹ Batislam, s. 16.

⁴⁸² Batislam, s. 3.

⁴⁸³ Batislam, s. 16.

yere taşır. Sevgilinin saçına dokunduğu için kendisi de güzel kokar. Sevgilinin evi, mahallesi, köyü ve geçtiği yollarda dolaşan saba ayrıca Çin, Maçin ve Hıta ülkelerine de uğrayıp, oralardan geldiği için misk kokar. Çünkü bu ülkeler misk ile ele alınır. Âşığın dermanı olan sevgilinin kapısının toprağını da getiren saba, bād ile birlikte bād-ı sabâ şeklinde tamlama kurarak şiirlerde kullanılır.⁴⁸⁴

Beyitlerde bād-ı sabā, şabā, bād-ı şehir, bād-ı şabāh, bād-ı nesīm, nesīm-i şehir, şabā-veş şekillerinde geçmektedir. Şair aşk yüzünden düştüğü durumları rüzgâr ona dostluk ve arkadaşlık gösterdiği için ona söyleyeceğini demekle sonra da (56) her kimi gördüyse yanından uzaklaşarak sırrını sabah rüzgârına açmaktadır (715). Bir ah çekip bana neler neler olduğunu (73), başıma neler geldiğini sana anlatıp söyleyeyim diye söze başlamakta (539) bilsen ne belalara düştüm, gel dinle beni diyerek anlatmaya başlamaktadır (428). Sevgiliden ayrı kalıp özlem acısıyla baş başa kalırsa sevgiliye onu götürerek bir iyilik etmesini zaten buna hakkı da olduğunu söyleyerek (12. Gazel 2.) onun bu haline ağlamasını onunda bu sırada ona bir gazel okuyacağını da demektedir.

Ağla ey bād-ı sabā ağla baña

Bir gazel söyleyeyim bende saña (97)

II.4.13. Zaman kavramları

Zaman, dehr, yevm, nehar, leyl, vakit, asr, devr, fecr, mağrib vb. zamanla ilgili kelimeler genellikle Arapça'dır. Mutlak zaman kavramını dehr ve zaman kelimeleri ifade ederken diğer kelimeler ölçülebilen zamanı ya da zamanın bir kısmını ifade etmektedir.⁴⁸⁵

Divan şiirinde zamanla ilgili olarak genellikle vakt-ı hırâm, vakt-ı gül, vakt-i muhabbet, vakt-i hâl, nakd-i vakt, ihtilâf-ı vaktin; dehr-i dîn, lâle-yi dehr, gam-ı dehr, şerr-i dehr, cefâ-yı dehr, dehr-i dehhâş, subh-dem vb.⁴⁸⁶ kavram ve tamlamalar kullanılır.

⁴⁸⁴ Batislam, S. 4-5.

⁴⁸⁵ Hümeýra Yuva, *Türk Şiirinde Zaman Teminin Değişimi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4 (1), 2009, s. 1659.

⁴⁸⁶ Hayrettin Orhanoğlu, *Aşk Mesnevilerinde Şimdiki Zaman Algısı*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (6), İstanbul, 2011, s. 156.

Şair mesnevide zaman olarak gece-gündüz, sabah-akşam kavramlarına sıklıkla yer vermiştir. Bu kavramlar hem belli bir süreyi hem sevgiliden ayrıldıkları zaman dilimini ve ayrı kaldıkları süreyi ifade etmiştir.

Beyitlerde şehir, gice, gündüz, şubh, şabâh, giceler, düngice, vâşıl-ı şubh-ı vişâl, şâm-ı fırkat, ahşâm üsti, şeb, şâm, zulmet-i şeb, şubh u mesâ, leyl ü nehâr, rûz u şebân, gün, şubh-ı vişâl-i yâr, şubh-i vişâl, leyle-i fırkat, eyyâm, tâ-seher, nesîm-i şehir, rûz u şeb, be-seher, şabâh ile şâm şekillerinde geçmektedir. Gönlüne âşık, beni öyle bir derde düşürdün ki bu dert yüzünden tek işim gece gündüz ağlamak oldu (113). En iyisi gece gündüz özlemin ateşiyle yanıp tutuşalım ve ağlayıp inleyerek sızlayalım demektedir.

Ey gönül biz yanalım yakılalım

Rûz u şeb nâle u zârı kılalım (734)

Yine tüm gece özlemin ateşi ve sevgilinin hayaliyle dolanıp duran aşığın (344) bir ahşam üstü dostunun gelip onu bulduğunu ve hayırlı haberlerim var sana. Arzu edip istediğin şeye kavuştun diyerek (305) sevgilinin onun için gece gündüz ağlayıp inlediğini; utandığından ona gelip konuşmadığını bildiğini (645), aylar ve yılların geçtiğini; 2 yıl beş kere bayram olduğunu (660), onu sabahtan arayıp bulacağını ve gelip ahını, bedduasını almaktan kurtulacağını söylediğini demektedir.

Ben şabâhdan anı varır bulurum

Âhın almakdan anıñ kurtulurum (663)

II.4.14. Felek

Gökyüzü, sema; dünya, âlem, talih, baht; yörünge, daire şeklinde dönen küre anlamlarına gelen felek, astronomi ile ilgili bir terimdir. Feleğin çoğulu eflaktır ve gök anlamıyla ilgili olarak felek-i â'lâ, felek-atlas (dokuzuncu kat gök), felekü'l a'zam, felekü'l-eflak (dokuzuncu kat gök), feleki, felekiyye, felekiyat vb. kavramlar kullanılmıştır. Felek sözcüğü; felekten bir gün çalmak, felekzede, feleğe küsmek, feleğin sillesini yemek, feleği şaşmak, feleğin çemberinden geçmek, hükmi felek, felek düşkünü, felekten kâm almak, kahpe felek vb. şeklinde sıklıkla kullanılmaktadır. Kâinatın merkezinin dünya olup dünyayı dokuz feleğin çevrelediği; her semada bir yıldızın olduğu; dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesinin yedi gezegenin feleği olduğu; birinci felekte ay, sonrasında sırayla Utarit, Zühre, Şems

(Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühal gezegenleri bulunduğu; sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçlar feleği olduğu; dokuzuncu felekte ise cisimden arınıp en yüksek felek ve bütün felekleri sarmış olan felek-i atlas, felek-i azam, felekü'l eflak (felekler feleği) denilen felek bulunduğu Batlamyus sisteminden çıkarılan bir görüştür. Hepsinin bir özelliğinin bulunduğu bu feleklerden sultanın veziri ay; sultanın kâtibi Utarit; oyuncu ve çalgıcı Zühre; göğün sultanı Güneş; sultanın ordu komutanı Merih; sultanın kadısı Müşteri, sultanın hazinedarı ise Zuhâl'dır. Klasik Türk şairleride şiirlerinde bu dokuz kat felek nitelemesini ve insanların hayatındaki iyi veya kötü olayların kaynağının Atlas feleğinin dönüşü olduğu inancını kullanmışlardır.⁴⁸⁷ Ancak edebiyatta felek, genellikle şikâyet yerine kullanılmıştır.⁴⁸⁸

Beyitlerde devrân-ı felek, eflāk, devr-i felek, felek-i dil-baħr, seb'a-ı seyyāre, sākī-i devrân, felek, sipihr-i kīne-ver, çarh, tāk-ı felek ve devr-i eflāk-ı müdām şekillerinde kullanılmaktadır. Aşka düşmeden önce dert ve kederden uzak olan âşık, aşka düştükten sonra dert, kederle dolduğunu söyleyerek buna neden olarak da feleği görmekte (61); feleği kin besleyen diye nitelendirerek başına sevda yüzünden birçok dert, felaketler geldiğini, amacına ulaşamadığını söylemektedir.

Dönmedeñ maķşūdum üzere ey sipihr-i kīne-ver

Başıma derd ü belā-yı 'aşk ile geldi neler (604)

Aşk şarabını içerek aşk sarhoşu olan âşığın ağlayıp sızlamalarının, feryadının göklere (91) ayrıca aşk kılıcıyla âşığın bedeninde açtığı yara yüzünden âşığın ahının yedi gezegene ulaşarak o şiddetle orayı yaktığını (501) söyleyen şair, sevgiliye seslenerek geceleri feryadının göklere kadar ulaştığını; bu ahların da ona gündüz ulaşp ahının onu tutacağını, sevgiliye ahlarım sana sabahlarımda gelmez mi sanıyorsun diye söyleyerek dile getirmektedir.

Giceler ser çeker eflāka fiğānım ey māh

Eşer itmez mi şanursın saña āh seherim (3. Gazel 5.)

⁴⁸⁷ Bekir Çınar, *Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (39), Erzurum, 2009, s. 778-781.

⁴⁸⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 150.

II.4.15. Eşik-Dergâh

Bâb sözlükte kapı, dergâh, uğur, saadet ve büyük daire⁴⁸⁹ anlamlarına gelmektedir.

Beyitte bâb-ı ‘aşk, bâb-ı kerem, hâk-ı der, kapu kavram ve terkipleriyle geçmektedir. Eğer sen o güzeli sevmeseydin ben sevda kapısında elimi açıp sevgi istemezdim diyerek gönlüne sitemde bulunan şair (112), bir diğer beyitte ise sevgiliye kapındaki toprağa kurban olayım, yeterki beni ayrılığın kölesi etmeyip kendinden uzak tutma; (370) sana o kadar düşkünüm ki şive ve nazına razıyım ve kapının toğrağında dilenciyim. Bana bu yücelik yeter diyerek aşkıdan dolayı gurur duymaktadır.

Nâz u edâña kı̇â’ilem zîrâ ki sâña mâ’ilem

Hâk-i derûñde sâ’ilem yetmez mi baña bu şeref (24. Gazel 2.)

Eşik ise sözlükte; soğuk, toz, toprak vb. şeylerin içeriye girmesine engel olmak için kapı önüne yanlı bir şekilde konulan, tahta veya başka maddelerden yapılan basamak anlamına gelir.⁴⁹⁰

Eşiğine yüz sürmek, eşiğe baş koymak, eşiğini beklemek, beşikten eşiğe, eşikten dönmek vb. deyimler gibi Türkçede içerisinde eşik kelimesi bulunan birçok deyim vardır. Bu deyimlerde de görüldüğü gibi eşik, muhtaç olan ile kendisine muhtaç olunan arasındaki engel, sınır, başlangıç noktası ve son gibi anlamları ifade eder. Tasavvufta tekkeye eşik anlamına gelen dergâh ve asitan denilmesi eşiğe yöneltlen anlamların önemli yanını oluşturur. Ulaştırdığı hedefin yüceliğiyle eşiğinde yüce olduğu bu yüzden eşiğe basılıp oturulmaması; bir türbe veya dergâha girerken eşiği öpülüp öyle girilmesi; yokluk ve alçakgönüllülük yönleriyle de tasavvufda ele alınan bu yaklaşım Divan şiirinde de bulunmaktadır. Divan şiirinde çoğunlukla dergâh ve âsitan kelimeleriyle ve onların anlamlarıyla karşılanır ve genellikle manevi yönü, din ve devlet büyüklerinin övgüsü, âşık ile sevgilinin arasında geçenlerin anlatımında kullanılır. Din ve devlet büyüklerinin övüldüğü eserlerde övülen kişinin yüceliği kadar onun eşiğinin de yüce olduğu ve bu yüceliğin de mübalağalarla anlatıldığı görülür. Sevgilinin eşiğinin anlatımıyla methiyelerde

⁴⁸⁹ Parlatır, S. 137.

⁴⁹⁰ Eren, *Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı’ndan Hareketle Sevgili Eşiği*, s. 272.

bulunan bu tarz anlatımlar arasında büyük benzerlik bulunur ancak sevgili eşiğinin anlatımında kullanılan ifade şekli daha duygusal olmakla beraber samimi ve renklidir. Âşık ile sevgili arasındaki ilişkinin, âşığın hallerinin yansıtılması konusunda temel unsurlardan biri olan sevgilinin eşiği, sevgilinin en belirgin özelliği olan ulaşılmazlığı noktasında önemli bir yer oluşturur. Sevgilinin aşırı güzelliğiyle âşığın ona ulaşmasındaki zorluk arasındaki ilişkide eşik, sevgilinin üstünlük ve ulaşılmazlığını gösteren sevgilinin ayak toprağı, yolu, mahallesi, semti gibi unsurlarla beraber daha çok sınırı ve mesafeyi oluşturması yönüyle âşığın hâllerinin en çok yaşandığı yer açısından oldukça önemlidir. Eşik sevgilinin kapısı, kapısının girişi,⁴⁹¹ âşık için belki de sevgiliye en çok yaklaşabileceği an; oraya erişip yüz sürebilmek için bir niyaz yeri; ağlama yeri; aşkta sadıklığını gösterdiği mücadele meydanı ve ölmek için en güzel yer; yüzü ve gözyaşı döktüğü, kapısında kul olup orası için her şeyini feda etmeye ve orada ayak toprağı olmaya hazır olduğu yerdir. Âşığın sevgilinin eşiğine kadar ulaşmış olması bile onun için en büyük mutluluktur. Sevgili, köşkünde veya sarayında sultan iken âşıkta o köşk veya sarayın eşiğinde dilenci ya da köle gibidir. Âşığın amacı orada âşıklığın gereklerini yerine getirip kabul görmektir.⁴⁹²

Beyitte hânkâh-ı ‘aşk, dergâh-ı ihsân, dergâh, dergeh-i vâlâ, gedâ-yı âsitân-ı ‘aşk, hâk dergâhı şekilleriyle geçmektedir. Şair sevgilisine yüce kapısına giderek derdini anlattığını ve derdine çare beklediğini (509), aşk dergahının dilencisi olduğunu dedikten sonra (798) sevgilinin lütuf kapısında bir züğürt dilenci olduğunu, bir tek kendisinin mi böyle olduğunu da merak ettiğini dile getirmektedir.

(Elif) Eyâ sultân-ı zî-şân-ı gürûh-ı dil-rübâ

(Be) Benim dergâh-ı ihsânında bir müflis-i gedâ (14. Gazel 1.)

II.4.16. Güftâr

Güftar söz anlamına gelir.⁴⁹³ Divan şiirinde sevgilinin sözleri âşık açısından duyarsızlık, mahrum bırakma, aşığa yerini ve o yerdeki durumunu bildirmesi açısından âşığa karşı tavırlarını yansıtması ve güzelliğinin her yönden üstünlüğü ve

⁴⁹¹ Karçebaşı, s. 64.

⁴⁹² Eren, *Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği*, s. 273.

⁴⁹³ Taş, s. 180.

değerini ifade etme yönünden kendisi hakkında kullanmış olduğu sözler olmak üzere iki şekildedir. Sevgilinin âşığa karşı tutumunu yansıtan sözleri eğlenip alay etme; kendini beğenerek onu küçük görme; azarlayıp haddinî bildirme; nazlanma; âşığı geri çevirme şeklindedir. Sevgilinin âşığa tutumunda en yaygın tavrının yansıdığı sözler âşığın bir hâlini veya teklifini sunduğunda sevgilinin bunları ciddiye almayıp söyleyeceği şeyi genellikle gülüp alay edecek şekilde söylediği sözlerdir. Kendisi hakkında sözleri ise benzetmeye dayalı olmakla birlikte âşığın kendisi hakkında sorduğu sorulara verdiği cevap şeklindedir.⁴⁹⁴

Sevgilinin sözleri kimi zaman acı verici kimi zamanda aldatıcı, gönül alıcıdır. Sözüne güven olmayan sevgilinin bu sözleri ancak dudaklarından döküldüğü için çok tatlıdır.⁴⁹⁵

Beyitlerde sadece sevgilinin değil âşığın ve dostunun sözleri olarakta pend-i peder, güftâr, şâhib-i güftâr, cevâb, güftâr-ı şafâ, nuṭṭ, pend, nuṭṭ-u zîbâ, söz, hıṭâb kavram ve terkiplerle geçmektedir. Sevgiliyle sohbet edip ona her söyleyeceği sözü söylediğini ve sevgilinin de onun her bir sözüne güzel bir şekilde cevap verdiğini ifade eden âşık (793), sohbetlerinden sonra onun söylediklerini düşünüp haklı bularak bu sözlerinin aksini kimsenin iddia edemeyeceğini, herkesin bu sözlerini haklı görüp kabul edeceğini söylemekle beraber (375), sevgilinin âşkıyla yandığını, sözlerine de katiyen inandığını zaten aksinin mümkün olmadığını soru yoluyla anlamı kuvvetlendirerek anlatmaktadır.

Ben o cānāne naşıl yanmayayım

Hem bu güftāra nice ḳanmayayım (378)

Ayrıca 797, 799, 801, 803, 805, 807. beyitlerin genelinde kendisini her yönden övüp herkesten üstün tutan sevgilinin; 809, 811, 813. beyitler ise genel olarak âşığı kavuşmaya layık görerek çektiği cefalara, acılara inandığını; perişanlığının son bulmasını ve artık ona ihsan ve lütuf gösterip mutlu etmek istediğini söylediği beyitlerdir.

⁴⁹⁴ Eren, *Söz Güzeli: Klasik Türk Şiirinde Sevgilinin Sözleri Üzerine*, s. 70-72.

⁴⁹⁵ Karçebaşı, s. 65.

III. Tarihi Şahsiyetler

III.1. Leylâ

Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanı olan Leylâ; divan şiirinde sevgilinin simgesi olması,⁴⁹⁶ saçlarının siyah ve karanlık oluşu sebebiyle karanlık ve gece anlamında kullanılması, sevgilinin saçlarının şeklinin zencire benzemesi yönleriyle ele alınır.⁴⁹⁷

Beyitlerde Leylâ, vaşl-ı Leylâ kavram ve terkiib şeklinde geçmektedir. Şair genel olarak sevgilisini Leyla'ya, kendisini de Mecnun'a benzeterek Leyla ve Mecnun hikâyesine telmihte bulunduğu beyitlerde sevgiliyi gördüğü gibi âşık olup tutulduğunu ve sanki sevgilisinin Leyla, kendisinin de onun Mecnun'u olduğunu (142); Leyla'nın aşkı için Mecnun gibi çöllere düştüğünü, bu halinin dillere düşüp herkesin duyduğunu ve aşk yüzünden rezil olduğunu (1. Gazel 1.), gözyaşı döküp yüreğinin yandığını, aklının şaşkın olup gönlünün çok acı çektiğini ve nasıl ki Mecnun Leyla'ya kavuşamamış, kavuşmadan ayrılmışsa kendi halinin de bu şekilde Mecnun'a benzediğini ifade etmektedir.

Dide giryân, sine suzân, 'aql u dil hayrân u zâr

Vaşl-ı Leylâ'dan cüdâ Mecnûn'a beñzer hâletim (23. Gazel 3.)

III.2. Mecnûn

Divan şiirinde en fazla işlenen konuların başında gelen Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek başkahramanı olan Mecnûn'un asıl adının Kâys olduğu aktarılır.⁴⁹⁸ Leylâ'nın aşkı yüzünden delirmesi, çöllere düşmesi ile tanınır.⁴⁹⁹ Divan şiirinde âşkın simgesi olup⁵⁰⁰ aklını yitirmesi yönüyle telmihlere konu olan Mecnun⁵⁰¹ Leyla'ya olan aşkı ve onunla mektep arkadaşlığı, ayaklarına zincir vurulması, çektiği acılara sabrı, perişanlığı, en sonunda Leyla'ya kavuşması ancak buna rağmen Leylâ'yı tanımaması, aşk yüzünden delirmesi, aşkı ve deliliği sebebiyle çöllerde

⁴⁹⁶ Hüseyin Güftâ, *Divan Şiirinde Vakt-i Seher*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı), 3 (15), s. 97.

⁴⁹⁷ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar -Şahıslar Mitolojisi-*, Akçağ Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2000, s. 446.

⁴⁹⁸ Tökel, s. 441.

⁴⁹⁹ Önge, s. 104.

⁵⁰⁰ Güftâ, s. 98.

⁵⁰¹ Önge, s. 104.

dolaşıp orada vahşi kuşlarla kurduğu dostluk ve kuşların başına yuva yapması⁵⁰² hikâyesine telmihle kendi başında da sevgilinin hayalinin yer etmesi ve şair tarafından âşıklık tarafıyla bazen örnek ama çoğunlukla şairin âşıklığı yanında onun âşıklığının yetersiz kalan bir zavallı olması yönleriyle de ele alınır.⁵⁰³

Beyitlerde Mecnûn, Kays-veş, kışsa-i Mecnûn, Mecnûn-ı siyâk, efsâne-i Mecnûn, Kays-ı ‘aşram, Mecnûn-ı siyâk, Kays-veş şekillerinde geçmektedir. Kendisini Mecnun’la eş tutarak döneminin Mecnun’u olduğunu, onun hikâyesi her ne kadar ünlü olsa da sadece adının kaldığını söyleyip kendi aşkını öven şair (25. Gazel 2.) kendisini Mecnun’a benzeterek nasıl ki Leyla’nın aşkı yüzünden Mecnun aklını yitirip çöllere düştüyse kendisinin de aşkı yüzünden aynı şekilde olduğunu ayrıca ilk andan beri sevgiliye âşık olduğunu (26. Gazel 4.), sevgiliyi düşünmekten deliye dönerek her gece gözyaşı döküp ağladığını (64), bir yarım bakışıyla sevgilinin kendisine âşık ettiğini ve gece gibi olan saçlarıyla Mecnun’a çevirdiğini ifade etmektedir.

Nîm nigâhı beni meftûn itdi

Zülf-ü leylisine mecnûn itdi (79)

III.3. Ferhâd

İran ve Türk şâirleri tarafından defalarca işlenip birçok şâirin mesnevisine konu olan⁵⁰⁴ Ferhâd ile Şirin hikâyesinin erkek kahramanı olan Ferhâd, Şirin’in aşkıyla dağları delmiştir.⁵⁰⁵ Divan şiirinde âşkı yüzünden çok acı ve çile çekerek her zorluğa katlanmış, dileği gerçekleşmemiş sonunda da aşkı yüzünden canından olmuş âşık tipinin simgesidir.⁵⁰⁶

Divan şiirinde Şirin’e olan aşkı, Hüsrev’in bu aşkı sürekli engellemesi, Bî-sûtûn dağını elinde küngüyle delmeye gitmesi ve dağdaki taşların üzerine Şirin’in yüzünü, resmini kazıması, sonunda bu dağda kendini öldürmesi ve bazen âşık için bir örnek yerine geçerken bazen de âşığın aşkının yanında onun âşkının bir hiç olması

⁵⁰² Kaplan Üstüner, *Divan Şairlerinin Mecnun’a Üstünlük İddiaları*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (15), 2007, s. 151-152.

⁵⁰³ Tökel, s. 446.

⁵⁰⁴ Tökel, s. 433.

⁵⁰⁵ Önge, s. 105.

⁵⁰⁶ Tökel, s. 437-438.

vb. yönleriyle ele alınır. Sevgilinin dudağı da şirin oluşu sebebiyle daima Şirin'e teşbih edilir.⁵⁰⁷

Bir beyitte ve Ferhād ismiyle geçmektedir. Ferhad'ın aşkı için canını feda ettiğini ve ondan geriye eserinin kaldığını dile getirmektedir.

İrdi Ferhād'a birazcık eşeri

Reh-i 'aşk içre fedā itdi seri (7)

III.4. Hızır

Hız. Mûsâ zamanında yaşayan Hızır'ın peygamber olduğu,⁵⁰⁸ Hz. Musa'ya rehberlik yaptığı ve ölümsüzlüğe kavuştuğu için hala yaşayıp darda kalanlara yardım ettiğine inanılmaktadır.⁵⁰⁹ Hızır âb-ı hayât'ı bulup içmiş ve bu sayede ölümsüzlüğe erişmiştir.⁵¹⁰

Divan şiirinde birçok mazmun, telmih, teşbih vb. de kullanılan Hızır, âşıklara âb-ı hayât'tan haber vermesi;⁵¹¹ sevgilinin hattı (ayva tüyleri) Hızır olduğunda dudakları, ağız suyu veya sözlerinin âb-ı hayât, saçlarının zulumât, yanaklarının deryâ olması yönleriyle kelimenin anlam ilgisi yönünden yeşille ilişkisi;⁵¹² sevgilinin dudağının âb-ı hayât olması; zulumat âleminde Hızır'ın İskender'e rehberlik yaptığı gibi âşığın da Hızır'a benzeyen sevgiliden kendi zulumat âleminde girdiği zulumatta yol gösterici olmasını istemesi;⁵¹³ Hz. Musa'yla yaptığı yolculuk ve bu yolculuk sonrasında ayrılışları; İskender'le yaşamış olduğu serüveni; ölümsüzlüğe kavuşması; kimi zaman yalnız kimi zamanda Hızır ve İlyas olarak darda kalanların yardımına koşması;⁵¹⁴ bazen içki sunan saki, sunduğu içkinin de âb-ı hayât olması vb.⁵¹⁵ yönleriyle ele alınır.

Bir beyitte ve Hızır olarak geçmektedir. Şair beyitte dostundan sevgilisinin hasta olduğu öğrenince iyileşmesi için telmihle Hızır'a ömür; Eyyuba da derman

⁵⁰⁷ Tökel, s. 439.

⁵⁰⁸ Önge, s. 219.

⁵⁰⁹ Tökel, s. 361.

⁵¹⁰ Önge, s. 219.

⁵¹¹ Önge, s. 219.

⁵¹² Tökel, s. 372.

⁵¹³ Tökel, s. 375.

⁵¹⁴ Tökel, s. 376.

⁵¹⁵ Tökel, s. 377.

veren sensin diyerek Allah’a seslenmekte ve sonraki beyitlerde ise duaya başlamaktadır.

Sensin ey mālîk-i mülk dü-serā

Hızır u Eyyūba viren ‘ömr ü devā (418)

İKİNCİ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

NÂME-İ DİL (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

Nâme-i Dil

1

İşbu cetvel ilave olunmuş ise de yine ba‘zı nevâkısdan sâlim olamayacağından hatî‘ât. Mütebâkiyesiniñ rü‘yet ü müşâhedesinden herhâlde. İğmâz-ı ‘ayn afv u ‘inâyet olunması imrâr. Nazar-ı müţâla‘a buyurân erbâb-ı ma‘ârifden temenni kılınur.

2

Bahriye-i Meclis Baş Kâtib Mu‘âvini ‘Osmân Raḥmî Efendiniñ İşâr-ı şî‘riyyesinden işbu (Nâme-i Dil) nâm manzûmeniñ temettü‘ât vâkı‘ası Ğalata Kıra‘at-hânesi şirketi vâsıtasıyla ba‘zı umûr-ı hayriyyeye şarf olunmak üzere tab‘ ve neşrine ma‘ârif nezâret-i celîlesi cânibinden me‘zûniyyet i‘tâ buyrulduğundan Topḥâne-i ‘Âmire maṭba‘asında tab‘u temsîl olunmuşdur.

3

Nāme- i Dil

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . - - / . . - - / . . -

1. Ḥamd bī-ḥad o ‘aẓīmü’ş-şāna
Şükr bī‘ad o ūlū sübhāna
2. Bī-nihāyetdür o şāhuñ niā‘mı
Qulları ḥaqqına çoqdur keremi
3. ‘Aql irişmez ḥükm ü kudretine
Ḥılkat-i faḥr-i cihān ḥürmetine
4. Yoğiken eyledi ‘ālemleri var
Bu sebep buldu vücūd her neki var
5. Sevdı maḥbūbunu hem bār-ı Ḥudā
Ser-te-ser ‘aşk ile tıldı dünyā
6. Kimi Mecnūn kimi Leylā oldu
Kimisi vāsıl-ı Mevlā oldu
7. İrdi Ferhād’a birazcık eşeri
Reh-i ‘aşk içre fedā itdi seri
8. Her bir işde o şehūñ ḥikmeti var
Anı idrāka kimūñ kudreti var
9. Āteş-i ‘aşka hemān cānıñı yak
Sen āña kendüñi sevdirmege bak

Münācāt

Mef ū lū/ Me fā ī lū / Me fā ī lū / Fe ū lūn

- - . / . - - . / . - - . / . - -

10. ‘Afv eyle benim cürm ü ḥaṭāyāmı İlāhi.
Şapdırdı baña nefis ü hevā toğırınca rāhı

11. Baħr-ı keremüñden hele bir kaçre sayılmaz
‘Afv eyler isen ben gibi biñ rüy-ı siyāhı
12. Luṭf it baña kıl ‘aşkıñı bu rāhda rehber
İtdürme iki ‘āleme bir nīm nigāhı
13. Dur itme der-i faħr-i cihāndan beni yārab
Göster baña dünyāda vü ukbāda o şāhı
14. (Raḥmī) kulunu Aḥmed-i muḥtārıña baḥş it
Sorma baña ben işledigim cürm ü günāhı

EVŚĀF-I CENĀB-I FAḤR-İ ĀLEM/ ŞALLALLAHU ‘ALEYHİ

VESELLEM

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

15. Şeh-i kevneyne şalāt ile selām
Ola bā āl ü aşḥāb-ı kirām
16. Kim odur şāh-ı serīr-i levlāk
Bā‘is-i ḥılķat arz ü eflāk
17. Olmasa olmaz idi dū-ālem
Yaradılmazdı cenāb-ı ādem
18. Server-i cümle resūl şāh-ı nebi
Zat-ı ḥaķķıñ hem odur mūntaḥabi
19. Ya‘nī maḥbūb u ḥabību’llah’dır
Fekk-i cūd- ı şehāda māhdur.
20. Reh-nümā-yı reh-i ḥallāk ü vedūd
Şāḥib-i ḥavz ü maķām-ı Maḥmūd
21. Şāfi-i rūz-ı cezādur ol-şāh
Melce‘-i bāy ü gedādūr ol-şāh
22. Zātına āline aşḥābına hem
Çār-yār u ḳamū aḥbābına hem
23. Ola şad-güne taḥiyyāt ü selām
Cümlesinden ola rāzı Mevlām.

NA‘T-I ŞERİF

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

24. Şirār-ı nār-ı ‘aşkuña düştü cāna yā Resūlallah
Fıraķıñla tükendim yana yana yā Resūlallah
25. Sen ol peyğam-ber-i āhır zamānsın kim seniñ zātün
Mufaẓzaldur kamu peyğam-berāne yā Resūlallah
26. Eger sen olmasan olmazdı ‘arş u kürsī mevcūdāt
Vücūduñ bā‘iş-i icāb cihāna yā Resūlallah

5

27. Muğarrerdür baña cürmümle yānmağ nār-ı nīrāna
Şefā‘atle ger olmazsa i‘āne yā Resūlallah
28. ẖuluñ (Raḥmī‘)-i mücrim rū-siyeh nā-çarı red itme
Kerem kıl gelmişim bāb-ı emāne yā Resūlallah

Sebeb- i Nazm

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

29. Ba‘d ezīn başt ser-encām ideyim
Vaşf-ı hāl-ı dil-i nā-kām ideyim
30. Sebebi nazmı muḳaddemce beyān
İdeyim rāz-ı dili sonra ‘iyān
31. Keşti-i göñlümü ḳaldırmış idim
‘Aşğ deryāsına şaldırmış idim
32. Vardı bir seng-i ḳazāya çatdı
Lücce-i derd ü belāda batdı
33. Kūşe-i ‘gamda oturdum tenhā
Eyledim āhır-i kārüm ḥulyā
34. Nola ḥālīm didim ey baḥtı siyāh
Yok bu yolda baña yār ü hem-rāh

35. Kimlere hālîmi ifşâ ideyim
Haşre dek böyle mi yanub gideyim
36. Açmadım şimdiye dek bir ferde
Kalmışdı gayrî taḥammül derde
37. Bâ-ḥuşûş ketm ile bir iş olamaz
Şormayan derdine dermân bulamaz
38. Ben bu sırrı daha ketm eyleyemem
Lîk nâ-ehline de söyleyemem
39. Herkese rāz-ı dili fâş idemem
Kimseyi kendime sırdaş idemem
40. Kimi yâr bildim ise el-ḥāşıl
Baña andan keder olmadı vāsıl
41. Hem-dem ü yâr gürûh-ı müştāk
Maḥrem-i rāz nihân-ı ‘uşşāk
42. Reh-i ‘aşk içre seḥer bādî imiş
Kim anıñ bād-ı sabā adı imiş
43. Benim oldur daḥı şādık yārim
Açayım bâri aña esrārım
44. Giceler hecr ile bî-dār olıcak
Elem ü miḥnet ile zār olıcak
45. Gelür ol yanıma her vakit seḥer
Sevdiğimden getirür dürlü ḥaber
46. Ben anı kendüme hem-dem bilürem
Ya’nî her ḥālüme maḥrem bilürem
47. Ser-güzeştım aña taḫrîr ideyim
Bir taraftan daḥı taḫrîr ideyim
48. Gerçeğim bir söze kâdir degilem
‘Āşıkım şā‘ir-i māhir degilem

49. Derd-i ‘aşk ile kimiñ göñli tola
Bu kitābım aña eglence ola
50. Yādigārım ola erbāb-ı dile
Okuyub hālet-i sevdāyı bile
51. Ele bu kaşd ile aldım kalemi
‘Aqlım almış idi ‘aşkıñ elemini
52. Bir alay sözleri katdım düzdüm
Hālet-i ‘aşk ile yazdım bozdum
53. Bilürem sehv ü haṭāsı çokdur
‘Ārifñ luṭf ü ‘aṭāsı çokdur
54. Bu kitābım gören ehl-i ‘irfān
İde taṣḥīḥine bezl-i iḥsān
55. Dağı Rabbim beni mağfūr itsün
‘Ayb u noḡsānımı mestūr itsün
56. Çün şabā yār u enīs oldu baña
Söyleyim ‘aşk ile aḥvālüm aña
57. Bir müseddes hele inşād ideyim
Ba’d derd-i dili yād ideyim

Müseddes

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

58. Nice bir āteş-i ‘aşka dili sūzen ideyim
Nice bir hālet-i sevdā ile figān ideyim
59. Nice aḥvālimi ‘arz-ı der-i cānān ideyim
Ya naşıl şabr ideyim ya nice pinhān ideyim
60. Kimlere derd-i dil-i zārı nümāyān ideyim
Āh kimden ṭaleb-i çāre vü dermān ideyim
61. Bir zamān guşşadan āzāde iken şad eyvah
Beni devrān-ı felek koymadı öz ḥālime āh

62. Āteş-i ‘aşk ile yakdı dil ü cânım nāgāh
 Çıldı bu yolda baña āh u enīni hem-rāh
63. Kimlere derd-i dil-i zārı nümāyān ideyim
 Āh kimden taleb çāre vü dermān ideyim
64. Fikret-i yār ile Mecnūn gibi dīvāne benim
 Leylī veş girye ittim sākin beytū’l hazenim
65. Toldı hūn-ābe’ hicrān ile her dāğ tenim

7

- Ağlarım āh iderim hālīme yok raḥm idenim
66. Kimlere derd-i dil-i zārı nümāyān ideyim
 Āh kimden taleb çāre vü dermān ideyim
67. Dām-ı ğamdan başım āya ki selāmet bula mı
 Dil-i nā-şād ü hazīn şād ü feraḥ-nāk ola mı
68. Yoḥsa gülberg-i emel bād-ı elemle şola mı
 Mey-i nā-kām ile peymāne-i ‘ömrüm tola mı
69. Kimlere derd-i dil-i zārı nümāyān ideyim
 Āh kimden taleb çāre vü dermān ideyim
70. (Raḥmiyā) çāre nedir böyle imiş hüküm ü kader
 Başıma miḥnet-i ‘aşk ile neler geldi neler
71. Her nefes biñ ğam ü her laḥzada biñ dürlü keder
 Bulmadı bende tabīb ḥāşılı şıḥhatden eşer
72. Kimlere derd-i dil-i zārı nümāyān ideyim
 Āh kimden taleb çāre vü dermān ideyim

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

73. Diñle güftārımı ya bād-ı şabā
 Āh neler oldu neler oldu baña

74. ‘Aşk ü sevdā nidügin bilmez iken
Yār ü a‘dā nidügin bilmez iken
75. Başıma geldi benim hālet-i ‘aşk
Aldı benden beni keyfiyyet-i ‘aşk
76. Diñle kim ben nice oldum ‘āşık
Āteş-i hecr ile bağıryanık
77. Kendi hālde gezerken tenhā
Niye uğrattı beni hüküm-i kazā
78. Bir civāna müteşādif oldum
Aradım sanki belāmı buldum
79. Nīm nigāhı beni meftūn itdi
Zülf-ü leylisine mecnūn itdi
80. Anı görseydi eger şems yaçar
İdemezlerdi ebed seyr ü sefer
81. Degilim vaşfına kâdir zîrā
Anı ögmüşde yaratmış Mevlā

8

82. Ruhı bedr-ay idi ebrūsı hilāl
Misl-aḥter yanağında iki hāl
83. Kāmeti serv-i sehī ince meyān
Nergis-i çeşmi ala gonca dehān
84. Dili bülbül saçı sünbül lebi mül
Bāğ-ı behçetde açılmış bir gül
85. Sanki bir nūr idi nāzik bedeni
İncidirdi o teni pīreheri
86. Ğamzelerle o hadeng-i müjgān
Göreniñ kaddinî eylerdi kemān
87. Her gün ol şehi efkende idi
Belki şehriñ yarısı bende idi
88. Henüz on altıya başmıştı kadem
Ben anıñ hüsnünü tavşif idemem

89. Bir nazār kıldım o cān pāresine
Gördi göz sevdi gönül çāresine
90. Nār-ı ‘aşkıyla fitili aldım
Şiše-i ārī zemīne çaldım
91. Bāde-i ‘aşk ile oldum ser-mest
Oldı eflāka figānım peyvest
92. Añladım hālet-i sevdā ne imiş
Fikr-i yār ü ğam-ı a‘da ne imiş
93. Āh bu ‘aşkıñ elinden şad āh
Seyr iden hālīmı söyler eyvāh
94. Ne belādır baña geldi çatdı
Beni girdābe-i derde atdı
95. Cām-ı zehr-i ğamı yutdırdı baña
Zevk ü şahbāyı unuttırdı baña
96. Kalmadı şabr ü karārım nideyim
Bu kadar ğamla ne semte gideyim
97. Ağla ey bād-ı sabā ağla baña
Bir ğazel söyleyeyim bende saña

1. Ğazel

Fā i lā tün/Fā i lā tün/Fā i lā tün/Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Kays-veş şahrālara şaldı beni Leylā-yı ‘aşk
Şehre şöhret virdi nāmım olmışam rüsvā-yı ‘aşk
2. Mest bī pervā görüb zāhidinî ta‘n itmekim
Şākī-i gerdun elinden içmişim şahbāyı ‘aşk
3. Naqd-i nāmūsın nisār ü terk ār itmek gerek
Dehr pazarında kim almak diler kālāy-ı ‘aşk
4. Ders-i ‘aşkı aldığım ey dil ne ihfā eyleyim
Muşahhāf hālīm gören ‘ārif virir ma‘nā-yı ‘aşk

5. Vākf-ı esrārı hal ‘aşka ‘arz it meşkün
Yohsa her nā-dāne olmaz eylemek ifşā-yı ‘aşk
6. Hān u māl-ı ‘aql u şabrı var mı yağmadan halāş
Şardı iklim-i vücūdum leşker-i dārā-yı ‘aşk
7. (Rahmiyā) dünyā vü mā-fihāya itmem iltifāt
Tāleb-i dīdār yārem sākın seknā-yı ‘aşk

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

98. Ey şabā ‘aşk-ı ben āsān şandım
Bilmeyüb nār-ı belāya yandım
99. Şöyle mest itdi beni bāde-i ‘aşk
Olamam ba’d ezīn āzade-i ‘aşk
100. Kalmadı şabr ü sükūnet bende
Cān karār eylemez oldu tende
101. Günigün ‘aşk ile taşdım taldım
Giceler uykuya hasret oldum
102. Ser-i kūyin gezer oldum her gün
Fikr ü endīş ider oldum her gün
103. Bār-ı miḥnet ne yaman бүkdü belim
Varmaz oldu bir işe iki elim
104. Her görenler beni āh eylediler
Çağırub yanlarına söylediler
105. Ne için böyle şarardıñ şolduñ
Ġālibā bir güle bülbul olduñ
106. Bize sen derdiñi eyle beyān
Buluruz belki didiler dermān
107. Dimedim hiç birine esrārım
Dağı bilmez idi ḥālim yārım

108. Vararak ‘aşk-ı füzûn-ter oldu.
Nice biñ ğam beni geldi buldu
109. Añladım derdime yokdur çäre
Didim ey dil iki yüzi kara
110. Ey benim başbelâsı gönüm
Vay güzeller budalası gönüm
111. Haddiñi bilmeyüb ey dil ey dil
Sen o cānane ne olduñ mā‘il
112. Sevmeseydiñ sen eger ol güzeli
Bāb-ı ‘aşkıñda açar mıydım eli
113. Beni bir derde giriftār itdiñ
Gice gündüz işimi zār itdiñ
114. Ahkim derd-i derūnum çokdur
Çok aradım velī çārem yokdur
115. Didi gönüm baña gel diñle beni
Ben düşürdüm bilürem derde seni

10

116. Çäre ne geldi başa çünkü bu iş
Hüküm taķdir-i Hudā böyle imiş
117. Olmadan rāz-ı nihāniñ izhār
Duymadan hāliñi yār ü aġyār
118. Var hemān derdiñi bildir yāre
Raħm ider belki bulur bir çäre
119. O civān ehl-i viķāye beñzer
Şāhib-i luţf u aţāye beñzer
120. Virdi gönüm baña çün böyle cevāb
Eyledim ben daħi kendimce ħesāb
121. Yade rāzım didim açmaķdan ise
Ab-ı ruyum yere saçmaķdan ise
122. Arayub yārimi tenhā bulayım
Şāhıma bende-i fermān olayım

123. Süreyim pâyına yüzler gözler
Nice demdür göñül anı özler
124. Lîk yok idi cesâret bende
Yüregim h ob h ob iderdi tende
125. Göricek hayret alurdu y ari
Unudurdım diyecek g  ft ari
126. G  yn u ke t   g  z ar eyler idim
Y  zine bakma a  r eyler idim
127. Yo idi bizde da ı cinsiyet
Bu sebep g     e idi  urbiyet
128. Y arimi ger i g  r rd m her-b ar
Nerde g  rsem bulunurdu a y ar
129. Hi  tenh a bulamazdım y ari
O g  l  n  var idi y  z bi  h  r 
130. G  nd  zin arar idim ol g  zeli
Giceler s  yler idim bu g  zeli

2.  azel

F a i l a t  n/ F a i l a t  n/ F a i l a t  n/ F a i l  n

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Mi net-i a y ar-ı m   kil fikr-i y ar itmekde g  c
'Azm-i g  rbet terk-i y ar n   diy ar itmekde g  c
2. Kesreti a y ardan c  n ne  urbiyyet muh al
Y arsız bir yerde  r  m    ar ar itmekde g  c
3. Sırr-ı 'a  ı dilde pinh  n eylemek   bil degil
Derdini bir derde  m   a  ik  r itmekde g  c
4. Seng-i  z  r le eyler  alb-i ma'm  rum h  r b
 h ol mecb  r-i n  ze inkis  r itmekde g  c
5. Bezm-i 'a  -ı y  rde sermest-i c  m derd olub

    ra  b-ı    r ile def  hum  r itmekde g  c

6. ‘Aşk pazarında ey dil nakd-i cān virmek kolay
İştirā-yı cevher vaşl-ı nigār itmekde güc
7. (Raḥmiyā) ‘ālemde cāh ü irtifā‘ kader için
İlticāyı derriñe lütf kibar itmekde güc

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

131. Ey şabā hecr ile bī-dār oldum
Dün gice şubḥa kadar zār oldum
132. Çün şabāḥ oldu yine ‘azm itdim
Gülşen-i kūy-i nigāre gitdim
133. Cüst-ü-cū kıldım o cānān yokdur
Taht- gāhında o sulṭān yokdur
134. Hüzñile semtime itdim ‘avdet
Cān ü serden baña geldi nefret
135. İki ay yāri aradım gezdim
‘Ākıbet cān ü cihāndan bezdim
136. Eyledim ḥālīkıma ‘arz-ı niyāz
Didüm ey pādişeh-i bī-enbāz
137. Yoğiken ben kuluñu var itdün
Dil virüb şāḥib-i güftār itdün
138. Şükr ü ḥamd olsun eyā bār-ı Hudā
Baña semi‘ ü başarı itdün ‘atā
139. Bende yok ḥaqq-ı senāye kudret
Her işim cürm-i ḥaṭā ma‘şiyet
140. Ba-ḥuşuş bir kuluña oldum kul
Bilürem işte bu bir çıkmaz yol
141. Reh-ber nefis ü hevāya uydum
Dil gibi bir bedlāya uydum

142. Görüb ol dil-beri oldum meftūn
Şanki Leylā o ben oldum Mecnūn
143. Bende ‘iṣyān ü ḳabāḫat çokdur
Raḫmet ü ‘affina nisbet yokdur
144. İṣm ü noḳşānıma olmasa nāzır
Ger olursan baña tamu ḫāzır
145. Āteş-i ‘aşḳa tutuşdum yā rab
Ḳara sevdālara düşdüm yā rab
146. Yok bu işlerde elimde rādet
Heb bu gönölümde ḳabāḫat töhmet
147. Bu ne āteşlere yandım yā rab
Hecr ile cāndan uşandım yā rab
148. O civānı göremezsem yā rab
Yā yine yüz süremezsem yā rab
149. Baña yār olmaz ise yār yā rab
Bāri al cānımı ḳurtar yā rab

150. Bir gün ol öleyim ḳurtulayım
Ḳara topraklara yeksān olayım
151. Rabbime böyle münācāt itdüm
Āh idüb ‘arz-ı murādāt itdüm
152. ‘Aşḳ ile āh iderise bir ḳul
İder elbet anı Mevlā maḳbūl
153. Āh ü zārım meger itmiş te‘şir
Oldu tedbīr-i muvaffaḳ taḳdīr
154. ‘Aşḳ çün ‘aḳlımı oldu sālīb
Yine ben yārımı oldum ṭālīb
155. Semtine vardım o şūḫuñ gezerek
Çekerek göğsümü āhlar iderek
156. Nā-gehān lūṭf-u cenāb-ı Yezdān
Baña maḳşūdumı itdi iḫsān

157. Birde gördüm o peri ruhsārım
Melegim, tāt-ı serim, hūnkārım
158. O benim ‘aşkına cān virdicegim
Hecr ile bunca ğama irdicegim
159. Bir maḥalde oturur tenhāca
Şād-mān oldu göñül dünyāca
160. Bir cesāret baña geldi o zamān
Hiç görünmez gözüme oldu cihān
161. Bir selām virdim içerü girdim
‘Aqlımı cüz’ice başa derdüm
162. Luṭfile aldı selām ol yār
Merḥabālar dedi ey Raḥmī-i zār
163. Beni ṭanur bilür idi ol-şāh
Līk sūd-i meded geldi āgāh
164. Eylediñ öte berü bu‘ş-i kelām
Gitmege yavricağum itdi kıyām
165. Didim ey şāh-ı cihānım gitme
Ḳuluñu başıñ içün incitme
166. Yüzime bakdı tebessüm kıldı
Bir ifādem aña vardır bildi
167. Oturub yana şordu ḥaberi
Didim al şu ğazele kıl nazarı

3. Ğazel

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

1. Bülbül-i gül ruḥuñam gülşen-i kūyuñ gezerim
Yokdur ey ğonce şıfat zāğ-ı ‘adüvden ḥazerem
2. Görüb ağıyār ile yār oldıgıñ ey nūr-ı başar
Nice kan ağlamasun dide-i ğam didelerim
3. Fikret-i zülf-ü siyāhıñla perīşān oldum
Ḥālet-i ‘aşkıñ ile oldı sefid muy-i serim

4. Kimler itsün seni aḥvāl-i dilimden aña
Vaşfa gelmez elem ü miḥnet ü derd ü kederim
5. Giceler ser çeker eflāka fiğānım ey māh
Eşer itmez mi şanursın saña āh seherim
6. Yetiş itfāya medet āb-ı vişāliñle yetiş
Āteş-i hecre yeter yandı yakıldı cigerim
7. (Raḥmiyā) baht-ı dünyādan kime şekvā ideyim
Çekerim çile-i ‘aşkı kaderimdir kaderim

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

168. Ey şabā diñle neler oldu neler
Her kim ‘āşık ise var söyle haber
169. Ben anı yazmıştım çünkü ezel
Hele yanımda bulundu bu ğazel
170. Anı ben şāhıma kıldım taqdim
Okuyub eyledi tevbīḥ-i ‘aẓīm
171. Didi baḡ baḡ hele şu bī-āra
İki desti tehī yüzü kara
172. Bu ne cūr’et baña izhār itdiñ
Gelüb ‘āşıklıḡıñ ikrār itdiñ
173. Sen gezerdiñ buralarda ekşer
Beni görmek idi maşķūd meger
174. Hışm ile didi merāmıñ söyle
Diñlemem öyle ğazeller böyle
175. Didim ey meyve-i naḥl-i emelim
Sevdigim, cānım, efendim, güzelim

176. Dil-i zārım saña ma'il oldu
Cevr ü azarına kı' il oldu
177. Gülşen-i hüsnüne bülbül oldum
'Aşk ile gül gibi açdım şoldum
178. Merhamet kıl baña ey şāh-ı cihān
Yolına işte fedā māl ile cān
179. 'Aşk ile şabr ü sükūnüm yokdur
Vaşfa gelmez elemim pek çokdur
180. Giceler şabağa kadar bī-dārım
Gündüzün aḥşam olunca zārım
181. Lūtf idüb eyle baña bir nazarı
Görinür sende mürüvvet eşeri
182. Kimse bilmez daḥi bu esrārım
Şimdi açdım saña ey dil-dārım
183. Baña gāhice nolur kıl ülfet
Semte gel ba'z bulursan fırsat

14

184. Dil-i zārım seni gāyet üzerler
Ger yalan ise bu çıksun gözler
185. Cān fedā cān ki ey cānānım
Vay benim derd-i dīle dermānım
186. Diñledi çünkü efendim bu sözi
Ḥiddetinden kızarub döndü gözi
187. Didi bak şu sözini aḥlamaza
Cem'i dīvānesi şaşkınca laza
188. Senden özge baña var biñ 'aşıḳ
Birini kendime görmem lāyık
189. 'Aşk-ı sevdā nidügün ben bilemem
Kimseniñ derdine dermān kılamam
190. Bilemem vuşlat ü hicrān ne demek
Cān nedir ḥazret-i cānān ne demek

191. Kimseyi kendime akrân idemem
Bilmedigim yola varub gidemem
192. Bu sözüñ olmadı ‘indimde kabûl
Başınıñ çâresini var ara bul
193. Deyüb aldı yüridi kendi o şâh
Eyledim cân ü yürekden bir âh
194. Semte geldim yine nālân olarak
O gice çāk-ı girībân olarak
195. Ele aldım kâlemi âh itdim
Sağlığımdan dahı ikrâh itdim
196. Eyledim şu iki şi‘rî inşâ
Büsbütün çıktı gözümde dünyâ

4. Ğazel

Me fâ ī lün/ Me fâ ī lün/ Me fâ ī lün/ Me fâ ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. Didim yâri bulub tenhâda ben sevdim seni cânâ
Didi bilmem nedir hiç başıma gelmiş degil sevdâ
2. Didim itdikleriñ cevri ü cefâlar yanıña kalmaz
Didi ‘âdet budur eyler güzeller nâz ü istiğnâ
3. Didim lâıyık mıdır her mübtelâya âşinâ olmak
Didi ben yâr ile âğyârı fark itmez miyim gūyâ
4. Didim dil-teşneyim kandırılıb la‘liñ şarâbından
Didi çün ciğerden pek olur mı ‘âşıka şahbâ
5. Yañıldım (Raḥmiyâ) bir kerre teklîf vişâl itdim
Kıyâmetler kopardı başıma ol-kâmet-i bālâ

5. Diger Ğazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Dūngice ol meh-likāyı ańdım efgān eyledim
Ħayret el virdi bańa ħāk-ı girībān eyledim
2. Vāşıl-ı şubĥ-ı vişāl olmak müyesser olmadı
Şām-ı firħatde ħerāĝ-ı cānı sūzān eyledim
3. Bir perīniń düş olub ‘aşķ-ı ħired fersāsına
Vādī-i ħayretde kendim kıssa-i aķrān eyledim
4. Görmedim ol-şūĥ veş bir dilber-i ‘āşık firīb
Çok güzel gördüm çoĝıyla ‘ahd ü peymān eyledim
5. Zerre ħadrim bilmedi ol-māhir ü ħayfā ki ben
Rāh-ı ‘aşķında anıń terk-i ser ü cān eyledim
6. ‘Āķıbet manzūrum oldu biń belā kimden ki ben
Derdimi ızĥār idüb ümīd-i dermān eyledim
7. Çünki yok ifşā-yı rāz bir münāsib ehl-i ħāl
(Raĥmiyā) esrār-ı ‘aşķı dilde pinĥān eyledim

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . . - - / . . . - - / . . . -

197. Kerem ü lūtf it eyā bād-ı seĥer
İstimā‘ eyle beni itme güzer
198. Bir iken derd-i dilim oldu hezār
Başladım nāleye mānend-hezār
199. Beni āteşlere yakdı ol gül
Ğam-ı hicrāna bıraķdı ol gül
200. Baķmaz oldu yüzime dil-dārım
Hiç almazdı ħulaĝa zārım

201. Gerçi beklerdim anıñ ben yolunu
Nerde görseydi kaçardı kulumı
202. Baña nisbet olub ağıyar eyle yār
Başladı eylemege geşt ü güzār
203. Beni ağlatdı o tıfl-ı ra'nā
Eyledi cānıma biñ cevr ü cefā
204. Deli göñlüm benim 'aqlımı çaldı
Şimdicek baña nedāmet geldi
205. Bilmeyüb ben ne hamākat itdim
İncidüb yāri kabāhat itdim

16

206. Kime kimden ideyim ben şekvā
Ben baña eyledim eyvāh baña
207. Dil benim rādet ü tedbīr benim
Neyleyim çāre ne taqdīr benim
208. Açmasaydım eger esrārım aña
Belki bu mertebe itmezdi ezā
209. Geçemem yāre muķārin olamam
Ararım derdime çāre bulamam
210. İki rāhıñ arasında kaldım
Göz göre kendimi nāre şaldım
211. Bilmezem kañğı tarīka şapayım
Yāri yanıkça ğazeller yapayım
212. Hāmeyi ben yine aldım elime
Söyledim her ne ki geldi dilime
213. Bir iki üç ğazel itdim inşā
Söyleyim diñle eyā bād-ı şabā

6. Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Bir cefâ cüye yañıldım eyledim ifşâ-yı rāz
Yār bildim öyle şandım kim qābul eyler niyāz
2. İmtiyāz itdim görenlerden vefā-dār añladım
Lütf umdum olduğıñ fehm itmedim mecbūr nāz
3. Dāmeniñden tīg āzāruñ elem qat‘ eylemez
Olmadan mümkün degil ey yār senden gelme vāz
4. Dağıdırsa hırman-ı ‘ömrüm esüb bād-ı ecel
Bāğ-ı ‘ālemde hemān sen gez şalıñ ey serv-i nāz
5. Bir qadehle sākī-i devrān beni kıldı hārāb
Mest-i ‘aşqım şöyle kim ‘ālemden itmeme ihtirāz
6. Zāhidā ol gül-feme dil virdigim ta‘n itmegim
Gonce-i gül naql-ı gül-zār-ı haqīqattır mecāz
7. Cust ü cū kıldım cihānı (Raḥmiyā) amma çī-sūd
Bulmadım derd-i derüne bir ṭabīb-i çāre-i sāz

7. Diger Ğazel

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. Göñül feryād ü zāre yār için ağıyārdır bā‘is

17

- Nevā-yı bülbüle gülşende zīrā ḥārdır bā‘is
2. Beni şeydā görüb ta‘yīb ider her kim degil āgāh
Perişān ḥālīme sevdā-yı zūlf yārdır bā‘is
 3. Beni sevdā-yı ‘aşka dūş iden ḥīn-i ḥadiṣatde
Degildir ihtiyārım baḥtı nā-hem-vārdır bā‘is
 4. Qābūl merhem itmez ey ṭabīb tīmārdan el çek
Derūnum zaḥmine bir ğamzesi ğaddārdır bā‘is
 5. Bu rütbe cevri ü nāz ü ictināb-ı yāre ey (Raḥmī)
Niyāz-ı ‘aşık-ı dil ḥaste vü nā-çārdır bā‘is

8. Diger

Mef ū lü/ Me fā ī lü/ Me fā ī lü/ Fe ū lün

- - ./ . - - ./ . - - ./ . - -

1. Cān sevdi seni nazlı civānım dimiş oldum
Gel üzme beni böyle ā cānım dimiş oldum
2. Biñ pāreledi sinemi peykān-ı sitemle
Raḥm eyle baña қаşı kemānım dimiş oldum
3. Şimşir cefā çekdi benim cānıma cānān
Öldürme olur boynuna kanım dimiş oldum
4. Dil virdigime nā-demim ol-şūḥa velākin
Üftādenim ey şāh-ı gedānım dimiş oldum
5. Fāş eyledi esrār-ı dilim ḥalka o dil-ber
(Raḥmī) yañılıb rāz-ı nihānım dimiş oldum

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

214. Ey şabā diñle ser-encām dili
Söyleyem ‘aşq ile peygām-ı dili
215. Yār-ı ğārım idi bir zāt-ı şerīf
Aralıkda baña dirdi be ḥerīf
216. Sende bu mertebe-i efkār nedir
Āh o feryād u fiğān zār nedir
217. Şanurum ben seni mecbūr falān
Naşiyeñden hele bu belli beyān

218. Seni ol-şūḥa ben ‘āşık görirem
Daḥi hem ‘aşk ile şādık görirem
219. Sen o sultāna esīrisen eger
İtme benden hele hiç ḥavf ü ḥazer
220. Söyle aḥvalini āgāh olayım
Ben bu yolda saña hem-rāh olayım
221. Ḥoş bilürsen beni ehl-i ḥālim
Reh-i ‘aşk içre çürütdüm mālım
222. Bir kişi derde giriftār olsa
Ḥaste vü zār ü elem-hār olsa
223. İdemez kendisine kendi ‘ilāç
Olur elbette ṭabībe muḥtāc
224. Derd-i sevdā ise gāyet müşkil
Ḳābil-i çāre vü dermān degil
225. Gerçi takdīr ile her iş ammā
Bunda tedbīr gerekdir zīrā
226. İstişāre ile bir iş ki olur
Ḥüsñü şüretle ḥuşūle o gelür
227. ‘Āşıkān kendisi tedbīr idemez
Bulamaz rāh-ı şavābı gidemez
228. Aña bir yār-ı ḳafādār gerek
Ehl-i tedbīr ü vefā-dār gerek
229. Kim aña ḥālını izḥār ide
Hem anıñ re’yiyle bu rāha gide
230. Böyle dirdi baña ol-zāt müdām
Yine ben itmez idim ‘arz-ı merām
231. Gerçi bir ‘ārif ü ehl-i dil idi
Cāndan aḥbābım idi kāmil idi
232. Var idi şāhıma kurbiyyeti hem
Ülfet eylerdi anıñla her dem
233. Haftada bir gün anıñla o civān
Ba‘zı seyren-gehe olurdu revān

234. Gezemezdi daħi bir kimse ile
Peder ü māderi bilürdi bile
235. Çünkü günden güne ‘aşk oldu mezīd
Kaṭ‘ idüb vuşlat-ı cānāndan ümīd
236. Ben ki hicrāna giriftār oldum
Yārdan mazhar-ı āzār oldum
237. Sekiz ay nār-ı firāka yandım
Ne zehirler içe içe kandım
238. Nice miḥnetlere düş oldu serim
Giryeden kalmadı çeşmimde ferim
239. Derd-i ‘aşk ile nā-çār oldum
Vardım ol zātı aradım buldum
240. Didim ey dād-ı revālā güherim
Ve benim vāḳf-ı ḥüzün ü kederim
241. Çok zamānlar ki baña söyleridiñ
Derdini söyle baña söyler idiñ
242. Uṭanurdım dimege ḥāl dili
Derd-i dil bulmağa az ḳaldı yılı.

19

243. Nice demdir ne belālar çekerim
Sönmez āteşlere yandı cigerim
244. Āh ol dilber-i dil-dādeyim āh
‘Āşık-ı şādık ü üftādeyim āh
245. Ben o şāhın kulum bendesiyim
Düşmüşem ‘aşkına efkendesiyim
246. Yār olur şandım o cānānı baña
Eyledim derdimi izhār aña
247. O zamāndan berü nāzın çekerim
Nerde görsem anı boynum bükirim
248. Hiç görmez beni ülfet itmez
Bir selām daħi ‘ināyet itmez

249. Bu benim nāle vü feryādıma heb
O civānıñ elem-i ‘aşkı sebeb
250. İşte hālīm budur ey dostu qadīm
Qalmadı tākātīm Allah ‘alīm
251. Meded eyle baña bir çāre dīdim
Bildir aḥvalımı ol yāre didim
252. Baña ol zāt-ı şerīf virdi cevāb
Bize bu bābda gerek ecr ü şevāb
253. Sen hemān bir ğazel eyle tanzīm
Bir güzel kāğıda hem kıl terkīm
254. Derd-i hicrānı o nazmında birāz
Hem birāzda ğam ü efkārını yaz
255. Şöyle olsun o seniñ güftārıñ
Ya’nī görünce alınsun yārıñ
256. Al getür bende bulunsun o ğazel
Gelecekdir baña elbet o güzel
257. Ben anı şāhıña ‘arz eyleyeyim
Daḥi yolunca işi söyleyeyim
258. Var iken sende didi qalb-i selīm
Hiç esef eyleme Allah kerīm
259. Cānıma virdi bu güftār-ı şafā
Eyledim Ḥālıqıma ḥamd ü senā
260. Ele aldım yine kāğıdla qalem
Eyledim ol gice bu şi‘rī raqam

9. Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Ben ümīdi şıḥḥat itmey hecr ile bīmār iken
Bir daḥi görsem seni cismimde cānım var iken

2. Sen ne zālimesin ‘aceb bilmem ki bağıñ taş mıdır
Merhamet kılmaz mısın ahvālīm saña derkār iken
3. Fikret-i zūlfūñle dūş olduķ kara sevdālara
Başımız var sitte-i kayd-ı ğam ü efkār iken

20

4. Zāğ-ı a‘da gülşen-i vaşlıñda tutmuş āşiyān
‘Andelīb-i dil gül-i rūyuñdan ayrı zār iken
5. Dā’imā endīşe-i aġyār ü fikr-i yār ile
Hayret el virdi baña ‘aqlım başımda yār iken
6. Bu düşlerle nolur encām-ı kārın ey gönül
Sen taḥammülsüz nigārıñ mā’il-i āzār iken
7. Niçe derd ü kederden yok girībānī ḫalaş
(Raḥmiyā) ḫāb-ı ecelden gözlerim bī-dār iken

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

261. Ey seher bād-ı şabāḫ oldu hele
Yola çıkdım ğazeli aldım ele
262. Toĝrı ol dostuñ evine vardım
Ḥāb-ı rāḫatdan anı uyardım
263. Ğazeli virdim aña ba‘d selām
Didi ğuş eyle hele ba‘z-ı kelām
264. Bu işi kimseye zinhār ānma
Herkesi ben gibi şādık sanma
265. O seniñ sevdiceĝiñ dil-dārıñ
Gelecekdir baña bugün yarın
266. Anı ben şöyle bir inandırayım
İtdiği işlere uḫandırayım

267. Sizi hem meclis ü pādāş ideyim
Dağı hem şöhet ü sırdaş ideyim
268. Ğam-ı yümse ile şimden gerü āh
Bu huşūle gelür inşāllah
269. Baña çün böyle cevāb virdi o zāt
Şanki buldum yeñiden tāze hayāt
270. Beni bu nuṭṭ ile dil-şād itdi
Ḳalb-i vīrānımı ābād itdi
271. Didim Allah seni mesrūr itsün
Nā'il-i maḳşud u me'cur itsün
272. Bu meserretle ki 'avdet kıldım
Kendimi vāşıl-ı vuşlat bildim
273. Beni ta'ḳīb o cemāl-ı māhım
Sevdigim kişver-dāde şāhım
274. İtmiş ol zāt-ı şerīfi teşrīf
Seyre gitmekliğı kılmış teklīf
275. İkisi 'āzm-ı şahrā olmuş
Hele seyr it ne temāşā olmuş
276. Rāhda söylemiş ol dostum aña
Birisi bir ğazel itmiş inşā

21

277. Līk bilmege o adam kim olur
Āteş-i 'aşḳa bu rütbe yakılır
278. Birisinden anı yazdım aldım
Ben bu nuṭṭa hele hayrān kaldım
279. Bir naẓar ḳıl deyü virmiş yāre
Yār biliş baḳıcaḳ güftāre
280. Bilürem ben dimiş inşād ideni
Boş yere āteşe yakmış o teni
281. Anı hem sende bilürsin i'lā
O Divān-ḥānede kātib ḥālā

282. O geçenlerde başa gelmiş idi
‘Aqlını ‘aşk elemi almış idi
283. Saa ben didi ‘abāyı yaıdım
Bāde-i ‘aşkını vardım aıdım
284. Bende-i řādıkam ey řāh sağa
Raım kıl derdime gel eyle devā
285. Bir ġazelde başa virdi ol ġün
Zannım olmuř o dīvāne mecnūn
286. Baımadım hiç anıñ ben yūzine
Tutmadım zira kulaıım sōzine
287. O zamāndan berū ūlfet itmem
Hem daıı gitdigi yoldan gitmem
288. Dimiş ol dostum aa kim eyvah
Acıram ben sağa vallāh billāh
289. Ger řaıııh ise seniñ ġūftārıñ
Ĥatırın yııdıñ ise ol-zārıñ
290. Seni elbetde tutar āhı anıñ
‘Ākıbet nāre gerek yansa cānıñ
291. Bu kadar baı benim aıhbābım iken
Hem bilūrken sağa yoldařım ben
292. Hiç başa itmedi bu rāzı beyān
Ne řadākatlı bir ‘aşıkımış o cān
293. Her ĥuřūřta anı řādık bilūrem
Cūmle ‘ařıklara fā’ik bilūrem
294. Başkası olsa rızā virmez idim
Hiç karışmaz araya girmez idim
295. şimdi senden budur ancaı dileğim
Sen řabāı gel başa sōz tut melegim
296. Sōyleyim (Raımı’) zāre daıı ben
Oda gelsūn bize yārın erken
297. Kerem ū lūtf ū ‘ināyet eyle
Sen aa ‘arz-ı muıabbet eyle

298. Şaķın itdirme o bī-çāreye āh
Sen daķı şoñra idersin eyvāh
299. ‘Aşķ bir sırr-ı Hudā’dır zīrā
Āh ‘āşık boşa gitmez aşla
300. Tūtalım āhı saña itmez eşer
Seri fāş eyler ise şoñra eger
301. O zamān dillere destān olasın
Sen bu aķvāle pişman olasın

22

302. Sözlerim cümlesi senden bañadır
Saña gelse gider elbet bañadır
303. Diñlemiş çünki bu güftārı o yār
Bilmiş her birisi cānına kār
304. Ben dimiş sizi şabāħdan bulurum
Ba’d ezīn ‘āşķıma yār olurum
305. Aķşām üsti beni dostum buldu
Müjdeler didi murādıñ oldu
306. Gelecekdir baña yārın yarıñ
Sende gel gör orada dil-dārıñ
307. Mācerāyı baña heb naķl itdi
Didi o şimdi yanımdan gitdi
308. İşid nice bu sözi geldi server
Ĥamd bī-ħad didim ey rabb-i şükür
309. O gice uyķuya ĥasret oldum
Bu ġazellerle şabāķı buldum

10. Ėazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Hāk-pāyından seniñ oldumsada cānā ba‘īd
İltifātından yine ben eylemem kaç‘ ümīd
2. Senden ayrı şād-kām olmaz dil-i maḥzūnumuz
Her şebim bir kader ü her eyyāmım olsa rüz-ı īd
3. Sensiz ey ārām-ı cānım böyle sağlıktan baña
Pek münāsibdir kara yerlerde olmak nā-bedīd
4. Şu gibi her serv-қadiñ pāyına yüz sürmezem
Mīve-dār-ı maṭlab olmaz çünkü her naḥl-ı pelīd
5. (Raḥmiyā) ol māhe bir laḥza mukārin olmadım
Olmadı devr-i felekde aḥter-i baḥtım sa‘īd

11. Diger

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. İhtiyārım gerçi ben ammā nigārım tazedür
Nā-tevān oldumsa yār-ı şīve-kārım tazedür
2. Haṭṭı gelmiş dil-rubāyı olsam itmem ihtiyārım
Bir gedā-yı şāh-ı ṭab‘ım ihtiyārım tazedür
3. Şolsa güller terk-i feryād eylemem bülbül gibi
Gülşen-i ‘ālemde şūḥ-ı gül-izārım tazedür

23

4. Derdi hecr-i yār ile geçdi şabāvet vaḳtimiz
Ḥaste-i ‘aşkıṃ ṭabīb-i cān zārım tazedür
5. Bir mürid-i hücre-i sevdā nişinem (Raḥmiyā)
Ḥanḳāh-ı dilde pīr-i tāc-dārım tazedür

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . - - / . . - - / . . -

310. Kışsa-i vuşlatı gūş eyle şabā
Söyleyem mā-ḥaşal kārī saña
311. Çünkü ḥūrşīd visāl itdi zuhūr
Zulmet-i hecrī giderdi ol nūr
312. Ğonce-i bāğ emel oldu küşād
Virdi bir naḥl-ı gülistān-ı murād
313. Ben o aḥbābıñ evine gitdim
Kendime ol günü nev-rüz itdim
314. Birde gördüm o benim cānānım
Bā‘is ömr ü ḥayāt-ı cānım
315. Nūr-i dü çeşm-i terem, dil-dārım
O benim mā-melekim her varım
316. Gülerək şalınarak geldi hemān
Ḳapudan çün içeri girdi o cān
317. Māhı gökden yere düşdi şandım
Şem‘-i ruḥsārına başdan yandım
318. Aldı ḥayret beni bī-hūş oldum
Bir zamān soñra ben ‘aqlım yoldum
319. Baña ol şāh mürüvvet itdi
Ḳulına ülfet ü şöḥbet itdi
320. Didi eḡnā-yı maḥabbetde baña
Vāh saña (Raḥmī‘) zār u şeydā
321. Bilmeyüb ben seni çok incitdim
Cānına cevr ü cefālar itdim
322. Ba‘d ezīn mühr ü vefālar ideyim
Kerem ü lütf u ‘aṭālar ideyim
323. Nāzeninim baña çün böyle didi
Zevḳden tendeki cānım eridi
324. Şād-ı andan baña hem geldi baña
Lerze-nāk oldu benim ez ser ü pā
325. Ḳuluñam ben didim ey şāh-ı cihān
Düşdüm o şāhıñ ayağına hemān

326. Didi āh eyleme ey ‘āşık-ı zār
Var mı yanında firāklı eş‘ār
327. Var ise virki kırā’at idelim
Gelinüb zevk ü maḥabbet idelim
328. Bu ğazeller ki bulundu bende
Virdim ol dem o dūdağı kınde

12. Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

24

1. Olma dır-i rāh-ı maḥabbetde ḥulūs-ı pākımız
Çok bilür ki cān için yokdur bu yolda cānımız
2. Cān eger tenden olursa derd-i ḥasretle cüdā
Lutf it ey bād-ı şabā cānāna al git ḥākımız
3. Māder dehr-i tıfl-ı cāna şīr-i ‘aşk
Olmadı bir laḥza ḥarem-i ḥātır ğam-nākımız
4. Bir kaşı yayıñ ḥadeng-i ğamze-i ḥün-rīzine
Tutmuşuz meydān-ı ‘aşk içre dil-i şad çākımız
5. Añlamaz esrārımız bilmez bizi bī-ġāneler
Bezm-i ‘aşkıñ maḥremi ancağ bilür biz yañımız
6. Fāriğ ü āzādeyiz bizler tarīk-i ‘aşkda
Hep fedā itdük olunca mālımız emlākımız
7. (Raḥmiyā) ğarq-ı yüm-i ‘işyān iseñde ğam degil
Var iken taḥt-ı şefā‘atde şeh-i levlākımız

13. Diger

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. Şalā olduğda tā rūz-ı ezel meydāna ben çıkdım
Yānān pervāne-veş şem‘-i ruḥ-i cānāna ben çıkdım
2. Elest bezminde mest oldum şarāb-ı ‘aşqdan ammā
Ezel ki ‘ahd ü mīşāka duran merdāne ben çıkdım
3. Başımda sikke-i mātem koyub tennūre-i ye’si
Şoyundum ḥānḳāh-ı ‘aşqda devrāna ben çıkdım
4. Daḥi dillerde destān olmamışken kışsa-i Mecnūn
Özüm zincīr-i ‘aşka bağladım dīvāne ben çıkdım
5. Cihānda (Raḥmiyā) yok yār içün rüsvā-yı dehr olmuş
Gürūh-ı ‘āşıkān içre faḳaṭ bir dāne ben çıkdım

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

329. Ey şabā ‘gül-i nāzik bedenim
‘İşve-bāzım o benim sīm-tenim
330. Çünkü eş‘ārıma ‘atf itdi nigāh
Biñ beğendi didi māşāallah
331. Āferīnler didi ey (Raḥmī) saña
Nev hevessin bilürem ben ammā
332. Sende eş‘āra ṭabī‘at vardır
Ya’nī nuṭqunda leṭāfet vardır
333. Bu gice bir ğazel eyle inşā
Anı ta‘rīf ideyim diñle saña
334. Evvelā ḥarf-i elifden bedē’ et
Ḥarf-be-ḥarf ya ya varınca yūri git
335. Ya’nī her mışra‘a evvel bu ola
Ḥarf-i hicā ki tamāmınca tola
336. Cevherin tāriḥ ile tamām
Sāl-ı ‘āşıklığını kıl i’lām

337. Beni kıl ānda birazcık tavşīf
Dağı hem kendiñi eyle ta‘rīf
338. Böyle emir eyliyecek dil-dārım
Ola baş üzre didim hūnkārım
339. Biz bu şöhet bu maḥabbette iken
Yār ile kūşe-i vaḥdetde iken
340. Bilmem ol gün ya nasıl itdi güzār
Bu ne aḥvāl ü ne ḥikmet-i esrār
341. O civān gördiği şām oldu qarīb
Lev-i dāğ itdi beni koydı ġarīb
342. Zūlmet-i şebiñe nümāyān oldu
Şemsi teg yār dağı pinhān oldu
343. Gitdi cānān beni aldı kāsve
Ben dağı ḥāneme kıldım ‘avdet
344. Yār ḥayāliyle tolandım o gice
Nār-ı ḥasretlere yandım o gice
345. Āh ne zaḥmet ne meşakḳat çekdim
Vāh ne miḥnet ne eziyyet çekdim
346. Bilür ancak anı ḥallāk-ı cihān
Vaşf u ta‘rīf idemez kilik ü zebān
347. Emr-i cānānımı kıldım icrā
Bir müverriḥ ġazel itdim inşā

14. Ėazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. (Elif) Eyā sultān-ı zī-şān-ı ġürūh-ı dil-rübā
(Be) Benim dergāh-ı iḥsānında bir müflis-i gedā

2. (T) Temennā eylerim ḥān-ı visāliñ çā-be-cā
(S) Şevāba nā'il olmaḵsa murādiñ dil-berā
3. (C) Cefāyı terk idüb kıl 'āşıḵa mihr ü vefā
(Ha) Ḥayāt-ı cāvidānī ḥaḵ ide iḥsān saña
4. (Hi) Ḥudā ögmüş yaratmış ey melek sīmāsını
(Dal) Dimez adam gören sen şūḥ-ı sīmīn gerdeni
5. (Ze) Zelīl-i 'aşḵıñım şāyeste-i luṭf it beni
(Ra) Rızā-yı ḥaḵ içün hem-dem idinme düşmeni
6. (Ze) Ziyāret-gāḥ ehl-i 'aşḵ kūyuñ gülşeni
(Sin) Saña ey serv-i ḵāmet cān u baş olsun fedā
7. (Şin) Şehā şubḥ u mesāsından mürüvvet beklerim
(Sad) Sabādan her seḥer peygām-ı ülfet beklerim
8. (Dad) Ża'īf-i firḵatım dermān u şihḥat beklerim
(Tı) Ṭaleb-kār u vişālim vaḵt-i firşat beklerim
9. (Zı) Zuhūr-u lüṭfuñı sā'at-be-sā'at beklerim
(Ayn) 'İnāyet ḵıl baña ey dil-ber-i nāzik edā
10. (Gayın) Ğamdan gel beni ḵurtar yetiş imdādıma
(Fe) Firāḵıñ cāna yetdi raḥm ḵıl feryādıma
11. (Kaf) Ḳarārım ḵalmadı olduñ sebeb berbādıma
(Kef) Kebāb itdi beni nār-ı ğamıñ gel dādıma
12. (Lam) Leb-i la'liñ şarābın şun dil-i nā-şādıma
(Mim) Mürüvvet merḥamet eyle dil-ārāmım baña
13. (Nun) Nigāḥ-ı ragbeti bilmem kime eyler gözüñ
(Vav) Varub aġyāra gösterme şaḵın cānā yüzüñ
14. (He) Hemān tutya idem vir ḥāḵ-pāyından tozuñ

27

- (Ye) Yamān u kem-naḵardan şaḵlasun mevlā özüñ
15. (Raḥmī) icrā itdi bu tāriḥ-i cevherle sözüñ
'Āşıḵ nā-şād u zārīñ şād kıl ey meh-liḵā

Sene 1277

Mesnevî

Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

348. Ey şabā! Ben ki şabāhı buldum
‘Āzim-i gūy-ı dil-ārā oldum
349. Bulmadım lîk o nūr-ı başarı
Yollara eyledim ‘atf-ı nazarı
350. İşte geldi geliyor yār diyerek
İntizār-ı âteşe yandı yürek
351. Benzemez âteşi ğayra aşla
İntizār-ı âteşi bir özge belā
352. Çok zamānlar aña oldum nāzır
Māh-veş oldu efendim zāhir
353. Şalina şalina refţār iderek
Geldi biñ nāz ile güftār iderek
354. Gördüm ol yāri sevindim güldüm
Ġuşşalar gitdi feraĥ-nāk oldum
355. Didim ey şāh bu ‘ıydā ĥakir
Emr ü fermānıñı tutdum bir sır
356. Eyledim işte bu şi‘rî inşā
Aldı bakdı didi ğāyet i‘lā
357. Böyle ğāhice ğazeller söyle
İtme min-ba‘d fiġānlar öyle
358. Seni ‘āşıklığa maĥbūl itdim
Luţf u iĥsānımı mebzūl itdim
359. İderim lîk ricālar senden
Kerem it ya‘nī gücenme benden

360. Çün benim hüsünle yok akrânım
Bu sebep var nice biñ düşmânım
361. Bilürem cümlesiniñ efkârın
Çoğunuñ añlamışım esrârın
362. Görseler ülfetimiz şöhetimiz
Bilseler hâlet ü keyfiyyetimiz
363. Ta‘n ü teşnî‘ ile bed-nâm ideler
Ayırub bizleri nâ-gâm ideler
364. İdelim ahır kârî endiş
Evvelâ bu bize lâzım olan iş
365. Gelme bu semte gezinme her bâr
İtme bir günde iki üç tekrâr
366. Bilme hîç şüret-i zâhirde beni
Bulurum gâhîce tenhâda seni
367. Çün baña böyle o şüh eyledi pend
Eyledim râ’yını taḥsîn ü pesend

28

368. Didim ey rûḥ-ı revânım cânım
Vây benim Hüsrev ü ‘Âlî-şânım
369. Bendeniz emre itâ‘at iderim
Seni herhâlde şıyânet iderim
370. Tek beni kılma esîr-i hicrân
Olayım ḥâk-ı derüñde kurbân
371. Yâr ile çünki bu şöhet oldu
Rûz-ı vuşlat yine şâmı buldu
372. Hânesin eyledi teşrîf o civân
Bende döndüm eve geldim o zamân
373. Râ’yı cânânı tezekkür itdim
Nuṭṭ-u dil-dârı tefekkür itdim
374. Bu ne tedbîr ü ne ‘aql ü temkîn
Anı her vecihle kıldım taḥsîn

375. Ȧoęrısı bu söze demez hıç lāf
Yā bu gftāra kim itmez inşāf
376. Eyledi yār kerāmet-i ızhār
Ya kimiñ böylece bir dil-beri var
377. Kağı yār ‘āşıķına pend eyler
Meylin ftādesine pend eyler
378. Ben o cānāne naşıl yanmayayım
Hem bu gftāra nice ķanmayayım
379. Zāt-ı vālāsı şeh-i mülk-i cemāl
Nuţķ-u zībāsı meh-i evc-i maķāl
380. Olsa biñ cānım aña terk itsem
Rişte-i lfeti tek berg itsem
381. ‘mr  iķbālı firāvān olsun
Aķter-i baķtı dıraķşān olsun
382. ‘Ācizim medķ  şenādan ‘āciz
Göremem lĭk sktĭ cā’iz
383. Medķ  cānāne heves eyledi cān
Ĥāme-i zār ‘aceb aķdı zebān
384. Ey sabā bunları itdim tanzĭm
Daķi mecm‘aya ķıldım terķim

15. Ėazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i ln

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Gülşen-i ryuñmıdır firdevs-i a‘lādan Ėaraż
Ėadd-ı mevznuñmıdır ya naķl-i ŗubādan Ėaraż
2. Miķnet-i hecr  firāķıñ şiddet-i nār-ı ceķĭm
Zevķ-ı vaşlıñdur şafā-yı ĥuld-u me’vādan Ėaraż
3. Ėıble-gāh-ı zümre-i ‘uşşāķ sensinkim seniñ
Ka‘be-i kubbeñdir ancaķ beyt-i ‘ulyādan Ėaraż

4. Māh-ı ruhsārīn yanında zerredir tāb-ı kamer
Nūr u vechiñ-ı āfitāb-ı ‘ālem-i ārādan garaz
5. Ey şehinşāh-ı serīr-ārā-yı iklīm-ı cemāl
Bende olmaqdır saña dünyā vü ‘uqbādan ğaraż
6. Lezzet-i nuṭkuñ neşāṭ-efzā-yı bezm-i bādedir
Neş’e-i āb-ı lebiñ cām-ı muşaffādan ğaraż
7. Vaşf-ı hüsnüñ gūş iden (Raḥmī) gibi bülbül olur
Bāğ-ı dilde sensin ey gül vird-i ra‘nādan ğaraż

16. Diger Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Merd-i meydān-ı ḥasensin tīg-i ebrūlarla sen
‘Ālemī kıldıñ musahḥar çeşm-i cādūlarla sen
2. Zīr-i fesdan gösterüb bend eylediñ yüz biñ dili
Rişte-i ‘aqlım tolaşdırdıñ o gīsūlarla sen
3. Giydirüb tennūre-i şevk-i vişālīñ ‘ālemī
Dönderirsin tekye-i firḳatda yā-hūlarla sen
4. Eyleyüb seyr ü temāşā servi kılsun ser-fürū
Serv-i nāzım bir hırām it ḳadd-i dil-cūlarla sen
5. (Raḥmiyā) kıl terk-i ‘aşḳ-ı yār-ı ‘aqlıñ yār iken
Olmadan dīvāne sevdā-yı perī-rūlarla sen

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

385. Ey şabā çünkü benim dil-dāрім
Şīveli cilveli nāzlı yārim
386. Gerçi-kim dedi baña böyle kelām
Gelmedi yanıma üç hefte tamām

387. Yeni başdan baña düşdi bir nār
Hîç göstermedi vechiñ dil-dār
388. Hāyet el virdi tefekkürle baña
Şardı eṭrāfımı zincîr-i belā
389. Arayamazdım o yāri her sū
Dildemiz göz idi çün ḥavf-ı ‘adu

30

390. İdemezdım daḥi bir ferde su’āl
Ne yaman kār imiş ümîd-i vişāl
391. Yoğidi bende bu ḥālet evvel
Cānıma zevk idi fırkat evvel
392. ‘Āşıkān gerçi vişāl isterler
Derd-i hicrānı yaman söylerler
393. Vuşlata vāşıl olandan şor kim
Bulamaz derdine dermān hekīm
394. Lezzet ü zevk ü şefā-yı vuşlat
Miḥnet ü derd ü belā-yı fırkat
395. Bildigim bu ikisidir yeksān
Belki vuşlat daḥi āteş efşān
396. Hāl-i pervāneden alsın ‘ibret
Maḥv ider kendüyi şem‘e vuşlat
397. Nār-ı vişāl ādemi eyler ma’dūm
Budur erbābına ancak ma’lūm
398. Fikret-i yār u ümîd ü vuşlat
Baña ittürdi cihāndan nefret
399. Xani ol dost ki görüşdirdü bizi
Çün bilürdü ol bizim sırrımızı
400. Yine ben vardım aña ağlayarak
Nār-ı hicrāna ciger dağlayarak
401. Didim ey derd-i dilim ortağı
Eridi kalmadı bağrım yağı

402. Beni ferdālara şaldı cānān
Gelmez oldu yanıma ḥaylī zamān
403. Bu ne keyfiyyet ü ḥikmet bu ne han
Bu ne esrār-ı ḥafayāne-i ḥiyān
404. Nerde ҡaldı ki görünmez o nigār
Ben aña muntazırım leyl ü nehār
405. Didi ol zāt baña kim yā-hū
Diyemezsin sen o yāre şu bu
406. On gün olduki mizācı yoқdur
Ribḥ-i ḥannāk ile derdi çoқdur
407. Anda olsaydı eger tāb u tüvān
Ya‘nī reftāre geleydi o civān
408. Gelür elbet seni terk itmez idi
İntizār āteşine itmez idi
409. Ḥastedir ol gül-i nāzik bedeniñ
Ḥaberiñ olsun ā bī-çāre seniñ
410. Çünkü bu kem ḥaberi ben aldım
Büsbütün ḥayrete vardım taldım
411. Bir zamān geçdi ben oldum āgāh
Geldi ‘aqlım başıma eyledim āh
412. Didim eyvah baña kim nideyim
Ben bu hicrāna nasıl şabr ideyim
413. Gidemem ḥātır-ı nāzıñ şoramam
Ḥāk dergāhına yüzler süremem
414. Yanayım yakılayım nār-ı ğama
Neme lāzım bu cihān ğayri neme

31

415. Oradan āh iderekden çıқdım
Ḥaқ bilür cān u cihāndan bıқdım
416. Didim ey Ḥālik-i eflāk u zemīn
Vey kerem ma‘deni Rezzāk-ı vemin

417. Sensin her istediğini işleyici
İns u cinni yaradub cān virici
418. Sensin ey mālīk-i mülk dü-serā
Hızır u Eyyūba viren ‘ömr ü devā
419. Zāt-ı pākīndür iden ey Ğaffār
Nār-ı Nemrūd’ı Halīl’e gülzār
420. Hastedir çünkü civānım Yārab!
Al benim tatlı bu cānım Yārab!
421. Duymayım derd ile zār olduğunu
Görmeyim gül yüzünün şoldığını
422. Vir o sulṭāna devāsın Yārab!
Luṭf it ağlatma gedāsın Yārab!
423. Böyle yollarda niyāz eyleyerek
Eve geldim ne şarāb u ne yemek
424. Gitdi ārām u karar u rādet
Kalmadı tāb u tüvān ü ṭāḳat
425. Geh yatur gāhı kıyām eyler idim
Bilemezdim ne kelām söyler idim
426. Giriyeden uykuya varmazdı gözüm
Deli saçmasına beñzerdi sözüm
427. Baña ey bād-ı şabā rüz u şebān
Bu ğazel olmuş idi vird-i zebān

17. Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Ey kerem kânī kerem kıl nāzeninim hastedir
Zār ü giryānım enīs ü hem-nişānım hastedir
2. Dil esīr-i ye’s olub kılsun sürūr-ı elvedā‘
Bā‘ış-i zevḳ ü dil indi hekīnem hastedir

3. Etmesün bād-ı nesīm men ba‘ d bāğ-ı ‘āleme
Tā ki ol nevres nihāl-i yāsemīnim ḥastedir
4. Kāplasun rūy-ı sipihri dūd-ı āh-ı ‘āşıkān
Ay tūtulsun toğmasun gün meh-cebīnim ḥastedir
5. İncinüz dergāha taqdīm itmesünler ‘arz-ı ḥāl
Taht-ı dide (Raḥmiyā) şāh-ı güzīnim ḥastedir.

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . . - - / . . . - - / . . . -

32

428. Ey şabā! Gel beni gūş eyle ki ben
Ne felāketlere düşdüm bilsen
429. Gördüğim bir iki gün zevk u vişāl
Baña beş hefte tamām viridi melāl
430. Şükür kim yār-ı şifā-yāb oldu
Bu ḥaber çün beni geldi buldu
431. Oldum ol mertebeye şād u ḥāndān
Yeñiden şanki virildi baña cān
432. Ğayri cānānıma ḥāzır oldum
Ya‘nī teşrīfīni nāzır oldum
433. Belki şāyed gelür ol yār deyü
Gitmedim ben iki hefte bir sū
434. Toğmadı līk meh-i evc-i emel
Gelmedi yanıma aşla o güzel
435. Kārnasından anıñ bir kaç zāt
Bir maḥalde ider iken kelimāt
436. Ben de yanlarına vardım nā-gāh
Eyledim anlara dikkatli nigāh
437. Tanıdım cümlesini ben ammā
Bilmediler beni anlar aşla

438. Çok kelām eylediler yahşi yemān
 Kıldı her sözlerinde vaz‘ nişān
439. Kulı oldığımı bilmez idiler
 Şāhımın hāqqına sözler didiler
440. Birisi didi falān zāt-ı şerīf
 Toğrısı hüsni gibi tab‘-i laṭīf
441. Pāk-dāmendir o şūh-ı mümtāz
 Bu ‘aşırda aña yokdur enbāz
442. O birisi didigim toğrı sözüñ
 Ben de taşdıķ iderim ya‘nī özüñ
443. Līk bundan iki üç gün evvel
 Bir kaç adamla berāber o güzel
444. Bir maḥlede otururken gördüm
 Toğrısı üstüne her şey yordum
445. Ne revā kendini bilmezler ile
 O güzel hemdem olub yār bile
446. Her görenler ider elbet ta‘yīb
 Bu huşūşī göremezler tensīb
447. Beriden ben bu kelāmı tıydum
 Tīg-i miḥnetle derūnum oydu
448. Āh çekdim yine çeşmim tıldu
 Başka bir ğam geldi beni buldu
449. Hūzn ü efkār ile çıkdım oradan
 Didim ey ben yoğ-iken sen yaradan
450. Daḥı ol-dil-bere hüsni virici
 Beni sensin aña ‘āşık idici
451. Kes benim nefs u hevāmı Yārab!
 Vir bu derdime devāmı Yārab!

452. Koyma bu rāh-ı mecāzīde beni
 Bulayım ‘aşq-ı hāķīķiyle seni

453. Āhlar kim o nigār-ı gül-fem
Varub aġyār ile hem-dem
454. Ruḡabā çatmış ol cānānımıza
Gelmez oldu bu sebep yanımıza
455. Ḳalmadı ġayri bu derde tābım
Giceler gitdi huzur u ḥābım
456. Ey sabā diñle ġazel-ḥān olayım
Bāri şi‘ir ile teselli bulayım

18. Ėazel

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

1. Göñülde āteř-i ‘aşkıñ fūrūzān oldu gitdikce
Derūnum nār-ı hicrānıñla sūzān oldu gitdikce
2. Ḳara sevdāya düřdüm fikret-i zūlf-ü siyāhıñla
Aġardı mūy-ı ser hālīm perīřān oldu gitdikce
3. Ṭabībā! Merhem-i vařlıñla gel řar yāremi zīrā
Vücūdum zaḥm-dār-ı tīġ-i hicrān oldu gitdikce
4. Ruḥuñda gülmege yüz tutdu ḥaṭṭıñ ey nigār ama
Ne ḥikmet ‘āşıḳa cevruñ firāvān oldu gitdikce
5. Cihāna virdi fer ḥūrřīd-i ḥüsnüñ ey hilāl-i ebrū
Cemāliñ māḥ-ı bedr-āsā draḥřān oldu gitdikce
6. Belā-yı ‘aşḳ ile üftādelər bülbul gibi nālān
Miřāl-i ġonce ol gül řād ü ḥandān oldu gitdikce
7. Taḥammül ḳalmadı cevır ü cefā-yı yāre ey (Raḥmī)
Göñül ġayrī bu sevdādan peřīmān oldu gitdikce

19. Ğazel-i Diger

Mef ũ lü/ Me fā ī lü/ Me fā ī lü/ Fe ũ lün

- - ./ . - - ./ . - - ./ . - -

1. Pazār-ı maḥabbetde benim ‘aşkıñı bāyi’
Naḳd-i dil ũ cānı saña virsem de ne māni’
2. Bir nīm nighē ũlfete gel eyle sezâ var
Çoḳdan berü oldum yeter āzārīña ḳāni’

34

3. Ağyār ile hem meclis olub şoḥbet idersin
Ey yār-ı sitem-kār cefālar baña rāci’
4. Red ile didim ḥāk-ı deriñden ruḳebāyı
Cānā saña bir vecihle söz olmadı nāfi’
5. Keyfiyyet-i sevdāyı saña ‘arz idemezken
Esrār-ı dilim oldu bütün ‘āleme şāyi’
6. ‘Ālemde hele olmadı dil nā’il-i maḳşad
İtdim ne ‘aceb ‘ömrümi beyhüdeye zāyi’
7. Bir laḫza meded olmadım ol yāre muḳārin
Göstermedi bir gün baña ey (Raḥmī) bu ṭāli’

20. Diger Ğazel

Fā ī lā tün/ Fā ī lā tün/ Fā ī lā tün/ Fā ī lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Gāh ‘āşık-ı şād u geh nā-şād olur ‘ālem bu ya
Bir gün elbet guşşadan āzād olur ‘ālem bu ya
2. Böyle ḳalmaz dil ḫarāb-ı ‘aşḳ u maḫzūn-ı firāk
Zevḳ-yāb-ı vaşl olub ābād olur ‘ālem bu ya
3. Dil-rubālar ḡonce-veş ḫandān-ı bülbüller gibi
Kār-ı āşık nāle vü feryād olur ‘ālem bu ya

4. Şimdi nāz eyler baña bir vaqt olur ol nāzenīn
‘Āşķ ile benden beter berbād olur ‘ālem bu ya
5. Ehl-i dil qadrin bilür yok şimdi hūbān-ı zamān
Ya da maḥrem āşināya yād olur ‘ālem bu ya
6. Kaṭ‘-i ümīd itme ey mest-i mey edbār kim
Şemi‘-i bezm-i ṭālī‘-iñ īkād olur ‘ālem bu ya
7. Şanma (Raḥmī) ḥāb-ı gāfletden uyanmaz gönlümüz
Bir gün ‘avn-ı Hāk ile irşād olur ‘ālem bu ya

35

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . . - - / . . . - - / . . . -

457. Ey sabā miḥnete dūçār oldum
Derd ü mātemle şarardım şoldum
458. Tırmadı ‘ahdine ol çeşm-i elā
Āh baña ḥayf baña vāh baña
459. Gözden atdı beni giysüsi gibi
Bükdi qaddim iki ebrūsı gibi
460. Nerde ol yāri şorub izleyeyim
Dilde bu derdi naşıl gizleyeyim
461. Beni şol mertebe efkār aldı
Felek-i dil-baḥr elimde qaldı
462. Dā’imā eyler idim geşt ü güzār
İdemezdim hīç bir yerde qarār
463. Gitdigim yolları fark itmez idim
Söylenen sözleri işitmez idim
464. Zār u sersām gezer iken bir gün
Bağ ne gösterdi baña ṭālī‘ dūn
465. O benim şūḥ-ı sitem-kār yārım
Bādī-i nāle vū āh ü zārım

466. Yanına almış iki üç adam
Gülerek şalınarak dil-i hürrem
467. Bi't-teşādūf baña geldi karşı
Göricek aldı beni bir ğayġu
468. Görmesün tek beni cānān diyerek
Kurb-ı şāh-ı āteş-i sūzān diyerek
469. Yolu şapdım o perīden kaçdım
Dideden hūn-ı sirişkim şaçdım
470. Didim ey dil o nigār-ı meh-veş
Beni terk itdi olub ğayrīye eş
471. İşte yanında olan hem-demler
Cümlesi bilmedigim adamlar
472. Gerçi evvelce işittim sözler
Şimdi aġyār ile gördü gözler
473. Ğayr ile gezmesi lāyık mı aña
Ben gibi her kişi yanık mı aña
474. Bildi şādıklığım evvel o civān
Beni 'āşıklığa gördü şāyān
475. Gösterüb resm-i vefā eyledi pend
Rişte-i gönlüm idüb zülfüne bend
476. Eyledi bir iki gün şād beni
Şimdi itmez ebedī yād beni
477. Varub aġyāra o şūh yār oldu
Ğālibā bir yeñi 'āşık buldu
478. Eylemez 'aşk kabūl-ı şirket
Bu huşūşdan baña geldi nefret
479. O perī peykere ey dil ne demek
Ola hem-dem ruķebā gibi köpek
480. Göremem yārımı yanında rakīb
Ben buña eyliyemem şabr u şekīb

481. Hâk bilür cāndan uşandım ey dil
Ben seniñ nārīña yandım ey dil
482. Didi göñlüm beni gūş eyle hele
Çünkü yār meylini aldırđı ele
483. Ne kadar sen aña mā'il olsan
Ülfet ü vaşlına nā'il olsan
484. Mekr ü āl ile rakīb-i nikbet
Seni bir gün ayırırlar elbet
485. Rāḥat encāmı meşakḳat miḥnet
Vuşlatıñ āḥiri zerd-u firḳat
486. Gelmeden başına nā-gāh-ı firāk
İhtiyārīñla bugün yāri bırak
487. İtme beyhūdeye āh u nāle
Alma min ba'd o nigāri ḳāle
488. Lāk keyfiyyeti yāre bildir
İnfī'ālīñ o nigāre bildir
489. Göñlümün pendinî itdim ben gūş
Gūşıma ol sözi ḳıldım mengūş
490. Ḥaylī endīş ü tefekkür itdim
'Āḳıbet rāh-ı firāka gitdim
491. Bende bildim o cū-ḡaddār
Baña şimdengerü yār olmaz o yār
492. Terkini gördüm o şūḥuñ evvelā
Kilki aldım ele ey bād-ı şabā
493. Yāre bu nāme-yi taḥrīr itdim
Bir ḳafādār ile tesyīr itdim

Şüret-i Nāme

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . -

494. Sevdigim ey menba‘-ı hilm ü hayā
Dil-rübā-yı ma‘den-i luṭf u vefā
495. Müstedām ol ‘arşa-i kevn ü mekân
Pāy-dār olmadıkca ey şāh-ı cihan
496. Taht-ı dil-berlikde ol s̱ābit-ḳadem
Devlet-i ḥüsnüñ olamaz dād-hem
497. Ey ḳad-ı şemşād bostan-ı irem
Vay cemāli vird-i gül-zār-ı kerem
498. Bāğ-ı ruḥsārıñda ḥāl-ı fülfulüñ
Gördüm oldum zār u şeydā bülbülüñ

37

499. Fikr-i ḳayd-ı dām-ı zülfüñle civān
Bir ḳara sevdāya düşdüm nā-gehān
500. Ḳaşınıñ sevdası бүkdü ḳāmetim
Giceler selb oldu ḥ̣āb u rāḥatım
501. Tīğ-i ‘aşḳıñ tende açdı yāreyi
Yaḳdı āhım seb‘a-ı seyyāreyi
502. Çeşm-i cādūlar baña itdi füsün
‘Āḳıbet oldum giriftār-ı cünün
503. Gitdi şabrım elde rādet ḳalmadı
Yandı cānım tende ṭāḳat kalmadı
504. Gördi yārānım yüzüm zerd oldıgım
Bildiler göñlümde bir derd oldıgım
505. Şordılar ketm itdim izḥār itmedim
Kimseyi āgāh-ı esrār itmedim
506. Cismimi za‘īf itdi ‘aşḳıñ şöyle kim
Çekdi el tedbīr-i çāremden hekīm
507. Gelse loḳman añladım yok çāreler
Bulma da gün gün teraḳḳı yareler
508. İşbū ümīd ile ey sīmīn beden
Kim olursın derdimiñ dermānı sen

509. Dergeh-i vālāña derdim söyledim
Çāresin senden recālar eyledim
510. Bilmedim ġaddār-ı ‘ālem oldıġıñ
Mā’il-i kem bā’ış-i ġam oldıġıñ
511. Nār-ı hicrānıñla yandırdıñ beni
Cevr ile cāndan uşandırdıñ beni

38

512. Kāse kāse yutdırub zehr-i sitem
Çāk çāk itdiñ derūnum ġonce-fem
513. Ġayrīlerle ‘azm gül-zār eylediñ
Bendeñi bülbul gibi zār eylediñ
514. Ben seni bir mihr-bān itdim kıyās
‘Āķıbet kıldıñ beni rüsvā-yı nās
515. Çok recalār eyledim ammā çi-sūd
İtmedi haķķımda bir luţfuñ vürūd
516. Muķtezā-yı necm-i baķtım dil-berā
Bir nefes göstermedi luţfuñ baña
517. Hāk-pāy oldum reh-ı ‘aşķıñda ben
Bilmeyüb ķadrim benim ey dil-şiken
518. Bed meniş aġyārı aldıñ yanıña
Lāyık itdiñ ülfet ü ihsānıña
519. Ben saña bir i’tibār itmiş idim
Cānıma cānım şümār itmiş idim
520. Her ne emr itdiñse icrā eyledim
Hātırıñ incinmesün benden didim
521. Hıdmetimde yok ķuşūr illā saña
Çok muħabbet eyledim itdim haķā
522. Sinemi müjġānıña itdim hedef
Naķd-i ‘ömrüm lā-yere kıldım telef
523. Ey ser-firāz-ı ġürüh- ı bī-vefā
Hāşılı göstermediñ bir ġün baña

524. Çünkü atdıñ gözdeñ ey zālīm beni

39

Görmesun min ba‘d çeşmānım seni

525. Benden özge var hezār ‘āşıklarıñ

Luṭfuña ihsānıña lāyıklarıñ

526. Ba‘d ezīn benden ezīn olsun saña

Her kimi ister isen yār ol aña

527. Yār-ı şādık itme ağıyārı şümār

Fāş olur dillerde sırrıñ ey nigār

528. Meyl idersen eyle yavrum dengiñe

Tut kelāmım topla kendiñ kendiñe

529. Elvirir dökdüm yoluñda āb-rū

Dāmeniñden çekdim el şimden girü

530. Sen de çek benden eliñ ey pāk-zāt

Rū-be-rū gelseñde itme iltifāt

531. Ba‘d ezīn dest-i firāk-ı sūz-nāk

Eylesün delķ-i hayātım çāk çāk

532. Zerd-i hecriñle olursam ben ne ğam

Sen hemān tek olma dūçār-ı elem

533. Hāķ Te‘ālā eylesün ‘ömrüñ dırāz

Hüsn ile hūbān içinde ser-firāz

534. Mesnediñ günden güne i‘lā ola

Rif‘atıñ ez her cihet vālā ola

535. Mest-i saḥbā-yı sürūr-ı cāvidān

Sākī-i devrān elinden ol hemān

536. Mihr-i hüsnüñ görmesün rüy-ı zevāl

Nūr-ı baḥş-ı kā’ināt ol lā-yezāl

537. Yār-i nev-peydālarıñ ferhunde bād
(Raḥmī) nāmın eyleme min ba‘d yād
538. Tövbeler sen zālīme ‘arz-ı merām
İtmeyem şimden girü hāşıl-ı kelām

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

539. Ey şabā vaşf u beyān eyleyeyim
Baña nolduysa saña söyleyeyim
540. Eyledim ḥaylice taşdı‘ seni
Hele bu kere daḥi diñle beni
541. Nāme çün buldu vuşulı yāre
Eyleyüb ‘aṭf-ı nigh eş‘āre
542. Oradan toğrıca ‘āzim olmuş
Varmış ol dost-ı qādīmi bulmuş
543. Baq dimiş (Raḥmī?) zārīñ işine
Cānın ol çāresiz almış dişine
544. Baña bu nāmeyi isrā itmiş
Kendin āteşlere ilkā itmiş
545. Çünkü benden aña geldi nefret
Ba‘d ezīn itmey anıñla ülfet
546. Böyle keyfiyyeti var söyle aña
Bulmasun hīç bahāne o baña
547. Kendi yağıyla varub qavrulsun
Bād-ı āhıyla küli şavrulsun
548. Oradan böyle deyüb gitmiş o yār
Almış o zāt-ı şerīfi efkār
549. İnfi‘ālīñ sebeb-i neş‘etini
Gönlümün bilmek içün nefretini

550. Gelecekmiş baña kendi ammā
‘Acele bir işi olmuş peyda
551. Kıldı bir kıt‘a nemīka isrā
Anda yazılmış idi ba‘d şenā
552. Neylediñ netdiñ āyā ‘āşık-ı zār
İnfi‘āl itdi saña Hāzret-i Yār
553. Arada var iken ‘ahd ü peymān
Size dargınlığı görmem çesbān
554. Gelmeyince baña ben gitmem aña
Sevdigiñ böyle cevāb virdi baña
555. İşte bu hāle haber-dār olasın
Varub ol şūhı arayub bulasın
556. Çünkü ma‘lūmumuz oldu bu cevāb
Eyledim kendime tevcīh-i hıṭāb
557. İkisi bir didim ‘aşk ile cemāl
İşte bu sırr-ı Hudā-yı müte‘āl
558. Hüsni dil-berlere virdi Mevlā
‘Āşk ile ‘āşıkı kıldı rüsvā

41

559. Çünkü bunlar ikisi tev’emdir
Hikmeti belli değil mübhemdir
560. ‘Āşıkıñ ‘aşkı değilse kâzib
Şübhe yok yarını olur cāzib
561. Bende keyfiyet-i ‘aşk zāhirdir
O cefā cūda cemāl bāhirdir
562. ‘Abeş olmak o nigārı ṭālib
‘Aşkım elbet olur anı cālib
563. Arayub bulmağa yāri hāşıl
Ṭab‘ımız olmadı aşla kâ’il
564. Görmedim zerrece ‘aşkımda kuşūr
Eyledim rabbime tefvīz-i umūr

565. Bu iki şî'rî dahî bi't-tanzîm
İtdim ol zâta cevâben taqdîm

21. Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Terk-i yâr itdim ğam-ı aġyâre hâcet kalmadı
Vaşl-ı gülden geçdi gönlüm hâre hâcet kalmadı
2. Bülbül-i dil naḥl istiġnâde tutdu âşiyân
Şaḥn-ı bâġ u gûşe-i gülzâre hâcet kalmadı
3. Zâġ-ı a'dâya açıldı gül gibi ol ğonce-fem
Fâriġ ol ey murġ-ı dilkim zâre hâcet kalmadı
4. Cennet-i vuşlat ümîdiyle şırâṭ-ı 'aşqdan
Dûzaḥ-ı hicrâna düşdüm nâre hâcet kalmadı
5. Sâkî-i gerdün beni bir bâde-i nâ-kâm ile
Şöyle mest itdi mey-i ḥumâre hâcet kalmadı
6. Görmüşüz iḳbâl ü idbârın bu çarḥ-ı sifleniñ
Nâ murâd-ı 'âlemiz efkâra hâcet kalmadı
7. (Raḥmiyâ) kayd-ı 'alâyıktan kesildi gönlümüz
Nefret-i aġyâr ü meyl-i yâre hâcet kalmadı

22. Ğazel-i Diġer

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. Haste-i 'aşka devâ olsa da hoş olmasa da
Şerbeti şehd şifâ olsa da hoş olmasa da

2. Ehl-i dil cānı gibi sevdigi cānānındın
Mazhar-ı mihr ü vefā olsa da hoş olmasa da
3. Fülk-i cān ü dili baħr-ı ğam-ı ‘aşķa şaldık
Vāşıl-ı semt-i rehā olsa da hoş olmasa da
4. Mest-i şahbā-yı elem mi ki deh-i ‘ālemde
Nā’il-i cām-ı şafā olsa da hoş olmasa da
5. Ğam-ı cānān ile dil-ħaste vü mecrūħ-ı firāk
Güşte-i tīg-ı cefā olsa da hoş olmasa da
6. Hāne berdüş u ħarābāt u perīşān ħāliz
Bize bir köhne ‘abā olsa da hoş olmasa da
7. (Raħmiyā) bu ğazālīñ nükte-şinās ‘indinde
Medħ ü taħsīne sezā olsa da hoş olmasa da

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

566. Ey şabā çünki benim yoldaşım
Maħrem-i rāz-ı dilim sırdaşım
567. Görüb eş‘ārımı bildi kārī
Geldi buldu arayub ben zārī
568. Şordu keyfiyyeti nakl itdim aña
Didim a‘dāya tekāpūna belā
569. Göremem yāre qarīn aġyārı
Toġrısı ben çekemem efkārı
570. Didi aħvāle vuķūfuñ yokdur
Hele bu bābda kuşūruñ çokdur
571. Yārī aġyār ile gördüm dirsın
Vāh saña boş yire ğamlar yersın
572. Gördiġiñ yārīñ ile hem-demler
Aķrabāsından olan adamlar

573. Añlāyub diñlemeden sen bu işi
Ne gücendirdiñ o şūhībe kişi
574. Olmadan şoñra bñ bābda nādim
Şimdi cānānıña var ol ‘āzim
575. Yalñız gitmez isen diñle beni
Baña gel ben götürem yāre seni
576. Söyledi çünkü bu güftarı baña
Didim ey nuṭṭ-u leṭāfet-efzā

43

577. Gerçi ben cürm ü cināyet itdim
Yāre isnād-ı kabāhat itdim
578. Bilürem cümle kuşurum ammā
Beni ferdālara şalmaḡ ne revā
579. Tūtalım hem-dem aḡyār degil
Baña da yār vefā-dār degil
580. Gelürem ben didi gelme baña sen
Şavdı baştan beni ol sīm-beden
581. İşte tam oldu bu hefte iki māh
Gelmiyor yanıma ol raḡları māh
582. Sözleriñ toḡrı velākin nideyim
İstemez ṭab‘am o yāre gideyim
583. Hāşılı ben gidemem ol güzele
Göñlüm ister baña kendüsi gele
584. Aldı benden sözü ol zāt-ı şerīf
Semt-i cānānımı kıldı teşrīf
585. Aramış yārimi tenhā bulmuş
Bildürüb ḡālī recā-mend olmuş
586. Olmamış līk niyāz-ı maḡbūl
Bulmadı ḡāşılı maḡşūd-ı ḡuşūl
587. Virmiş ol şāh aña böyle cevāb
Eylemem bendeme ben cevr ü ‘itāb

588. Böyle var söyle selām benden aña
Eger ‘aşıksa gelür kendi baña
589. Geldi ol zāt baña virdi haber
Beş beter oldu derūnumda keder
590. Kaṭ‘ idüb vaşl-ı dil-ārādan ümīd
Eski eyyām-ı firāk oldu cedīd
591. Hālet-i ‘aşk ile rüsvā oldum
Derd-i hecr ile belāmı buldum
592. Dide giryān u derūnum pür-hūn
Derd günden güne oldu efzūn
593. Beni bu hāle kodı derd-i firāk
Şaldı şahrālara Mecnūn- ı siyāk
594. Fikr-i eyyām-ı visāl eyler idim
Meclis-i yārı hayāl eyler idim
595. Diyerek ben baña itdim hayfā
Āh idüb ağlar idim şubḥ u mesā
596. Her zamān Hākka niyāz eyler idim
Al bu cānım beni kırtar der idim
597. Gāhī şahrāya çıkardım gāhī
Şahn-ı bostana tutardım rāhı
598. Līk bu yerde kararım yoğidi
Miḥnet-i hecr ile derdim çoğidi
599. Kanda gitsem baña hem-rāh idi āh!
Hātırımdan hīç çıkmazdı o şāh
600. Bu müseddesle gazeller her bār
Baña olmuş idi vird ü ezkā

Müseddes

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

601. Ey felek addiñ bükülsün āmet-i dalım gibi
Hākte düşsün mihr ü māhiñ cism-i pā-mālim gibi
602. Ziynetiñ bulsun zevāli şems-i ibālim gibi
Şalmadañ mührüñ baña ol rular-ı ālem gibi
603. Şād u urrem olmadım ‘ālemde emsālim gibi
Olmasun bir kimseniñ ālī benim ālīm gibi
604. Dönmedeñ maşūdum üzere ey sipihr-i kīne-ver
Başıma derd ü belā-yı ‘aş ile geldi neler
605. Mūy-ı rīş ü ser ağardı gençlik itdi güzer
Dīde-i am dīdelerde aldı giryemle fer
606. Şād u urrem olmadım ‘ālemde emsālim gibi
Olmasun bir kimseniñ ālī benim ālīm gibi
607. Hālet-i sevdā beni pejmürde-i dehr eyledi
Sākī-i minet şarāb-ı zevimi zehr eyledi
608. Derd-i dil ben ‘aşı-ı dil-asteyi ahr eyledi
Hūzn ü am hūn-ı siriş çeşmemi dehr eyledi
609. Şād u urrem olmadım ‘ālemde emsālim gibi
Olmasun bir kimseniñ ālī benim ālīm gibi
610. Tıfl iken pervāne-āsā şem‘i ‘aşa yandı cān
Geldi pīrlık bulmadım ayd-ı meşakatden ammā
611. Dostum nā-mihr-bān, düşmen avī ben nā-tüvān
Hāne-i dilde müdām biñ derd ü minet-i mīhmān
612. Şād u urrem olmadım ‘ālemde emsālim gibi
Olmasun bir kimseniñ ālī benim ālīm gibi

613. Tāli‘m āvāre-i dil ğam-gīn ü derdim bi-devā!
Şabr zā‘il, cān-ı zār-ı cānān bī mihr ü vefā
614. Āh kim oldum şebābetde giriftār-ı belā
Yok baña dām-ı belā vü kayd-ı miḥnetden reha
615. Şād u ḥurrem olmadım ‘ālemde emsālīm gibi
Olmasun bir kimseniñ ḥālī benim ḥālīm gibi
616. (Raḥmī’) nā-şādım itdi ‘aşk-ı cānān cāna kār
Gūşe-i mātemde kıldım bī-kes ü ḥayrān ü zār
617. Dīdeler nem-nāk ü sīne çāk u ‘aqlım tār ü mār
Ġam füzūn ğam-ḥār yok dīvāne göñlüm bī-ķarār
618. Şād u ḥurrem olmadım ‘ālemde emsālīm gibi
Olmasun bir kimseniñ ḥālī benim ḥālīm gibi

23. Ġazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Bār-ı ‘aşkıñ nāzeninem şöyle bükdü ķāmetim
Çekmege āzārıñı billāhi yokdur tākātım
2. Gör! Ġam-ı hecriñ beni kılmış ne ḥāle mübtelā
Āh ü vāveylā ile geçmekdedir her sā‘atım
3. Dide giryān, sine suzān, ‘aql u dil ḥayrān u zār
Vaşl-ı Leylā’dan cüdā Mecnūn’a beñzer ḥāletim
4. Rāh-ı ‘aşkıñda fedā-yı cān ü baş itsem daḥi
Bilinmez ol ḥurşīd-i ṭal‘at zerre deñlü kıymetim
5. Çarḥ gec devvār elinden buldu devrim inķilāb
Miḥnet ü ḥüzne mübeddel oldu zevķ ü rāḥatım
6. Āh kim dil olmadan ser-mest-ı cām-ı ārzū
Külbe-i aḥzāne döndü bezm-gāh-ı ‘işretim

7. Zülmet-i hicrānda kaldım (Raḥmiyā) eyvāh kim
İrmedi şubḥ-ı visāl-i yāre şām-ı firḳatı

24. Diger Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Tır-i cefā ki ey kemān-ebrū dilī kıldım hedef
Cism za‘īf ü nā-tüvānım yārelendi her taraf
2. Nāz u edāña ḳā’ilem zīrā ki sāña mā’ilem
Hāk-i derüñde sā’ilem yetmez mi baña bu şeref
3. Nār-ı ḥased yakdı beni çāk eyledim pīrāheni
Ağyār ile gördüm seni hem-bezm ü hem sāğar be-kef
4. Cinsiñ degil ol dil-rüba gel ummasın andan vefā
Zīrā budur ey dil baña pend-i peder nuşḥ-ı selef
5. (Raḥmī) gibi ey bī-vefā āḫir beni kıldıñ fedā
Naḳd dili vāhlar baña beyhūdeye itdim telef

25. Diger Ğazel

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Çünki birdir ehl-i ‘aşḳa ḥüz n ü şādı ey göñül
Ğam değil olsāḳda dehriñ nā-murād-ı ey göñül
2. Gerçi kim meşhūrdur efsāne-i Mecnūn veli
Ḳays-ı ‘aşram ben anıñ kalmış bir adı
3. Bülbul-āsā itmeyüb ḥār-ı belādan ihtirāz
Gülşen-i ‘aşḳa ‘aceb āçañ ḳanādı ey göñül
4. Şem‘ tek yandım tükendim şubḥ-i vişāle irmedim
Leyle-i firḳat ne ḥikmetdir uzādı ey göñül
5. Tek vefāsın istemezdım ol cefā-cū dil-berin
Olmasaydı ‘aşḳta kibr ü ‘inādı ey göñül

6. ‘Āķibet benden beter bir derde oldu mübtelā

47

‘Aşķ ile rüsvālīgım her kim ķınādı ey göñül

7. Hāķķa tefvīz it umūruñ (Raķmī’) kemter gibi
Gel tevekkül başa ķıl inķıyādı ey göñül

Mesnevī

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

619. Ey şabā diñle benim feryādım
‘Aşķ oldu sebab-i berbādım
620. Gerçi ben çok kerre bī-dār oldum
Hele geçen gice pek zār oldum
621. Yoğ idi kimse dahı yanımda
Nice biñ ğam var idi cānımda
622. Gelmediñ sende eyā bād-ı seher
Oldu hem-dem baña ālām ü keder
623. Nār-ı ‘aşķ ile tükendim bitdim
Bilürem ben seni taşdı’ itdim
624. Eyledim gerçi maķālānı dırāz
Diñle encām-ı ser-encāmı biraz
625. Çünkü ben oldum esīr-i hicrān
Eyledim beş buçuķ ay āh ü fiğān
626. Yemek içmekde huzūr u lezzet
Görmedim bir gice h`āb u rāḫat
627. Farķ olunmazdı şebim gündüzden
Hiç çıķmazdı ḫayālī gözden

628. Cāna yetdi ğam u derd-i firāk
Bir maḥalde baña olmazdı durağ
629. Qalmadı şabr u tükendi temkīn
Vardı tā‘zime ṭayandı sekkīn
630. Eyledim ḥaḳḳa niyāzā āġāz
Didim ey dād-res ehl-i niyāz
631. Saña her kār-ı ḥafāya zāhir
Ḥazretiñ cümle umūra ḳādir
632. Sendedir hem daḥı taḳlīb-i ḳulüb
Ey benim ḥālīḳım ‘allām u ğuyüb
633. Ğayrī cānān ile ülfet yok mı?
Yohsa taḳdīrde vuşlat yok mı?
634. Baña gelmez ise ol mişl-i melek
Yere geḳsün yere nüh ṭāḳ-ı felek
635. Vir bir inşāf o zālīm yāre
Beni yandırdı yeter bu nāre
636. Hecr ile ḥāl-i ḥarāb yā Rab!
Qalmadı ṭibāḳat u tābım yā Rab!
637. Ya baña vaşl-ı nigārı göster
‘Adem iḳlimine yāḥūd gönder
638. Raḥm idüb ben ḳuluna bār-ı Ḥudā
Bāb-ı maḳşūdumı fetḥ itdi baña
639. Afāb-ı emelim itdi zuhūr
Qıldı iḳlim-i derūnum pūr-nūr

48

640. Bir ğün ol pādişeh-i mülk-i cemāl
Beni itmiş o vefādāra su’āl
641. O ğünüñ irtesi ğündü bayram
Ġāyette varmış idi şehr-i şıyām
642. Dimiş iftāremiñ aḥvālī nice?
‘Ömri ol çāresiziñ gitdi hīçe

643. Bilmedi zerre kadar kıymetimi
İhtiyâr itdi ğam-ı firkatimi
644. Beni aġyāra muķārin şandı
Yok yere āteş-i hecre yandı
645. Bilürem leyl ü nehār zār eyler
Gülemez şimdi baña ‘ār eyler
646. Böyle güftāre gelince dil-dār
Söze āġāz iderek ol kafādār
647. Dimiş ey sürür-ı cümle hūbān
Buña ķā‘il mi Cenāb-ı Yezdān
648. Biri desin olasın dil-i hurrem
Ötede çeksün o bī-çāre elem
649. Derd-i ‘aşkıñla hilāle dönmüş
Bükülüb ķāmet-i dale dönmüş
650. Altı aydır seni bekler aġlar
Āhına gökde melekler aġlar
651. Dām-ı ‘aşkıñdan olur şandı rehā
Eyledi gerçi saña istiġnā
652. ‘Aşķ aña haddinî bildirdi hele
Yüzi tutmazki huzūruña gele
653. Āndadır gerçi bu işde töhmet
Eylesin ‘īd-i şerīfe hürmet
654. Derd-i hicrānı bir endiş eyle
Kerem ü lütfuñı der-piş eyle
655. Eyle ihsānıñı itmāma resīd
Bā- huşuş işte şiyāh ‘īd-i sa‘id
656. Beni red eyleme gel tut bu sözüm
Var o bī-çāreyi şād eyle kuzum
657. Güş idince bu sözi ol dil-ber
Gösterüb luţf u maķabbetden eğer
658. Dimiş ol ġonca-fem ü gül bedenim
Var idi ya‘nī derūnumde benim

659. Yarın erkenden aña ben gideyim
Cânına zevk ü şafâ bahş ideyim
660. Nice mäh u nice eyyâm oldu
İki yıl beş kere bayram oldu
661. Güldi bir gün o bî-çâre cañım
Ağladı her zamân âvâre cañım
662. Anı şâd itmesi farz oldu baña
İki bayram ola bir günde aña
663. Ben şabâh'dan anı varır bulurum
Âhın almakdan anıñ kurtulurum
664. Oradan semtine 'azm itmiş o şâh
Ben bu ahvâle değildim âgâh
665. Dâ'imâ eyler idim âh u nevâ
Bu gazeller idi eglence baña

49

26. Ğazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Bāg-ı 'ālemde düşüb bir şūh gel ruhsāre dil
Başladı bülbül gibi feryād u āh u zāre dil
2. H̄asret-i şem'-i ruḥ-i yār ile her şeb tā-seḥer
Âh idüb yanmaktadır pervāne-āsā nāre dil
3. Mübtelā-yı hecr iken eyler ḥayāl-i vuşlatı
Zürūk-i âmālî şalış lücce-i efkäre dil
4. Kays-veş 'aqlım perîşān vādî-i ḥayretdeyim
Bend-i evvelden ḥalka-i rencîr-i zülf-i yāre dil
5. H̄alime kılsun nazar 'ibret gözüyle (Raḥmiyā)
'Aqlı olan virmesün ol zālīm u ğaddāra dil

27. Diger Ğazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Gözden atdı tār-ı zülfi tek beni ol dil-firīb
Bir perīşān hāl oldum gitdi ārām u şekīb
2. Dil nice zār olmasun ruhsār-ı dil-berden cüdā
Olsa gülden ayrı feryād eylemez mi ‘andelīb
3. Bir zamān hem-şoĥbet-i cānān iken ĥayfāñe ben
Şimdicek mehcūr düşdüm yāre yār oldu raķīb
4. Çekme zaĥmet çek benim tedbīr-i dermānımdan el
‘Aşķdır göñlümde ki pinhān-ı derdim ey taķīb
5. Hecr ile oldu muķarrer cān virmem (Raĥmiyā)
Bir daĥı cānānı bu güzellerle görmek ya naşīb

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . - - / . . - - / . . -

666. Ey nesīm-i seĥeri diñle beni
Şükür kim luţf-ı Ĥudāvend ģanī
667. Necm-i iķbālımı kıldı tābān
İrād-ı bārımız oldu pinhān

50

668. Çün şabāh oldu o şeb itdi mūrūr
Eyledi şems-i cihān-tāb zuhūr
669. Rūz-ı ‘id oldu söndi ‘ālem
Evde ben zār çekerdim mātem
670. Nā-gehān daķ u küşād oldu ķapu
Nerd-bāndan biri çıķdı yuķaru

671. Kimdir āyā deyu kıldım nazarı
Gördüm ol dīdelerim nūr u ferī
672. Top-ı ‘īdiyeler iksā itmiş
Bir güzellik daḥı peydā itmiş
673. Öyle süslenmiş idi kim o civān
Vaşf u ta‘ rīfī ideyim ala mekān
674. Başda fes yeriñe püsküllü belā
Seyriden cānını virmez mi aña?
675. Yanāğında iki ḥāl-ı hindū
Sīm-i gerdāne dökülmüş gīsū
676. Pantolon setrī ḳolalı gömlek
Pek yaraşmışdı boyun bağı yelek
677. Ayağında potin elvānlı çorāb
Zīr-i pāyında benim ḥāk ü türāb
678. Geldi biñ nāz u tebessüm iderek
Utanurdu anı seyr itse melek
679. Hecr ile eylerdim nāle vü zār
Ḥāṭıra gelmezidi vaşl-ı nigār
680. Göricek yārımı rü’yā şandım
Aldırub kendimi ḥulyā şandım
681. Geldi ‘aqlım başıma geçdi biraz
Oturur gördüm o şūḥ u mümtāz
682. Vardım ayağına düşdüm yārīñ
Didi ğayrī yeter oldu zārīñ
683. Bilürem sen ne elemeler çekdiñ
Reh-ı ‘aşkımda ne ğamlar çekdiñ
684. Saña min ba‘d ezā eylemezem
Tövbeler cevr ü cefā eylemezem
685. Eyleme āḥ u nevālar ğayrī
Gösterme mihr ü vefālar ğayrī
686. Tā ki senden baña olmaz ruḥşat
Eylemem kimse ile ünsiyet

687. Gezmeyim hem daḥı bir ferd ile ben
Gez şunuñla demeyince baña sen
688. Tā ki cānım ola tende bākī
Saña ülfet daḥı ben de bākī
689. Eylediñ ‘ahd u emān u peymān
Beni ayırmasun andan sübhān
690. Ey şabā luṭf u ‘ināyet eyle
Ger bilürsin baña toḡrı söyle
691. Sen çok ‘āşıqlara hem-dem olduñ
Çoḡunuñ sırrına maḥrem olduñ
692. Böyle yāri biriniñ var mı idi?
Sevdığım gibi vefadār mı idi?

51

693. Toḡrısı böylece cānān olamaz
Buña ‘āşık nice qurbān olamaz
694. Var mı yār ‘āşkına kendi gele
‘Ahd u peymān ide vire el ele
695. Hāb-ı mevtile olursam nā’im
Var ola tā ki cihāndır qā’im
696. Haḫ Te‘ālā anı mesrūr itsün
‘Ömr ü iqbālını mevfūr itsün
697. Hāmd ola çile-i firḫat ṭoldu
Daḥi güftār nihāyet buldu
698. Ey şabā çünkü o yār geldi baña
Ben bu şi’ri aña kıldım i’tā

Muḥammes

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

699. Merhabā ey gül-i ra'nā-yı gülistān-ı cihān
Merhabā ey femi gonca dişi dūr hoşka-dehān
Merhabā ey ruh-i reşk-āver māh-ı tābān
700. *Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān*
Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān
701. Genc-i miḥnetde qalub bī-kes u bī-yār u mu'īn
Bister ğamda yatub eyler idim āh u enīn
Miḥneti hecr ile ben olmuş iken zār u hazīn
702. *Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān*
Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān
703. Haste-i 'aşkıñla lūṭfuñla şifā-baḥş olduñ
Derd-i hicrān-ı dil-i zāre devā-baḥş olduñ
Nūr-ı vechiñle bugün cāna ziyā-baḥş olduñ
704. *Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān*
Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān
705. İhtar-ı baḥtımızı lūṭf-u Hudā kıldı sa'īd
Şavm-ı hicrānıñ olub müddet-i encāma resīd
Zevk-i vişaliñle bugün eyleyelim biz daḥı 'īd

52

706. *Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān*
Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān
707. (Raḥmī'-i) zārıñı 'aşkıñ eleme almış iken
Fikr ile fülk-i dili baḥr-ı ğama şalmış iken
Maḥn-ı hecr ile cān çıkmāğa az qalmış iken
708. *Merhabā ey şeh-i zī-şān-ı gürūh-ı hūbān*
Merhabā sen gelüb itdiñ beni şād u handān

Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . -

709. Beri gel ey dil-i ğam-nāk u ħazîn

Nice bir eyleyelim āh ü enîn

710. Sañadır şimdi sözüm diñle hele

Çarpılub ol perî peyker güzele

711. Bāde-i ‘aşk mecāzîyi çaķub

Cānımı āteş-i hicrāna yaķub

712. Beni berbād u perîşān itdiñ

‘Aşk ile ‘āleme destān itdiñ

713. Bu ne derd ü ne meşakkat ne mañn

Ne felāketlere şaldıñ beni sen

714. Çünkü ey dil beni buldu sevdā

Kimseden olmadı imdād baña

715. Kimi gördümse yanından kaçdım

Rāzımı bād-ı şabāya açdım

716. Söyledim her bir işi ħayr ile şer

Diñledi gerçi beni ħaylî seher

717. Lîk virdi o daķı böyle cevāb

Didi ğayrî baña sen itme ħıķāb

718. Gerçi bir bād-ı şabādır adım

Cümle ‘āşık lar iderler yādım

719. Ben ki her vāķit seherde eserim

Nerde bir ‘āşık olursa sezerim

720. Görmedim sen gibi üftāde-i zār

Daķı yārîñ gibi şefķatlı nigār

721. Hîç yārîñ gibi cānān olamaz

Anı her ‘āşık gibi arayub bulamaz

722. Bilmediñ şimdiye dek kıymetini

Ba‘d ezîn ile edā ħidmetini

723. Diñlemem nāle vü zārīñ min ba‘d
İşte sen işte nigārīñ min ba‘d
724. Āh ey dil bu ne rüsvā‘l-ķader
Bu ne ħān u bu ne şeydā‘l-ķader
725. İşte seyr ile şabā-veş bir bād
Eyledi pend ile tekdīrī murād

53

726. Aldırub kendiñi sen ol güzele
Meyl idüb serv ü ķad ü ince bele
727. Bende uyduñ saña ey dil-i ħayfā
Mā‘il oldum aña eyvah baña
728. Reh-i sevdāyı mecāzīye düşüb
Böyle eş‘ār ile ebyāt düzüb
729. ‘Ömr ü eyyāmı hebāya virdim
Gencligi bād-ı hevāya virdim
730. Ey gönül āh seni āh seni
Sen düşürdüñ bu ķadar derde beni
731. Ba‘de zā kıymet-i cānānıñı bil
Eyleme ħayrī yeter ķal ile kııl
732. Añladık imdi nedir ‘aşķ u cemāl
Ma‘rifet bulmalıdır ħaķķa vişāl
733. Bu mecāzī aña vāşıl itmez
Seni ol devlete nā‘il itmez
734. Ey gönül biz yanalım yaķılalım
Rüz u şeb nāle vü zārı kıılalım
735. Ola kim luţf-u Cenāb-ı Yezdān
Eyleye ‘aşķ-ı ħaķīķī iĥsān
736. Āħkim fişķ u fücūrum çokdur
Ĥaķķa tātde kuşūrum çokdur
737. Cürm ü ‘işyān ile me‘lūf oldum
‘Aşķ u sevdā ile ma‘rūf oldum

738. Bizde yok emre itā‘at aşla
Bu reh-i şerle bulunmaz Mevlā
739. Her işim ma‘şiyet ü cürm ü günāh
‘Abd ‘āciz eli boş rüyı siyāh
740. ‘Afv ide cümle kuşūrum Mevlā
Hürmet hazret-i Mūsa ‘İsā
741. Hāk te‘ālāyı unutduñ ey dil
Beni ğafletle uyutduñ ey dil
742. Seni irşād ide hallāk-ı cihān
Hürmet-i zāt-ı Halīl-ür rahmān
743. Ey gönül var iken elde fırsat
Tā‘at-ı hazret-i mevlāyı gözet
744. Seni Allah ide ıslāh gönül
Hürmet-i fahr Nebi şāh-ı rūsul
745. Söyliyem ben saña bir hoşca ğazel
Eyle mantūk u mefādınca ‘amel

28. Ğazel

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . - - / . . - - / . . - - / . . -

1. Ey gönül bāb-ı rızāyı hākka eyle istinād
Kim muqarrerdür saña olmak bu yolda bermurād
2. İtdiğñ rāh-ı sefāhetde tekāpüler yeter
Tā‘at-ı mevlāya artık tut tarīk-ı inqıyād

54

3. Geldi pīrlık gelmedi hālā şalāhiyyet saña
Hātırā gelmez mi aşla vahşet-i yevmü’t-tenād
4. Vāh saña! Kim kendiñi cürm ile me’lūf eyleyüb
Defter-i a‘mālını ‘işyān ile kıldın sevād

5. (Raḥmī) yi bir yād-ı ğaflet eylediñ ey dil seni
Reh-nümāyı ‘afv ile irşād ide Allah hād

Hātme (Hātme)

Fe i lā tün/ Fe i lā tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

746. Ey dil-i zār ü elem perverdim
Vay benim bādi-yi āh-ı serdim
747. Çünkü pāyāne irişdi güftār
İdeyim nām-ı kitābı tezkār
748. Muḥliş-ı yāri daḥı ismini hem
Eyledim bir yere ben cem‘i varaḥım
749. Bālīg oldu yüz otuz bir ‘adede
Līk taşrīḥ idemem bir aḥade
750. O ḥesāb üzere bu manzūmeye ād
(Nāme-i dil) diyu virdim kıl yād
751. Nām-ı cānānımı kim sâ’il olur
Nām-ı manzūme ḥesābınca bulur
752. Ey gönül ben bunı itdim tanzīm
Şu emelle daḥı kıldım terḫīm
753. Vaḳt ola ol gül-i nāzik bedenim
Şora aḥvālimi ‘aşḳ ile benim
754. Vireyim işbu kitābı o zamān
Okuya nāz ile ol ğonce dehān
755. Daḥı şoldemki fenāyı bulurum
Cān virüb ‘āzim-i ‘uḳbā olurum
756. Nāmem ol şūḥ her aldıkca ele
Hātıra ‘āşık-ı şeydāsı gele
757. Okuyub kim daḥı eyler raġbet
Diyeler (Raḥmī) zāre raḥmet

758. Kim ki ister bu zamāndan eser
(Hüküm-ü târîh) aña virsün haberî

1279 Sene

55

Hayâl-i Dil

Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün

. . . - - / . . . - - / . . . -

759. Şükür Allah'ıma her-ân u zamân

Beni halk itdi cihānda insân

760. Dağı maḥbûbuna kıldı ümmet

İki 'ālemde yeter bu devlet

761. Bâ-ḥuşûş ben kulumı bâr-ı Hudâ

Eyledi maḥzar-ı 'aşk u sevdâ

762. Kim reh-ı 'aşk-ı mecâzîde olur

'Âkıbet menzil-i taḥkîkî bulur

763. Sen hemân miḥnet-i 'aşka düşvâr

Lîk bu derde taḥammül düşvâr

764. Bak beni koydı ne ḥâle sevdâ

'Aşk ile 'āleme oldum rüsvâ

765. Oldu mecbûrî gönül bir güzeliñ

Düşdü sevdâsına ol bî-bedeliñ

766. Zâtıdır kişver-i ḥüsnüñ şâhî

Ruḥıdır burc-ı melâḥat mâhî

767. Habeş-i ıklîmini bir ḥâlî değer

Kızıl elmayı ruḥ-ı Âlî deger

768. Kâküli sünbül bâğ-ı cennet

Lebleri kevşer u tûbi kâmet

769. Çeşm u ebrûsı siyeh hoḳḳa dehen

Beli ince femi gonca gül ten

770. Dil-berān içre o şūh bī-hemtā
Hulkıda hūsni gibi pek ra'nā
771. Sevdim cevrimi cāna çekerim
Gün be gün artmada derd ü kederim
772. Yanarım āteş-i 'aşkıyla müdām
Hīç bir yerde baña yok ārām
773. Sīnede nişter-i 'aşk-ı civān
Açdı biñ yāre vü biñ dāğ-ı nihān
774. Balsa bir çāremi ol tıfl-ı edīb
Olsam āzāde-i cerrāh u tabīb
775. Hālet-i 'aşk u hevā-yı sevdā
Zühd ü taqvāyı unuttırdı baña
776. Her işim cürm ü haṭāyā-yı 'azīm
Beni ıslāh ide Mevlā-yı Kerīm
777. Çāre ne elde irādem yokdur
Meylim ol dil-bere gāyet çokdur
778. Ser-i kūyın iderem geşt ü güzār
Zār u ser-sām gezerem leyl ü nehār
779. Hem-dem-i āh ü enīsim feryād
Olmadım gitdi bu ğamdan āzād

56

780. Kār düşvār imiş 'aşk-ı cānān
Şabrı güc terki 'adīm illā mekān
781. Çekemem hāşılı 'aşkından elim
Hum-ı gīsūsi gibi бүkdü belim
782. Fikr-i zülfiyle perīşān hālim
Derd-i 'aşkıyla bilür aḥvālim
783. Līk gāfil gezinür şüretde
Baña meyli görünür sīretde
784. İdemem ben daḥı ezhār-ı merām
Diyemem yārime zāhirde kelām

785. Gice rū'yāda gelür yanıma yār
Gündüzin baña hayālın yollar
786. Dūn hayāliyle o şūhuñ tenhā
Hayliden haylī konuşdum hālā
787. Söyledim bu ğazelī diñledi yār
Āferīnler didi ey (Raḥmī'-i) zār

29. Ğazel

Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Sensin ey gül çehreli yārim beni hayrān iden
Gülşen-i 'ālemde bülbüller gibi nālān iden
2. İştiyāk-ı nergis-i şehlā-yı çeşmiñdir seniñ
Lāle-veş bağrım tolu kan sīnemi sūzān iden
3. Her niyāz itdikce ben itmekdesin ibrāz-ı nāz
Ey baña inşāfı pek az cevri bī-pāyān iden
4. Tīr-i cān te'sīr-i müjgānıñdır ey kaşı kemān
Biñ dili bir demde mecrūḥ günde yüz biñ kan iden
5. Gerçi çok 'aşıklarıñ var (Raḥmī'-i) şeydā gibi
Var mıdır cānā reh-i 'aşkıñda terk-i cān iden

Mesnevī

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . - - / . . - - / . . -

788. Didim eyvāh baña şad eyvāh
Buña rāzī mı Cenāb-ı Allah
789. Zār u giryān olayım hecr ile ben
Sen gül ey gül beden ü ğonce dehen
790. Nice bir cānıma bu cevri ü cefā
Nigeh-i merḥametiñ yokmı baña

791. Āteş-i ‘aşk ile yandım bitdim
Yetişür şabr u taḥammül itdim
792. Kalmadı tāb u tüvānım ğayrī
Baña luṭf ile civānım ğayrī

57

793. Eyledim ben ki o dil-dāre hıṭāb
Virdi her bir sözüme hoşca cevāb
794. Söyledi şi‘ir ile bir ḥāne baña
Bende bir ḥāne cevāb itdim aña
795. O baña ben aña ḥaylī müddet
Yār ḥayāliyle olundu şöḥbet
796. Eyledim her ne ki oldu taḫrīr
Ser-i mecmū‘aya bir bir taḫrīr

1. Güfte-i şāh kişver-i cemāl

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

1. Ben güzellik mülkünün şāh-ı serīr-ārāsıyım
Gülsitān-ı ḥüsn ü anıñ ğonce-i ra‘nāsıyım
Tutsa dünyāyı ‘acīmi nūr-ı şān ü şöhetim
Āsmān-ı rif‘atıñ mihr ü meh ğarāsıyım

2. Güfte-i bende-i ḥān pür-melāl

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

2. Bendeñ ey şāhım gedā-yı āsitān-ı ‘aşkıñam
Bülbül-i nālān u zār gülsitān-ı ‘aşkıñam
Merd-i meydān-ı felāket ḳahramān-ı ‘aşkıñam
Zümre-i ‘uşşākıñıñ ammā ben eñ ednāsıyım

3. Güfte-i şüh-ı bî-mîşâl

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

4. Her gören ruhsarımı meftûn olur bî-iştibâh
Ben o sulţânım baña hûbân-ı ‘âlemdir sipâh
Bir âlâ-yı bî-çāreye meydân-ı ‘aşkıım rezm-gâh
Kim fedâ-yı cân ider cânân-ı bî hem-tāsıyım

4. Güfte-i üftāde-i bî-mecāl

Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

5. Ol-kadar mecbûr-ı hüsnuñdür gönûl ey gül-izâr
Şevk-i dîdârıñla feryād eylerim mişl-i hezâr
(Raḥmî) şeydâ-veş reh-ı ‘aşkıñda cân virsem ne var
Sen gibi şâhıñ esîrdir ki vâlāsıyım

58

5. Güfte-i gül-i ra‘nâ

Mef ū lü/ Me fā ī lü / Me fā ī lü / Fe ū lün

- . - . / . - - . / . - - . / . - -

6. Ögmüşte yaratmış beni Ḥallāk-ı ḥalāyık
Bu ḥüsn ile bu ân ile yokdur beni fā’ik
Kim görse olur vechimi biñ cân ile ‘āşık
Her ‘āşıkı ammā göremem ṭab‘a muvāfık
Tā olmayacak ḥāline aqvāli muṭābık

6. Güfte-i bülbül-i şeydā

Mef ū lü/ Me fā ī lü / Me fā ī lü / Fe ū lün

- - . / . - - . / . - - . / . - -

7. Ey gonca-i gül naḥl-ı gülistān-ı melāḥat
Gördüm seni selb oldu irādet bu ne ḥālet
İnşāf ile baḳ kıl baña iḥsān u ‘ināyet
Bir bencileyin var mı saña ‘āşık-ı şādık
Pervāne-şifat şem‘-i ḡam-ı ‘aşkıña yānık

7. Güfte-i şem‘-i bezm-i efruz

Mef ū lü/ Me fā ī lü / Me fā ī lü / Fe ū lün

- - . / . - - . / . - - . / . - -

8. Āyīne-i ruḥsārıma kim oldu nıgeh-bān
Bu şūret-i zībā ile kıldım anı ḥayrān
Ser-mest mi hecrim olan ‘āşık-ı nālān
Şeb tā be-seḥer fikr-i vişālīmle uyanık
Beyhūde yanar āteş-i ḥasretlere yazık

8. Güfte-i pervāne-i cān-sūz

Mef ū lü/ Me fā ī lü / Me fā ī lü / Fe ū lün

- - . / . - - . / . - - . / . - -

9. ‘Ālem saña ey şūḥ-ı cihān gerçi fütāde
Ben gibi seven yok seni dünyāda ziyāde
Bāb-ı keremiñ ile begüm ḡayrī küşāde
Ben (Raḥmī’-i) efkendeñi kıl ūlfete lāyık
Meydān-ı muḥabbetde benim cümleyi sābık

9. Güfte-i civān-ı cihān

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

10. Bilmem ne ḫālet bende var

Āyā nedir māhiyyetim

Cān u cihānı terk ider

‘Ālem berāy-ı rü’yetim

10. Güfte-i ‘āşık-ı nā-tüvān

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

11. Bir kez saña itdim nigāh

Gördüm yüzüñ mānend-i māh

Oldum esīr-i ‘āşıkñ āh!

Gitdi elimden rādetim

11. Güfte-i yār

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

12. Ey ‘āşık-ı şeydā baña

Olmak dilersen āşinā

Cevrümde itme işniñā

Ṭut dāmen-i ünsiyyetim

12. Güfte-i ‘āşık-ı zār

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

13. Ey dil-ber-i ‘ālī-cenāb
Gel benden itme ictināb
Billāhi hālim pek harāb
Şāyān-ı raḥm u şefkatim

13. Güfte-i dil-ber

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

14. Bildim baña ‘āşık seni
‘Aşkımda hem şadık seni
Hecrimle ey yānık seni
Gördüm sezā-yı vuşlatım

60

14. Güfte-i ‘āşık-ı kem-ter

Müs tef i lün/ Müs tef i lün

- - . - / - - . -

15. (Raḥmī) gibi kem-ter kezā
Bezm-i vişāle nā sezā?
Kulluk yeter devlet baña
Ey şāh-ı ‘ālī himmetim

15. Güfte-i dil-rübā-yı vefā-dār

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

16. Niķāb-ı zülfümi actım gel ey müştāk-ı dīdārım
Perişān hāl-i hecr olduñ yeter seyr eyle ruḥsārım
Taḥammül eylediñ çekdiñ ne cevri itdimse āzārım

Budur hengām-ı fırsat tuymasunlar yār u aġyārım
Gel ey mest-i mey derd-i firākım ‘āşık-ı zārım
Şunam ġayrī saña cām-ı leb-i la‘l-i şükür bārım

16. Güfte-i dil-dāde-i bī-ķarār

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

17. Olaldan rişte-i gönlüm kemend-i zülfüne beste
Semāya dūd-ı āh-ı āteşinem oldu peyveste
Ko yaqsun cānımı nār-ı elem ey ıfıl-ı nevreste
Mey-i miḡnet-serā-yı ġam şunulmuşdur dil-i meste
Şehā bezm-i şafā-yı vuşlata bendeñ ne şāyeste
Yeter bir nīm niġāh ülfetiñ devletlü ḡünkārım

17. Güfte-i canān

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

18. Gel ey fikr ü hayālimle olan Mecnūn veş nālān
Hevā-yı Leylī-i zülf ü perīşānımla ser gerdān
Yeter olduñ yeter şahrā-neverd vādi-i hicrān
Gel ey meydān-ı ‘aşkımda şadāķatla kılan cevālān
Güzūh-ı ‘āşıkānem içre sensin fāik’ül-akrān

Saña şimden girü luṭf eylemekdir ‘ahd ü iķrārım

18. Güfte-i Raḡmi-i Nālān

Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün/ Me fā ī lün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

19. Beni memnun-ı luṭfuñ eylediñ ey şūḥ-u sīmīn-ber
Bulunmaz zümre-i ḥübān içinde sen gibi dil-ber
Saña tevfiḳ-i zebānī olub her kārda yāver
Ola iḳbāl u ‘ömrüñ ḥüsn ü ān u şānıñ efzūnter
Helāk olsun reh-ı ‘aşkıñda biñ (Raḥmī) gibi çāker
Cihān ṭurduḳca sen var ol benim yār-i vefādārım

Ḥātime

Fe i lā tūn/ Fe i lā tūn/ Fe i lūn

. . . - - / . . . - - / . . . -

20. Ḳadr-i cānānī gözet ey dil-i zār
Her zamān geçmez ele böyle nigār
21. Bu ne elṭāf u ‘ināyet ne himem
Bu ne iḥsān u mürüvvet ne kerem
22. Şıdḳ u iḥlāşda ol sende müdām
İstiḳāmetde buluñ şabāḥ ile şām
23. Beni yār eyledi şād ü memnūn
Bir nefes olmaya zār ü maḥzūn
24. Devr-i eflāk-ı müdām olduḳca
Ṭura ol şāḥ-ı cihān ṭurduḳca
25. Görmeye müddet-i ‘ömründe keder
Yoluna ḥāk ola çok ben gibiler
26. Ne ḳadar söylese de kilḳ ü zebān
İdemez vaşfını ḥaḳḳıyla beyān
27. Dilerim ben ḳulunı Rabb-i ḡafūr
Bir nefes ḳılma āndan mechūr
28. (Raḥmiyā) buldu nihāyet güftār
Nāmına dindi (ḥayāl-i dil) zār

Sene

1279

fī

ḡurre-i

şevvāl

Ṭophāne-i ‘āmire maṭba‘asında ṭab‘ u temşīl ḳılınmışdır.

SONUÇ

XIX. yüzyılda yaşamış bir şair olan Osman Rahmi Efendi'nin Nâme-i Dil mesnevisi hakkında yapılan çalışma (metin-muhteva-tahlîl) sonucunda birtakım verilere ulaşıldı. Elde edilen veriler şunlardır:

Doğum yeri ve tarihi bilinmeyen Osman Rahmi Efendi'nin vefat tarihinin 1311 (1894) olduğu, oğlu Mehmed Murad Bey'in bahriye mektebinden mezun olduğu elimizde bulunan tek kaynaktan edinilen bilgiler arasındadır. Şura-yı Bahriye başkâtibi olduğu da kaynaklar arasında bulunan bir diğer bilgidir. Name-i Dil isimli manzum ve Münşeât isimli mensur iki eseri bulunmaktadır.

Elimizdeki bilgiler sınırlı miktarda bulunduğu için eserinden hareketle Osman Rahmi Efendi'nin hakkında bir takım bilgiler elde edilmiştir. XIX. yüzyıl mesnevilerinde başlıca tema olarak kullanılan aşkı ve bu aşkı da gerçekçi bir biçimde gözlem yoluyla ele alması onun bize döneminin mesnevi alanındaki sanat anlayışına uyduğunu göstermektedir. Edinilen diğer bilgiler ise kendisinin Bahriye başkâtibi olduğu hatta o dönem de kâtiplerin giydiği kıyafetlerin ne türde olduğu ve ayrıca eserin yazıldığı tarihten yazarın XIX. yüzyılın ikinci yarısında hayatta olduğudur.

Çalışmamamıza konu olan Nâme-i Dil, Osman Rahmi Efendi'nin klâsik mesnevi formatında beşeri aşkı ele aldığı bir eser olup kendi hayal dünyasında sevgiliyle yaşadığı aşkı anlattığı orta hacimli bir eserdir.

Eserde ayet ve hadislerin azlığı; gerçek bir dost, sevgili, zaman, mekân kullanımı, bunların ve beşeri aşkı anlatan ifadelerin bulunması; sonunda aşk yüzünden dinden uzak kaldığı için duyduğu pişmanlık ve bu pişmanlığını anlattığı ifadeleri eserinin dinî-tasavvufî bir eser olmadığı kanaatine varmamızı sağladı ancak eser konu olarak her ne kadar beşeri bir aşkı anlatmış olsada dinî kavramların özellikle Allah'a yakarma ve duaların sıklıkla bulunduğu görülür.

Eserde en çok aşk, sevgili, âşık kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar hemen hemen her beyitte kullanılmaktadır. Bunun dışında derd, gönül, zar, nar, firak vb. diğer kavramlar sıklıkla kullanılan diğer kavramlar arasındadır.

Türkçe kelimelerin; özellikle Eski Türkçeden kelimelerin kullanıldığı eser bu açıdan önemlidir. Arapça ve Farsça kelimeler de sıklıkla kullanılmıştır. Sade bir dille yazılmış buda eserin kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.

Eserden elde edilen bir sonuçta beyitlerde edebi sanatlara sıklıkla yer vermesidir. Özellikle teşbih (gül-bülbül) ve telmih (Leyla-Mecnun) sanatlarına oldukça rağbet göstermiş ve bu sanatlardaki kavramları da aşkını anlatmak için bir araç olarak kullanmıştır.

18 mesneviyi bir araya getirip olayları bu mesnevilerde anlatan şair bunu yaparken bir sıra gözetmiştir. Aralara gazel, müseddes vb. koyması da anlatımdaki tek düzeliği önlemiş ve sevgiliye içini dökmesinde araç olmuştur.

Şair okuyucuyla iletişim kurarak kahramanların duygu ve düşüncelerine okuyucuyu ortak edip aynı duyguları yaşaması için seçtiği bu mektup tarzı anlatımda duygularını yansıtmış ve okuyucuyu bu duygu dünyasına çekmeyi başaramıştır. Bir diğer önemli hususta manzum mektuplarda bulunan sabah rüzgârına dert anlatımı, yazılan mektubun araçlar yardımıyla gönderilecek kişiye gönderimi, yine mektup bölümlerinde kullanılan sade ve içten dilin kullanımı ve ayrıca manzum mektuplardaki üslup ve anlatım özelliklerine burada da uyulmuştur. Mesnevide bulunan bu mektup bölümleri anlatımdaki tek düzeliği önleyerek anlatıma canlılık, renk katmayı ve ilgi çekmeyi başarmıştır.

Eserden Osman Rahmi Efendi'nin kendisiyle olduğu kadar yaşadığı dönem hakkında da bilgiler edinebilmekteyiz. Bu bilgiler hem yazar hemde yaşadığı çevre hakkında doğru bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır. Gerçek zaman ve mekânların kullanılması, giyilen kıyafetlerin tasvir edilerek anlatılması, eserde yer alan diğer bilgiler dönemin sosyal yaşamı, kültürü hatta sevgiliye bakış açısını da bize yansıtmaktadır. Bu da esere orijinallik kazandırarak klâsik mesnevilerden ayrılmasını sağlamıştır. Eser dönemini yansıtmayı ve özgünlüğü açısından önemlidir.

Sonuç olarak Osman Rahmi Efendi'nin mesnevisini ayrıntılı olarak inceleyip ortaya çıkarmış bulunmakta olduğumuzu düşünmekteyiz. Şairin hayatıyla ilgili yeni bulunabilecek bilgiler, eserin farklı açılardan ele alınması, mensur eseri üzerinde yapılacak çalışmalar Osman Rahmi Efendi'nin daha çok tanınmasını, edebî

düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını ve Nâme-i Dil'in daha iyi değeriendirilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALPER, Kadir, *Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2012.
- ARMUTLU, Sadık, *Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem‘ ü Pervâne Mesnevileri*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (39), 2009, ss. 877-907.
- ATAR Fahrettin vd., *İslâm İlmihali*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2012.
- AVCI, Casim (Ed.), *Son Peygamber Hz. Muhammed*, İSAM Yayınları, (6. Baskı), İstanbul 2013.
- AY, Ümran, *Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında BirDeğerlendirme*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2, İstanbul, 2009, ss. 117-162.
- AYDIN, Elif, *Divanlardaki Manzum Mektuplar*, (Yüksek lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007.
- BAHADIR, Savaşkan Cem, *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
- BAŞ, Eyüp (Ed.), *İslâm Kurumları Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2013.
- , *İslâm Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2013.
- BAŞ, Mehmet Şamil, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevisi-(Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*, (Yüksek lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- BATİSLAM, H. Dilek, *Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm*, yy., ty., ss. 186-199.
- , *Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım'ın Rakip Gazeli*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (13), Ankara, 2013, ss. 21-35.
- , *Divan Şiirinde Sabâ*, Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul, 2005, ss. 1-21.

- , *Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım*, İlmi Araştırmalar 13, 2002, ss. 17-34.
- BAYRAKTUTAN, Lütfi, *Divan Şiirinde Sevgiliye Mahsus Estetik Motifler*, yy., ty., ss. 13-20.
- BAYRAM, Yavuz, *Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2 (4), 2007, ss. 209-219.
- BERBERCAN, Mehmet Turgut, *Türk Yazı Dilindeki İlk Manzum Mektup Örnekleri*, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD), 2(1), ss. 73-92.
- BİLGİN, A. Azmi, *Osmanlı Şiirinde “Ölmeden Önce Ölme” Temi*, Kubbealtı Akademi Mecmuası, 142, 36/2, 2007, ss. 1-8.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Akit Yayınları, yy., ty..
- BİNGÖL, Ulaş, *Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Şahısların Dünyası*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2/4, 2013, ss. 206- 229.
- CANIM, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, (4. Baskı), Ankara 2014.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Şükür”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 39, ss. 259-261.
- ÇAMYAR, Erol, *Fuzûlî ve Bâkî Divânı’nda Belâ Kavramının Karşılaştırılması*, (t.y.), Erişim tarihi: 04 Ekim 2016, ss. 58-99 dergipark.ulakbim.gov.tr/dedekorkut/article/download/5000105370/500009867
- ÇAVUŞOĞLU, Raşit, *Şâh Velî Ayıntâbî’nin Risâletü’l-Bedriyye’si-(Metin-Muhtevâ-Tahlîl)*, (Yüksek lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- ÇETİNKAYA, Ülkü, *Aşk Mesnevilerinde Kadın-Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- ÇETİŞLİ, İsmail, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*, Akçağ Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2012.
- ÇINAR, Bekir, *Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (39), Erzurum, 2009, ss. 777-792.

- ÇİÇEKLER, Mustafa, “Mesnevi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004, 29, ss. 320-322.
- DALBUDAK HÜNERLİ, Duygu, *Rumelili Divan Şairlerinde “Akıl, Sabır, Kader ve İrade” Kavramları*, yy., ty., ss. 1-17.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Cilt: 1, İstanbul 1997.
- , *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Cilt: 4, İstanbul 1997.
- DURKAYA, Hayriye, *Metinlerarasılık ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Bülbül Mazmunu ve Mehmet Akif Ersoy’un Bülbül Şiiri*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (13), 2013, ss. 847-856.
- DÜZGÜNER, Sevde, *Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 45, 2013, ss. 253-284.
- EKİNCİ, Ramazan, *Sevgiliye ve Dost(lar)a Mektuplar: Münşeât-ı Nahîfî*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 54, 2015, ss. 239-287.
- ERDOĞAN, Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2013.
- EREN, Abdullah, *Söz Güzeli: Klasik Türk Şiirinde Sevgilin Sözlere Üzerine*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE), (III), 2016, ss. 69-82.
- , *Ateş Gazeli ‘Şeyh Gâlib’in Bir Gazelinin Şerhi’*, yy., ty., ss. 97-103.
- , *Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı’ndan Hareketle Sevgili Eşiği*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (10), 2010, ss. 272-285.
- Eserin alındığı kaynak, Erişim tarihi: 15 Eylül 2015, <http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1087>.
- FİLİBELİ, Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Elips Kitap, (1. Baskı), Ankara 2013.
- GENÇTÜRK DEMİRCİOĞLU, Tülay, *Ali Şîr Nevâyî’nin Divanlarında Mektuplaşma: Âşıktan Sevgiliye, Sevgiliden Âşığa*, Turkish Studies-

- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3), 2010, ss. 146-176.
- GÖNEL, Hüseyin, Divan Şiirinde Sevgiliye Dair, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5(3), 2010, ss. 208-222.
- GÜFTA, Hüseyin, *Divan Şiirinde Vakt-i Seher*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı), 3 (15), ss. 93-137.
- GÜNDÜZ, Erol, *Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 2009, ss. 187-202.
- HALMAN, Talât Sait (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2007, ss. 545-560.
- HORATA VE MACİT, O. ve M. (Ed.), *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, (1. Baskı), Eskişehir 2012.
- <http://www.diledebiyat.net/yuzyillara-gore-klasik-turk-divan-edebiyati/19-yuzyil-turk-edebiyati-klasikten-moderne-ara-doenem/19-yuzyilda-siirin-durumu>.
- ARSLAN, Mehmet, 2014, Erişim tarihi: 15 Eylül 2015, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2_944.
- KABAKLI, Ahmet, *Divan Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2008.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2004.
- KARÇEBAŞI, Sinem, *Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2010.
- KARTAL, Ahmet, "Eski Türk Edebiyatında Mesnevi", *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, (ss. 353-432), Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2007.
- , *XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı: Mesneviler*, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 6 (1), 2011, ss. 211-234.

- KAYA, Doğan, *Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri*, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000, ss. 1-26.
- KAYA, İ. Güven, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Mektup Türü ve Pâre Pâre Ahmet Çelebi ile Lâmiî Arasındaki Manzum Mektuplaşma*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 32, 2007, ss. 115-126.
- KAYAOKEY, İlyas, *Divan Şiirinde Teknolojik Bir Alet: Usturlab*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 2014, ss. 549-560.
- KELEŞ, Reyhan, *Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm Dîvânlarında Gönül*, (Yüksek lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.
- KESKİN, Mehmet, *Büyük Şafî İlmihali İman-İbadetler-Helâller-Haramlar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları (1. Baskı), Ankara 1969.
- KOPUZ VE METİNİ, F. ve C., *Pervane ve Mum*, EKEV Akademi Dergisi, 17 (57), 2013, ss. 525-540.
- KÖKSAL, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (15. Baskı), Ankara 2011.
- KUTLAR, Fatma S., *Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ss. 102-157.
- KUTLU, Şemsettin, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1983.
- KUZU, Fettah, *Klâsik Şiirde Şarap Kavramı ve Fehîm-i Kadîm'in "Şarâb" Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi*, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13 (4), 2014, ss. 961-972.
- KUZUCULAR, Şahamettin, *Divan Şiirinde Sevgili Âşık Rakip Tasavvuru ve Beyitlerle Örnekleri*, Edebî Yâd ve Sanat Akademisi, 2013, Erişim tarihi: 07 Nisan 2017. (https://www.academia.edu/7157184/Divan_%C5%9Eiirinde_Sevgili_A%C5%9F%C4%B1k_Rakip_Tasavvuru_ve_Beyitlerle_%C3%96rneklere).
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, (20. Baskı), Ankara 2014.

- MERMER, Ahmet (Ed.), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, (5. Baskı), Ankara 2010.
- OKUYUCU, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Leyla İle Mecnun Yayıncılık, (2. Baskı), İstanbul 2006.
- ORHANOĞLU, Hayrettin, *Aşk Mesnevilerinde Şimdiki Zaman Algısı*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (6), İstanbul, 2011, ss. 149-176.
- Osmanlı Arşivleri [Elektronik Sürüm], 00913-072188-001-01, BEO 763/572231, BEO 565/4257, DH. SAİD_ 0073.
- ÖNGE, Derya, *Klasik Türk Şiirinde Haberleşme*, (Yüksek lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, (13.Baskı), İstanbul 2004.
- , *Divân Edebiyatı*, Leyla İle Mecnun Yayıncılık, (5. Baskı), İstanbul 2003.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, (3. Baskı), Ankara 2011.
- PEZÜK, Zehra, *Ahmed Paşa Divânı'nda Âh Kavramı*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 142-151.
- SAMİ, Şemsettin, *Kamus- ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- SEFERCİOĞLU, Nejat, *Dîvan Şiirinde Çevre*, 2009, Erişim tarihi: 02 Mart 2017, <http://www.geocities.com/msefercioglu/makaleler/divansiirindecevre.htm>.
- ŞAHİN, Kürşat Şamil, *Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (23), 2012, ss. 386-408.
- , *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6 (3), 2011, ss. 1851-1867.
- ŞENTÜRK ve KARTAL, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2008.
- TAŞ, Ayşe Işıl, *Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013.

- TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Bilgeoğuz Tasarım, (4. Baskı), İstanbul 2010.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Hamd”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997, 15, ss. 442-445.
- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar -Şahıslar Mitolojisi-*, Akçağ Yayınları, (1. Baskı), Ankara 2000.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi- Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergâh Yayınları, Cilt: 6, İstanbul 1986.
- ÜNVER, İsmail, “Mesnevi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2004, 29, ss. 322-324.
- , “Mesnevi”, *Türk Dili (Divan Şiiri Özel Sayısı)*, 415-416-417, (1986), ss. 430-563.
- , *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, yy., ty., ss. 131-140.
- ÜSTÜNER, Kaplan, *Divan Şairlerinin Mecnun’a Üstünlük İddiaları*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (15), 2007, ss. 151-164
- YARDIM, Latif, *Nâbî Dîvân’ında İbadet Kavramı*, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(6), 2012, ss. 313-326.
- YASAK, Yeliz, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı’nda Aşk*, (Yüksek lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.
- YEKBAŞ, Hakan, *Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1), Elazığ, 2010, ss. 155-184.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, Cilt:11, İstanbul, 1993.
- YILDIZ, Ayşe, *18. Yüzyıl Mesnevilerinin Işığında Osmanlı Edebiyatında Edebî çözümler: Klasikten Klasik Sonrası Devreye Geçiş*, TÜBAR, XXXII, 2012, ss. 307-329.
- YUVA, Hümeysra, *Türk Şiirinde Zaman Teminin Değişimi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4 (1), 2009, ss. 1653-1717.
- ZAVOTÇU, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, Kesit Yayınları, (1. Baskı), İstanbul 2013.

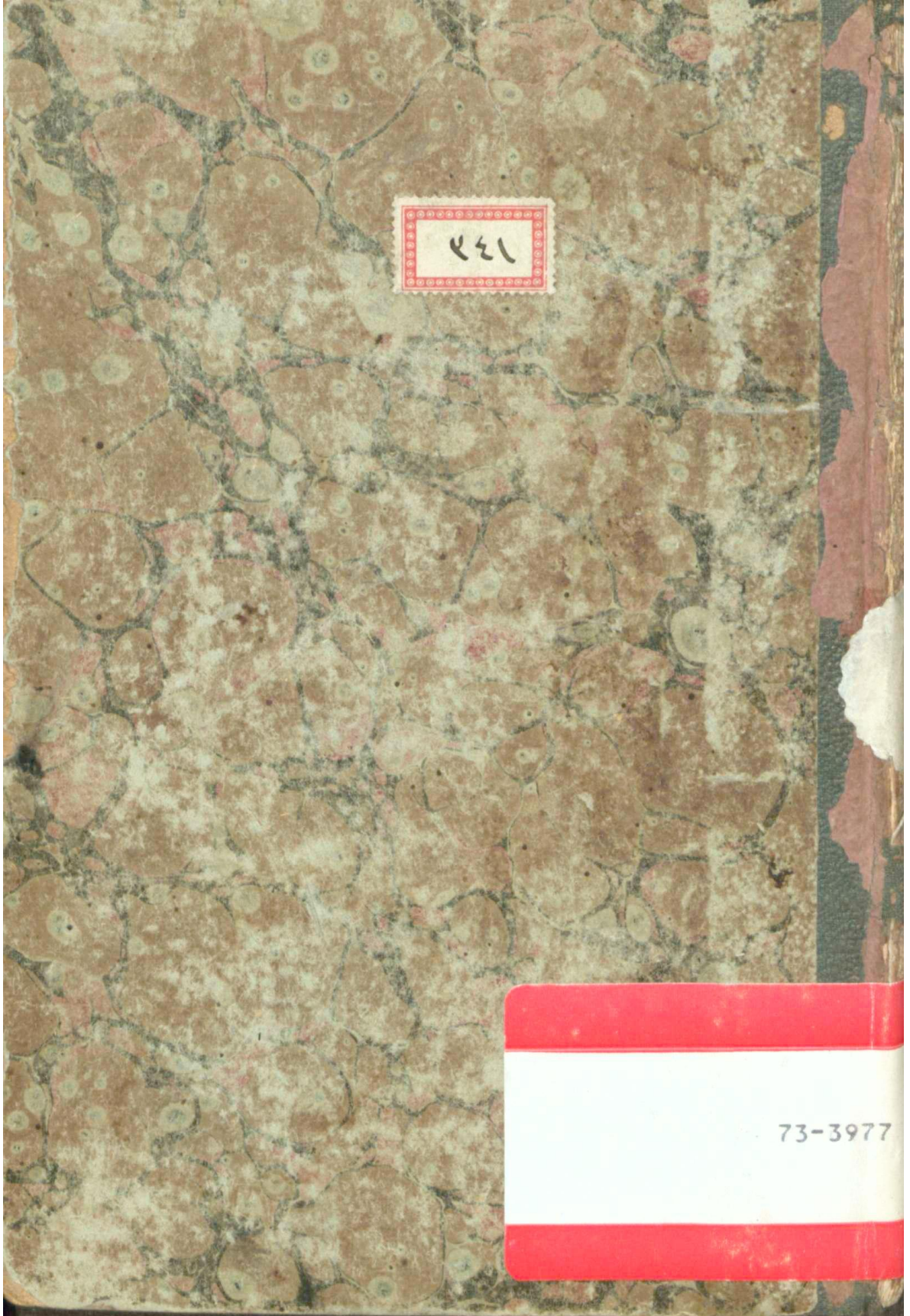
Zemânî, Kerîm, *Mînâger-i Aşk (Konularına Göre Mesnevi Şerhi Aşkın Nakkaş*
(2004), (Ed.: Sinan YAĞMUR), Karatay Akademi Yayınları, Konya 2011.

ZÖHRE, Armağan, *Muhibbî Dîvânı'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler*, TÜRÜK
Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 2014, ss. 84-98.

-----, *Muhibbî Dîvânı'nda Dinî Terim ve Kavramlar*, Sosyal Bilimler
Dergisi, 5 (9), 2015, ss. 66-100.

EKLER

T.B.M.M

DDC :
YER : 73-3977
YIL :
CLT :
KSM :
KOP :
DEM : 73-7944

KÜTÜPHANESİ

۱ ای نوزید و صفتی دوشدره کور و رسیده شکر و جانا بنی نزره کور و رسیده اوه اوزن قاره یازخی و فدره کور و رسیده بدن بنی بورد بر دخی محشره کور و رسیده بر کمن اوه ای یار دستانم دلدرد کور و رسیده و ده اوله سینم قور برده کور و رسیده	۲ سوزر ایو بیغش فدره نیز ایو بیغش فدره دل مرغی کهنلای ایدر بولدره دوسم
---	--

۳

کلمه ای که در این کتاب است
که در این کتاب است
که در این کتاب است

۴

دوشدره بنیلم اوه نزه انشی کهنلای
انشی کهنلای بنیلم اوه نزه انشی
اوه نزه انشی کهنلای بنیلم اوه نزه انشی

۵

دوشدره بنیلم اوه نزه انشی
انشی کهنلای بنیلم اوه نزه انشی
اوه نزه انشی کهنلای بنیلم اوه نزه انشی

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Funda DOLAHMET
Doğum Yeri ve Tarihi	Bitlis 20.09.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	Ağrı-Merkez Türk Telekom Anadolu Lisesi (2014)
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Ş.Ö. Ergin Komut İlkokulu (2015-2016) Bitlis Halk Eğitim Merkezi (2015-2016) Bitlis Said-i Nursi Anadolu İmam Hatip Lisesi (2016-2017)
İletişim	
E-posta Adresi	funda0013@hotmail.com
Mezuniyet Tarihi	
03.07.2017	